

**BİLGİ DEĞİŞİMİNİN EKONOMİK
GÜVENLİĞE ETKİLERİ**

Doktora Tezi

Ümit ERDEM

Eskişehir 2025

BİLGİ DEĞİŞİMİNİN EKONOMİK GÜVENLİĞE ETKİLERİ

Ümit ERDEM

DOKTORA TEZİ

Maliye Ana Bilim Dalı

Danışman: Prof. Dr. Mustafa Erkan ÜYÜMEZ

Anadolu Üniversitesi

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü

Temmuz 2025

Eskişehir

JÜRİ VE ENSTİTÜ ONAYI

Ümit ERDEM'in "Bilgi Değişiminin Ekonomik Güvenliğe Etkileri" başlıklı tezi 26/06/2025 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından değerlendirilerek "Anadolu Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliği'nin ilgili maddeleri uyarınca, Maliye Ana Bilim dalında Doktora tezi olarak kabul edilmiştir.

	<u>Ünvanı Adı Soyadı</u>	<u>İmza</u>
Üye (Danışman) :	Prof. Dr. Mustafa Erkan ÜYÜMEZ	
Üye :	Prof. Dr. Canatay HACIKÖYLÜ	
Üye :	Prof. Dr. Filiz EKİNCİ	
Üye :	Doç. Dr. Reşit KARAASLAN	
Üye :	Doç. Dr. Şebnem EKERYILMAZ	

Prof. Dr. Nafiz Öncü CAN

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Müdürü

ÖZET

BİLGİ DEĞİŞİMİNİN EKONOMİK GÜVENLİĞE ETKİLERİ

Ümit ERDEM

Maliye Ana Bilim Dalı

Anadolu Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Haziran 2025

Danışman: Prof. Dr. Mustafa Erkan ÜYÜMEZ

Bilgi değişiminin ekonomik güvenliğe etkilerinin belirlenmesi araştırmanın konusunu oluşturmaktadır. Söz konusu amaca ulaşabilmek için veri toplama yöntemi olarak doküman analizi kullanılmıştır. Bir ülkenin varlığının devamı ve refahının artırılmasına yönelik çabalarının ekonomik risk ve tehditlere karşı savunulması ve bunun için önceden planlamaların yapılması ekonomik güvenlik olarak tanımlanabilir. Vergi idarelerinin kendi vergi matrahlarını korumak için birbirleriyle iş birliği yapmaları gerekliliğinin temel unsurlarından biri bilgi değişimidir. Bilgi değişimi konusunda özellikle uluslararası boyutta güncel uygulama gelişmeleri sağlanmaktadır. Bununla birlikte, bilgi değişiminin getirdiği bazı sınırlamalar olabilmektedir. Çalışmada, öncelikle jeoekonomi kavramına, ekonomik güvenliğin kapsamına, teorik kökenlerine ve ekonomik güvenliğe etki edebilecek gelişmelere değinilmiştir. Vergi konularında bilgi değişimi hakkında ayrıntılı konular ele alınmıştır. Bilgi değişiminin ekonomik güvenliğe etkileri Türkiye açısından değerlendirilmiştir. Türkiye’de ekonomik güvenliğe etki eden unsurlar bazında konu açıklanmıştır. Bilgi değişiminin, mükellef haklarının korunması, ekonomik verilerin güvenliği, kişisel veriler ile ekonomik politikalar yönüyle ekonomik güvenliğe etkileri olabileceği sonucuna varılmıştır.

Anahtar Sözcükler: Ekonomik güvenlik, Jeoekonomi, Bilgi değişimi

ABSTRACT

THE EFFECTS OF EXCHANGE OF INFORMATION ON ECONOMIC SECURITY

Ümit ERDEM

Department of Finance

Graduate School of Anadolu University, June 2025

Supervisor: Prof. Dr. Mustafa Erkan ÜYÜMEZ

The aim of the research is determining the effects of exchange of information on economic security. In order to achieve this goal, document analysis was used as the data collection method. Economic security can be defined as the defense of a country's efforts to maintain its existence and increase its welfare against economic risks and threats and making advance plans for this purpose. One of the main elements of the necessity for tax administrations to cooperate with each other to protect their tax bases is the exchange of information. There are recent developments in the exchange of information, especially at the international level. However, there may be some limitations to the exchange of information. In this research, firstly, the concept of geoeconomics, the scope of economic security, its theoretical origins, developments that may affect economic security are discussed. Detailed issues on exchange of information in tax matters are discussed. The effects of exchange of information on economic security are evaluated in terms of Türkiye. The issue is explained on the basis of the factors affecting economic security in Türkiye. It is concluded that exchange of information may have effects on economic security in terms of protection of taxpayer rights, security of economic data, personal data and economic policies.

Keywords: Economic security, Geoeconomics, Exchange of information

26/06/2025

ETİK İLKE VE KURALLARA UYGUNLUK BEYANNAMESİ

Bu tezin bana ait, özgün bir çalışma olduğunu; çalışmamın hazırlık, veri toplama, analiz ve bilgilerin sunumu olmak üzere tüm aşamalarında bilimsel etik ilke ve kurallara uygun davrandığımı; bu çalışma kapsamında elde edilen tüm veri ve bilgiler için kaynak gösterdiğimi ve bu kaynaklara kaynakçada yer verdiğimi; bu çalışmanın Anadolu Üniversitesi tarafından kullanılan “Bilimsel İntihal Tespit Programı”yla tarandığını ve hiçbir şekilde “intihal içermediğini” beyan ederim. Herhangi bir zamanda, çalışmamla ilgili yaptığım bu beyana aykırı bir durumun saptanması durumunda, ortaya çıkacak tüm ahlaki ve hukuki sonuçları kabul ettiğimi bildiririm.

Ümit ERDEM

TEŞEKKÜR

Doktora sürecimin başından itibaren ilgisi, emeği, hoşgörüsü ve her daim desteği için öncelikle danışmanım Prof. Dr. Mustafa Erkan ÜYÜMEZ'e sonsuz minnet ve teşekkürümü sunmak isterim. Araştırmanın ve doktora sürecinin her aşamasında rehberliği, bilgisi ve deneyimi yanımda oldu.

Hem verdiği doktora dersleri sırasında hem de tez izleme jüri üyesi olarak desteğini ve teşviğini hiç esirgemeyen, motivasyonumu kaybetmememi sağlayan, çok değerli katkıları ile yönümü bulmaya yardımcı olan Prof. Dr. Canatay HACIKÖYLÜ hocama çok teşekkür ederim. Tez izleme komitesi üyesi Doç. Dr. Reşit KARAASLAN hocama araştırmaya yaptığı çok değerli ve faydalı katkıları yanında bana verdiği tüm destekler, yapıcı yaklaşımı ve emeği için çok teşekkür ederim.

Doktora programı sırasında tüm destek ve teşvikleri için Öğr. Gör. Dr. Mustafa KOÇAK'a teşekkür ederim.

Bu çalışmanın ortaya çıkmasını sağlayan, doktora sürecimin tüm aşamalarında yanımda olduğunu hissettiren, zamanını, ilgisini ve desteğini sabırla sunan, beni motive eden sevgili Seda BAYDEMİR'e çok teşekkür ederim.

Ümit ERDEM

26/06/2025

ETİK KURUL BELGESİ BEYANNAMESİ

Bu tez çalışmasının hazırlanmasında, yürütülmesinde, verilerin analizinde Etik Kurul İzni'ne gerek yoktur

Ümit ERDEM

26/06/2025

ÜRETKEN YAPAY ZEKÂ KULLANIM BEYANI

Bu tez çalışmasının hazırlanması, yürütülmesi, verilerin analizi vb. aşamalarının herhangi birinde üretken yapay zekâ programlarından yararlanmadığımı beyan ederim.

Ümit ERDEM

İÇİNDEKİLER

JÜRİ VE ENSTİTÜ ONAYI.....	ii
ÖZET	iii
ABSTRACT.....	iv
ETİK İLKE VE KURALLARA UYGUNLUK BEYANNAMESİ.....	v
TEŞEKKÜR	vi
ETİK KURUL BELGESİ BEYANNAMESİ	vii
ÜRETKEN YAPAY ZEKÂ KULLANIM BEYANI	viii
İÇİNDEKİLER.....	ix
TABLolar DİZİNİ.....	xiii
ŞEKİLLER DİZİNİ.....	xiv
GRAFİKLER DİZİNİ	xv
KISALTMALAR DİZİNİ	xvi
GİRİŞ.....	1
1 EKONOMİK GÜVENLİK KAVRAMI	3
1.1 Ekonomik Güvenliğin Tanımı.....	3
1.2 Jeoekonomi ve Ekonomik Güvenlik	12
1.3 Ekonomik Güvenliğin Kapsamı.....	18
1.3.1 İnsani güvenlik.....	23
1.3.2 Kurumsal güvenlik- orta düzey.....	26
1.3.3 Makro düzey güvenlik.....	29
1.4 Ekonomik Güvenliğin Teorik Kökenleri.....	33
1.4.1 Realizm	33
1.4.2 Liberalizm	35
1.4.3 Eleştirel güvenlik çalışmaları	36
1.4.4 Kopenhag güvenlik okulu	37

1.4.5 Aberystwyth okulu	40
1.5. Uluslararası Hukuk ve Güvenlik İlişkisi	41
1.6. Ulusal Hukuk ve Ekonomik Güvenlik.....	44
1.7 Ekonomik Güvenliğe Etki Edebilecek Gelişmeler	46
1.7.1 Kripto paralar ve merkezi olmayan finans	47
1.7.2 Ticaret savaşları ve ekonomik savaşlar	51
2 VERGİ KONULARINDA BİLGİ DEĞİŞİMİ.....	55
2.1 Bilgi Değişiminin Genel Esasları.....	55
2.2 Bilgi Değişiminin Teorik Çerçevesi	57
2.3 Bilgi Değişiminin Önemi	58
2.4 Bilgi Değişiminin Amacı	61
2.5 Bilgi Değişiminin Hukuki Dayanakları	63
2.6 Bilgi Değişiminde Sistemsel Yaklaşımlar	68
2.7 Bilgi Değişimi Yöntemleri.....	70
2.7.1 Talep üzerine bilgi paylaşımı.....	71
2.7.2 Spontane bilgi paylaşımı	74
2.7.3 Otomatik bilgi değişimi.....	75
2.8 Bilgi Değişimi Konusunda Sınırlamalar	83
2.8.1 Vergi mahremiyeti ve gizlilik.....	84
2.8.2 Mükellef hakları	86
2.8.3 Karşılıklılık	87
2.8.4 Ticari, mesleki ve diğer sırlar	90
2.8.5 Devlet çıkarları	92
2.8.6 Banka gizliliği.....	93
2.8.7 Mesleki gizlilik	94
2.8.8 Yerel mahkeme kararlarının yaklaşımları.....	95

2.9 Uluslararası Düzeyde Bilgi Değişimi Süreci	96
2.9.1 Çifte vergilendirmeyi önleme anlaşmaları içerisinde bilgi değişimi	97
2.9.2 OECD modeli ile BM modeli çerçevesinde bilgi değişimi.....	100
2.9.3 TIEA modeli çerçevesinde bilgi değişimi	105
2.9.4 Yabancı hesaplar vergi uyum yasası (FATCA)	108
2.9.5 Avrupa konseyi/OECD vergi konularında karşılıklı idari yardımlaşma sözleşmesi kapsamında bilgi değişimi	112
2.9.6 BEPS eylem planı'nda bilgi değişimi.....	114
2.9.7 Otomatik bilgi değişimi ve ortak raporlama standardı	120
3 EKONOMİK GÜVENLİĞE ETKİLERİ YÖNÜYLE BİLGİ DEĞİŞİMİNİN TÜRKİYE AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ.....	122
3.1 Türkiye'de Ekonomik Güvenliğe Etki Eden Unsurlar	122
3.1.1 Faiz politikaları ve enflasyon.....	122
3.1.2 Dış borç.....	124
3.1.3 Cari işlemler dengesi	125
3.1.4 Gelir dağılımı	127
3.1.5 Kamu finansmanı ve bütçe açığı	128
3.1.6 Ekonomik beklentiler	130
3.2 Ekonomik Güvenliğe Etkileri Yönüyle Bilgi Değişiminin Türkiye Açısından Değerlendirilmesi	132
3.2.1 Mükellef haklarının korunması	132
3.2.2 Ekonomik verilerin güvenliği	134
3.2.3 Kişisel veriler konusu	136
3.2.4 Ekonomik politikalar	139
4 SONUÇ	142
KAYNAKÇA.....	145

ÖZGEÇMİŞ	154
----------------	-----

TABLÖLAR DİZİNİ

Tablo 2.1	Yurt dışı istihbari bilgi paylaşımı sayıları (2018-2022)	75
Tablo 2.2	Vergi konularında karşılıklı idari yardımlaşma sözleşmesi'ne ağustos 2023 itibariyle taraf olan ülkeler	77
Tablo 2.3	Finansal hesap bilgilerinin otomatik değişimine ilişkin çok taraflı yetkili makam anlaşması ağustos 2023 itibariyle taraf olan ülkeler.....	78
Tablo 2.4	Türkiye'nin otomatik bilgi değişimi (AOEI) yaptığı yetki alanı sayısı - 16 Ekim 2023	82
Tablo 2.5	Türkiye'nin sonuçlandığı bilgi değişimi anlaşmalarının listesi.....	108
Tablo 3.1	Türkiye cari işlemler dengesi verileri.....	125
Tablo 3.2	Türkiye Orta Vadeli Program.....	129

ŞEKİLLER DİZİNİ

Şekil 2.1	Küresel forum üyeleri tarafından yapılan taleplerin sayısı (2009-2022)	73
Şekil 2.2	MASAK yurt dışı istihbari bilgi paylaşım sayıları (2018-2022).....	74
Şekil 2.3	Finansal hesap bilgilerinin otomatik değişimine ilişkin çerçeveye genel bakış	81

GRAFİKLER DİZİNİ

Grafik 3.1 TÜFE yıllık değişim oranları (%), Aralık 2024	122
Grafik 3.2 Yıl sonu TÜFE artış oranı (Yüzde)	123
Grafik 3.3 Enflasyon (TÜFE)	123

KISALTMALAR DİZİNİ

ABD	:	Amerika Birleşik Devletleri
GİB	:	Gelir İdaresi Başkanlığı
HMB	:	Hazine Maliye Bakanlığı
IRS	:	Amerika Birleşik Devletleri Gelir İdaresi
MASAK:		Malî Suçları Araştırma Kurulu Başkanlığı
OECD	:	Ekonomik İş Birliği ve Kalkınma Teşkilatı
TÜİK	:	Türkiye İstatistik Kurumu
UNDP	:	Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı

GİRİŞ

Ekonomik kavramı, geniş bakış açısıyla, mal ve hizmetlerin üretimi, bunların dağıtımı, değişimi ve tüketimiyle ilgili insani faaliyetleri ifade etmektedir. Güvenliğin alışılmamış tehdit durumlarıyla ilişkilendirilmesinden yola çıkılarak, ekonomik güvenliğin, bahsedilen bu insan faaliyetlerinde ve bunların yer aldığı dolaylı etkilerde oluşan olağanüstü durumları kapsadığı sonucuna varılmaktadır. Ekonomik güvenlik kapsamında incelenmesi gereken bir diğer kavram jeoekonomidir. Jeoekonominin, devletlerin ekonomik, uluslararası ilişkiler ve teknolojik alandaki faaliyetleri ile ilgilendiği söylenebilir. Ülkelerin artık konvansiyonel savaştan öte ekonomik savaşlara girdiği düşünülürse ülke ekonomilerini yapısal olarak etkileyebilecek çağdaş gelişmelere dikkat etmek gerekmektedir. Bunların başında fiziki para kullanımı yerine dijital ortamdaki para kullanımı, mal ve hizmetlerin alım satımında yeni finansal çözümler ve hatta borç alıp vermede dahi bu araçların kullanımı gelmektedir.

Ekonomik güvenlik, insani güvenlik, kurumsal güvenlik ve makro düzey güvenlik seviyelerinde ele alınmaktadır. Ekonomik güvenlik kavramının gelişimine ilişkin teorik eleştirel güvenlik çalışmaları, askeri güç kullanımını, bunun bireyler ve devletler üzerindeki etkilerini, devletlerin savaşa hazırlık ve savaşı gerçekleştirmek gibi politikaları araştıran geleneksel yaklaşımları hedef alan çalışmalardır. Geleneksel güvenlik çalışmalarında ise devlet güvenliğin referans nesnesi konumundadır.

Ülkelerin vergi sistemlerinin bütünlüğünü koruma konusunda ortak çıkarları bulunmaktadır. Vergi kaçakçılığıyla mücadelede ve vergi sistemlerinin bütünlüğünün korunmasında vergi idareleri arasındaki iş birliği kritiktir ve bu iş birliğinin önemli bir yönü de bilgi değişimi şeklinde ortaya çıkmaktadır. Başlıca bilgi değişim yöntemleri talep üzerine, otomatik olarak ve kendiliğinden bilgi değişimidir.

Ülkelerin vergisel konularda bilgi değişimi için başvurduğu anlaşmaların temelini oluşturan model sözleşmelerde bilgi değişimine yönelik bazı sınırlamalar mevcuttur. Bu sınırlamalar akit devletlerin hem vergi mükelleflerini korumaya hem de kendi kamu düzenlemelerine yönelik olarak düzenlenmiştir. Bu bağlamda, vergi mahremiyeti, karşılıklılık, ticari ve iş sırları, mesleki gizlilik gibi konularda bazı sınırlamalar getirilmiştir.

Çalışmanın ilk bölümünde ekonomik güvenlik kavramının tanımı ile kapsamına değinilmiştir. Ayrıca konunun ilk çıkış noktasında yer alan jeoekonomi kavramı açıklanmaya çalışılmıştır. Teorik olarak ekonomik güvenliği ele alan realizm, liberalizm ve eleştirel güvenlik çalışmaları gibi yaklaşımlarına yer verilmiştir.

Bilgi değişiminin genel esasları, amacı, yöntemleri ve hukuki dayanakları ikinci bölümde detaylandırılmıştır. Bilgi değişimini engelleyen veya belli sınırlar koyan durumlar olarak vergi mahremiyeti, karşılıklılık, ticari ve iş sırları, mesleki gizlilik, yerel mahkeme kararları gibi konulara bu bölümde değinilmiştir.

Ekonomik güvenlik ile bilgi değişimi etkileşimini ele alan çalışmanın üçüncü bölümünde öncelikle Türkiye’de ekonomik güvenliğe etki eden unsurlar açıklanmıştır. Bu noktada özellikle ekonomik beklentilerin önemi üzerinde durulmuştur. Ekonomik etkileri yönüyle bilgi değişimi araştırılmış ve mükellef hakları konusunda sınırlama oluşturabilecek etkiler, alınan verilerin gerekli koruma unsurları ile saklanıp saklanamayacağı, kişisel verilerin elde edilmesine yönelik hususlar ile Türkiye’nin ekonomik politikaları ve özellikleri dolayısıyla konu incelenmiştir.

1 EKONOMİK GÜVENLİK KAVRAMI

1.1 Ekonomik Güvenliğin Tanımı

Uluslararası ilişkilerde, bir ulusun ulusal güç ve kapasite unsurları olarak, nicel ve nitel unsurlar önemlidir. Söz konusu nicel unsurları; coğrafya, doğal kaynaklar, endüstri kapasitesi, askeri hazırlık derecesi ile nüfus, nitel unsurları ise ulusal moral, ulusal karakter, diplomasinin özelliği ile hükümetin özelliği oluşturmaktadır. Ekonomik kapasite konusunda ise günümüz için ülkenin endüstriyel durumuna bakmak gerekmektedir. Bir ulusun gerekli hammaddelelerinin bulunması ancak bunlardan yeterli endüstriyel tesis ve endüstri gücü ile yararlanamaması ekonomik ve askeri alanda istenilen ölçüde etkili olamamayı getirebilir. Ülkenin ekonomik kapasitesine endüstriyel kapasite ile birlikte doğal kaynak varlığı da eklenebilir. Ekonomik alanda, ihracat kapasitesi ve gayri safi milli hasıla ile kişi başına düşen milli gelir gibi unsurlar önemli veriler olarak göz önüne alınmaktadır (Arı, 2017, s. 138-145).

Ekonomik kavramı, geniş bakış açısıyla, mal ve hizmetlerin üretimi, bunların dağıtımı, değişimi ve tüketimiyle ilgili insani faaliyetleri ifade etmektedir. Dolayısıyla kavram, bu faaliyetlerin herhangi biri için kullanılabilir. Güvenliğin alışılmamış tehdit durumlarıyla ilişkilendirilmesinden yola çıkılarak, ekonomik güvenliğin, bahsedilen bu insan faaliyetlerinde ve bunların yer aldığı dolaylı etkilerde oluşan olağanüstü durumları kapsadığı sonucuna varılabilir (Mesjaz, 2008, s. 128). Bu değerlendirme; ekonomik güvenliğin üretim, değişim, dağıtım ve tüketim alanlarında farklı yorumlar taşıması gerektiği sonucuna da yol açmaktadır.

Güvenlik konusunda çeşitli yaklaşımlar mevcuttur. Bu yaklaşımlardan geleneksel yaklaşımın güvenliği sadece askeri alan ile sınırladığı, Kopenhag Okulu'nun ise güvenlik çalışmalarını beş farklı alanda incelediği kabul edilmektedir. Bahsedilen beş alan olarak “askeri kesim, siyasi kesim, iktisadi kesim, çevresel kesim ve toplumsal kesim” sıralanmaktadır (Eğri, 2017, s. 25).

Sıfatsal olarak “ekonomik” kavramının ikinci anlamı “ekonomi” ve “iktisat” bilimlerinden türemektedir. Tarihsel bakış açısında öncelikle “Politik İktisat” sonrasında ise “Uluslararası Politik İktisat” güvenlik meseleleri ile devlet düzeyinde ve uluslararası düzeydeki ekonomik faaliyetler arasında bağ kurmuştur (Mesjaz 2008, 129).

Bir bilim olarak ekonomi güvenlik alanına dahil edilirse, iki durumun akla gelmesi gerektiği savunulmaktadır. İlki, genel normatif iktisadi değerlendirmelerin - fayda, rasyonalite, etkinlik, optimizasyon gibi- dikkate alındığı durumdur ki bu kriterin bazılarının karşılanmadığı durumda güvenlik tehditleri ortaya çıkar. İkincisi ise güvenlik, çatışmalar ve tehditler gibi kavramlarla ilgili özellikli sorunların çözümünde iktisadi matematiksel modeller uygulanır (Mesjaz, 2008, s. 129).

Ekonomik güvenliğin tanımlanması sürecine bilgi asimetrisi kavramı öncülük etmektedir. Bilgi asimetrisinin, diğer bir deyişle “bazı bireylerin bir şey bilmesine rağmen diğerlerinin bilmemesinin” var olduğu hallerde “görünmez elin görünmez olmasının sebebinin aslında orada olmaması” şeklinde açıklanmaktadır. Uygun hükümet düzenlemeleri ve müdahalesi olmazsa piyasaların ekonomik etkinliğe sahip olamayacakları ileri sürülmektedir (Stiglitz, 2006’dan aktaran Mesjasz, 2008, s. 132).

Mesjasz’a (2008, s.139-140) göre ekonomik güvenlik kavramının içerdiği temel konular olarak; referans nesnesi (yani sosyal kurumlar ve birey, güvenlik seviyeleri), endişe oluşturan durumlar (tehdit, risk), kırılganlıklar (etkili olmayan yönetim, riskler ve tehlikeler sonucu kırılganlıklar), tehdidin (riskin, tehlikenin) öngörülmesi (tanımlanması), eylemler (önleme, önceden davranma, güvenlileştirme) ve sosyal sistemlerin güvenliğinin yapısal yönleri (güvenliğin resmi olmayan sektörleri, sosyal, çevresel, siyasal, askeri ve ekonomik sektörlerin arasındaki bağlar) ve bu referans nesnelerin nitelikleri (belirsizliğin en aza indirgenmesi, belli bir seviyede bireylerin ve toplulukların ihtiyaçlarının karşılanması) ele alınmalıdır.

Ekonomik güvenliğı destekleyen unsurlar ortaya konmak istenildiğinde güvenilirlik ön plana çıkmaktadır. Eğri (2017, s.92) çalışmasında bu unsurları; “*ekonomik verilerin güvenilirliğı*”; “*politika yapıcılarının itibarı ve güvenilirliğı*”; “*kurumsal yapıların güvenilirliğı ve şeffaflığı*” ile “*hukukî işleyişin güvenilirliğı*” şeklinde göstermektedir. Verilerin güvenilir olmasının ekonomide büyüme sağlayabileceğı, bunu ise verilerin “*ekonomiyi, kamu yönetiminin şeffaflığını geliştirerek ve vatandaşlık kavramını bu yolla pratikte güçlendirerek*” gerçekleştirebileceğı öne sürülmektedir.

Ekonomik güvenlik kavramını iktisat bilimindeki alana yaklaştırmak ve ulusal güvenliğin yegane boyutu olarak tanımlanmasına da engel olmak için farklı bir görüşü benimsemek gerektiğı ifade edilmiştir. Dolayısıyla ekonomik güvenlik kavramını mikro ve makro düzeylere ayırarak incelemenin bu amaca ulaşmada yardımcı olacağı dile

getirilmiştir. Söz konusu yaklaşımlardan ilki; “*hane halkı, bireyler, yerel topluluklar ve firmalar gibi yerel paydaşları odaklanacak birimler olarak seçmekte ve böylelikle mikro düzeydeki analizlere yoğunlaşmaktadır.*” Yaklaşımlardan ikinci düzey olarak sayılan makro düzey ise, “*ulus-devleti veya uluslararası dış ekonomi politikalarını yönetme kapasitesi olan tüm teşkilatları ve bahsi geçen teşkilatların uluslararası ekonomik sisteme bağlanmalarını*” konu edinmektedir (Eğri, 2017, s. 49, 50).

Mesjaz (2008, s.130) da ekonomik güvenliğin analiz düzeyleri olarak iki düzeyden bahsetmiştir. Bunların ilkinde, ekonominin devlet güvenliğini belirleyen bir unsur olarak değerlendirildiği ve ekonomik değerlendirmelerde devlet güvenliğinin iktisadi zenginliğin üzerindeki etkisinin dikkate alındığı küresel, devlet ve devletlerarası düzey vardır. İkinci düzeyde ise ekonomi kuramının gelişimi devlet dışı sosyal kuruluşların (kurumlar, bölgeler, şirketler, bireylerin) ekonomik güvenliği ile karşılanmaktadır.

Küreselleşme, tanım çeşitliliğiyle birlikte günümüz insan yaşamını kalkınmadan yaşam standartlarına kadar her anlamda etkilemektedir. Küreselleşme, tüm güvenlik sektörleriyle ilgili alanın en tartışmalı meselelerinden biri haline gelmiştir. Küreselleşme ve ekonomik güvenlik arasındaki bağlar üç kesişen alanda birleşmektedir. Bunlar; küreselleşen piyasanın işleyişi, devletlerin ekonomik güvenlikleri ve küreselleşmenin yaşam standartlarına yaptığı etkidir (Mesjasz, 2008, 146). Küreselleşme, devlet bağlamında ekonomik güvenliğe yönelik olası tehditlerin yanında gün geçtikçe artan bir karşılıklı bağımlılık da yaratmaktadır (Mesjasz 2008, 148).

Küreselleşmenin ekonomik güvenlikle bağlantısı hakkında farklı bir görüş sunan Kahler’e (2004) göre küreselleşme, diğer devletlere karşı ekonomik kırılganlığa odaklanan geleneksel ekonomik güvenlik tanımını değiştirmiş ve onu baltalamıştır. Aynı zamanda küreselleşme, devlet dışı aktörlerin sınır aşan ağlarının oluşturduğu riskler ve yeni küresel çevrenin ekonomik dalgalanmalarının ışığında ekonomik güvenliğin yeniden tanımlanmasını sağlamıştır. Ekonomik güvenlikle ilgili yargıların, küreselleşmenin getirdiği artan değişkenliğin etkileri ile uzun vadede iyileştirilmiş ekonomik performansın faydalarını tartması gerekir. Kurumlar, sigorta görevi sağlayarak, politika güvenilirliğini artırarak ve yeni ortama uyumu yönlendirerek ekonomik güvensizliği telafi edebilir. Ulusal kurumlar küreselleşmenin koşulları altında ekonomik güvenliğin sağlanmasında merkezi konumda kalacaktır. Bölgesel ve küresel kurumlar yeni ekonomik güvensizliğin giderilmesinde birbirlerini (ve ulusal kurumları) tamamlayabilirler (Kahler, 2004, s.485).

Ulusal güvenliğin sağlam temeli olarak devletin caydırıcılığını kullanabilir olması gösterilmektedir. Bunun ölçüsü olarak, caydırıcı güç bağlamında nükleer güce önem verilmiş, devletin güvenliğinin tehlikede olmasının nükleer gibi bir güce sahip olmaması anlamına geldiği ileri sürülmüştür. Ancak caydırıcılığın sadece nükleer güce dayalı olması devletlerarası ilişkiler düzleminde anlamlıdır. Terörist saldırıların, çevresel tehditlerin karşısında nükleer gücün değil teknolojik gelişmişliğin, ekonomik ve politik yapının gücü ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla, caydırıcılığın da güvenlik gibi içerik olarak değişime uğradığı belirtilmektedir (Karabulut, 2022, s. 15).

Ekonomik güvenliğin öneminin azaldığına dair bir değerlendirme olarak yorumlanabilecek çalışmasında Kahler (2004), Soğuk Savaş ve Asya Mali Krizi sonrası ekonomik güvenlikle ilgili endişelerin ortadan kalkmadığını ancak konuya bakış açısının dönüştürüldüğünü savunmaktadır. Komşuları veya ekonomik ortakları tarafından yönlendirilebilecek ekonomik kırılganlık konusunda hükümetlerin, eskisine nazaran çok daha az ihtiyatlı hale geldiğini ileri sürmektedir. Bunun yerine hükümetler, daha açık hale gelen ülke sınırlarından kaynaklanan istenmeyen ve tehlikeli yayılmaların ve ekonomik açıklığın yarattığı ekonomik dalgalanma risklerinin daha fazla farkına varmışlardır. Ekonomik güvenliğe ilişkin yeni bakış açısı, küreselleşmeden elde edilen kazançları korurken, ekonomik açıklıkla ilişkili maliyetleri ve riskleri azaltmak için uygun önlemler konusunda bir tartışmayı gerektirmektedir (Kahler, 2004, s. 500).

Nesadurai (2004) çalışmasında, ekonomik güvenliği kavramsallaştırmanın bir yolu olarak; uluslararası politik ekonomi ve ekonomik sosyolojiden elde edilen bakış açılarından yola çıkıp, küreselleşme koşulları altında

“1-bireysel refah için uygun olduğu düşünölen gelir ve tüketim akışlarına,

2- bir ekonominin gelir yaratma potansiyeline ve

3- asgari bölüşüm eşitliğine

düşük bir zarar olasılığını sağlamayı” önermektedir. Bu amaçla, uygun şekilde tasarlanmış ulusal, bölgesel ve küresel kurumların, ekonomik güvenliğin çıkarları doğrultusunda yönetim mekanizmaları olarak işlev görebileceğini ileri sürmüştür.

Aslında ekonomik güvenlik konusunun daha emekleme aşamasında olduğu yıllarda, güvenlik çalışmalarında daha geleneksel tartışmaların ele alındığını, askeri güç ve uygulamalarının ön planda olduğunu, güvenlik çalışmalarının genişlemesine yönelik

tepkisel yazınların olduğu görülmektedir. Walt (1991, s. 212-213) “Güvenlik Çalışmalarının Rönesansı” adlı çalışmasında, güvenlik çalışmalarının esas odak noktasının savaş olgusu olduğunu, çalışmaların, devletler arası çatışmaların daima bir olasılık olduğunu ve askeri gücün kullanımının çok öteye gidebilen etkileri olabileceğini varsaydıklarını belirtmiştir. Hatta güvenlik çalışmalarını “askeri gücün tehdidi, kullanımı ve kontrolü” olarak tanımlamıştır. Genel olarak çalışmaların önceden uluslararası ilişkileri ele aldığını ve burada daha çok realist paradigmanın hakim olduğunu belirtmiştir. Ancak askeri gücün ulusal gücün tek kaynağı olmadığını ve askeri tehditlerin de devletlerin karşılaştığı tek tehlike olmadıklarını ileri sürmüştür. Her ne kadar bazı yazarların güvenlik kavramını genişletme çabalarından ve yoksulluk, çevresel tehlikeler, uyuşturucu kullanımı gibi unsurların da çalışmalara katılması görüşlerinden bahsetse de bu durumun güvenlik çalışmalarını aşırı genişleteceğini, bu mantıkla kirlilik, hastalık, veya ekonomik resesyonlar gibi unsurların güvenliğe tehdit sayılacağını, alanı bu şekilde tanımlamanın ise bu sorunlara çözüm bulmayı zorlaştıracaklarını öne sürmüştür. Yine de ekonomi ve güvenlik arasındaki ilişkiye ilginin giderek arttığını kabul etmiştir.

Ullman (1983) ulusal güvenliğini yalnızca (hatta birincil olarak) askeri terimlerle tanımlamanın, son derece yanlış bir gerçeklik imajı taşıdığı varsayımından yola çıkmaktadır. Ullman’a göre bu yanlış imaj iki kat yanıltıcıdır ve bu nedenle iki kat tehlikelidir. Öncelikle, devletlerin askeri tehditler üzerinde yoğunlaşmasına ve diğer ve belki de daha zararlı tehlikeleri görmezden gelmesine neden olur. Böylece toplam güvenliklerini azaltır. İkincisi, uzun vadede yalnızca küresel güvensizliği artırabilecek uluslararası ilişkilerin yaygın bir askerileşmesine katkıda bulunmaktadır.

Nesadurai (2004) çalışmasında ekonomik güvenlikle ilgili çalışmaların tarihi seyrini açıklamaya çalışmıştır. Çalışmaya göre, ekonomik güvenlik endişelerinin büyük çoğunluğu ilk başta, Amerika Birleşik Devletleri’nin (ABD) kendine özgü endişeleriydi. Yüksek teknoloji üretimindeki Japon üstünlüğü özelinde değerlendirmek gerekirse bu durum 1980’lerin ortalarında ABD için büyük bir stratejik karşı duruş görülmekteydi. Dolayısıyla, ABD’de, jeoekonomi ve ekonomik üstünlük mücadelesi, stratejik yüksek teknoloji endüstrilerinde rekabet avantajı yaratmada hükümetlerin öncülük ettiği bir ulusal sanayi politikasına duyulan ihtiyaç ile ilgili tartışmaları ateşlemiştir. Bunun bir sonucu olarak Paul Krugman gibi iktisatçılar, azalan Amerikan rekabet gücüyle birlikte

jeo-ekonomik kaygıları dile getirmek adına korumacılığa doğru kaymaya karşı uyarıda bulunmuşlardır (Nesadurai, 2004, s. 463).

Smith'e (2020, s. 61) göre, Soğuk Savaş dönemi sonrasına geçişte liberalizm çok yönlü bir biçimde yeniden canlanmış, sosyal inşacılığın, eleştirel güvenlik çalışmalarının ve feminist teorinin yükselmesi gerçekleşmiştir. Bunların yanında uluslararası güvenlik gündemi yeniden şekillenmiş, savaş ve silahlanma meselelerinin ötesine geçip ampirik araştırmalarda uluslararası- ülke içi- bireysel analiz seviyelerini de içererek genişlemiştir. Çalışmasının uluslararası güvenliğe ekonomik güvenlik bakış açısıyla yaklaşılan bölümünde küreselleşmenin yasa dışı mal ve hizmetler ile kişilerin kolayca hareketinin mümkün hale gelmesi, küresel bir krizin ortaya çıkması durumunda güvenlik yansımalarının büyük olabileceği, çoğu geleneksel güvenlik konusunun ekonomik faktörlere bağlı olması dolayısıyla uluslararası ekonomik güvenlik tartışmalarına yer vermiştir (Smith, 2020, s. 291-292). Konuyu analiz edebilmek için tartışılan gerekli analiz seviyelerini uluslararası, ulusal, bireysel veya bunların kompozisyonu olarak değerlendirmiştir. Uluslararası güvenlik ve ekonomik güvenlik boyutunda analiz seviyesinin ne olması gerektiği konusunda odağını uluslararası/bölgesel analiz seviyesine koymaktadır. Bunu yaparken eşitlik ve adalet gibi ilkelere dayanan ekonomik sistemlerin kurulmasına değil var olan "liberal küresel ekonomik düzenin" sürdürülmesine yoğunlaşmayı tercih etmiştir.

Smith (2020) çoğu analistin büyük bir ekonomik krizin milyonlarca insanın ekonomisinde felakete yol açabileceğinde fikir birliği içinde olduğunu belirtmiştir. Örnek olarak günümüze yakın süreçte Avrupa Birliği (AB) üyesi ülkelerin 1992-1993 para krizi ve 2007-2009 küresel ekonomik krizini vermiştir. Küreselleşmenin getirdiği uluslararası ekonomik güvenliğe bir başka tehdit ise kapitalist düzenin bir gereği olan döngüsel iniş çıkışlarla şiddetli bir şok arasındaki farkın ayrımının yapılamayabileceğidir. Buradaki tehlike, şoktan az etkilenen devletlerin diğer devletlerin ekonomik zafiyetlerini kullanma ve bu durumdan kar elde etmeye çalışma ihtimalleridir. Ekonomik güvenliğe dair tehditlerin coğrafik kapsamı ile etki sürelerinin kapsamı çok farklı olabilir. Ekonomi ile ilgili felaketlerin çözümünün "öncelikle zarar verme" ilkesince çözülmesi gerekliliğine inanılmaktadır. Güçlü ekonomik aktörler ekonomiyi toparlamak üzere harekete geçeceklerdir. Gerçi "komşuya zarar verme" politikası krizin olması gerekenden uzun sürmesine yol açsa da günümüzde bu ders alınmıştır. Büyük küresel krizler haricinde

ekonomik problemlerin çoğunun uluslararası toplulukça kontrol altına alınabileceği ve iyileştirme sürecinin başlayabileceği savunulmaktadır (Smith, 2020, s. 294-298).

Akıncı (2013) tarafından korumacılık lehindeki görüşler esasen; “*milli güvenlik, bebek endüstri tezi, ulusal gelir, ücret ve istihdam düzeyinin korunması, stratejik ticaret politikası, dış açıkların azaltılması, dış ticaret hadlerinin ülke lehine çevrilmesi ve dampinge karşı koruma şeklinde (s. 48, 49)*” sıralanmıştır. Burada bebek endüstri tezi önemli bulunması sebebiyle ön plana çıkarılabilir. Akıncı çalışmasında, bebek endüstri tezinin Friedrich List’çe ortaya konduğunu ifade ederek özellikle azgelişmiş ülkelerde oluşmuş ve bazı yönlerden yetersiz olan endüstrilerin diğer ülkelerde daha önceden kurulmuş ve etkin işleyen endüstrilerin rekabet gücünden korunmasını amaçladığını belirtmiştir. Bu yaklaşımın bir sonucu olarak, Türkiye’nin son yıllarda özellikle savunma sanayi alanında gösterdiği ilerlemeler göz önüne alındığında yurt dışı alıma bağımlı endüstriler karşısında bebek endüstri tezi gereğince yerli endüstrilerin korunması ekonomik güvenlik anlamında yapılması gerekenlerden biri olarak savunulabilir.

Korumacılık konusunda farklı bakış açısı getiren Smith (2020, s. 306), ileri düzeyde sanayileşmiş devletlerin değişen ekonomik korumacılık şekillerinin küresel olarak ortaya çıkan ekonomik krizler karşısında uzun dönem etkili çözümler getirmediğini anladıklarını bunun karşısında GATT rejiminin (WTO’nun) ve IMF’in oluşturulması yoluyla çözüm aranmasına sebep olduğunu belirtmiştir. Ancak ABD tarafından desteklenen WTO ve IMF rejimlerinin, içinde yaşanan küresel ekonomik düzenin ortaya çıkmasına yardım etmelerine rağmen ekonomik krizlerin ve şokların yarattığı sorunların çözümlerinde çok daha az etkili olduklarını savunmaktadır. Bu şok ve krizlere yönelik küresel tepkilerin tek tek ele alınıp olaylar bazında analiz edilmesi gerektiğini ileri sürmüştür.

Ekonomik krizler karşısında devletler arası yardımlaşmada coğrafi konumun etkisi uluslararası ekonomik güvenlik bağlamında önemli hale gelmiştir. Smith (2020, s. 309, 311) de büyük ekonomik aktörlerin küresel ekonomide oluşan düzenli problemlere karşı mücadele biçimlerinde farklı kırılganlıklara sahip olduklarını, yakınlığın burada önemli bir sorun olduğunu ileri sürmüştür. Bu yaklaşıma örnek olarak ise 1994 yılında Meksika’nın yaşadığı mali krizde ABD’nin yardım etmesine rağmen bazı Asya devletlerine yardım etme konusunda daha az istekli olmasının nedeninin Meksika’nın ABD’ye coğrafi olarak yakın olmasını göstermiştir. Ayrıca, çoğu ekonomik sorunda ülkelerin eylem tercihlerinin; hiçbir şey yapmamak (zayıf devlet veya şirketlerin

çöküşünü engellemek), tek taraflı hareket etmek ve serbest ticaret ve sermaye hareketliliğini seçmek olarak üç politika tercihi olduğunu sıralamıştır. 1990'lı yıllarda genelde ülkelerin yakın dönemde birinci eylemi tercih etmeyi istediklerini ancak günümüzde BRIC bloku ve AB gibi diğer büyük ekonomik güçlerin etkinliğinin arttığını, ekonomik krizlere tepki verilmesinde birinci adım tercihi olarak G-20'nin rolünün arttığını savunmaktadır.

Matyskevic vd. (2021, s. 35-36), çok sayıda bilimsel çalışmanın ekonomik güvenliğin önemi ve değeri hakkında fikir verdiğini ancak pratikteki uygulamaların mevcut şartların daha geniş bağlamında ele alınmasının faydalı olacağını ileri sürmüşlerdir. Bu şartlar olarak da özellikle iki ana çağdaş yönelim olarak “Bilgi Toplumu” ve küreselleşmeyi sıralamışlardır. Bilgi toplumu koşulları altında (veri ve internet odaklı ekonomi, merkezi olmayan ve paylaşımlı ekonomi), ekonomik güvenliği sağlamanın öncelikli görevi, bugünden hazırlanması gereken, zorlukların ve tehditlerin öngörülmesidir. Öte yandan küreselleşmenin ekonomik güvenlik üzerindeki doğrudan etkilerinin, yeni pazarlara ve teknolojiye erişim, ürün, satıcı ve tedarikçilerin çeşitlendirilmesi ve ayrıca ulusal pazarların birbirine bağımlılığı olduğunu belirtmişlerdir.

Ekonomik faktörlerin uluslararası çatışmaların üzerindeki etkisi ele alınmaya değerdir. Burada iki farklı yaklaşımdan bahsedilebilir. Birincisine göre, ulusal ekonomideki büyüme ve artan yaşam standardı devletler arasında barışa yol açmaktadır. Ancak aksi görüşe göre, ekonomik rekabete dayanan serbest ticaret uluslararası çatışmaların çıkışında temel rol oynamaktadır. Büyük devletler dünya ekonomisi büyürken kendi devletlerinin çıkarlarına yönelik olarak piyasası etkilemek istemekte ve bu durum da savaşlara yol açmaktadır (Arı, 2017, s. 467-468).

Vaslavskaya vd., (2015) ekonomik güvenliğin organik olarak ulusal güvenlik sistemini içerdiğini savunmuşlardır. Ulusal güvenliğin unsurları olarak ise; güvenilir ülke savunma kapasitesinin sağlanmasını, toplumda sosyal barışın sağlanmasını ve çevre felaketlerinden korunmayı sıralamışlardır. Meso ve makro düzeyde ekonomik güvenlik sisteminin içerdiği bileşenleri;

“• Enerji

• Bilimsel ve teknolojik bileşenler

• Mali bileşenler

- Gıda
- Mülk güvenliği
- Saf kamu malları
- Karma kamu malları”

şeklinde sınıflandırmışlardır. Ekonomik güvenlik sisteminin, üretimin verimliliği ve kamusal malların tüketimi dikkate alınarak inşa edilmesi fikrinin araştırılması ve geliştirilmesi gerektiğini ileri sürmüşlerdir. Yazarlara göre, bütünleşik ekonomik güvenlik sisteminde kamu mallarının ayrı bir kategoriye ayrılması gerekmektedir. Buradaki çıkış noktası ise devlet egemenliğinin erozyona uğraması, süreçte dünyanın kilit oyuncularının birbirine bağımlılığının artması ve yeni aktörlerin ortaya çıkmasıyla bağlantılı dönüşümün boyutunun (çok uluslu şirketler, kar amacı gütmeyen uluslararası kuruluşlar) kamu malları kavramının “küreselleşmesine” yol açmasıdır (Vaslavskaya vd., 2015, s. 131-135).

Günümüz için güvenliğin yeni boyutlarının tartışılmasını sağlayan gelişmeler gibi tarihte ve gezegenimizde de çok önemli dönüşümler gerçekleşmektedir. Ünal’ın (2019) çalışmasında açıklandığı üzere, Antroposen (İnsan Çağı), insanın doğa üzerinde oluşturduğu tahribatın, yeryüzü üzerinde maalesef geri dönüşü olmayan derin izler bıraktığı ve bilim insanlarınca bir jeolojik çağdan (Holosen’den) diğerine geçildiğini gösteren yeni bir kavram olarak tanımlanmaktadır. “Antroposen kavramı, atmosferik kimyacı Paul Crutzen ve biyolog Eugene Stoermer tarafından 2000 yılında, son 11.700 yıldır var olan Holosen’i devralmış olan dönemi tanımlamak için” kullanılmıştır. Holosen çağı, insan uygarlığının evrildiği son buzul çağından bu yana geçen yaklaşık 12.000 yıllık istikrarlı iklimi gösterirken bilim insanları, 20. yüzyılın ortalarından sonra karbondioksit salımları, deniz seviyesinin yükselmesi, ormanların azalması gibi örneklendirilebilecek dönüşümün, artık Holosen’in de sona erdiğine işaret ettiğini ileri sürmektedirler. İnsanın derin etkilerinin gezegenimize yaptığı etkileri ifade eden jeolojik zaman aralığını belirtmek için kullanılan Antroposen, “insan anlamına gelen anthropo kökünü, jeolojik zamanda dönem için standart son ek olarak kullanılan -cene kökü ile birleştirir ve bu terim Antik Yunan’da da ‘İnsan Çağı’ anlamına gelir” (Ünal, 2019, s.187). Dolayısıyla, güvenlik çalışmalarını, coğrafyayı ve tarihi olayları incelerken günün değişen ve dönüşen etkilerini göz önüne almak artık bir zorunluluk haline gelmiştir. Zira, yeni çağın getirdiği olumlu veya olumsuz tüm değişimlerin ekonomik faaliyetlere, çevreye, insana,

devletlere, iklime, ilişkilere etkilerini analiz etmek ve ona göre yeni kuramlar, çözümler, değerlendirmeler geliştirmek gerekmektedir.

Ekonomi güvenliğine dair bir diğer yaklaşımı ise tanım şeklinde almak faydalı olabilir. Yılmaz (2020, s. 18) ekonomi güvenliğini, “bir ülke vatandaşlarının yakalamış olduğu yaşam standardının sürdürülebilir olmasını sağlayacak elde edilmiş değerlerin himaye edilmesi ve yaşam standardını artırabilecek potansiyel değerlerin de elde edilmesinin önündeki engellerin kaldırılması” şeklinde tanımlamıştır.

Tüm bu değerlendirmelerden yola çıkarak, bizce ekonomik güvenliğin devlet boyutundaki tanımının; “bir ülkenin varlığının devamı ve refahının artırılmasına yönelik çabalarının ekonomik risk ve tehditlere karşı savunulması, bunun için önceden planlamaların yapılması ve stratejilerin belirlenmesi, bilgi düzeyinin ve faaliyetlerin bu amaç için düzenlenmesi” şeklinde yapılması mümkündür.

1.2 Jeoekonomi ve Ekonomik Güvenlik

Ekonomik güvenlik kapsamında incelenmesi gereken bir diğer kavram da jeoekonomidir. Jeoekonomi bilimi, sadece bir alanla ilgili olduğu öne sürülen bilim dalı tanımlamalarının aksine özellikle Soğuk Savaş sonrası dönemde birçok bilim dalının uğraşı alanlarını birleştirerek ortaya çıkmıştır. İnan (2008, s. 5, 6) jeoekonomiyi, “ekonomi, uluslararası ilişkiler, teknolojiyi birleştiren bir bilim olarak önümüzdeki yüzyılda önemini koruyacak disiplinler arası bir bilim” şeklinde tanımlamış ve jeoekonominin politikadan daha çok ekonomiyi, teknoloji ve coğrafyayı öne aldığını belirtmiştir. Bu tanımlamadan yola çıkarak jeoekonominin, devletlerin ekonomik, uluslararası ilişkiler ve teknolojik alandaki faaliyetleri ile ilgilendiği söylenebilir.

Jeoekonomi kavramı, Soğuk Savaş sonrası dönemde dünyanın yeniden tasarlanmasında politik yönlerden çok ekonomik yönlerin ağır basması dolayısıyla bu yeni tasarımın açıklanmasındaki ihtiyaçtan ortaya çıkmıştır. Bir diğer neden olarak da Soğuk Savaş’ın önemli aktörleri olan iki kutuplu dünyanın her iki ucundaki ülkelerin, jeopolitik yönlerden önemli ülkeleri desteklerken katlandıkları yüksek ekonomik maliyetleri terk edip etki alanlarını ekonomik yöntemlerle genişletmeyi tercih etmeleri olarak görülebilir (İnan, 2008, s. 7, 8).

Jeoekonomi ile ilgili diğer bir tanımlama Blackwill ve Harris (2016, s. 20) tarafından yapılmış ve “ulusal çıkarları teşvik etmek, savunmak ve yararlı jeopolitik sonuçlar

retmek için ekonomik araçların kullanılması ve diğerklkelerin ekonomik eylemlerinin bir ülkenin jeopolitik hedefleri üzerindeki etkileri” Şeklinde ifade edilmiştir. Konu hakkındaki dikkat edilmesi gereken noktaların ilki olarak jeoekonominin jeopolitikten farklı olduğunu savunmuşlardır. Jeopolitik amaçların bir yolu olarak ekonomiye odaklanmak yerine, jeoekonominin bazı tanımları bu araç-sonuç ilişkisini tersine çevirmiş ve bunun yerine ülkelerin olumlu ekonomik sonuçlar elde etmek için askeri veya jeopolitik gücü (bazılarının "sert güç" dediği) nasıl kullanabileceğini vurgulamıştır. Yazarlara göre jeoekonomi, bir devletin coğrafi faktörlerden ziyade ekonomik faktörlere referansla nasıl g inşa ettiği ve uyguladığına dair bir açıklama sağlamakla ilgilidir (Blackwill ve Harris 2016, s. 24).

Soğuk savaşın bitimi sonrası askeri gücün egemen olduğu jeopolitik alanda, askeri güç yerini devletlerarası uzlaşmaya bırakmıştır. Bu gelişmede soğuk savaş sonrasında ideolojik farklılıkların değil liberal demokrasilerin benimsenmesi etkili olmuştur. Bilgi ve iletişim teknolojilerinin gelişmesi sonucu coğrafi mesafelerin önemindeki azalış da askeri gücün ülkelerarası g dengesindeki ağırlığını zayıflatmaya başlamıştır. Tüm bu dönüşümlerin yol açtığı sonuç ise dünya g dengesinde ekonomik gücün ağırlığını ortaya koyan “Jeoekonomi” görüşünün ön plana çıkmaya başlamasıdır (Ateş, 2021, s. 135).

Jeoekonominin ilgilendiği konular arasında temel olarak, ulusal çıkarlarını koruma gayesiyle devletlerin ekonomik araçları kullanarak faaliyet göstermesi ve dış politika hedeflerine ulaşmayı sağlamak üzere stratejik ortamı Őekillendirmesi yer almaktadır (Erkişi, 2017, s. 1028). Jeoekonominin açıklanmasında, jeopolitikten farklı olarak günümüzde ulusal devletlerin pazar paylarını diğerkyasalarda artırma çabası, diğerklkeleri fethetmek yerine piyasalar üzerinde denetim ve egemenlik elde etmek için çalışmaları gösterilmektedir. Bir başka farklılık ise, jeopolitiğin önemli niteliğinin hareketsizlik olmasına rağmen jeoekonominin özelliğinin devletlerin devingenliği olarak belirtilebilir. Jeopolitik dönemde hakim ülkelerin rekabeti küresel durgunluk etkisine yol açarken jeoekonominin esası devingenliğe dayanmaktadır (İnan, 2008, s. 10, 11). Ancak jeopolitik ile jeoekonomi arasındaki farklar ortaya konarken şu noktada da göz önüne alınmalıdır ki Erkişi’ye göre (2017, s. 1034) “*ekonomik gücün jeoekonomi kategorisi altında incelenerek, jeoekonominin jeopolitiğin devamı şeklinde görülmesinden ziyade, jeostratejinin iki ideal perspektifi olarak görülmesi*” daha uygundur.

Jeoeconomunun ortaya çıkışı ve önem kazanmasında dünya bazında gerçekleşen bazı öncül gelişmeler bulunmaktadır. Çin ekonomisinin yükselmesiyle küresel aktörlerin ağırlığı değişmiştir. Devletler strateji belirlerken devlet kapitalizmi modelinin ön plana çıkmasıyla ulusal şirketlerin çıkarlarını ön plana almaya başlamıştır. Serbest piyasa sistemi 2008 krizi sonucunda güven kaybetmiş ve ekonominin güvenlikle bağı dikkat edilmesi gereken bir olgu haline gelmiştir. Nüfus ve şehirleşme ile sanayileşmenin getirdiği kaynaklardaki arz sorunu endişeler oluşturmuştur. “Nüfuz ve imparatorluk etki alanları” ile ilgili merak yeniden uyanmıştır. Uluslararası kuruluşların ve bölgesel ticaret ortaklıklarının devletlerin ticaretini yönlendirmesi bir diğer gelişme şeklinde ortaya çıkmış, yeni stratejik oluşumlar olarak çok uluslu şirketler ve devlet işletmelerinin ortaya çıkışı ekonomik kararlarda iktidarları etkileyen bir yapıya kavuşmuştur (Erkişi, 2017, s. 1025, 1026).

Hsiung (2009’dan aktaran Stergiou 2015, s. 3) gücü, coğrafya ve ideolojiden; doğal kaynaklardaki kendi kendine yeterliliğe, piyasalardan görece özgürlüğe ve işgücü üzerindeki kontrole kaydırmaktadır. Jeoekonomi hakkında ilgi çekici bir benzetmede bulunan Stergiou (2015, s. 3) “Jeoekonomi hava durumu gibidir. Herkes ona bağlıdır ve onun hakkında konuşur ama çok azı onu anlar” diyerek jeoeconomunun karmaşık özelliğine vurgu yapmıştır.

Jeoekonomi denilince akla gelen ilk isimlerden biri Edward N. Luttwak’dır. Luttwak (1990, s. 20), askeri tehditlerin ve askeri ittifakların öneminin azalmasıyla birlikte devlet eylemlerinde jeoekonomik öncelikler ve yöntemlerin daha baskın hale geldiğini ileri sürmüştür. Luttwak çalışmasında jeoekonomi hakkında görüşlerini;

merkantilizm metotlarına her zaman savaş metotları hükmediyor olsa da, yeni jeoekonomik dönemde sadece sebeplerin değil, çatışma araçlarının da ekonomik olması gerekir. Artık jeopolitik zorunlulukların azaltılmasıyla daha muhtemel oldukları için, ticari kavgalar siyasi çatışmalara yol açarsa, bu siyasi çatışmalarla ticaretin silahlarıyla mücadele edilmesi gerekiyor; ithalatın az ya da çok gizli kısıtlanması, ihracatın az ya da çok gizli sübvansiyonu, rekabetçi teknoloji projelerinin finansmanı, seçilmiş eğitim biçimlerinin desteklenmesi, rekabetçi altyapıların sağlanması ve daha fazlası

şeklinde belirtmiştir (Luttwak, 1990, s.21). Ayrıca, tüm bunlardan dünyanın yeni bir merkantilizm çağına yaklaşıyor mu sorusuna merkantilizmin amacının altın stokunu en çoklaştırma olmasına rağmen jeoeconomunun amacının sadece (devletin büyütülmesi

dışında) nüfusun büyük kısmı için mümkün olan en iyi istihdamı sağlamaktır şeklinde cevaplandırmıştır (Luttwak, 1990, s. 20).

Ateş'in (2021) de belirttiği gibi, merkantilizme göre; ülkeler ihracatlarını artırmalı ve ithalatlarını azaltmalı, hammadde ithalatı dışındaki ithalat düşük seviyede tutulmalı, ülkede işlenen mallar ise ihraç edilmeli ve dış ticaret fazlası oluşturulmalıdır. Söz konusu yaklaşımın sonucu esasen ülkeler arasında bir ekonomik bağımlılık yaratmakta bu da jeoekonomik gücün ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Dolayısıyla, merkantilist görüş aslında jeoekonomik öğeler barındırmaktadır. Jeoekonomi açısından, Alman iktisatçı Friedrich List'in "iktisadi bir milliyetçilik", bir nevi korumacılık uygulama yönündeki görüşleri de jeoekonomi çerçevesinden incelenebilir. Katıldığımız görüşe göre "jeoekonomik güç oluşturmak için korumacı ticaret ve para politikası uygulanarak ticaret fazlası verilmesi, ülkenin refahını ve gücünü artıracaktır" (Ateş, 2021, s. 139).

Luttwak, (1993'den aktaran Erkişi, 2017, s. 1029) askeri gücün de klasik diplomasinin de dünya meselelerindeki geleneksel konumlarını kaybettiğini belirtmiş ve jeoekonominin de askeri savaşlarda kullanılan silahlar kadar etkili silahları bulunduğunu ileri sürmüştür. Bu araçlardan/silahlardan en önemlisinin *"mükelleflerin ödediği vergiler ile finanse edilen devlet destekleri ve Ar-Ge ile belirleyici bir teknolojik üstünlük sağlanarak geleceğin sanayi bölgelerinin fethi"* olduğunu öne sürmüştür.

Jeoekonomi kavramı *"1980'lerin sonunda Luttwak tarafından, yeni uluslararası çevrede devlet devlete etkileşimin anahtar ögesi olan devletlerin rekabet edebilirliklerini arttırmasının aracı olarak politika ve strateji çalışmalarının bir disiplini olarak"* ortaya konulmuştur. Günümüzdeki jeoekonomi okullarından, Rus Okulu (E. Kochetov, A. Neklessa) jeoekonomiyi açıklarken ulusun yaşamını sürdürme yöntemi şeklinde yorumlamaktadır. İtalyan Okulu (K. Jac, P. Savonna) ise jeoekonomi yaklaşımında söz konusu kavramı korunma-savunma aracı olarak addeder. ABD Okulu (E. Luttwak) jeoekonomiyi *"halen dünyada bilfiil yürürlükte olan genişlemenin bir aracı olarak"* görmektedir (İnan, 2008, s. 33).

Jeoekonominin jeopolitikten farkı ve ekonomik güvenlikle bağlantısı Erkişi'nin (2017, s. 1033) çalışmasında ortaya koyduğu örnekler ve bağlantılar ile anlatılabilir. Geleneksel jeopolitik güç operasyonu askeri araçların kullanıldığı operasyonlardır ve bu operasyonlar çatışma mantığıyla gerçekleştirilir, açık ve gözlenebilirdir. Oysa jeoekonomik gücün kullanımı, ekonomik araçların başrol olduğu, selektif ekonomik

destek ve uzlaşmaya dayandığı daha gizli operasyonlardır. Bunun sonucundadır ki hedef devletlerde veya birliklerde farklı eğilimlerin ortaya çıkmasına neden olurlar.

Ekonomik devletçilik, jeoekonomi ve bölgesel siyasi ekonomileri ele aldıkları çalışmalarında Breslin ve Nesadurai (2023), temel olarak, ekonomik devletçiliği (Economic Statecraft) çok basit bir kavram olarak yorumlamışlar ve “*bir devletin stratejik hedefleri doğrultusunda dış politika çıktıları elde etmek için ekonomik araçların kullanılması*” şeklinde tanımlamışlardır. Yazarlara göre ekonomik devletçilik kavramı Baldwin (1985) tarafından Peloponnesos Savaşı'na kadar giden tarihsel vaka incelemeleriyle ekonomik araçların kullanımının etkinliğine dair iz süren bir kitapta yaygın olarak kullanıma sunulmuştu. Ekonomik devletçiliğin neyi başarmak istediğinin anlaşılmasında önemli fark aslında ekonomik devletçilik sadece diğerlerinin davranışlarını değiştirmelerini sağlama veya daha fazla ekonomik özerklik ve güvenlik elde etme, güvenlik dışsallıklarını idare etme meselesi değildir. Ekonomik devletçilik artık (genellikle büyük) jeopolitik hedeflere ulaşmanın bir yolu olarak algılanmaktadır. Bu tanımda, ekonomik devletçilik kavramının jeoekonomi ile yan yana olduğu, örtüştüğü, zaten bu iki kavramın yakın akraba gibi olduğu ileri sürülmüştür. Ekonomik devletçilik tanımında olduğu gibi, Luttwak (1990, 1993) tarafından önerildiği şekilde, temel düzeyde jeoekonominin arkasındaki fikir de çok basittir; “güç rekabeti askeri çatışmadan çok ekonomiye dayalı olacaktır”.

Baldwin'in ekonomik devletçiliğinin tipik araçları olarak tanımladığı ekonomik yöntemler- ticaretin, yardımın ve diğer finansal akışların kolaylaştırılması veya kısıtlanması - uzun süredir hem devletler tarafından kullanılmış ve kullanılmaya da devam etmektedir. Eskiden çoğunlukla ABD'nin konu hakkındaki eylemleri çalışılsa da yükselen güçler arasında esas ilgi odağı haline gelen Çin'dir. Çin, tüm bölgesel (ve diğer gelişmekte olan) devletler arasında, öncelikle kasıtlı olarak asimetrliler inşa etme ve sonra bunları jeopolitik amaçlar için kullanma yetenek ve hazırlığına sahip olduğu varsayımı altında tartışılan ülkedir. Çin'in uyguladığı politikalar karşılık ülkelerin karşı eylemleri küresel olarak göz önüne alınmakta ve incelenmektedir. Çünkü, yıllar boyunca ekonomik devletçilik çalışmalarının ana odağı yaptırımların kullanımı ve etkililiği üzerine olmuştur. Örneğin, yaptırımlar, Çin'in Avustralya ile yaşadığı 14 siyasi şikayete tepki olarak kullanıldı. Ülkelerin bu gibi durumlarda verdiği cevaplar ilginç olabilmektedir. Örneğin, Avustralya'nın bazı politika ve düzenleme değişiklikleri, ekonomik diplomasi veya

endüstriyel politikalara çok benzemekle birlikte bu politikaların nihai hedefleri kalkınmaya yönelik değildi. Bu stratejik karşı tepkilerin asıl amacı, Avustralya ekonomisinin kilit sektörlerindeki hakimiyeti aracılığıyla Avustralya'nın güvenliğine tehdit oluşturan bir Çin'i açıkça geride bırakmaktır (Breslin ve Nesadurai (2023)

Aalto ve Forsberg (2015), Rusya'ya uygulanan o dönemki yaptırımlar altında Rusya'nın jeoekonomik yapısını araştırdıkları çalışmalarında jeoekonominin üç boyutu açısından konuyu ele almışlardır. Kaynakların coğrafi boyutu açısından, yaptırımların, Rusya'da kullanılan en önemli bilişsel karar verme aracı olan ticaretin uzun vadeli kırılganlığını açığa çıkardığını tespit etmişlerdir. Yaptırımların, Rusya'nın Kuzey Kutbu, açık deniz ve diğer erişilmesi zor yeşil alan petrol kaynaklarının geliştirilmesini önemli ölçüde yavaşlatarak, ticaret yönünden, birbiriyle bağlantılı kar, mali ve sosyal çıkarların gerçekleştirilmesini engellediği sonucuna varmışlardır. Mali boyut açısından, petrol üretiminin yine de kısa ve orta vadede sadece hafif bir şekilde etkilendiğini ve küresel piyasalardaki talebin nispeten istikrarlı olduğunu ileri sürmüşler, kurumsal boyut açısından ise Rusya'nın küresel kurumlarda ekonomik bir güç olarak konumunun ciddi tehdit altında kaldığı sonucuna varmışlardır (Aalto ve Forsberg, 2015, s. 233-234).

Jeoekonomik araçların uygulamasına başka güncel örnekler verilebilir. ABD ile Çin arasında yaşanan ticaret savaşları, Ukrayna'yı ilhakından sonra Rusya'ya ekonomik yaptırımların uygulanması en güncel gerçek yaşam örnekleridir. Ayrıca, "kur savaşları, ekonomik örgütlenmelere dahil olma veya dışında tutulma ve ekonomik çıkarlar nedeniyle ortaya çıkan iş birlikleri veya çatışmalar" da jeoekonominin araçları şeklinde sayılabilmektedir (Ateş, 2021, s. 136-137).

Arı (2017, s.178-183) çağdaş uluslararası sistemin özelliklerini sıralarken ilk olarak ekonomik güce yer vermiştir. Arı'ya göre günümüzün uluslararası ilişkilerinde, askeri gücün yanında "*ekonomik ve mali güç önemli hale gelmiş*", dolayısıyla ortaya çıkan bölgesel ekonomik birleşmeler sayıca artmıştır. Avrupa Birliği ülkelerinin hareketleri, ABD, Kanada ve Meksika arasında oluşturulmuş olan "Kuzey Amerika Serbest Ticaret Bölgesi (NAFTA" ve ABD ile Kuzey Amerika devletleri ve Asya-Pasifik devletleri arasındaki ekonomik iş birliği konusu APEC bu noktada verilen örneklerdir. Günümüzün, iki kutuplu eski sistemden ayıran bir diğer ögesinin "*diplomasinin gelişmesine zemin hazırlaması*" olarak söylenebilir. Bir yeni olgu olarak "*uluslararası terör*" de çağdaş sistem ile birlikte anılmaktadır. "*Küreselleşme*" uluslararası sisteme egemen olarak

günümüzde çok konuşulur hale gelmiştir. Küreselleşmeyle birlikte Dünya'nın bir bölgesinde oluşan güvenliğe dair sorun veya ekonomik sorun söz konusu bölgeye has olarak kalmamakta bir şekilde diğer bölge veya tüm Dünya'ya etkiler oluşturmaktadır. Küresel ekonomik rekabetin ve mücadelenin sonucunda “*yoksulluğun artması*” dünyayı istikrarsızlaştırma noktasına getirmektedir. Devletler arasında ilişkiler bağlamında kullanılmakta olan tehdit ve caydırıcılık gibi kavramların yeniden tanımlanması gerekliliği günümüzün bir diğer özelliği olan “*kitle imha silahlarının yayılması tehlikesi*” yüzündendir. Arı (2017, s 178-183) ayrıca çağdaş uluslararası sistemin bir diğer hususunu “*kollektif güvenlik sisteminin işlevini yitirmesi*” olarak görmektedir. Bu konudaki savını, “*ABD, 2003 Martında Birleşmiş Milletler'in (BM) kollektif güvenlik mekanizmasını çöktürerek tek taraflı hareket etmiş ve uluslararası kamuoyunun muhalefetine rağmen Irak'ı işgal etmiştir*” şeklinde örneklendirmiştir.

Ekonomik güvenliğin sağlanmasına dair ekonomik diplomasi uygulama örneği olarak, ülkelerin tek taraflı eylemlerine karşı tarafın misilleme yaparak cevap vermesi gösterilebilir. Turgutoğlu (2020, s. 80) bu duruma “Çin'in ulusal para biriminin değerini düşük tutması sonucu ABD aleyhine dış ticaret açıkları yaratması, ABD Kongresi tarafından misilleme olarak Çin'den yapılan ithalata karşı ek tedbirler konulmasını” örnek olarak ileri sürmektedir.

ABD Eski Hazine Bakanı Steven Mnuchin'in, ABD'nin İran ve Kuzey Kore gibi ülkelere uyguladığı yaptırımların "savaşın bir alternatifi" olduğunu söylemesi ve "Kuzey Kore olsun, İran olsun ya da diğer yerler, sorumluluğu ciddiye alıyoruz" şeklinde konuşması devletlerin diğer devletlere yönelik gerçekleştirdiği ekonomik faaliyetlerin şimdilerde askeri faaliyetlerin yerine geçtiği başkaca bir örnek olarak verilebilir ([http-1](http://1)). Buradan hareketle, geçmişte kullanılan askeri faaliyetlerin yerini ekonomik alanda gerçekleştirilen gizli ya da açık amaçlı stratejik faaliyetlerin aldığı söylenebilir.

1.3 Ekonomik Güvenliğin Kapsamı

Ekonomik güvenliğe bazı yaklaşımların -özellikle devlet kurumlarının yaklaşımlarının- genelde refah düzeyi ve daha iyi hale getirilen yaşam koşulları olduğu söylenebilir. Örneğin Kanada Güvenli Güvenlik İstihbarat Teşkilatının resmi bir belgesinde ekonomik güvenli tanıımı;

Ekonomik güvenlik, emek ve sermaye verimliliğinde sürekli uzun vadeli göreceli iyileştirmeleri ve dolayısıyla adil, güvenli ve inovasyona, yerli ve yabancı yatırıma ve sürdürülebilir ekonomik büyümeye elverişli dinamik bir iş ortamının sürdürülmesi de dahil olmak üzere, bir ulusun vatandaşları için yüksek ve yükselen bir yaşam standardını teşvik etmek için gerekli koşulların sürdürülmesidir. Bu, tüm hükümetlerin aradığı geniş bir hedeftir.

şeklinde yapılmıştır (Mesjasz, 2008, 141-142).

Ayrıca ülkenin yahut devletin ekonomik güvenliği, Şubat 1996 tarihli ABD Ekonomik Güvenlik Yasası'nda düzenlendiği şekilde; “ekonomik casusluğa karşı koyma” olarak indirgenip tanımlanmaya çalışılabilir (Mesjasz, 2008, 142). Söz konusu Yasa'da “1996 Ekonomik Güvenlik Yasası, yabancı uluslara, hükümetlere, şirketlere, kurumlara, araçlara veya araçlara yardım etmek amacıyla ekonomik casusluk yapan veya teşebbüs eden, komplo kuran veya başkalarını buna teşvik eden bireylere ve şirketlere cezalar vermek üzere 1947 tarihli Ulusal Güvenlik Yasası'nı değiştirir” denilmek suretiyle ekonomik güvenliğin ekonomik istihbarat ile bağlantısı kurulmuştur.

Amerika Ulusal Güvenlik Strateji Belgesi'nde ekonomik güvenliğin ne denli önemli olduğu “ekonomik güvenlik ulusal güveniktir” şeklindeki tanımlama ile belirtilmiştir (NSS, 2017, s. 17). Aynı belgede, Soğuk Savaş ardından Amerika'nın dünya çapında “tek süper güç olarak ortaya çıktığı”, fakat bu başarının kendini beğenmişlik oluşturduğu, Amerika'nın gücünün rakipsiz olduğu ve kendi kendini idame ettirebileceği inancının da ortaya çıktığı ileri sürülmüştür. ABD'nin sürüklenmeye başlaması, bir güven bunalımı yaşanması ve sonucunda önemli sahadaki avantajlarını kaybettiği vurgulanmaktadır. Diğer ülkelerin sanayi şirketlerini destekledikleri, teknoloji transferine zorladıkları, bu ve diğer eylemlerin ise ABD'nin ekonomik güvenliğine meydan okuduğu savunulmaktadır (NSS, 2017, s. 2). Katsos (2018, s. 107) ABD hükümetlerinin ekonomik güvenlik yaklaşımlarını incelediği çalışmasında, 2017'de Ulusal Güvenlik Stratejisi belgesinin ekonomik güvenliği ulusal güvenliğin bir unsuru olarak tanımladığını ve ekonomik canlılık, büyüme ve zenginliğin Amerikan gücü ve nüfuzu için kesinlikle gerekli olduğunu belirtmektedir. İç Güvenlik Bakanlığının (The Department of Homeland Security - DHS) ekonomik güvenlik perspektifi sınırlar ötesi mal, hizmet, insan, sermaye, bilgi ve teknoloji akışına artan bağımlılığa dayanmaktadır. Savunma Bakanlığı (The Department of Defense - DOD) ise ekonomik güvenliği, ABD'nin ekonomik çıkarlarını koruma veya ilerletme, uluslararası çıkarları Amerikan beğenisine göre şekillendirme ve

ekonomik olmayan zorlukları savuşturmak için maddi kaynaklara sahip olma yeteneği olarak tanımlamaktadır (Katsos, 2018, s.107).

Ülke liderlerinin ekonomik güvenlik anlamında terörizmin finansmanı karşısında yapabilecekleri olarak; uluslararası finans araçlarının bir şahıs veya devletin varlıklarına erişimine kısıt koymak için kullanılması, bir şahsın bir para cinsinden işlem yapabilmesinin engellenmesi ve listelenen şahısların borç piyasasında işleminin, borçlanma ya da borç verebilmesinin engellenmesi sayılabilir (Shiffman, 2017, s. 218).

Ekonomik güvenlik sadece devletlerin kendi kurumlarının değil ekonomik alanda faaliyet gösteren birçok aktörün etkili olabileceği bir alandır. Uluslararası alanda faaliyet gösteren çok uluslu şirketler de Turgutoğlu'nun (2020, s.78) çalışmasında “ekonomik diplomasi” olarak tanımlanan diplomasinin ekonomik kısmında etkili rol üstlenebilirler. Her gün finans çevrelerinin sözlü müdahalelerini bile takip ettiği Amerikan Federal Rezerv Bankası'nın (FED) eski Başkanı Ben Bernanke'nin “batamayacak kadar büyük bir şirketi, büyüklüğü, karmaşıklığı, bağlantıları ve kritik fonksiyonları nedeniyle, ansızın likidite sıkıntısına girmesi sonucunda geri kalan finansal sistemi ve ekonomiyi ciddi olumsuz sonuçlara maruz bırakan bir varlık olarak tanımlaması” bu tür büyük şirketlerin -ulusal çıkarları yönlendirme kapasiteleri nedeniyle- önemli olduğuna bir örnek olarak verilmektedir (Turgutoğlu, 2020, s. 78).

Milli Güvenlik Kurulunun 25 Kasım 2021 tarihli toplantısında alınan “ekonomik güvenlik” kapsamındaki karar, ekonomik güvenliğin Türkiye'nin güvenlikle ilgili stratejisine yaptığı etki olarak değerlendirilebilir. Genellikle güvenliğin askeri ve uluslararası ilişkiler boyutu hakkında kararların beklendiği bir bildiriye ekonomi alanının dahil edilmesi, yeni güvenlik çalışmaları kapsamında ekonomik güvenliğin ulusal güvenlikle bağlantısını kanıtlaması açısından önemlidir. Söz konusu kararın 2. maddesi;

2. Türkiye'nin inşa ettiği sağlam altyapı üzerinde, hedeflerine uygun şekilde yatırım, üretim, istihdam ve ihracat odaklı ekonomi politikalarını hayata geçirme sürecinde karşılaştığı ve karşılaşılabileceği sınamalar ile tehditler değerlendirilmiş, cumhuriyetimizin 100. Yılına her alanda olduğu gibi iktisadi olarak da güçlü şekilde ulaşma kararlılığı teyit edilmiştir.

şeklinde (Milli Güvenlik Kurulu Genel Sekreterliği, 2021).

Güvenlik bağlamında tehdit, devletin, toplumun veya bireyin yaşamının devamına veya refahına ilişkin potansiyel olarak olumsuz sonuçlara yol açabilecek olay şeklinde tanımlanmaktadır (Krahmann, 2005, s. 4). Genellikle güvenliğe yönelik tehditler

uzmanlarca olasılık hesapları yapılarak belirlenmekte, “bariz” şeklinde sunulmakta ve bir düşman tehlikesi olmadığı durumlarda bile devletler yine söz konusu hesaplamaları yapmaktadır. Bilgin (2010, s. 78) tehditle ilgili hesaplama formülünün kabaca “tehdit eşittir kapasite çarpı niyet” şeklinde uygulandığını ancak bunun uygulamada sorunlar içerebildiğini ileri sürmektedir. Burada karşı tarafın niyeti konusunda hep olumsuz düşünce hakim olduğundan tehdit hesaplamalarının kapasite üzerinden yapılması uygulamayı hep güvensizliğe götürebilir.

Küreselleşmenin oluşturduğu şartlarda tehditlerin de değiştiği kanıtlanmışken, günümüzde denkleme diğer değişkenler olarak ulusal kırılganlık ile ekonomik dayanıklılık girmektedir (Munteanu ve Tamošiūnienė, 2015, s. 596). Ayrıca, devlet dışı tehditler ve aktörler, çağdaş güvenlikte kilit faktörler haline gelmiştir. Yeni güvenlik tehditlerinin, iç savaş, sınıraşan suçlar, terörizm, bulaşıcı hastalıklar ve hafif silahların çoğalması olduğu ileri sürülmektedir. Bir güvenlik tehdidi, bir devletin, toplumun veya bireyin hayatını devam ettirmesi veya refahı için potansiyel olarak olumsuz sonuçları olan bir olay olarak da tanımlanabilir. Tabii olarak bu tanımda geçmiş olayların günümüze etkisinin göz ardı edildiği, bir olayın dolaylı etkileri olabileceği, son olarak da bir tehdidin etkilerinin coğrafik olarak tanıma dahil edildiği oysa insan hayatına etkisinin göz ardı edilmiş olabileceği gibi nedenlerle bu tehdit tanımının da genişletilmesi gerektiği savunulmaktadır (Krahmann, 2005, s. 3-4).

Piyananın işleyişinin sorunsuz olmasının sağlanmasında da ekonomik güvenliğe yönelik olası bazı tehditlerin bağlantılı olduğu ortaya konmaktadır. Burada dışardan bir müdahalenin olup olmaması çok önemli değildir. Ancak ulusal veya uluslararası düzeyde oluşabilecek söz konusu tehditlerin varlığı piyasa aksaklığına yol açabilecektir. Bu tehditlerin;

- doğal kaynakların arzına bağımlılığın yarattığı kırılganlıklar ve tehditler,
- Dünya ticaretinin özellikle de finansal piyananın (sistemin) genel istikrarsızlığı dolayısıyla tehditler (çeşitli ölçek ve boyuttaki tahmin edilememiş veya tahmin edilemeyen ekonomik krizler),
- korumacılığın ve iktisadi milliyetçiliğin yeniden canlanması,
- askeri güvenlik ve ekonomi bağlantısı (savunmanın siyasi güvenliği, savunma ekonomisi),

- ekonomik güvenlik ve başkaca sektörlerdeki güvenlik,
- piyasa mekanizmalarının grupların ve bireylerin refahı üzerindeki etkisi (birey güvenliği)”

oldukları değerlendirilmektedir (Mesjasz 2008, 134).

Güvenliğin yalnızca bir amaç olarak değil, bir sonuç olarak da tanımlanabileceğini kabul etmek gerektiği vurgulanmaktadır. Zira bu kabul, onu kaybetme tehdidiyle karşı karşıya kalana kadar onun ne olduğunu veya ne kadar önemli olduğunu anlayamayabileceğimiz anlamına gelmektedir. Bu bağlamda, güvenlik bir anlamda, kendisine meydan okuyan tehditler tarafından tanımlanır ve değerlendirilir. Tehdidin ne olduğuna dair daha yararlı bir tanım olarak: “ulusal güvenliğe yönelik bir tehdit, bir ülkede yaşayanların yaşam kalitesini nispeten kısa bir süre içinde ciddi şekilde düşürme tehdidi oluşturan veya bir devletin hükümeti veya devlet içindeki özel, hükümet dışı kuruluşlar (kişiler, gruplar, şirketler) için mümkün olan politika seçenekleri yelpazesini önemli ölçüde daraltmakla tehdit eden bir eylem veya olaylar dizisidir” denilebilir (Ullman, 1983, s. 133).

Anofrikov ve Afonchikova (2019) ekonomik güvenliğin tanımını yaparken bilim insanlarının üç farklı şekilde yaklaştığını belirterek bir kısmının “ülke ekonomisini dış ve iç tehditlerden koruyan bir dizi koşul” olarak diğer bazı bilim insanların “ülke ekonomisinin hayati çıkarlarını korumaya izin veren durumu” şeklinde ve üçüncü grubun ise “ekonominin etnik ve uluslararası düzeyde sosyal ihtiyaçların etkin düzeyde karşılama yeteneği” olarak ifade ettiklerini belirtmektedirler. Anofrikov ve Afonchikova, çalışmalarında ekonomik güvenliğin mali durumuna ve bu durumunu olumsuz etkileyen vergi suçlarına odaklanmıştır. Yazarlar, çeşitli uzmanlara göre, vergi kaçakçılığının bir sonucu olarak devletin her yıl vergi ödemelerinin %30'unu kaybettiği sonucuna varmışlardır. Vergi suçları ve ekonomik güvenlik ilişkisi, kavramın kapsamının ne kadar genişleyebileceğine bir örnektir.

Munteanu ve Tamošiūnienė (2015), seçtikleri ülkelerle ilgili ekonomik güvenliğin nitelendirilmesinde modern yaklaşımları inceledikleri çalışmalarında, esasen Anglo-Sakson yaklaşım yani bireysel ekonomik güvenlik ve Asyatik yaklaşım -ulusal ekonomik güvenlikten bahsetmişlerdir. Çalışmalarında, zaman içerisindeki evrimde soğuk savaş sonrasında çağdaş yaklaşımların Dünya Çalışma Örgütü'nün raporuna dayanan Anglo-Sakson bakış açısını kullandığını öne sürmektedirler. Ekonomik güvenliğin

nitelendirilmesinde diğerk bir yöntem olarak ise, Asyatik yaklaşımdan yani ulusal ekonomik güvenlikten yola çıkmışlardır. Ülkelerin kırılğanlığının sebepleri olarak; yüksek seviyedeki ekonomik açıklığın diğerk ülkelerle ilişkide ekonomik koşullara belirli bir seviyede hassasiyet doğurması, dar bir çerçevede ihracat mallarına bağımlılığın çeşitlendirme eksikliği ile ilgili risklere yol açması, özellikle enerji ve endüstriyel hammadde stratejik ithalat bağımlılığı, yüksek taşıma maliyetlerine yol açan çevrede olma gösterilmektedir.

Miller (2010), ABD'nin güvenlik stratejisindeki değişimi modellediği çalışmasında, güvenlik politikasının amaçlarına ve araçlarına göre dört ideal tip büyük strateji veya güvenlik fikri yaklaşımından bahsetmiş, bu yaklaşımları; savunmacı ve saldırgan gerçekçilik ile savunmacı ve saldırgan liberalizm şeklinde sıralamıştır. Çalışmada, bu modelin 1991'den sonra ABD'nin büyük stratejisindeki en son iki değişimine yönelik olarak test edildiğinden söz edilerek Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle beraber imkanların dağılımındaki değişikliğin gerçekçi stratejilerden liberal stratejilere geçişi mümkün kıldığı, 1990'ların olumlu ortamında baskın strateji savunmacı liberalizm iken, 11 Eylül'den sonra tehdit dengesindeki değişimin saldırgan liberalizm büyük stratejisine yol açtığı sonucuna varılmıştır.

1.3.1 İnsani güvenlik

İnsani güvenlik, geleneksel görüşün yaptığı gibi devletleri değil de bireyleri, “güvenliğin referans nesnesi” olarak gören ve güvenliğı sağlanacak nesnenin birey olduğunu savunan anlayış olarak tanımlanabilir. Kavram, ilk defa 1994 Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı Raporu'nda [UNDP] kullanılmış ve günümüzde kadar tartışmalar ortaya o çıkarmıştır. Bu tartışmaların özünde karmaşıklık olduğunu savunanlar bunu kullanarak devlet merkezli anlayışın devam etmesini savunmuşlardır. Bazı devletlerin uygulamaları, hem devlet hem insani güvenlik bazlı uygulama ikilemelerinin günümüzde eğilim gösterdiğini göstermektedir (Kerr, 2017).

Birleşmiş Milletlerin 1994 yılında yayımladığı İnsani Gelişme Raporu'nda konuya “İnsani güvenliğin zorunluluklarının dünyanın her yerindeki insanları bir araya getirdiğini kendimize hatırlatmaya devam edelim” bakış açısıyla yaklaşmıştır (UNDP, 1994, s. 11). Söz konusu Rapor'da eski geleneksel ekonomik bakış açısı eleştirilmiş ve “kişi başına düşen gayri safi milli hasıla veya ulusal zenginlik gibi değişkenlere odaklanan baskın çağdaş gelenek, eski zenginlik odaklı yaklaşımın bir devamıdır. Ve

iktisadın "kasvetli bir bilim" olarak ününe çok iyi uyan, yaşamın isteklerin evrenselliğini kabul etmeye yönelik yüksek bir yoldan ziyade, insanlığı bir üretim aracı olarak görmenin alt yoludur” şeklinde değerlendirilmiştir. Rapor, insanların sadece zenginliği arzulamayacaklarını, başka yaşamsal isteklerin de rasyonel olarak insan hayatında ulaşılması arzulanan hedefler olacağını belirtmiştir. Zenginliğin dışında başka olguların da önemli olmasını iki sebebe bağlamıştır. Birincisi, bazı önemli insani tercihlerin yerine getirilmesi için servet biriktirmek gerekli değildir. Örneğin, “bir toplumun demokrasiyi karşılayabilmesi için zengin olması gerekmez. Bir ailenin her bir üyesinin haklarına saygı duyması için zengin olması gerekmez. Bir kültürün zenginliği, büyük ölçüde halkın zenginliğinden bağımsız olabilir”. İkinci sebep ise, insan seçimlerinin ekonomik refahın çok ötesine uzanabileceği, uzun ve sağlıklı yaşamların tadını çıkarmak, bilgilenmek, toplum yaşamına özgürce katılmak, temiz hava solumak, temiz bir fiziksel çevrede yaşamının basit zevklerinden zevk almak, “evlerinde, işlerinde ve toplumlarında güvenlikten gelen iç huzur” gibi isteklerin bulunmasıdır (UNDP Human Development Report, 1994, s. 14-15).

Devletler açısından güvenliği bireylerin kurallara uyması olarak indirgeyen yaklaşımla birlikte bireyler yönüyle de insanların can ve mallarına karşı tehdit veya saldırının oluşmaması hali ya da söz konusu tehdit veya tehlikenin en alt düzeyde olması ile tanımlamalara da rastlanmaktadır (Açıkbaş, 2022. s.51). İnsan hayatı için gerekliliği yadsınamaz bir olgu olan güvenliğin içerdiği alt unsur olan tehdit, küreselleşmeyle beraber “klasik boyuttan daha karmaşık olan asimetrik boyuta evrilmiştir”. Devletlerin bu tehditlere karşı tavır ve eylemleri de aynı şekilde evrimleşmiştir (Açıkbaş, 2022, s. 51).

Küreselleşmenin en belirgin özelliği olan birey merkezli sürecin yansıması olarak güvenlik analizlerinde bireyler de göz önüne alınmaya başlamıştır. Günümüz tehditlerinin büyük bir kısmı devletler değil doğrudan insanları hedefleyen; çevresel bozulma, terörizm, uyuşturucu, ayrımcılık gibi tehditlerdir. Birey güvenliğinin kendine özgü özellikleri vardır. Bunlardan ilki ve en önemlisi temel insani ihtiyaçları karşılayabilme (barınma, beslenme, giyinme), ikincisi şiddetin önlenmesi, diğeri sivil ve siyasi haklarının korunması olarak sıralanabilir. Bireylere yönelik tehditlerin sınıflandırılabilceği bu sınıflandırmaların askeri-askeri olmayan veya ulusal-ulus ötesi gibi olabileceği söylenebilir. Ancak bu tür sınıflandırmalara gitmek birey güvenliğinin doğasına aykırı

olabilir, çünkü bireylerin karşılaştığı sorunlar hem askeri hem askeri olmayan bir sorun olabileceği ileri sürülmektedir (Karabulut, 2022, s. 136-138).

Ekonomik İş Birliği ve Kalkınma Teşkilatı'nın [OECD] çalışmasına göre (Stiglitz vd, 2018, s. 15), ekonomik güvenliğin azaldığına dair bir algı oluştuğunda, insanların ekonomik ve politik sisteme olan güveni çökmektedir. Ekonomik güvensizlik bireylerin (veya hane halklarının) ekonomik kayıplara karşı kırılganlık derecesini ifade etmektedir. Bu tanımın doğasında üç unsurun bulunduğu ifade edilmiş ve bunların; ters bir olayın bir miktar olasılığı; bu olayın gerçekleşmesi durumunda bazı olumsuz ekonomik sonuçlar ve potansiyel olarak bu kayıpları telafi edebilecek veya önleyebilecek (resmi sigortadan gayri resmi risk paylaşımına, tasarruflar yoluyla kendi kendine sigortaya) bir miktar koruma olduğu sıralanmıştır. Bu unsurların her biri ve bunların birleşik etkileri için de önlemlere ihtiyaç vardır. İnsanların ekonomik güvenliğinin hem gözlemlenen (objektif) hem de algılanan (subjektif) boyutları vardır. Çalışmaya göre; *“gözlemlenen güvenlik, bir bireyin veya hane halkının (örneğin, gelir veya tüketimde büyük bir azalma riski altında olduklarından dolayı) ekonomik olarak güvensiz olup olmadığını belirlemek için ekonomik verileri kullanan önlemleri tanımlar. Algılanan güvenlik, bireylerin ekonomik durumlarına dair (anketler, deneyler veya başka bir açıklama tekniği yoluyla) verdikleri öznel tepkilere ilişkin kendi beyanlarına dayanan önlemleri tanımlar”* (Beasley, 2018, s.28).

Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı İnsani Gelişme Raporu 2021-22'de (UNDP, 2022, s. 62) ekonomik güvenliğin öneminden bahsedilmiş ve insanların gelecekleri ile kaygılarının nelere yol açabileceği anlatılmaya çalışılmıştır. Söz konusu Rapor'a göre *“Ekonomik güvenlik refahın temel taşıdır. Ekonomik istikrar ve bir dereceye kadar öngörülebilirlik, insanların kendilerinin ve çocuklarının geleceklerini planlamalarına ve yatırım yapmalarına olanak tanır, yeniliği teşvik eder, sosyal bağlantıları güçlendirir ve başkalarına ve kurumlara güven inşa eder. Gelecekle ilgili endişe ve kaygı, zihinsel sağlık sorunlarından kalp hastalığına ve çocuklar da dahil olmak üzere artan obezite riskine kadar uzanan olumsuz sağlık sonuçlarına neden olmaktadır. Yaygın ekonomik güvensizlik halk arasında hoşnutsuzluğa neden olur ve siyasi istikrarı tehlikeye atar”*. Rapor'un konuyla ilgili tavsiye olarak değerlendirilebilecek savı ise *“giderek daha güvencesiz hale gelen, istihdamdan yetersiz sağlık hizmetlerine ve sosyal koruma, barınma ve diğer kamu hizmetlerine erişimde yaşanan güçlüklerle kadar insanların bugün*

karşılaştığı zorluklara odaklanmak sosyal, ekonomik ve siyasi bölünmeleri daraltabilir ve bir sonraki küresel krize karşı koruma sağlayabilir" şeklinde ortaya konulmuştur (UNDP, 2022, s. 63).

Aslında insani güvenlik kavramı Soğuk Savaş sonrası dönemde güvenlik genişleme ve derinleşmesi örneği olarak görülmektedir. Kavram hala çözümlenmemiş tartışmalar ortaya çıkarsa da insani güvenlik uygulamalarının devletler bazında uygulama örneklerine bakıldığında hem devlet güvenliği he insani güvenliğin uygulanmasına yönelik eğilimin benimsendiği görülebilmektedir. Çünkü, insani güvenliğin referans nesnesi olarak insanı ele alması devleti referans nesnesi olarak alan geleneksel görüşe karşı çıkış olarak değerlendirilmektedir. Ancak artan sayıda olmak üzere devletlerin, güvenliği hem insani boyutlu hem de devleti merkeze alan boyutlu gördüğü ikili bir yaklaşımı benimseyen örnekler rastlanmaktadır (Kerr, 2017, s. 104-115).

Aksu ve Turhan (2012), insani güvenliğı ele aldıkları çalışmalarında, küreselleşme süreci ve diğer unsurlar yüzünden tehdit algılamalarının çeşitlendiğinden, tehdit algılaması ve askeri tehditler nedeniyle arka planda kalan sosyo-ekonomik konuların, güvenliğin askeri anlamdaki sorunlarına kıyasla daha baskın hale geldiğinden bahsetmişlerdir. İnsani güvenlik anlayış değişimi, devletin güvenliği ve bağımsızlığından çok insanların geçimini sağlama hakkı ile yaşama hakkı gibi esasen insan üzerine yoğunlaşmaktadır. Çalışmada belirtildiğı üzere, *“İnsani güvenlik, güvenlik, temel haklar ve gelişim gibi birbirlerini karşılıklı olarak destekleme amacı olan olguları anlatmakta ve bireylerin geliştirilmesi kadar onların korunmasına da odaklanmaktadır”*. Güvenliğin insani boyutu, hane halklarının yaşam kalitesi üzerine de odaklanan, farklılıkları uyumlaştırmayı amaçlayan, sosyal ve ekonomik gelişimi destekleme eğilimi taşıyan, devlet güvenliği ve birey özgürlüğü bütünlüğüne saygı duyarak yeni bir bakış açısı getiren güvenlik boyutu olarak da ifade edilebilir (Aksu ve Turhan, 2012).

1.3.2 Kurumsal güvenlik- orta düzey

Ekonomik güvenliğin boyutları arasında insani güvenlik yanında orta katman olarak adlandırılabilir şekilde piyasa ve şirketlerin, ekonominin işleyişinin güvenliği ile ilgili olan kurumsal güvenlik boyutu da ele alınmaya değerdir. Turgutoğlu’nun (2021, s. 33) çalışmasında ortaya konulduğu üzere, mikro ve makro ekonomik bakışın haricinde ekonominin kurumsal yönlerinin ele alındığı boyut “Meso Ekonomik Güvenlik” şeklinde ifade edilmiştir. *“Özellikle firmalar ve hane halkı arasındaki ekonomik bağlantıların*

ortaya çıkarılmasını” içeren meso ekonomik boyutun kapsamını, mikro ve makro düzeydeki ekonomik faaliyetler arasındaki ekonomik güç ile kurallar bütünü oluşturmaktadır (Turgutoğlu, 2021, s.33).

Chunguang vd (2020) çalışmalarında, ekonomik güvenliğin çeşitli düzeylerde düşünülebileceğini, bu düzeylerin: uluslararası (mega düzey), bir ülkenin (veya ulusun) ekonomik güvenliği (makro düzey), bir bölgenin/endüstrinin ekonomik güvenliği (orta/meso düzey), bir ekonomik varlık veya bireyin güvenliği (mikro düzey) şeklinde sınıflandırmışlardır. Çalışmada orta düzeye yer vereceklerini belirtmiş, bunun sebebini ise “devletin ekonomik güvenliği, kendisini oluşturan birimlerin ve bölgelerin ekonomik güvenliği olmadan sağlanamaz” şeklinde açıklamışlardır. Bölgesel de dahil olmak üzere herhangi bir bağlamda ekonomik güvenlik düzeyini etkileyen olası temel faktörlerden birinin, mevcut kaynak potansiyeli kullanımının yoğunlaşması olduğunu ileri sürmüşlerdir.

Çiçen (2020, s. 155) ortodoks iktisat teorisindeki mikro ve makro ayrımının dışında heterodoks iktisatta günümüzün karmaşıklaşan yeni olgularının anlaşılması ve analizi için yeni bir ekonomi alanı ortaya çıktığını, bu alana ise “heterodoks mezoekonomi” denildiğini ileri sürmüştür.

Çalışmasında Mezo-kurumları aşağıdaki gibi tanımlamıştır;

Mezo-kurumlar, işletmecileri (piyasadaki aktörleri) ve genel kuralları birbirine bağlayan orta düzeydir. Mezo-kurumlar, kuralların ve hakların yorumlandığı ve uygulandığı, böylece paydaşlar arasındaki olası işlemlerin alanını çerçeveleyen düzenlemeler olarak tanımlanır. Yerel veya bölgesel düzeylerde (örneğin, belediye yetkilileri) tanımlanan ve uygulanan kurallar olmasına rağmen mezo kurumlar kavramı bir mekânsal boyuta atıfta bulunmamaktadır. Mezo-kurumlar, içme suyu gibi hizmetlerin fiili organizasyonuna sosyal altyapıyı sağlayan düzenlemeler olarak örneklenebilir. Sektör düzenleyicileri, bölgesel kuruluşlar, özel operatörleri (işletmeleri) denetleyen kamu büroları, düzenleyici işlevlerine ve yetki alanlarına göre farklılık gösteren mezo-kurum örnekleridir (2020, s. 150)

Vigliarolo (2022) meso düzeyi tanımlarken, insanların haklarına yönelik talebin, ekonomik pozitivistimin dışında kalan kültürel unsurların olumlanması yoluyla inşa edildiği, aracı kurumlar ve Devlettten oluşan bir alan olarak ifade etmektedir. Ekonomik sosyalleşme sürecinin inşasının ön koşulu olarak etik sosyal sermayenin oluşması, orta ekonomik boyutta gerçekleşebilir. Bu terimle mikro (bireysel çıkar) ile makro (mal ve hizmetlerin genel talebi) arasındaki boşluk kastedilmektedir. Sosyal bilgi oluşumu süreci

özneler arası olduğundan, meso düzey alanı, ekonomiyi topluluk yaşamının ve kimliğinin inşasına yönlendiren kültürel unsurların inşa edildiği ve ekonomiye dahil edildiği kuruluşlar, şirketler, sivil toplum ve Devlettten oluşur (Vigliarolo, 2022, s. 247).

Tsonkov (2021) ekonomik güvenlik analizinin üç bakış açısıyla yorumlanması gerektiğini belirtmiştir. Bunlardan birincisi, bir dizi bilimsel-teknik, doğal-ekonomik koşullar ve verimli üretimi ve üretimin rekabet edebilirliğini sağlayan nüfusun niteliği için kapasitedir. İkincisi, optimal niceliksel ve niteliksel yapısı açısından gayri safi yurt içi hasıla (GSYH) potansiyeline ulaşılmasıyla ifade edilen, ekonomik kalkınma koşullarını sürdürmek ve iyileştirmek için toplumun eylemleri olasılığını varsayar. Üçüncü bakış açısı ise ekonomik güvenliği, esasında ekonomik faktörlerin, kriterlerin ve göstergelerin analizi temelinde ortaya çıkarılabilecek çok faktörlü ve karmaşık bir kategori olarak ele alır (Tsonkov, 2021, s. 104). İşte bu göstergelerin ekonomiyi iyi olarak göstermesi için orta düzeyde yer alan kurumların, şirketlerin, bölgesel birliklerin kısaca ekonominin işleyen yüzünün verimli ve sağlıklı bir şekilde üretmesi ve bu üretimi sürdürme yeteneğinin de var olması beklenir.

Dopfer (2012) çalışmasında, Schumpeter'in girişimcilerin yenilikleri gerçekleştirdiği (mikro düzey), takipçilerin onları taklit ettiği (meso düzey) ve sonuç olarak 'yaratıcı yıkımın' ekonomik kalkınmaya 'içeriden' (makro) yol açtığı önermesinden yola çıkmaktadır. Meso düzeyin temel özelliği iki modlu olmasıdır, yani bir fikir (genel kural) birçok aktör (bir nüfus) tarafından fiziksel olarak gerçekleştirilebilir. Fikirler diğerleriyle ilişkilendirilebilir ve bu şekilde “derin görünmez makro yapının” bir yapı bileşenini meso düzey oluşturmaktadır. Ekonomik kalkınma, en alt düzeyde bir genel kuraldan diğerine geçiş olarak (bir düzen değişikliğine neden olarak ve yüzey düzeyinde) yeni kural benimsedikçe, eski bir dengeyi yok edip yenisini kurarak gerçekleşir (Dopfer, 2012, s. 133).

Shroeder'e (2021) göre günümüz küresel güvenliğin yönetişimine ilişkin araştırmalar, birbirine bağlı süreçlerin güvenliğin küresel düzeyde sağlanmasını dönüştürdüğünü göstermektedir. Birçok güvenlik sorununun sınırları aşan doğası, güvenlik yönetişiminin Devlet sınırlarının ötesindeki ulusötesi alanlara yeniden değerlendirilmesine yol açmıştır. Kamu ve özel aktörlerin ulusötesi birlikleri söz konusu analizde Devletin yerini almamakta ancak devletin güvenlik yönetimine başka bir karmaşıklık katmanı eklemektedir. “İnsanlı koruma ve alarm kurulumundan risk analizi ve gözetimine kadar”

uzanan ticari özel güvenlik faaliyetleri olağanüstü bir oranda genişlemektedir. Bu özel güvenliklerin yasal olarak hükme bağlanması ve düşmanca da olsa ilişkilerin devamı sırasında ticari güvenlik hizmetlerinin düzenlenmesi, küresel düzeyde ele alınması gereken bir görevdir. Uluslararası hukuka ilişkin sorunlar, özellikle uluslararası insani hukuk, ticari ve Devlet dışı güvenliğin sağlanması konularıyla kesişmektedir. Ayrıca, Devlet çoğu zaman dünyanın pek çok bölgesinde güvenliğin birincil sağlayıcısı değil, diğer aktörler yanında önemli bir faktördür. Güvenlik, topluluk koruma mekanizmalarından kar amaçlı ticari hizmetlere kadar uzanan bir dizi heterojen aktör tarafından garanti edilmektedir. Yazara göre, günümüzde güvenlik, topluluk koruma mekanizmalarından kar amaçlı ticari hizmetlere kadar uzanan bir dizi heterojen aktör tarafından garanti edilmektedir. Küresel düzeyde güvenlik yönetişi, çok taraflı kurumlardaki resmi devletlerarası iş birliğini içeren ancak bununla sınırlı olmayan değişken aktör kümelerine giderek daha fazla bağımlı olan heterojen ve parçalı bir alandır (Shroeder, 2021, s. 66-68).

1.3.3 Makro düzey güvenlik

Yılmaz'ın (2020) belirttiği gibi, Amerika Birleşik Devletleri Eski Başkanı Donald J. Trump Aralık 2017 tarihinde imzaladığı Ulusal Güvenlik Strateji Belgesi'nde "Ekonomi güvenliği, ulusal güvenliktir" şeklinde ikinci kısma başlamaktadır. Değişen güvenlik paradigmasında artık bir ordunun asker sayısından daha önemli unsur olarak sahip olunan teknoloji önem kazanmaktadır. Ayrıca, bu teknolojiye erişimi sağlayabilecek finansal güç, beşeri sermaye ve bunlar için feda edilecek bütçe kısmı önemli hale gelmiştir. Bir ülkeye askeri bir saldırı yapmak yerine o ülkenin ekonomisine yönelik saldırılarda bulunmak daha mantıklıdır. Dolayısıyla güvenlik algısı artık fiziki şekildeki güvenlikle ekonomik güvenliğe doğru değişim göstermektedir (Yılmaz, 2020, s. 21).

Güvenlik türleri kapsamında makro düzeyde, ulusal güvenlik, bölgesel güvenlik, uluslararası güvenlik ele alınabilir. Geleneksel güvenlik çalışmalarının odak noktası, realizmin etkisiyle devlettir ve bu nedenle "çıkar"ı ve "askeri gücü" referans kaynağı olarak almaktadır. Ulusal güvenlik kavramı ilk olarak realizmin kurucusu arasında sayılan Machivelli tarafından kullanılmıştır. Bir ülkenin ulusal gücünün o ülkenin güvenliği bağlamında ulusal güvenliğine denk olması ulusal güçlerini korumayı ya da artırmayı amaçlayan ülkelerin mücadelelerine tarih boyunca rastlanmasına neden olmuştur (Karabulut, 2022, s. 20).

Kahler'e (2004) göre, hem ekonomik küreselleşme ile ekonomik güvensizlik arasındaki nedensel ilişki hem de bu güvensizliği ölçmeye yönelik kriterler, toplumlar ve uluslararası ekonomi arasında aracılık yapan uluslararası ve yerel kurumlarla yakından ilişkilidir. Yurt içi kurumlar uluslararası açılımın ekonomik faydalarını artırabilir ve uluslararası ekonomik şokların etkilerini büyütebilir veya azaltabilirler. Uluslararası Para Fonu (IMF) ve Dünya Bankası gibi uluslararası kurumlar, ekonomik güvenliğe dikkat etmeyi atlayan uluslararası ekonomik entegrasyona tek bakış açıları dolayısıyla eleştirilmişlerdir. Öte yandan bölgesel kurumlar, Asya mali krizinin ardından etkisizlikleri nedeniyle sert bir şekilde eleştirilmişlerdir. Küreselleşme, ulusal ekonomik güvenlik üzerindeki etkilerine yönelik olarak yeni bir bakış açısıyla incelenirken, küreselleşme koşulları altında ekonomik güvenliğin sağlanmasında kurumların hem uygun türü hem de karışımı (ulusal, bölgesel, küresel) merkezi önemde bir hale gelmektedir (Kahler, 2004, s. 493).

Ekonomik güvenliğin ulusal boyutta yansımaları günümüzde artık belirgin olarak yasal düzenlemeler, kurumlara verilen görevler anlamında ortaya çıkmıştır. Türkiye de ulusal boyutta çeşitli kurumlara ekonomik güvenliğe yönelik görevleri hukuksal düzenlemeler yoluyla yükleyerek bu konudaki değişime verdiği önemi göstermeye başlamıştır. Bu yasal görevlere örnek olarak Mali Suçları Araştırma Kurulu Başkanlığı (MASAK) ve Ekonomi Politikaları Kurulunun görevleri arasında ekonomik güvenlikle ilgili düzenlemeler bulunması verilebilir. 1 Sayılı Cumhurbaşkanlığı Teşkilatı Hakkında Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi'nin (10 Temmuz 2018 tarih ve 30474 sayılı Resmi Gazete) 231. maddesinin birinci fıkrasında;

“c) Suç gelirlerinin aklanmasının, terörizmin finansmanının ve ekonomik güvenliğe yönelik risklerin ortaya çıkarılması ve önlenmesi kapsamında gelişmeleri izlemek, önlemler geliştirmek, analiz, araştırma ve inceleme yapmak,”

denilmek suretiyle ekonomik güvenliğe dair risklerin ortaya çıkarılması ve önlenmesi görevi MASAK'a verilmiştir.

Yine 1 Sayılı Cumhurbaşkanlığı Teşkilatı Hakkında Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi'nin 25. maddesinin birinci fıkrasında, Ekonomi Politikaları Kuruluna

“ç) Ekonomik güvenlik ve ekonomik savunmaya ilişkin ilke ve esasların tespitine, güncelleştirilmesine yönelik politika önerileri oluşturmak” görevi verilmiştir.

Andruseac (2015), genel olarak ulusal açıdan bakıldığında ekonomik güvenliğin daha geniş bir anlamı olduğunu; dolayısıyla ekonominin ulusal güvenlikteki rolünün makroekonomik ve mikroekonomik açıdan değerlendirilebilir olduğunu ifade etmiştir.. Makroekonomik açıdan bakıldığında sorun, bütçe ve açıkların azaltılmasına yöneliktir. Mikroekonomik bakış ise, insanlara genel refah koşullarının sağlanmasına ve ulusal güvenliğin diğer bileşenlerinin desteklenmesine odaklanmaktadır. Bu sayılanların her birinin temelinde fonların, insan kaynakları ve sermayenin, ürünlerin temini yoluyla ekonomi yatmaktadır (Andruseac, 2015, s. 234).

Devlet güvenliği içerisinde yer alan ekonomi alanında; borç yapısının sürdürülebilir olması, sağlam bir finans sisteminin oluşturulması, milli gelirin refahı ve gelişimi destekleyecek düzeyde olması, katma değer oluşturabilecek sektörlerin desteklenmesi, ülkede üretimi az ya da hiç olmayan ürünlerin üretiminin sağlanması (ekonomik şoklara hazırlık, arz güvenliği), beşeri sermayenin geleceğe yönelik olarak yetiştirilmesi, yeterli yabancı para ve altın rezervinin bulunması, askeri teknolojilere uyum ve bunların geliştirilmesinin desteklenmesi, gelir dağılımının sağlıklı yapıda olması, ekonomik sistemin işleyişine dair tehditlerin öngörülmesi ve gerekli düzenlemelerin yapılması, sağlık sisteminin finansmanın bireylerin sorun yaşamayacakları şekilde sağlanması gibi pek çok farklı yönlerin ele alınması, stratejik ve geleceğe dönük planlamalarının yapılması ekonomik güvenlik sistemini oluşturmaktadır.

Hsiung (2009, s.114) da ulusal gücün, insan ve teknolojik kaynaklar, ihraç edilebilir sermaye, modern malların verimli üretimi, küresel ekonominin yüzdelik payı, küresel ekonomik karar alma üzerindeki nüfuz gibi bir dizi bileşenin toplamı ile ölçüldüğünü ifade etmiştir. Buradan yola çıkarak devlet boyutundaki ekonomik güvenliğin sağlanmasının, ulusal gücün bu unsurlarının elde edilmesi, sürdürülmesi, ileri götürülmesi ve risk ve tehditlere karşı bu unsurların korunması faaliyetleri şeklinde de tanımlayabiliriz.

Askeri ve ekonomik gücün birbirlerine kıyasen önemlerindeki bu değişimlere, dünya politikasındaki aktörlerin ve konuların artan karmaşıklığı da uyum göstermektedir. Ortaya çıkan yeni aktörlerin hareketleri, hem devletler arasındaki etkileşim kalıplarını karmaşık hale getiriyor hem de güvenlik politikası açısından sorunlar yaratmaktadır. Bu yeni aktörler, devletlerin önemli kaynakları olan bölgesel polis gücüne veya uluslararası askeri güç kullanımına ve meşruiyete sahip değildir ve açık bir çatışmanın olduğu yerde devletler genel olarak yeni aktörlere üstün gelmeye devam edecektir. Ancak bunun

hükümetlere maliyeti artacaktır ve bu yeni aktörlerin etkisinin devlet politikaları üzerinde önemli bir kısıtlayıcı olarak hissedilmesi beklenebilir (Nye, 1974, s. 586).

Bölgesel güvenlik *“ilgili bölgenin güvenliğini genel olarak veya spesifik alanlarda korumak adına atılan adımlar”* olarak tanımlanmaktadır. Bu bağlamda “Geniş Bölge Esaslı Örgütlenmeler” (NATO VE AGİT gibi) ve “Dar Bölge Esaslı Örgütlenmeler” (Bağımsız devletler Topluluğu, Şanghay Altılısı gibi) oluşturulmak istenmiştir. Ayrıca aynı amaçlarla, ikili ya da çok taraflı antlaşmalar yapılması da bölge güvenliği kapsamındaki çabalar olarak görülebilir (Karabulut, 2022, s. 24-25).

Ekonomik güvenlik bağlamında, uluslararası düzeyi odak noktası olarak almak, sınır ötesi küresel kurumlarla, şirketlere ve bunların arasındaki ilişki ağlarına odaklanmaktır. Ülke içine yani devlet bağlamındaki düzeye odaklanmak ise devletin ulusal olarak rekabet gücüne ve ekonomisinin gelişmişlik yeteneğine vurgu yapmaktır. Önceki bölümlerde yer verildiği üzere, günümüzde analistlerin büyük bir kriz çıkması durumunda milyonlarca insanın ekonomik yaşamının olumsuz etkileneceği üzerinde birleştikleri fikirleri bulunmaktadır (Smith, 2020, s. 291-294). Bu ise uluslararası ekonomik güvenliğin sağlanması fikrini desteklemektedir. Zira, küreselleşen yaşam biçimlerinin finansal ya da ekonomik olarak oluşan bir krizde diğer çoğu ülke insanlarını bir şekilde etkilemesi kaçınılmaz hale gelebilmektedir. Sağlık alanında başlayan Covid-19 pandemisinde yaşanan seyahat kısıtları dolayısıyla limanlarda oluşan olumsuzluklar, ticaretin diğer alanlarında yaşanan sorunlar gibi örnekler yakın tarih kanıtı olarak değerlendirilebilir.

Uluslararası güvenlik genel düşünüşte kavram olarak *“ devletlerin ve uluslararası örgütlerin karşılıklı barış ve güvenliği sağlamak için aldıkları önlemler bütünü”* şeklinde tanımlanmaktadır. Birleşmiş Milletler’in kurulmasından pek çok uluslararası düzenlemeye, kongrelere, sözleşmelere, mülteciler, insan hakları veya savaş kurallarının düzenlenmesine dair uluslararası düzenlemelere kadar bir çok çaba uluslararası güvenliğin korunması amacıyla gerçekleştirilmiştir. Başarıyla sonuçlandırıldığına inanılsa da “silahsızlanma girişimleri” de uluslararası güvenliğe yönelik çabalardan biri olarak söylenebilir (Karabulut, 2022, s. 26-27).

1.4 Ekonomik Güvenliğin Teorik Kökenleri

1.4.1 Realizm

Uluslararası politikanın hakim teorisi olarak görülen realizm, belli devletlerin ve uluslararası sistemin detaylarından uzak kalarak oluşturulan genel bir bakış açısında devletlerin tercihlerini ve uluslararası arenada ortaya çıkan olguları anlamaya çalışır. Devletlerin ele alınış biçimi genelde güvenlikleri çerçevesindendir. Uluslararası sistemin konulara dahil edilmesinde de yine devletlerin amaçlarına ulaşma ve güç elde edebilme olanakları açısından konuya bakış etkilidir. Anlaşmaları uygulatan ve güç kullanımı konusunda bunu önleyen bir otorite bulunmadığını vurgulayan realizm, bu yönüyle uluslararası sistemin anarşik olduğunu ortaya koymaktadır. Burada anarşik denilirken, devlet davranışlarını tanımlamadan ziyade uluslararası sistemde bulunmayan otorite kastedilmektedir. Realizmin bir diğer ortak unsuru, gücü devletlerin yarıştığı uluslararası arenanın tanımlayıcı özelliği olarak kabul etmesidir. Devletin esas güç unsurları, devletin zenginliği, nüfusu ve teknolojik düzeyi şeklinde sıralanabilir. Uluslararası sistemin anarşik olduğu tanımlamasıyla ilgili olarak gücün ve askeri imkanların önemi ortaya çıkmaktadır. Çünkü, otorite yokluğu varsayımında uluslararası hedeflere ulaşabilmek için devletler kendi imkanlarına güvenmek durumundadırlar. Ayrıca, realizm devletleri, liderler, yönetim kurumları gibi onu oluşturan unsurları ayrı görmek yerine temelde bütünlüğü var olan aktörler olarak görmektedir (Glaser, 2017, s. 14).

Realistlere göre barışta olmak güvende olmak anlamına gelmemektedir. Devletlerin savaşa her an hazırlık yapmaları gerektiğini savunmuş, savaşın nasıl engellenmesi gerektiğini orta noktaya koymuşlardır. Realistlerin bakış açısında uluslararası çabalar (hukuk ve örgütler) uluslararası güvenliğin sağlanmasında yeterli olamazlar. Temel varsayımları;

- 1- Uluslararası ilişkilerde temel birim ulus devletlerdir
- 2- Uluslararası sistem anarşik bir yapıya sahiptir
- 3- Devletler yekpare bir bütündür
- 4- İç politika ve dış politika birbirinden bağımsız düşünülebilir
- 5- Devletler rasyonel karar alıcılar tarafından yönetilmektedir
- 6- Uluslararası ilişkilerde en temel kavram “güç”tür

şeklinde özetlenebilir (Karabulut, 2022, s. 60).

Realizme göre, devletlerin, diğer devletlerin imkan ve motivasyonlarındaki belirsizlikler karşısında çıkarlarını gerçekleştirmelerine uygun karar aldıkları ileri sürülmektedir. Kısaca, devletler karar alırken stratejik bir biçimde davranırlar. Diğer bir realizm ortak unsuru, devletlerin realist analiz çerçevesinde birbirine ters düşerken yani birbirlerini değerlendirirken rejim türlerine, ideolojilerine göre değil genel güçleri ve imkanlarına bakarak değerlendirmeleridir (Glaser, 2017, s. 14).

Realizmin düşünsel temelleri Niccolo Machiavelli’de bulunabilir. Machiavelli’nin, “İtalyan prenslere iktidarda kalmak için gerekli politikalar üzerinde yoğunlaşmaları ve her şeyden daha fazla savaşa önem vermeleri gerektiğini” önerdiği Prens (1513) adlı eseri realist düşünce bazında etkili olmuştur. Realizmin düşünsel temellerinde önemli bir diğer düşünür olarak Thomas Hobbes gelmektedir. Hobbes’un Leviathan adlı en önemli eseri siyaset alanında ilk genel teori olarak da değer gördüğü savunulmaktadır. Eserinde, insanlar kuşku, şiddet korkusundan kurtulmak için Leviathan ‘a (devlet olarak düşünülebilir) yetkilerini devretmektedir. Edward Hallet Carr ise realizmin diğer bir önemli ögesidir ve uluslararası rekabetin unsurları olarak devletleri göstermiş ve uluslararası bir çıkar uyuşmasından bahsedilemeyeceğini, devletlerin çıkarlarının uyuşmaz olduğunu ileri sürmüştür (Karabulut, 2022, s. 55-58).

Walt (1998, s.31) realizmin tek bir teori olmadığını, realist düşüncenin Soğuk Savaş boyunca önemli ölçüde evrildiğini ileri sürmektedir. Hans Morgenthau ve Reinhold Niebuhr gibi "klasik" realistlerin, aynı insanlar gibi devletlerin de doğuştan başkalarına hükmetme arzusuna sahip olduklarına ve bunun da onları savaşılmaya yönelttiğine inandıklarını söylemiştir. Morgenthau’nun, klasik, çok kutuplu güç dengesi sisteminin erdemlerini vurguladığını ve ABD ile Sovyetler Birliği arasındaki iki kutuplu rekabeti özellikle tehlike olarak gördüğünü belirtmiştir.

Realizme göre devletin sınırları içinde olan güvenlik önemlidir. Devletin dışında ortaya çıkan tehdit unsurları ilgi gerektirmemektedir. Devletin güvenliği bireylerin güvenliğinden önemlidir (Karabulut, 2022, s.62). Oysa günümüzde bu bakışın ne kadar yetersiz olduğu Covid-19 pandemisinde ortaya çıkmıştır. Çin’de ilk olarak rastlanan bir virüs birçok ülkeyi hem sağlık hem ekonomi anlamında önemli oranda etkilemiştir.

İkinci Dünya Savaşı öncesindeki yıllarda realizm, klasik realizm olarak adlandırılan “savaşın açıklanmasında insan doğasının olumsuz yönlerine yoğunlaşan” tarafından, ulusların kendine yardım etmesini, uluslararası örgütlere güvenilmeyeceğini ileri süren

tarafı olan “savunmacı realizm”e doğru evrilmiştir. Kendine yardım politikası uygulaması, güce sahip olmak ve bu gücü düşmanlara karşı kullanmak amacıyla askeri kapasiteye dönüşümü gerektirmektedir (Smith, 2020, s. 51).

1.4.2 Liberalizm

Geçmiş Aydınlanma dönemine ve özellikle John Lock ve hatta Kant’a kadar uzanan liberalizm ABD Başkanı Woodrow Wilson döneminde oldukça popüler hale gelmiştir. Wilson dönemi sonrasında İkinci Dünya Savaşı’nın yaşanması ve Soğuk Savaş’ın dünya tarihinde ortaya çıkışı ile liberalizm gölgede kalmıştır. Ancak Soğuk Savaş’ın bitmesi ve Sovyetler Birliği’nin dağılışı liberalizmin canlanmasını sağlamıştır (Morgan, 2017, s. 28-29).

Liberalizm, uluslararası unsurlar arasında iş birliği olasılığı dolayısıyla siyaset ve ekonomi konusunda iyimser bir bakış açısını barındırır. Yaklaşımın özünde, uluslararası politikanın doğasında çatışma ve şiddet yoktur. Doğasında güvenlik çıkmazı bulunmayan uluslararası politika bu özelliği gereği acı dolu örneklerle sahip olmak zorunda değildir. Ayrıca liberalizm ilgili fikir ve tercih edilen uygulamaları içermekte olan bir analitik yaklaşım olarak düşünülmekte teorik bir yaklaşım olarak kabul görmemektedir. Liberalizm, realizmden farklı olarak ulus devletlere dikkate alınması gereken unsurlar olarak bakarken diğer aktörlere de ki bunlar uluslararası örgütler, hükümetler dışı uluslararası örgütler (NGO) ve çok uluslu şirketler gibi aktörler olarak sayılmaktadır. Liberalizm, uluslararası sistemin devletlerin davranışını belirlemede önemli olduğunu ancak bu önemin iç aktörlerin gücü kadar etkili olmadığı iddiasındadır (Morgan, 2017, s. 29).

Ekonomik liberalizm alanında libetalizmin demokrasi, özel mülkiyet ve insan hakları gibi meseleleri savunduğu söylenebilir. Ekonomik liberalizm aynı zamanda serbest piyasa ekonomileri ile yaygın uluslararası ticareti savunmaktadır. Bu durumdan beklenen faydalar arasında daha fazla iş birliği, daha az çatışma vardır. Bunlar da Avrupa’nın bütünleşmesi gibi örneklerde kendini gösterir. Doğal sonuç olarak ihracat yapan ve serbest ekonomik sistemlere dahil olan devletler çatışmadan kaçınmaktadır. Yine, küreselleşme süreci örneğinde olduğu gibi yüzyıllardır belli doğrultuda dünya gelişmekte, bu durum ise sonuç olarak iyimserliği artırmaktadır. (Morgan, 2017, s. 31).

Günümüzde, tarihte ender şekilde rastlanacağı üzere dünyanın en zengin ve en güçlü ülkeleri liberal tarafın bir parçasıdır ya da liberal tarafla ciddi ilişkilere sahiptir. Bunlara

Rusya, Çin ve Hindistan'ın da dahil olduğu düşünüldüğünde liberalizmin iyimserliğini artırmaktadır. Her ne kadar günümüzde çok geçerli olmasa da uluslararası barış için tehdit konusu olan iç savaşlar Soğuk Savaş sonrası yıllarda az görülür olmuştur. Liberalizmin iyimserliğini destekleyici olarak ayrıca Morgan (2017), “*demokratik devletlerin toplam sayısının hiç olmadığı kadar yüksek*” olduğunu, suç ve terörizm konusunda iş birliği geliştirme çabalarının sürdüğünü savunmaktadır (Morgan, 2017, s. 36). Oysa, günümüzde ortaya çıkan, devletçi, korumacı ve kendi güvenliğini sağlama amaçlı çabalarla örülü devlet yönetimi anlayışının önem kazanmakta olduğu göz önünde bulundurulmalıdır.

1.4.3 Eleştirel güvenlik çalışmaları

Tarihsel olarak bakılırsa yeni güvenlik çalışmaları tarafından atılan ilk adımın, “Soğuk Savaş döneminin güvenliği iki süper güç arasındaki çekişmenin doğrudan silahlı çatışmaya dönüşmemesi durumu şeklinde dar olarak tanımlamasının dünya nüfusunun güvensizliklerini yansıtmakta yetersiz kaldığını” ortaya koyması olduğu söylenebilir. “Anlaşmazlıkların adaletle çözümlenmesinin gereği” ve özellikle gelişmekte olan ülkelerin üzerinde durmak istedikleri “sosyoekonomik eşitsizliklerin azaltılmasının önemi” gibi konular geleneksel yaklaşımını kısıtlı bakış açısı nedeniyle güvenlik alanındaki çalışmalarda gerekli yeri alamamıştır (Bilgin, 2010, s.73).

Eleştirel güvenlik çalışmaları, askeri güç kullanımını, bunun bireyler ve devletler üzerindeki etkilerini, devletlerin savaşa hazırlık ve savaşı gerçekleştirmek gibi politikaları araştıran geleneksel yaklaşımları hedef alan çalışmalardır. Geleneksel güvenlik çalışmalarında devlet güvenliğinin referans nesnesi konumundadır. Yine geleneksel güvenlik çalışmaları güvenliği askeri güvenliğe indirmektedir. Eleştirel güvenlik çalışmaları yapmak isteyen araştırmacılar geleneksel yaklaşımın bu varsayımlarından rahatsız olmuş, devletlerin içinde yaşayan insan güvenliğine, insanların güvende olmadığı ancak devletin güvende olduğu durumlara odaklanmayı tercih etmişlerdir (Mutimer, 2017, s. 68-69). Bilgin'e (2010) göre, yeni güvenlik çalışmalarının bakış açısından ise güvenlik bir bütündür. Askerî üstünlükler bütüncül bir siyasetin parçası olmazsa tam tersi bir etkiyle yeni güvensizliklerin oluşmasına neden olabilirler. Güvenliğe yeni yaklaşımın sorduğu güvenliğin neyi amaçladığı ile ilgili soru ve cevabı “insan” ögesini barındırmaktadır.

Toronto'da 1994 yılı Mayıs ayında “*Çatışmayla İlgili Stratejiler: Güvenlik Çalışmalarına Eleştirel Yaklaşımlar*” başlıklı düzenlenen konferans sonrasında editörlüğünü Keith

Krause ve Michael G. Williams'ın yaptığı kitap (*Eleştirel Güvenlik Çalışmaları: Kavramlar ve Örnek Olaylar*) güvenlik konusunda eleştirel bir perspektif oluşturma isteğini barındırmaktadır. Kitaba yaptıkları katkılarla yazarlar eleştirel güvenlik çalışmasının kapsamını belirlemeyi amaç edinmişlerdir. Kitapta öncelikle güvenliğin referans nesnesi olarak kabul edilen güvenliği sağlanacak kişiyi sorgulamaktadırlar. Devlete odaklanmak yerine dikkatlerini bireylere vermeyi tartışmışlardır. Böylece, referans nesnesini genişleterek hem devletin hem de diğer referans nesnelerinin güvenliğini tehdit edenlerin neler olduğu gündeme gelebilecektir. Toplumların fikirler, değerler tarafından oluşturulduğu savı altında bu durumun devletler için de var olduğu kabulü araştırmaların post-positivist şekline bürünmesini sağlamaktadır (Mutimer, 2017, s. 69-71).

“Defining Security: A Subaltern Realist Perspective (Güvenliği Tanımlama; Bir Alt Realist Perspektif)” adlı çalışmasında Muhammed Ayoob, geleneksel güvenlik çalışmalarının doğası olan devletin gücüne odaklanmıştır. Ayoob, güvenlik kavramını genişleterek farklı bir yaklaşım getirmektedir. Ayrıca R.B.J. Walker da “Eleştirel Güvenlik Çalışmaları” kitabında var olan makalesinde güvenlikle modern devletin tarihi arasındaki ilişkileri ortaya dökmeye çalışmıştır. Günümüzde siyasi hayatın yeniden düşünülmesi, tasarlanmasının güvenliğin yeniden düşünülmesi olduğunu savunmaktadır (Mutimer, s. 2017, s. 72).

Smith'e (2020, s. 65) göre, eleştirel güvenlik çalışmaları uluslararası güvenliğin daha felsefi ve bütüncül yorumunu ileri sürmektedir. Analiz birimi olarak insanlığı kabul ederek insanı sadece tehditlerden değil insanların potansiyellerini ortaya çıkarmaları için engel teşkil eden tüm kısıtlardan onu özgürleştirmeye çalışır

1.4.4 Kopenhag güvenlik okulu

Kopenhag Okulu şeklinde bilinen yaklaşımın manifestosu olarak kabul edilebilecek ve Barry Buzan, Ole Waever ve Jaap de Wilde tarafından yazılan “*Güvenlik: Yeni Bir Analiz Çevresi (Security: A New Framework for Analysis) (1998)*” adlı kitap yayınlanmıştır. Söz konu kitap ile güvenlik alanındaki iki önemli kavramsal gelişme ortaya konulmuştur. Bu kavramlar “sektörel güvenlik analizi” ve “güvenlikleştirme” şeklinde sıralanabilir. Güvenlikleştirme, güvenlik çalışmaları bağlamında ortaya çıkmış önemli kavramsal bir gelişme olarak adlandırılabilir (Mutimer, s. 2017, s. 73).

Güvenlik kavramının yeniden ele alınması ile sonucunda kavramsallaştırılması konusunda en önemli adım Buzan öncülüğünde Kopenhag Okulu ile atılmıştır. Kopenhag Okulu, geleneksel güvenlik çalışmalarının derinleştirilmesinde etkin bir role sahiptir (Karabulut, 2022, s. 69). Buzan, bireysel düzeydeki güvenliğin devlet ve uluslararası sistem düzeyindeki güvenlikle ilgili olduğunu savunmuştur. Bununla birlikte, “güvenliğin herhangi bir düzeyde işlenmek için izole edilemeyeceği” konusunda ısrar etmiştir (Baldwin, 1997, s.7).

Buzan ve Waever (2009), Kopenhag okulu güvenlikleştirme teorisinin esasen, çoğunlukla devletler olmak üzere kolektif siyasi birimlerin birbirleriyle dostluk veya düşmanlık ilişkileri kurduğu dünya siyasetine odaklandığına değinerek, çalışmalarında Kopenhag okul teorisinde az tartışılan “güvenlik toplulukları” kavramını yeniden ele almış ve bu kavrama orta seviyenin üzerinde neler olup bittiğine dair analitik bir kavrayış elde etmenin yolları olarak “makro güvenlikleştirmeler” fikrini eklemişlerdir (Buzan ve Waever, 2009, s. 253).

Güvenlikleştirmenin tanımlandığı okulun uygulama örneği sayılabilecek bir gelişmeye Avrupa Birliği’nin ortaya çıkışı verilebilir. Okulun tarihsel savına göre; Avrupa’nın barışla anılmaya başlaması “AB’li devlet adamlarının İkinci Dünya Savaşı sonrasında yürüttüğü güvenlik dışına çıkarma çabaları” ile açıklanmaktadır. Tarihsel süreçlere bakıldığında Avrupa’nın sürekli savaşır konumda olduğu düşünülürse, güvenlik topluluğu kurulmak suretiyle, devletler arası ilişkilerin ve meselelerin güvenlik dışına çıkarılması başarılmıştır Okulun bir başka kuramı ise güvenliğe dair tehditlerin öznenin “bilgisi” ve “tespiti” olmasa da mevcut olduğu varsayımını tartışmaya açmakta ve güvenlik tehdidi olarak bir sorunun ortaya konması şartını bunun ancak toplumca bilinmesi ve tespit edilmesine bağlamaktadır. Ayrıca, Kopenhag Okulu’nca güvenlik, devletin bekası ile ilgili konularla sınırlı tutulmalı diğer konular ise güvenlikleştirilmemelidir. Bu konular, “normal” siyasi süreçler içinde tartışılarak” çözümlenmelidir (Bilgin, 2010, s. 82, 83).

Kopenhag Okulu, fazla Batılı bir yaklaşımı benimsediği iddiasıyla geleneksel güvenlik anlayışına karşı çıkmaktadır. Batılı kavramlarla oluşturulan çalışmaların her toplum için geçerli olabileceği varsayımını “vestfelya deli gömleği” giymiş gibi şeklinde tanımlayarak, güvenliğin batılı bakış açısıyla incelenmesini eleştirmiştir. Çıkış noktası olan bu eleştiri sayesinde, Kopenhag Okulu bölgesel güvenlik kavramını sunmuştur.

Kavramın mantığı ise güvenlik çalışmalarının bölgesel çalışmalara önem verilmesi, dünyanın kalan bölgelerinin de kapsanmasıdır (Karabulut, 2022, s.70-72).

Güvenikleştirme, güvenliği, "söylemin kendisinin eylem olduğu" bir "söz-edimi" olarak kavramsallaştırır. Sözcükleri söyleyerek bir şey yapılır ("bahse girmek, söz vermek veya bir gemiye isim vermek gibi"). Eylemin "güvenlik" kısmı, referans nesneye yönelik varoluşsal bir tehdidin varlığını veya daha basit bir ifadeyle onun hayatta kalmasına yönelik bir tehdidi belirtmek için alınır (Wilkinson, 2007, 9). Sektörel çerçeveden bakış açısının amacı ise sektörün karakteristik ilişkilerine dayanan belirli bir güvenlik mantığını vurgulamaktır. Toplumsal güvenlik söz konusu olduğunda, bu, sistemleri 'devletin referans nesnesi olduğunu varsaymak yerine' kimlik kalıpları ve kültürel bağımsızlığı koruma arzusu açısından analiz etmek anlamına gelmektedir. Alternatif bir referans nesnesinin yaratılması, devletlerin meşruiyetten yoksun olduğu ve sonuç olarak devlet dışı aktörlerin alternatif meşruiyet yerleri olarak hareket etme potansiyellerinin daha yüksek olduğu durumlarda özellikle istenen bir durumdur. Toplumsal sektörle ilgili bir güvenikleştirmenin referans nesnesi olarak genellikle belirli bir kimliğe başvurulması gerçeği, güvenlik dinamiklerini geleneksel devlet ve ordu düzeyinin ötesinde kavramsallaştırmanın önemine işaret eder (Wilkinson, 2007, 9).

Devletin güvenliğine yönelik tehditlerin üç farklı yönde ortaya çıktığını savunan Buzan'a göre bu tehditler; devletin fikri yapısına, fiziksel yapısına ve kurumsal yapısına yöneliktir. Sektörel bakış açısıyla ise askeri, politik, ekonomik, toplumsal ve çevresel olarak sınıflandırmıştır. Söz konusu tehditler, önem sırasına tabi tutulmamakta, verdikleri etkiye göre önemleri değişebilmektedir. Tehditlerin tarih boyunca etkileri ve önemleri de değişmektedir. Tarihin seyrinde önemsiz görünen bir tehdit günümüzün de en önemli devlet sorunu haline gelebilir. Tehditlerin içeriği, etkileri, ortaya çıkış sıra anı ve sonlanacağı an konusunda belirsizlik de başka bir özellikleridir (Karabulut, 2022, s.75-76).

Askeri güvenlik algısının değişimi konusundaki çalışmasında Buzan (2008, s. 553), güvenikleştirmeyi; bir konu/durumun değer verilen bir referans nesnesine dışarıdan gelen bir tehdit olarak kabul edilmesi ve bu kabullenmenin sonucunda, karşı tepkiler için olağan dışı araçların desteklenmesi olarak tanımlamaya çalışmıştır. Güvenikleştirme çabalarının bazı durumlarda kalıcı ve yaygın, bazı durumlarda sınırlı etkili ve bazen ise (örneğin ABD'de Vietnam Savaşı desteği gibi) başarısızlıkla sonuçlanabileceğini ileri sürmüştür. Dolayısıyla,

askeri güvenlik sektöründe geçmiş yıllarda değişikliğe uğradığı söylenebilir. Konuya bir başka bakış noktası olarak ise askeri güvenliğin salt güvenlikle ilgili olmayabileceği, geleneksel yaklaşımın tersine bazı askeri güvenlik tercih ve eylemlerinin aslında daha çok politik sebeplerinin olduğunu savunmuştur. Eski Yugoslavya konusunda AB ülkelerinin askeri kuvvetlerin bir parçası olarak bulunmasının Alman veya İtalya geleneksel güvenlik bakışı ile ilgili olmadığını, daha çok politik bir yaklaşım olmak üzere, Balkanların AB'ye girmesini sağlamak amaçlı daha büyük bir projenin ürünü olduğunu örnek vermiştir. Güvenikleştirmenin oluşmasında aslında diğer ülkelerin askeri yetenek ve imkanlarının bilinmemesinin etkili olabileceği, diğer ülkenin kabiliyetlerini bilmemenin yani asimetrik bilginin daha fazla silahlanmaya yol açabileceği söylenebilir (Buzan, 2008, s. 553).

1.4.5 Aberystwyth okulu

Aberystwyth'deki araştırmacılar tarafından ifadesini iki kitapta bulan yaklaşım Galler Okulu olarak da adlandırılmıştır. Yaklaşımın kitaplar Ken Booth'un başrolde olduğu Eleştirel Güvenlik Çalışmaları ve Dünya Politikası (2005) ve kendisi tarafından yazılan Dünya Güvenliği Teorisi'dir (2007). Dünya Güvenliği Teorisi kitabının özelliği, Booth'un eleştirel güvenlik yaklaşımını ortaya koyduğu ve bunu otuz yıllık araştırması sonucunda açık şekilde temsil ettiği çalışması olmasıdır (Mutimer, 2017, s. 74).

Booth (2007) eleştirel güvenlik teorisine ayrı bir yaklaşım gelmesini savunmuş ve güvenlik teorisi ile ilgili olarak öncelikle bir tanımlamada bulunmuştur. Booth'a göre;

Eleştirel güvenlik teorisi, dünya güvenliğinin oluşturulmasıyla ilgili hem teorik bir taahhüt hem de politik bir yönelimi ifade etmektedir. Teorik bir taahhüt olarak, iki temel çizgiden oluşan eleştirel bir küresel teorileştirme geleneğinden türetilen bir fikirler çerçevesidir.. Bir siyasi yönelim olarak da bütün toplulukların topluluğu-ortak insanlık da dahil olmak üzere bütün düzeylerde özgürleştirici politika ve topluluklar ağı yoluyla dünyanın güvenliğini güçlendirme hedefi bu teorisinin öne çıkan boyutunu oluşturmaktadır (Mutimer, 2017, s. 76)

Ayrıca Booth (2007) oluşturduğu tanımın devamında “Güvenlik kavramını genişleterek ve derinleştirerek, eleştirel bir güvenlik teorisi gerçeklik, bilgi üretimi ve uygulama sorularıyla daha kapsamlı bir şekilde ilgilenir ve bunu yaparken siyaset teorilerini güvenlikle birleştirmeye başlar” diyerek eleştirel güvenlik teorilerinin geniş devamı olarak bilgiye verilmesi gereken önemi göstermiştir (Booth, 2007, s. 31).

Bilgin'e (2010) göre, Kopenhag Okolu ile Aberystwyth Okulu arasındaki farklardan biri; Kopenhag Okulu, sorunları “güvenlik sorunu olmaktan çıkarmak, konuları güvenlik

gündeminden çıkarmak ve normal politik süreçler aracılığıyla çözmek için kanıtlar ortaya koyarken Aberystwyth Okulu'nun "güvenliğin siyasilığının farkına varma" çağrısı yapmasıdır. Çünkü Aberystwyth Okulu, güvenlik anlayışını hem derinleştirir (çevre güvenliği ya da toplumsal güvensizlikler gibi meselelerin değerlendirilmesine imkan sağlar) hem de güvenlik anlayışını genişletir ki çalışmalar meseleleri güvenlik sorunu haline getirmez.

1.5. Uluslararası Hukuk ve Güvenlik İlişkisi

18. yüzyıldan bu yana güvenlik kavramı aslında vatandaşların devletle ilişkilerinde hukuka dayanan güvenlik sağlayan hukuksal sisteme ithafen anayasa yahut kamu hukuku düzeyinde yaygın olarak kullanılmıştır. "Uluslararası barış ve güvenlik" kavramları Milletler Cemiyeti'nde ve Birleşmiş Milletler (BM) Antlaşması'nda yer almaktadır (Brauch, 2008, s.35).

Birleşmiş Milletler Antlaşması'nın 1. Maddesi;

Birleşmiş Milletler'in amaçları şunlardır;

1. Uluslararası barış ve güvenliği korumak ve bu amaçla; barışın uğrayacağı tehditleri önlemek ve bunları boşa çıkarmak, saldırı ya da barışın başka yollarla bozulması eylemlerini bastırmak üzere etkin ortak önlemler almak ve barışın bozulmasına yol açabilecek nitelikteki uluslararası uyuşmazlık veya durumların düzeltilmesini ya da çözülmesini barışçı yollarla, adalet ve uluslararası hukuk ilkelerine uygun olarak gerçekleştirmek;

şeklindedir.

Birleşmiş Milletlerde, birçok ülke uzmanları tarafından hazırlanan "Güvenlik Kavramları Raporu'nda" (1986) güvenlik;

Devletlerin kendi gelişme ve ilerlemelerini özgürce sürdürebilmeleri için askeri saldırı, siyasi baskı veya ekonomik zorlama tehlikesi olmadığını düşündükleri bir durum. Dolayısıyla uluslararası güvenlik, uluslararası topluluğun her bir Devletin güvenliğinin sonucu ve toplamıdır; buna göre, tam bir uluslararası iş birliği olmadan uluslararası güvenliğe ulaşamaz. Bununla birlikte, güvenlik mutlak bir terimden ziyade göreceli bir kavramdır. Ulusal ve uluslararası güvenlik, göreceli meseleler olarak görülmelidir (UN 1986: 2

şeklinde tanımlanmıştır. Ekim 2003'te Meksika'da Amerikan Eyalet Örgütü Deklarasyonu ile, Avrupa Birliği tarafından 2003 Avrupa Güvenlik Stratejisi ile, 2005 yılında Birleşmiş Milletler tarafından ve ayrıca NATO tarafından yeni güvenlik konseptleri benimsenmiş ve aynı zamanda yeni kolektif güvenlik görevleri BM Güvenlik Konseyi tarafından üstlenilmiştir (Brauch, 2008, s. 36).

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra günümüze dek uluslararası hukuk tartışması, bazı açılardan, güvenlik çalışmalarının, güvenliğin can alıcı aktörü ve referans nesnesi olarak Devlete odaklanmasını yansıtır. Uluslararası güvenlik hukuku, öncelikle Birleşmiş Milletler (BM) toplu kolektif güvenlik sisteminde yer almaktadır. BM Antlaşması kapsamındaki kolektif güvenlik sistemi, Devletler arasında güç kullanımını yöneten ve savaşın yürütülmesini düzenleyen kuralları (uluslararası insancıl hukuk) belirleyen 'egemen merkezli' bir sistem olarak tasarlanmıştır. Kolektif güvenlik, “sistem içerisinde yer alan her devletin birbirinin güvenlik endişelerini dikkate alarak yaklaştığı ve barışa yönelik tehditlere ve ihlallere kolektif bir karşılık vermeyi kabul ettiği, bölgesel veya küresel bir sistem” olarak tanımlanabilir. Dolayısıyla kolektif güvenlik sistemleri, uluslararası barış ve güvenliğin korunmasına yönelik tehditlere karşı 'toplu tepkiyi yasallaştırmak için kurumsallaştırılmış prosedürler' sağlar. Ancak 2000'li yıllarda ülkelerin bazılarında meydana gelen ve insani boyutta olumsuzluklara işaret eden olaylar karşısında bu kolektif sistemin etkisi tartışılır hale gelmiştir (Shroeder, 2021, s.58).

Birleşmiş Milletler Antlaşması'nın 51. maddesi aşağıya alındığı gibidir;

Bu Antlaşma'nın hiçbir hükmü, Birleşmiş Milletler üyelerinden birinin silahlı bir saldırıya hedef olması halinde, Güvenlik Konseyi uluslararası barış ve güvenliğin korunması için gerekli önlemleri alıncaya dek, bu üyenin doğal olan bireysel ya da ortak meşru savunma hakkına hanel getirmez. Üyelerin bu meşru savunma hakkını kullanırken aldıkları önlemler hemen Güvenlik Konseyi'ne bildirilir ve Konsey'in işbu Antlaşma gereğince uluslararası barış ve güvenliğin korunması ya da yeniden kurulması için gerekli göreceği biçimde her an hareket etme yetki ve görevini hiçbir biçimde etkilemez. (Birleşmiş Milletler Antlaşması, <https://turkiye.un.org/tr/33499-birle%C5%9Fmi%C5%9F-milletler-antla%C5%9Fmas%C4%B1>).

Birleşmiş Milletler Antlaşması'nda düzenlenmiş olan meşru müdafaa hükümlerine göre bir eylemin meşru müdafaa sayılabilmesi noktasında bazı şartlar aranmaktadır. Bu şartları birincisi bir saldırının var olmasıdır. Üye devletlerin kendilerine yönelmiş olan bir silahlı saldırının yokluğunda kuvvet kullanmaları Antlaşma'ya göre meşru müdafaa olarak tanım altına alınmamıştır. İkinci şart olarak, bahsedilen tedbirlerin Güvenlik Konseyi bilgisine sunulması gereği ve Konsey'in gerekli tedbirleri almasına kadar geçecek zamanın da meşru müdafaa hakkının sınırı olduğu söylenebilir. Ayrıca, meşru müdafaa hakkının doğal bir hak olarak sunulmuş olması madde düzenlemesinden çıkarılan bir niteleme olarak düşünülmektedir. Bu şartların yanında 51. maddedeki düzenlemede yer almamasına rağmen önemli olan bir husus ise oranlılık ilkesi şeklinde ileri sürülmekte ve

bu ilke gereğince mağdur olan devletin meşru müdafaa kapsamındaki karşı fiili ile silahlı saldırı arasında bir oranlılık bulunması savunulmaktadır (Karadağ, 2016, s. 175).

Birleşmiş Milletler 1994 yılında İnsani Gelişme Raporu yayımlamış ve söz konusu Raporda bir Ekonomik Güvenlik Konseyi kurulmasının zorunlu olduğu belirtilmiştir. Rapora göre, konsey, küresel insan güvenliğine yönelik tehditleri gözden geçirmek ve gerekli eylemler üzerinde anlaşmak için en üst düzeyde bir karar verme forumu olacak ve daha önce listelenen tehditlere ek olarak, küresel yoksulluk, işsizlik, gıda güvenliği, uluslararası göç ve sürdürülebilir insani gelişme için yeni bir çerçeve gibi daha temel konuları ele alacaktır (UNDP Human Development Report, 1994, s. 10).

Yaptırımlar, ekonomik güvenlik alanında devletlerin karşı tarafa uygulayabileceği ekonomik bir araç olarak görülebilir. Uluslararası ilişkilerde devletler veya örgütler, güvenlik tehditleri durumunda karşı tarafın davranışını yönlendirmek amacıyla farklı dış politika araçları kullanmaktadırlar. yaptırımlar yüzyıllardır dış politika alanında bir araç olarak kullanılmaktadır. Ancak “araçsal” amaçları yanında yaptırımların “sembolik” amacı da olabileceği ileri sürülmektedir (Uygun, A. G., 2023, 139). Ekonomik yaptırımların, bir avantajdan mahrum ederek karşı ülkeye ceza veren ya da karşı ülkeye istenilen bir doğrultuda eylem sergilemesi için iknaya yönelik politikalar olduğu, bu nedenle de yaptırımların pozitif yönde ve ödül verme şeklinde ya da negatif şekilde ceza olarak uygulanabileceği belirtilmektedir. Pozitif yaptırımlara örnek olarak dış yardım vaadi veya kotaların düşürülmesi verilmektedir (Arı, 2017, s. 409-410). Ekonomik yönü ağırlıklı yaptırım araçları olarak kota, kambiyo denetimi ve kur politikaları, siyasi yönlü araçlar olarak ise boykot, ambargo ve abluka örnekleri sayılabilir (Arı, 2017, s.410-417). Ekonomik yaptırımların uygulanabilirliği çok sayıda şartın sağlanmasına bağlıdır. Bu şartlar, devletler arasındaki bağımlılığın artması, kullanılan araç ve stratejilerin de yaptırımla birlikte uygun olması, yaptırımların uluslararası kuruluşlar aracılığıyla uygulanması zorunluluğu, yaptırımı uygulayacak devletin bunun maliyetini göğüsleyebilecek büyüklükte olması, ulusal veya uluslararası piyasa koşullarını kontrol edebilme, kamuoyu desteğinin sağlanmış olma gerekliliği şeklinde sıralanabilir (Arı, 2017, s.418-426).

Yaptırımların uluslararası hukuk bağlamında yerine Avrupa Birliği mevzuatı açısından bakıldığında, AB’nin üç tür yaptırım rejiminden bahsedilebilir. Bunların “ilki, AB’nin, kendi hukukuna aktardığı Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi (BMGK) tarafından

uygulanan yaptırımları”, ikincisi ise AB’nin etkili hale getirdiği BMGK yaptırımları (karma yaptırımlar) ve üçüncüsü AB’nin kendi inisiyatifiyle uyguladığı yaptırımlardır. AB yaptırımlarının hukuki dayanağı ilgili anlaşmalardır. Uygun (2023) çalışmasında söz konusu düzenlemeleri,

Avrupa Birliği Antlaşması’nın (TEU) 29. maddesi, Avrupa Birliği Konseyi’nin üçüncü ülke hükümetlerine (AB dışı ülkeler), devlet dışı aktörlere ve bireylere (teröristler gibi) karşı, politikaları veya faaliyetlerini değiştirmeleri amacıyla yaptırımlar kabul etmesine izin vermekte, Avrupa Birliği’nin İşleyişine İlişkin Antlaşma’nın (TFEU) 215. maddesi ve 333. maddesi ile yöntemi düzenlenmekte ve Avrupa Birliği Dış İlişkiler Servisi (EEAS) tarafından yürütülmektedir. Bunun yanı sıra, AB’nin yaptırım mekanizmalarını düzenleyen kapsamlı bir yaptırım mevzuatı da bulunmaktadır. Bu mevzuat, yaptırım uygulanacak ülke veya kişilere getirilecek kısıtlamaları, yaptırım türlerini ve yaptırımların uygulanması için gerekli prosedürleri detaylı şekilde belirlemektedir.

şeklinde açıklamıştır (Uygun, A.G., 2023, s. 140).

2008 Küresel Finans krizinden sonra ortaya çıktığı üzere ekonomik güvenliğin önemli bir diğer aracı “diplomasinin ekonomik boyutudur”. Bu dönem, ulus devletlerin sert güçleri yanında yumuşak güçlerini de kullanmayı tercih ettikleri günümüzün özelliklerine uygun olmasıyla önceki stratejik tercihlerden ayrılmaktadır. Ekonomik diplomasi sürecinin uluslararası hukuk açısından yasal zemini ise BM mevzuatında yer almaktadır. BM Antlaşması’nın 41. maddesinde Güvenlik Konseyi, “uluslararası barış ve güvenliği tehdit eden ve silahlı kuvvet kullanılmasını gerektirmeyen durumlarda ne gibi önlemlerin alınabileceğini BM üyelerine önermekle ve uygulamaya davet etmekle yetkilendirilmiştir” (Turgutoğlu, 2020, s. 76- 79). Bu önlemlere örnekler 41. maddede sayılmak suretiyle yer verilmiştir. Söz konusu önlemler “ekonomik ilişkilerin ve demiryolu, deniz, hava, posta, telgraf, radyo ve diğer iletişim ve ulaştırma araçlarının tümüyle ya da bir bölümüyle kesintiye uğratılmasını, diplomatik ilişkilerin kesilmesini içerebilir” şeklinde hüküm altına alınmıştır.

1.6. Ulusal Hukuk ve Ekonomik Güvenlik

Güvenlik algısındaki değişimlere uygun olarak ulusal mevzuatta da ekonomik güvenliğe yönelik düzenlemelere yer verilmiştir. Ulusal mevzuat kaynağı olarak <https://www.mevzuat.gov.tr/> internet erişim adresinde yapılan arama sonucuna göre ekonomik güvenlik ile ilgili düzenlemeler bulunduğu görülmüş ve ekonomik güvenliğin

sağlanması özellikle kurumlar bazında belli görevler verilmek suretiyle Türkiye'nin ekonomik güvenliğine dair çalışmalar yapılması söz konusu kurumlardan istenilmiştir.

Yukarıda bahsedilen düzenlemeler olarak;

1. 7315 sayılı “Güvenlik Soruşturması ve Arşiv Araştırması Kanunu’nun” 8. maddesinde;

(3) Güvenlik soruşturması ve arşiv araştırması kapsamında yürütülen iş ve işlemlerde, 24/3/2016 tarihli ve 6698 sayılı Kişisel Verilerin Korunması Kanununun 4 üncü maddesinde belirtilen genel ilkelere aykırı hareket edilemez. Ancak millî savunma, millî güvenlik, kamu güvenliği, kamu düzeni ve **ekonomik güvenlik** ile ilgili istihbarat faaliyetleri kapsamında elde edilen bilgiler kişiye verilemez. düzenlemesine,

2. 6698 sayılı “Kişisel Verilerin Korunması Kanunu’nun” İstisnalar başlıklı 28. maddesinde;

c) Kişisel verilerin millî savunmayı, millî güvenliği, kamu güvenliğini, kamu düzenini, **ekonomik güvenliği**, özel hayatın gizliliğini veya kişilik haklarını ihlal etmemek ya da suç teşkil etmemek kaydıyla, sanat, tarih, edebiyat veya bilimsel amaçlarla ya da ifade özgürlüğü kapsamında işlenmesi.

ç) Kişisel verilerin millî savunmayı, millî güvenliği, kamu güvenliğini, kamu düzenini veya **ekonomik güvenliği sağlamaya yönelik** olarak kanunla görev ve yetki verilmiş kamu kurum ve kuruluşları tarafından yürütülen önleyici, koruyucu ve istihbari faaliyetler kapsamında işlenmesi. düzenlemesine,

3. 5411 sayılı Bankacılık Kanunu’nun “Sırların saklanması” başlıklı 73. maddesinde;

Kurul **ekonomik güvenliğe ilişkin yapacağı değerlendirme neticesinde**, müşteri sırrı ya da banka sırrı niteliğinde olan her türlü verinin, yurt dışındaki üçüncü kişilerle paylaşılmasını ya da bunlara aktarılmasını yasaklamaya, ayrıca bankaların faaliyetlerini yürütmede kullandıkları bilgi sistemleri ve bunların yedeklerinin yurt içinde bulundurulması hususunda karar almaya yetkilidir şeklindeki düzenlemeye,

4. 4721 sayılı Medeni Kanun’un Birlikte yaşamaya ara verilmesi başlıklı 197. maddesinde;

“Eşlerden biri, ortak hayat sebebiyle kişiliği, **ekonomik güvenliği** veya ailenin huzuru ciddi biçimde tehlikeye düştüğü sürece ayrı yaşama hakkına sahiptir” düzenlemesine,

5. Strateji ve Bütçe Başkanlığı Teşkilatı Hakkında Cumhurbaşkanlığı Kararnamesinin 7. maddesinde “Ekonomik Modelleme ve Konjonktür Değerlendirme Genel Müdürlüğü” görevleri arasında;

“d) Uluslararası ekonomik gelişmeleri takip etmek suretiyle kısa ve orta vadeli riskleri tespit etmek, **ekonomik güvenliğe ilişkin konularda araştırma yapmak.**” şeklindeki göreve,

6. 1 sayılı “Cumhurbaşkanlığı Teşkilatı Hakkında Cumhurbaşkanlığı Kararnamesinin” 25. maddesinde Ekonomi Politikaları Kurulu’nun görev ve yetkileri arasında

“ç) **Ekonomik güvenlik** ve ekonomik savunmaya ilişkin ilke ve esasların tespitine, güncelleştirilmesine yönelik politika önerileri oluşturmak” görevine,

7. Yine 1 sayılı “Cumhurbaşkanlığı Teşkilatı Hakkında Cumhurbaşkanlığı Kararnamesinin” 231. maddesinde Mali Suçları Araştırma Kurulu Başkanlığı (MASAK) görev ve yetkileri arasında;

“c) Suç gelirlerinin aklanmasının, terörizmin finansmanının ve **ekonomik güvenliğe yönelik risklerin ortaya çıkarılması ve önlenmesi kapsamında** gelişmeleri izlemek, önlemler geliştirmek, analiz, araştırma ve inceleme yapmak” görev ve yetkisine,

8. “Sigortacılık Verilerinin Toplanması, Saklanması ve Paylaşılmasına Dair Yönetmelik”in 15. maddesinde;

“ (1) Sigortacılık verileri, aşağıdaki amaçlar doğrultusunda kullanılır:

a) Sigortacılık sektöründe kamu gözetimi, denetimi ve **ekonomik güvenliğin sağlanmasına** ve sağlık hizmetleri finansmanının planlanmasına katkıda bulunmak” düzenlemesine,

9. “Süleyman Demirel Üniversitesi Anadolu Kuvaterner Uygulama ve Araştırma Merkezi Yönetmeliği”nde ise 5. maddede Merkez’in amaçları arasında;

“d) Olası iklim değişiklikleri yaşandığında, bu iklimsel değişikliğe adaptasyon sağlanması ve ekonomik güvenlik bakımından alınması gereken tedbirlere ilişkin politikalar geliştirilmesinde önemli altlıklar oluşturmak” amacına

rastlanılmıştır.

Söz konusu hukuki düzenlemelerden özellikle son yıllarda, bahsedilen kurumlara ekonomik güvenliğin sağlanmasında görev ve yetkiler verildiği, günümüzün devlet yapısında, klasik görevler yanında küreselleşmenin sonucu ortaya çıkan güvenlik kavram değişikliğine uygun düzenlemeler yapıldığı anlaşılmaktadır.

1.7 Ekonomik Güvenliğe Etki Edebilecek Gelişmeler

Ülkelerin artık konvansiyonel savaştan öte ekonomik savaflara girdiği düşünülürse ülke ekonomilerini yapısal olarak etkileyebilecek çağdaş gelişmelere dikkat etmek

gerekmektedir. Bunların başında fiziki para kullanımı yerine dijital ortamdaki para kullanımı, mal ve hizmetlerin alım satımında yeni finansal çözümler ve hatta borç alıp vermede dahi bu araçların kullanımı gelmekte. Kripto para denilen yeni varlıkların kullanımındaki artış, devletlerin ve kurumlarının bu kullanım şekline müdahale yetkilerinin sınırlı oluşu ve miktarını bilmedeki yetersizliği ekonomik güvenliklerine gelebilecek başlıca tehdit olarak ortaya çıkmaktadır.

1.7.1 Kripto paralar ve merkezi olmayan finans

İnsanoğlunun yapısı sınırlandırılmaya, belli koşullara zorlanmaya karşı bir tepki vermek üzerine kurulu denilebilir. Sadece kontrol edilebilen, düzenlenen ve izlenen finansal aktarımları, birikimleri ile harcamaları kabul etmek yerine daha özgür, sınırsız ve düzene karşı gelen bir finansal yapıya doğru çabalar gelişmesi bu yapı özelliğinin bir karşı duruşu olarak ortaya çıkabilmektedir. İşte bu çabanın sonucu olarak merkezi olmayan finans, kripto para, blokzincir yapısının bu özgür yol için kullanımı gibi yeni ve değişik finansal oluşumlar gelişmiştir.

Kripto paranın literatürde çok sayıda tanımını yapılmış olması tahmin edilebilir olsa da Eren vd. (2020, s. 1341) tarafından yapılan “nakde alternatif olarak kullanılabilecek, takas ve değer saklama aracı olarak özellik gösteren, temelini hukuki yasalardan değil kriptografi tekniğinden alan dijital ve finansal varlıklardır” şeklindeki tanım, kavramın özelliklerinin belirtilmesi için değerli kabul edilebilir. Kripto paranın kullanımının tercih edilme sebebi olarak bu varlığın sanal yapıda olması ve küresel araç olmasından dolayı ülkelerin merkez bankalarının düzenleme yetkileri ve kısıtları ile denetimlerine bağlı olmamaları gösterilmektedir (Eren vd, 2020, s. 1348).

Tarihsel sürece bakıldığında, 1983’te David Chaum’un kriptografi bazlı ve merkezi otoritenin yönetimine açık dijital paranın olması gerekliliği görüşünün ortaya atılmasını izleyen, 1998’de Wei Dei’nin “Bmoney” isimli kripto para kavramı ve en bilinen haliyle 2008’de Satoshi Nakamoto tarafında yazılan “Bitcoin:Eşten-eşe Nakit Ödeme Sistemi” başlıklı çalışmanın kripto paraların doğuşunu simgelediği söylenebilir. Nobel ödülü sahibi iktisatçı Milton Friedman’ın 1999’da güvenli bir e-paranın var olmamasına dair bunun büyük bir eksiklik olduğu görüşü de sürece katkı sunan başkaca bir gelişme olarak alınmaktadır (Karyağdı ve Yolci, 2023, s. 6).

Sanal bir para türü olarak ortaya çıkan kripto varlıklar kripto kullanıcılarınca mal ve hizmet alımları yanında yatırım, değer saklama ve değer üretme aracı şeklinde de

kullanılabilmektedir. Günümüz için küresel bir 20 haline gelen kripto varlıklar merkezi bir otoriteye bağlı değildir. Özellikle de en bilinen kripto para olan Bitcoin' in merkeziyetsizliğine bağlı olarak herhangi bir topluluğun çıkarlarına yönelik olmaması, tarafsız olması kripto varlıkların bu ilerleyişindeki ana etken olarak gösterilmektedir (Han vd, 2021, s. 84).

Han vd. (2021, s. 85) makalelerinde yer verilen, kripto varlıkların işleyişinin teknik boyutuna dair açıklamalar konunun anlaşılması için dikkate değerdir.

Kişilerin hesabında ne kadar kripto varlık bulunduğu ve gerçekleştirilen işlemler, merkeziyetsiz yapıdaki blokzincire kaydedilir ki bu da kripto para sisteminin bankacılık sistemi ile farklılıklarından yalnızca biridir. Kripto paralar ile ilişkilendirilen rakamlardan oluşan bir anahtar kodu ile başka bir hesaba varlık aktarımı sağlanmaktadır. Burada fiziksel olarak bir değişimden ziyade veri tabanına kaydedilen bilgi ve ağ paydaşlarının şahitliği söz konusudur. Yani dijital şekilde bir noktadan başka bir noktaya aktarım sağlanmaktadır. Kripto para kullanırken, ikisi de rassal sayı ve harf dizeleri şeklinde ele alınan bir ortak anahtar ve özel anahtar oluşturulur

Merkezi olmayan finans (DeFi) olarak adlandırılan bir diğer blokzincir tabanlı altyapının hızla genişlediğine şahitlik edilmektedir. Geleneksel finansın aksine merkezi olmayan finans araçlara veya geleneksel kurumlara dayanmamakta, bunun yerine açık protokoller ve merkezi olmayan uygulamalar (Dapp) bazlı bir temele oturmaktadır. Sözleşmeleri devam ettirmek için kodlar kullanılmakta, durum değişiklikleri ise kamuya açık bir blokzincirde kanıtlanmaktadır (Kaplan vd, 2023, s. 192). Kaplan vd (2023) çalışmalarında blokzincir teknolojisi aracılığıyla finansal hizmetler sunmanın yenilikçi bir yöntemi olarak ortaya çıkan merkezi olmayan finansın temel alanlarından birinin, kullananların merkezi bir otoriteye ihtiyaç duymadan sabit veya değişken faiz oranlarıyla kripto alışverişi yapabilmeleri, borç verebilme veya borç alabilmeleri olduğunu belirtmişlerdir.

Kripto varlıkların artan kullanımının devletlerin ekonomik planlarına verebileceği zararlar düşünüldüğünde, para arzının miktarının bilinmesinin zorlaşması ilk akla gelen olumsuzluktur. Para arzının Merkez Bankaları tarafından oluşturulan büyüklükler olduğu varsayıldığında ekonomide üretilen mal ve hizmetler ile suçtan elde edilen gelirlerin karşılığının kripto varlıklar dolayısıyla cari para birimleri yerine miktarları resmi finansal sistemlere girmeyen kripto varlıklarca karşılık bulması para arzının doğru tayinini engelleyebilir. Bir diğer olası zarar ise otoritenin sağlanamaması olarak karşımıza

çıkabilir. Devletlerin varlık tarihçesinde yetki verilen bir oluşum olduğu, ülke insanların güvenlik ve refahlarının sağlanmasında devlet kavramına tam yetki verdikleri düşünüldüğünde kripto varlıklara ve sahiplik bilgilerine tam olarak erişemeyen devlet kurumlarının bulunması devlet otoritesi kavramına karşı bir olumsuzluk olarak ileri sürülebilir. Kripto varlıkların kendi değerlerinde dalgalanmaya karşı devletlerin bir çözüm üretme merkezi olamaması bir diğer zarar olarak sayılabilir. Devletler para birimlerinin değer kaybetme ya da aşırı değerlenme durumlarında çeşitli para politikası veya maliye politikası araçlarıyla duruma müdahale edebilmektedirler. Ancak merkezi bir otoritenin denetimi dışındaki kripto varlıkların değerleriyle ilgili dalgalanmalara müdahale becerileri sınırlı kalabilmektedir.

Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası tarafından çıkarılan “Ödemelerde Kripto Varlıkların Kullanılmamasına Dair Yönetmelik” gereğince kripto varlık “dağıtık defter teknolojisi veya benzer bir teknoloji kullanılarak sanal olarak oluşturulup dijital ağlar üzerinden dağıtımı yapılan, ancak itibari para, kaydi para, elektronik para, ödeme aracı, menkul kıymet veya diğer sermaye piyasası aracı olarak nitelendirilmeyen gayri maddi varlıkları ifade eder” şeklinde tanımlanmıştır. Söz konusu yönetmelik düzenlemesine göre “kripto varlıklar, ödemelerde doğrudan veya dolaylı şekilde kullanılamaz” ve “kripto varlıkların ödemelerde doğrudan veya dolaylı şekilde kullanılmasına yönelik hizmet sunulamaz” (16 Nisan 2021 tarih ve 31456 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanan Ödemelerde Kripto Varlıkların Kullanılmamasına Dair Yönetmelik, madde 3).

Dearden ve Tucker (2023), çalışmalarında, öncelikle, internetin üç katmanını açıklamışlardır. Çalışmaya göre, internetin üç ana katmanı vardır: “clearnet”, “deep web” ve “dark web” veya “darknet”. Clearnet, internetin herkes tarafından erişilebilen indekslenmiş tarafıdır, derin web (deep web) ise bir şifrenin, ödeme duvarının veya başka bir engelin arkasında yaşar. Deep web alanında, çevrimiçi bankacılık, akademik veya devletin veri tabanları ile bireysel elektronik-posta hesapları örneklerinde olduğu gibi erişim izni yahut yetki gerektiren sistemler söz konusudur. Bu katmanların her ikisi de sıradan internet kullanımı yoluyla kullanılırken, dark net erişim için özel bir tarayıcıya ihtiyaç duyar ve anonimliğe öncelik verir. Bu durum yasa dışı faaliyetler için bir üreme alanı oluşturmaktadır. "Dark web" ve "darknet" terimleri sıklıkla birbirinin yerine kullanılmaktadır. Darknet, özellikle satış için kripto para birimini kullanan uyuşturucu pazarları da dahil olmak üzere, dark webdeki gizli hizmetlere erişmek için kullanılan

(Tor, I2P, Freenet, Zeronet gibi) çok sayıda tarayıcıyı ifade eder. Dark web, daha geniş anlamda, deep web'in anonim, gizli bir alan olan kısmını ifade etmektedir (Dearden ve Tucker, 2023, s. 259-260).

Dearden ve Tucker (2023), eski bir darknet pazarı olan AlphaBay'deki işlemleri blokzincir kullanarak hem yasal hem de yasa dışı kripto para birimlerinin birbirine bağılılıklarını ele alarak incelemişler ve Darknette yapılan kripto para birimi işlemlerinin genellikle tanımlanabilir (%90) olduğuna burada gerçekleşen işlemlerin, yasal işlemlerin yanında diğer işlemleri gizlemeye çalışan yasa dışı işlemleri de içerdiği sonucuna varmışlardır.

Karimi'nin (2021, s. 165), kriptografik paranın ekonomik güvenlik üzerine oluşturabileceği tehditleri, fırsatları ve düzenleme zorluklarını araştırdığı çalışmasında katılımcılara sorduğu sorular karşısında ekonomik güvenlikle ilgili elde ettiği bulgular aşağıdaki gibi özetlenebilir;

- Tüm katılımcılar, kripto parayı olumlu veya çok olumlu bir finansal yenilik olarak görmektedir,
- Genel olarak, kripto para ekonomik güvenlik için hafif bir tehdit olarak görülmekte,
- Düzenleyiciler/politika yapıcılar ve döviz borsaları/finansal kurumlar daha fazla fırsat şeklinde görmektedir,
- Ulusal güvenlik/kolluk birimleri ve Blockchain Analytic katılımcıları bir tehdit görmektedir,
- Ulusal ekonomik güvenliğe yönelik algılanan bir tehdit var
- En büyük tehdit kara para aklamadır
- En büyük fayda, finansal sistem maliyetlerinin azalmasıdır,
- Bireysel ekonomik güvenlik için algılanan bir fırsat bulunmaktadır,
- En büyük fayda gizlilik ve kontroldür
- Kripto para yasa dışı faaliyetleri kolaylaştırmak için kullanılmakta ancak nakit, kullanılan birincil yöntem olmaya devam eder

Kripto paraların suçtan elde edilen gelirlerin aklanması (kara para aklama) ile ilgili bağlantılarının ortaya konulmasındaki çalışmalarında Gediz Oral ve Yeşilkaya (2021), suçlu şahısların kendilerini yasa dışı faaliyet ve suçtan elde edilen gelirden, fiziksel bir etkileşime gerek olmadan mal alım satımına imkan veren sanal bankacılık ile elektronik para transferleri sayesinde uzaklaştırabileceklerini ileri sürmüşlerdir. Bu noktada ise işlem hızı, izlenememe ve şeffaflık konusunda avantajlar sunan kripto paralar devreye girebilmektedir. Ayrıca kanun koyucular ile uygulayıcıların aklama faaliyetlerine ayak uydurması hızla gelişen teknolojik faaliyetler karşısında zorlaşmaktadır. Yasal

düzenlemeler getirilebilse de ileriye öngörememe sorunu dolayısıyla “yasal bir gri alan” oluşmaktadır. Bu zorluk, suçluların yasa dışı faaliyetlerine destek için teknolojik gelişmelerden faydalanma noktasında eğilimlerinin artmasını getirmektedir (Gediz Oral ve Yeşilkaya, 2021, s. 232).

Matyskevic vd. (2021, s. 36), Blockchain'in ekonomik güvenlik üzerindeki etkisini analiz etmeye çalışmışlardır. Yazarlara göre, Blockchain'in son derece güvenilirliği nedeniyle bilgi toplumunda kilit önem taşıyan “kimlik yönetimi” üzerindeki etkisi çok büyüktür. Bu ise “kimliğin” esasen tamamen dijital, dinamik ve çevrimiçi hale geldiği anlamına gelmektedir. Bir diğer etki olarak şirketler “tedarikçinin tanınması” (KYS) ve “müşterinin tanınması” (KYC) uyumluluğunu eskisinden çok daha verimli bir şekilde gerçekleştirebilir. Kripto para birimlerinden türetilen blokzincir, güvenilirlik yönüyle (uygun düzenlemelere tabi olarak) ödemeler için kullanılması açısından mükemmel bir çözüm olarak ileri sürülmektedir. Dolayısıyla dolandırıcılığı, zaman ve maliyet verimliliğini ortadan kaldırmaktadır. Çalışmada ayrıca, tamamen entegre bir ortam sağlanırsa bankaların aracı olarak görev yapmasına gerek kalmayacağı bunun ise piyasayı olumlu etkileyeceği savunulmaktadır. Katılmadığımız bu görüşe karşı savımız, bankaların güçlü yasal düzenlemeler dolayısıyla denetlenebilmeleri ve şeffaflıkları nedeniyle kripto varlıklar bağlamında ekonomik güvenliğe olumlu etki oluşturabilecekleri noktasındadır.

1.7.2 Ticaret savaşları ve ekonomik savaşlar

Soğuk Savaş sonrası dönemde ulusal güvenlik ve ekonominin tanımları ve içeriği farklılaşmıştır. Politika yapıcılar ağırlıklı olarak ekonomik ilişkilerde tüm ulusların ekonomik kazanımlarının maksimuma çıkarılmasına yol açan karşılıklı bağımlılığa odaklanmışlar ve bunu pozitif toplamı bir oyun olarak değerlendirmişlerdir. Stratejik ve jeopolitik hedefleri güvence altına almak için ekonomik eylemler takip edildiğinde ortaya çıkan sonuçlar çoğu zaman görmezden gelinmiştir. Stratejik hedefleri güvence altına almak için gümrük tarifeleri ve ekonomik yaptırımlar kullanılarak ticaretin silahlandırılması ya da yeni ticaret savaşları yeni bir olgu değildir fakat onu benzersiz kılan şey, kurallara dayalı bir sistem kurmak ve yönetmekten sorumlu olan uluslararası kuruluşların sistematik olarak duruma müdahale yeteneklerinin elinden alınmasıdır. Dünya ticaretinde son yılların asıl konusu ülkelerin farklı imkanlara sahip olmasında yatmaktadır. Ticarete devrim yaratmayı amaçlayan “Nesnelerin İnterneti”, “Yapay Zeka”, “5G”, “3 boyutlu baskı” vb. alanlardaki yenilikler, bu yeni teknolojilerin şu anda

yalnızca birkaç ülkeyle sınırlı olması nedeniyle ticaret savaşlarının ortaya çıkışını ve hamlelerini kolaylaştırmaktadır (Singh ve Chandra, 2021, s. 25). Esasen, asimetrik bir ilişki mutlaka devletler arasında çatışmaya yol açmasa da, asimetrik ilişkilerde eşit olmayan gücün varlığı ve kötüye kullanılması, simetrik ticari ilişkilerde bulunandan daha büyük bir çatışmaya yatkınlık yaratmaktadır. Artık, ekonomi ve güvenliğin giderek birbirinden ayrı alanlar işgal ettiği 1970'lerdeki çekişmelere geri dönülemez duruma gelinmiştir. Stratejistlerin, ekonomik faktörlerin güvenlik sonuçlarını etkilediği sayısız yola ve “kaynak güvensizliği, ticaret savaşları ve ekonomik etki ve baskı” gibi çağımızın temel stratejik zorluklarından bazılarının temelini oluşturan ekonomik itici güçlere daha fazla dikkat etmesi gerekmektedir. Ayrıca, ekonomi ve güvenlik üzerine çalışırken ya/ya da yaklaşımının benimsenemeyeceği açıktır (King, 2018, s. 27, 34-35).

Singh ve Chandra (2021) “Elinde çekiç olan adama her sorun çivi gibi görünür” sözünden yola çıkarak çalışmalarında, ulusal güvenliğin yalnızca askeri saldırılarla değil aynı zamanda ekonomik, teknolojik ve ticari politika zorluklarıyla da tehdit edildiğini vurgulamaktırlar. Ticaret ve ekonomi politikası sorunlarının söz konusu olduğu, ulusal güvenliğin askeri yapıya yüklendiği tek boyutlu bir yaklaşımın işe yaramayacağını, artık ekonomik ve ticari politikaların ulusal güvenlik çerçevesinde formüle edilmesinin zamanı geldiğini, özetle çalışmalarının ülkesi olan Hintli politika yapımcıların, sürekli gelişen jeoekonomik düzenle başa çıkmak ve bir dizi seçenek ve strateji geliştirmek için İsviçre bıçağı taşıyan insanlar gibi düşünmeleri gerektiğini ileri sürmüşlerdir (Singh ve Chandra, 2021, s. 41).

Özellikle son yıllarda olmak üzere, ülkeler ara sıra birbirlerine ekonomik savaşlar yürütmektedirler. Benzer şekilde, siyasi ve askeri müttefikler de ekonomik olarak pazarları fethetmek, teknolojileri kontrol etmek, diğer konular yanında finansal ve parasal hakimiyeti sürdürmek için jeoekonomik savaşlara girebilirler. 'Müttefik-Düşman' ilişkilerinin doğası Atlantik ötesi ilişkilerde kendini göstermektedir. Avrupalı NATO üyesi devletler ABD ile askeri bir ittifak içerisinde olmasına rağmen ticari rekabetler, Dünya Ticaret Örgütü içindeki, Boeing ve Airbus'a verilen sübvansiyonlarla ilgili karşılıklı suçlamalar gibi, AB-ABD ilişkilerinin bir parçasıdır (Csurgai, 2018, s. 42). Csurgai'nin (2018) verdiği bir diğer örnek ise Amerika Birleşik Devletleri tarafından İngilizce konuşulan diğer Batı ülkeleriyle iş birliği içinde yönetilen ECHELON elektronik izleme sisteminin ve Amerika Birleşik Devletleri Ulusal Güvenlik Ajansı'nın (NSA) internetten ve telefon iletişiminden veri topladığı gizli bir

izleme programı olan PRISM'in kullanılmasıdır. Csurgai'a göre (2018, s. 43) ECHELON ve PRISM aracılığıyla toplanan ve ekonomik aktörlere verilen bilgiler, ABD'nin ekonomik çıkarlarını desteklemek için kullanılabilir.

Dünya'daki politik gelişmeler, ticaret sistemi içerisindeki siyaseti dönüştürecek şekilde ticaret ve güvenlik arasındaki ilişkiye meydan okumaktadır. Tarihsel süreçte, küresel ekonomik düzenin ana direği olarak ulusal ve uluslararası güvenliğin kendisi görülmektedir. Daha derin ekonomik entegrasyonun çatışmaları azaltacağı ve dünya savaşlarını önleyeceği inancı sonunda çok taraflı ticaret sistemi ve ABD'nin ikili ticaret ve yatırım anlaşmaları programı oluşmuştur. Bu nedenle, ekonomik sistemin varlığının devamı esasen bir güvenlik meselesi olarak görülmektedir. Bu durum ise, devletlerin, gümrük tarifelerini kaldırmaya yönelik daha derin taahhütler ve Çin ve Rusya gibi yeni aktörlerin Dünya Ticaret Örgütü'ne katılımı gibi güvenlik açısından zorunlu eylemleri güvenlik zorunlulukları olarak nitelendirmelerine olanak tanımıştır (Heath, 2020, s. 1047-1048). Burada dikkat edilmesi gereken nokta ise korumacılık ile ekonomik entegrasyonun doğru biçimde dengelenmesidir. Uluslararası ekonomik kurallar devletlerin terörle, siber suçlarla, doğal afetlerle ve iklim değişikliği ile etkili bir şekilde mücadele etme yeteneğini tehdit edebilmektedir. Ancak bu durumlara karşılık ulusal güvenliği sağlayacak bir istisna yapılması savunulmaktadır. Burada sorun, ulusal güvenlikle küresel ekonomi arasındaki gittikçe artan çakışmanın aynı zamanda ticaret ve yatırım kurallarının ekonomik ve sosyal açıdan yararlı yönlerini baltalama tehdidini oluşturması olarak görülmektedir (Heath, 2020, s. 1097).

Son yıllarda her ne kadar serbest ticaret ile dönen küresel bir ekonomi izlenimi edinilse de korumacılığın önem kazandığı bir ekonomik sisteme girildiği düşünülmektedir. Korumacılık politikası araçları olarak “gümrük engelleri, eş etkili vergiler, anti damping uygulamaları, tarife kısıtlamaları ve gümrük vergileri gibi mali yükümlülük, kısıtlama veya engeller” sayılmaktadır. Baran (2019, s. 48-50) çalışmasında, çoğu dünya ülkesinin korumacılık adına sermaye ve emeğe yönelik önlemler aldığını, destek paketleri açıkladıklarının ileri sürmektedir. Baran'a (2019) göre, “İngiltere'nin AB'den ayrılmasının onayı ve Çin'in “Bir Kuşak Bir Yol” projesi, yabancı pazarda yatırımcıları olan ülkelerin bu yatırımcıları kendi ülkelerine dönme çağrısı, yerli malı tüketiminin artırılması için uygulanan teşvik edici kampanyalar, şarta bağlı mali destek uygulamaları ve istihdamda yerli çalışanların tercihi gibi durumlar korumacılığın bariz göstergeleri olup aynı zamanda ticaret savaşını körükleyen eylemlerdir.” Yine konu ile ilgili olarak; “hali hazırda kullanılan gün geçtikçe geliştirilen

BEPS Eylem Planı, Otomatik Bilgi Değişimi ve FATCA uygulamaları da korumacılığın farklı bir boyutunu oluşturmaktadır. Bu uygulamalar mal ve hizmet ticaretinin yanı sıra yabancı sermaye yatırımlarının da koruma altına alındığının göstergesi olmaktadır” şeklindeki sonuca varmıştır.

2 VERGİ KONULARINDA BİLGİ DEĞİŞİMİ

2.1 Bilgi Değişiminin Genel Esasları

Dünya giderek küreselleştikçe, tüm vergi yükümlülerinin mukim oldukları ülke dışındaki finansal kuruluşlar aracılığıyla yatırım yapması, bu yatırımı devam ettirmesi ve yönetmesi daha kolay hale gelmiştir. Yatırımcılar ve şirketler kendi ülkelerindeki vergi yükümlülüklerine uymadıkları ölçüde, büyük tutardaki para offshore (yabancı- genellikle vergi cennetlerindeki) hesaplarda tutulmakta ve vergilendirilmemektedir. Offshore vergi kaçakçılığı, tüm ülkeler için ciddi bir sorun olmaya devam etmektedir. Ülkelerin vergi sistemlerinin bütünlüğünü koruma konusunda ise ortak çıkarları vardır. Bu nedenle, vergi kaçakçılığıyla mücadelede ve vergi sistemlerinin bütünlüğünün korunmasında vergi idareleri arasındaki iş birliği kritik öneme sahiptir. Bu iş birliğinin önemli bir yönü de bilgi değişimidir (OECD, 2017a, s. 9).

Ekonomik anlamda etkili olan 2008 krizi sonucunda ülkelerin gelire duydukları ihtiyaç küresel düzeyde vergi kayıplarının önüne geçilmesini gerekli kılmış, bu zorunluluk sonucunda G-20 tarafından yapılan çağrıya istinaden Eylül 2009'da, bilgi değişimine dair uluslararası standartların yakalanabilmesi için, OECD kapsamında “Vergi Amaçlı Bilgi Değişimi ve Şeffaflık Küresel Forumu” (Global Forum on Transparency and Exchange of Information for Tax Purposes) oluşturulmuştur (Nar, 2014, s. 1632). Bilgi değişiminin tanımı Küresel Forum tarafından, “vergi kaçakçılığını tespit etmek ve önlemek, bir yargı bölgesinin yerel vergi mevzuatının ve çifte vergilendirme anlaşmalarının doğru uygulanmasını sağlamak ve yerel vergi uyumunu teşvik etmek amacıyla vergi idareleri arasında vergi amaçlarına yönelik olarak sınır ötesi bilgi paylaşımıdır” şeklinde yapılmıştır (Global Forum, 2021a, s. 8).

OECD’nin (2021) vergilendirmeye dair yapmış olduğu çalışmaları özetlediği broşüründe belirtildiği üzere, uluslararası vergilendirme kurallarının ilk defa 1920’lerde yazılmasından bu yana, küreselleşmenin getirdiği yeni ekonomik imkanlar ve zorluklar, değişen iş modelleri ve değişen jeopolitik nedeniyle küresel görünüm çarpıcı biçimde değişmiştir. Bu nedenle, çifte vergilendirmeye veya hiç vergilendirmemeye yol açan söz konusu kurallardaki boşluk ve uyumsuzlukları gidermek için bu kuralların çoğunun güncellenmesi gerekmiştir. Vergilendirme haklarının ülkeler arasında nasıl dağıtılacağına ilişkin uluslararası vergi kuralları bahsedildiği üzere bir asır önce tasarlanmıştır. Ancak, ekonominin artan dijitalleşmesi ve kar elde etmek için sermaye ve emektense gayri maddi

varlıklara aşırı bağımlılık göz önüne alındığında artık amaca uygun değildir. Vergileme haklarının dağıtımı için fiziksel var olma, yerleşme kavramına dayanan söz konusu kuralların, ileri düzeyde dijitalleşmiş şirketlerin fiziksel bir yerleşime ihtiyaç duymadan bir ülkede/yerde yüksek kar elde edebildiği durumlarda vergileme haklarını adil bir şekilde tahsis edememesi sorunu özellikle endişe verici bulunmaktadır (OECD, 2021a, s. 12 ve 19).

Aktuğ ve Öz'ün (2021) çalışmalarında ifade edildiği gibi, küreselleşme sonucunda vergi şeffaflığını ve bundan dolayı da vergi sistemlerini tehdit eden bazı gelişmeler ortaya çıkmıştır. Vito Tanzi'nin tanımlamasına göre vergi sistemlerine zarar veren bu oluşumlar “mali termitler” olarak nitelenmektedir. Bu benzetme, doğadaki termitlerin nesneleri kemirmesi gibi vergi sistemlerini de mali termitlerin kemirdiği varsayımı üzerine kurulmuştur. Tanzi'nin “mali termit” şeklinde nitelendirdiği ve vergi şeffaflığını zedeleyip ülkelerin bütçelerini tehdit eden unsurlar ise; “elektronik ticaret ve elektronik ortamda gerçekleştirilen işlemler, elektronik para kullanımı, şirket içi ticaret, offshore finans merkezleri ve vergi cennetleri, türev ürünler ve koruma fonları, ülkelerin finansal sermayeyi gerektiği gibi vergilendirememesi veya vergilendirmek istememesi, ülke dışı faaliyetlerin artması, ülke dışından alışveriş” olarak sıralanabilir (Aktuğ ve Öz 2021, s. 118-121).

Şen ve Sağbaş (2017) mali termit nitelendirmesini “vergilemede mali boşluklar” şeklinde ifade etmiş ve bu boşlukların vergilemede getireceği sorunların önemine değinmişlerdir. Bu boşluklardan vergi cennetlerini “yabancı gerçek ve tüzel kişilere hem vergi avantajı sağlayan hem de daha iyi yönetim, uygun yasal prosedür, kazançları gizleme gibi fırsatlar sunan ülke, eyalet, bölge veya yerel yönetimler” şeklinde tanımlamışlardır. Yine bir diğer sorun olan elektronik ticaretin yaygınlaşmasının, vergilendirme noktasında bir dizi soruna yol açtığını belirtmişler ve e-ticareti; *“fiziki olarak karşı karşıya gelmeksizin bilgisayar, tablet, akıllı telefonlar gibi elektronik cihazlar yardımıyla mal ve hizmet siparişinin verildiği, ödemenin yine online ya da offline yollarla gerçekleştirilebildiği, teslimatın ise yine online alışveriş sırasında veya offline yollarla sunuldu her türlü iktisadi ve ticari faaliyeti ifade eder”* şeklinde tanımlamışlardır. Elektronik ticaretin yaygınlaşmasının getirdiği sorunlara ise e-ticarete konu olan işlemlerin vergi dairesi tarafından nasıl izleneceği, uluslararası boyutta gerçekleşen e-ticarette mükellefin kim olacağı ile vergilendirme yetkisinin hangi tarafta olacağı, bu işlemlerin vergisinin nasıl tahsil

edileceği örnek olarak vermişlerdir. Ayrıca bir başka sorun olan transfer fiyatlandırması konusunda çokuluslu şirketlerin küreselleşme ile beraber şubeleri vasıtasıyla dünyanın her tarafında faaliyet gösterdikleri, çok uluslu şirketlerin başvurdukları yöntemlerden birinin transfer fiyatlaması olduğunu ileri sürmüşlerdir (Şen ve Sağbaş, 2017, s.455-456). İşte bütün bu sorunlarla uğraşmanın yollarından birisi bilgi sahibi olmak, ticaretin ve vergiye konu işlemlerin kimler tarafından, hangi tutarda, nerede ve nasıl gerçekleştirildiği konusunda tam bir hakimiyet oluşturabilmekten geçmektedir. Aksi takdirde vergilendirme yetkisine dayalı olarak tahsil edilmesi gereken vergi gelirinin elde edilememesinin yanında daimi olarak yatırımcıların ve nitelikli işgücünün başka ülkelerde faaliyetlerine bu şekilde devam edebilmelerine yol açılmaktadır.

Vergiden kaçınmada uluslararası düzeyde kontrol altına alma yeteneği, sınır ötesi vergi konusu olabilecek işlemler hakkında yeterli bilgi sağlanmasına bağlı olarak kabul edilmektedir. Geçmişten bu yana bu yüzden çok sayıda ülke bilgi almak için yükümlülerini kendi vergi yasaları ya da kambiyo mevzuatları noktasında işlemlerine ilişkin olarak bilgi vermeye zorlamaktadırlar (Gökbel, 2011, s. 151). Esasen, bir hükümet yabancı vergi makamlarına yabancı yatırımcılar hakkında bilgi sağlama konusunda çok az isteklidir. Çünkü bir yandan bu durum, yabancılar kendi ülkelerinde vergiden kaçınırlarsa, ülkeye yatırımı daha az çekici hale getirmekte öte yandan hükümetin daha az gelir elde etmesi anlamına da gelmektedir. Bununla birlikte, birçok ülke bilgi değişimini sağlamaktadır. Özellikle de büyük ülkeler stratejik amaçlarla bilgi aktarma konusunda isteklidir. Bilgi paylaşımı her ülkedeki vergi matrahını değiştirdiğinden, vergi rekabetinin kapsamını yumuşatmakta ve işbirlikçi olmayan çözümde optimal olabilmektedir. Ancak bu yaklaşım küçük ülkeler açısından geçerli olmayabilir (Bacchetta and Espinosa, 2000, s. 276).

2.2 Bilgi Değişiminin Teorik Çerçevesi

Bağımsız bir devlet, egemenlik hakkının bir sonucu olarak ülke yaşayanlarla birlikte ülke dışındaki vatandaşlarının da ekonomik faaliyetlerini vergilendirebilir. Fakat tüm ülkelerin aynı hakkı kullanmak istemesi “çifte vergilendirme” sorununu ortaya çıkarır. Dolaylı vergiler noktasında “varış ülkesinde vergilendirme” kabulü sonucu bu tür vergilere dair çifte vergilendirme sorunu ortadan kalkabilmekle birlikte dolaysız vergiler bağlamında konunun uluslararası bir ilkeye göre ve ortak çözümle halledilmesi gerekmektedir (Pehlivan ve Öz, 2019, s. 12).

Gerçek veya tüzel kişilerin elde ettikleri gelirin vergilendirme yetkisi ile ilgili olarak kabul gören iki yaklaşım esasen “kaynak ilkesi” ve “ikametgah ilkesidir”. Kaynaklandığı yere bağlı olarak ilkinde gelirin doğduğu yerde vergilendirilmesi öngörülmekte, ikincisinde ise gelirin nerede elde edildiğinden vareste olarak ikamet edilen ülkede vergilendirilmesi öngörülmektedir. Ülkeler genelde vergi sistemlerinde bu iki yaklaşıma yer vermektedirler. Buradaki amaç ülkede mukimler için ikamet ilkesini benimserken mukim olmayanlar bakımından ise kaynak ilkesini esas alıp mümkün olan en yüksek vergilemeye ulaşabilmektir. Ancak işte sorun da burada çıkmakta, bir kişi için bir ülkenin kaynak bir diğerinin mukim ilkesini işletmek istemesi “çifte vergilendirme” sonucunu doğurabilmektedir. Çifte vergilendirme sorununun çözümünde ülkeler genellikle imzaladıkları “çifte vergilendirmeyi önleme antlaşmaları” yolunu tercih etmişlerdir. Bu antlaşmalarda çifte vergilendirme sorununa çözüm tekniği olarak “indirim, istisna ve mahsup” yöntemleri tercih edilmektedir. İstisna yönteminin temeli mukim ülkenin, vatandaşlarının diğer ülkelerde elde ettiği geliri vergi dışı bırakması ve vergilendirme hakkını elde edilen kaynak ülkeye bırakmasına dayanmaktadır. Diğer yöntemlerde ise diğer ülkelerde elde edilen gelirin bütünü istisna tutulmamakta bir bölümü vergi dışı bırakılmaktadır (Aktuğ ve Öz, 2021, s. 122).

İkamet esasındaki vergilendirmeye tam uyumun sağlanması için gerekli bilgiler verginin niteliğine bağlıdır. Gelir vergisi açısından, faiz ve elde edilen diğer sermaye gelirleri (temettüler, telif hakları ve kiralar), ücret geliri hakkında bilgi, özellikle vekillerin elinde bulundurduğu varlıklar söz konusu olduğunda, bu tür ödemelerin nihai yararlanıcısını belirlemek için sahiplik yapıları, ikamet edilen ülkede kesinti olarak talep edilen harcamalara ilişkin bilgiler. Bilgi talepleri aynı zamanda ikamet edilen ülkenin vergi yükümlülüğünü belirlemesini sağlayacak belirli işlemlerle (fiyatlar, maliyetler ve komisyonlar) ilgili olabilir (Keen ve Lighthart, 2004, s. 4).

2.3 Bilgi Değişiminin Önemi

Bilgi değişimi kavramı vergiden kaçınma olgusuyla birlikte yürümektedir. Vergiden kaçınma, şirketlerin karlılıklarını artırmakta bunu ise vergi yüklerini azaltarak sağlamaktadır. Vergiden kaçınma sonucunda ülkeler açısından, hazinenin vergi gelirleri azalmakta ve gelir-gider dengesini bozulmaktadır. Bunun önüne geçebilmek için vergi idareleri vergiden kaçınmayı önlemeye yönelik girişimlere başvurmaktadır. Uluslararası vergilendirme konusunda adaleti ve bilgi değişimini olumsuz etkileyen sebepler olarak

vergi cennetlerinin sağladığı çeşitli vergi imtiyazları ve uluslararası ticarette tek bir vergi oranının bulunmaması sayılmaktadır. Vergi şeffaflığının sağlanmasını olumsuz etkileyen sebepler arasında yine ülkeler arasındaki yetersiz bilgi akışı gösterilmektedir (Uygun, E., 2023, s. 470).

Günümüzde pek çok vergi mükellefi sınır ötesi faaliyetlerde bulunmakta iken vergi idarelerinin yetkileri kendi vergilendirme alanları ile sınırlıdır. Bu durum vergi idarelerinin yurt dışında bulunan bir kişinin elinde var olan gerekli bilgileri ulusal mevzuat ve süreçler kapsamında elde etmesini engellemektedir. Bu nedenle vergi idarelerinin kendi vergi matrahlarını korumak için birbirleriyle iş birliği yapmaları gerekmektedir. Bu idari iş birliğinin temel unsurlarından biri ise bilgi değişimidir (Global Forum, 2021a, s. 8).

Bilgi değişimi özellikle mukim ülkelerin sınır ötesinde gelir elde eden kendi vatandaşlarının ödeyeceği vergi miktarını hesaplayabilmeleri açısından gereklidir. Böylelikle, vergi yükünün ülkeler arasında dengeli ve adil dağılımı için idareler arası karşılıklı bilgi paylaşımının önemi ortaya çıkmaktadır. Vergi cennetlerinin bilgi vermeye isteksiz doğal özellikleri düşünüldüğünde, egemenlik hakkından doğan vergilendirme yetkisini kullanabilmek için ülkelerin diğer ülkelerle iş birliği yapmaları, bilgi değişiminde bulunmaları bir zorunluluktur. Yine istisna yöntemini seçmiş iki ülke varsayıldığında, kaynak ülkenin vergi geliri elde edememesi yanında mukim ülke de kaynak ülkede elde edilen gelir hakkında yeterli bilgi sahibi değilse etkili bir vergilendirme yapılamayacaktır (Aktuğ ve Öz, 2021, s. 122).

Vergi cennetlerinin varlığı ve kendilerine özgü vergisel özellikleri, ülkeler arası bilgi değişiminin ne denli gerekli olduğunun sebeplerinden biridir. Vergi cennetleri, *“kurumlar ve bireyler tarafından dünya çapında gelir vergilerini en aza indirmek için kullanılan, düşük gelir vergisi oranlarına sahip veya gelir vergisi olmayan yetki alanları”* şeklinde tanım bulmaktadır. Bir diğer farklılıkları, genelde coğrafi ve nüfus olarak küçük olmakla birlikte özellikleri gereği içlerinden büyük tutarlarda sermayenin geçmesidir. Vergi gelirlerini elde etmek doğaları gereği pek mümkün olmadığından, daha çok yabancı yatırımcı kaynaklı yönetim ve kayıt gelirlerine dayalı olarak varlıklarını devam ettirmektedirler. Vergi cennetlerinde hukuki düzenlemeler yoluyla yabancı yatırımcılara çeşitli avantajlar sağlanmaktadır (Güvendi, 2020, s. 86). OECD 1998 yılında yayınladığı “Zararlı Vergi Rekabeti” başlıklı proje raporunda vergi cennetlerinin başlıca niteliklerini

sıralamıştır. Bunlar vergi cenneti tanımlamayı sağlayan unsurlar olarak belirtilmiştir. Anahtar unsurlar;

- 1- “İlgili gelire hiç vergi uygulanmaması veya yalnızca nominal vergi uygulanması, bir yargı bölgesini vergi cenneti olarak sınıflandırmanın başlangıç noktasıdır”
- 2- “Vergi cennetleri genellikle işletmelerin ve bireylerin katı gizlilik kurallarından ve vergi makamlarının incelemesine karşı diğer korumalardan yararlanabileceği ve böylece düşük vergi yetki alanından yararlanan vergi mükellefleri hakkında etkin bilgi alışverişinin önlenebileceği yürürlükteki yasalara veya idari uygulamalara sahiptir.”
- 3- “Mevzuatsal, hukuki veya idari hükümlerin işleyişinde şeffaflığın bulunmaması, vergi cennetlerinin belirlenmesinde bir diğer faktördür.”
- 4- “Gerçek bir faaliyetin yapılması şartının aranmaması Bir alanın tamamen vergiye dayalı yatırım veya parasal işlemleri kendisine çekmeye çalışıyor olabileceğini düşündürmesi dolayısıyla önemlidir”

şeklinde özetlenmiştir (OECD, 1998, s. 23 ve Hızarcı, 2018, s. 30).

Torslov vd. (2023) vergi cennetlerinin oluşturduğu gelir kaybı hakkında yaptıkları çalışmada;

- 1- “Yabancı iştirak istatistikleri olarak bilinen yeni makroekonomik verilerden faydalanarak, yabancı çokuluslu firmaların iştiraklerinin, düşük vergili bazı ülkelerdeki yerel firmalara göre kat kat daha kârlı olduğu”
- 2- “Bu karlılık farklılığından yararlanarak, çok uluslu kârların % 36' sının 2015'te küresel olarak vergi cennetlerine kaydığı”,
- 3- “ABD'li çokuluslu şirketlerin, yurt dışı kazançlarının büyüklüğüne kıyasla diğer çokuluslu şirketlere göre iki kat daha fazla kâr aktardığı”

bulgularına yer vermişlerdir (Torslov vd. 2023, s. 1499-1500). Ayrıca söz konusu çalışmada, kaydırılan kârların kaynak ülkelere yeniden dağıtılması durumunda kurum kârlarının konumunun nasıl değişeceğini analiz etmişler ve yurt içi kârların; yüksek vergi uygulayan AB ülkelerinde yaklaşık yüzde 20, ABD'de yüzde 10, gelişmekte olan ülkelerde yüzde 5 artarken, vergi cennetlerinde yüzde 55 azalacağını ileri sürmüşlerdir. Resmi istatistiklerin çizdiği tablonun aksine, vardıkları sonuçların kurumsal sermaye payının yalnızca Kuzey Amerika'da değil aynı zamanda yüksek vergili Avrupa

lkelerinde de arttığını gösterdiğini savunmuşlardır. Yazarlara göre, sermaye küresel olarak geri dönüş yapmakta ancak sermayenin bu yükselişi çok uluslu şirketlerin vergiden kaçınma stratejileri nedeniyle gölgelenmektedir (Torslov vd., s. 1499). Bu sonuçların gösterdiği ise ülkeler açısından vergi cennetlerinin getirdiği vergi kayıpları ve çok uluslu şirketlerin vergiden kaçınma eylemleri sonucu oluşan kayıplar dolayısıyla bilgi değişimine duyulan uluslararası ihtiyaın artmasıdır. Böylece vergi cennetleri ve çok uluslu şirket karlarının oluşturduğu kayıpların önüne geçilebilmesi mümkün olabilecektir.

Bilgi değişimi konusunda çalışmaların başlangıcında önemli olan bir diğer mevzu da banka gizliliğidir. Yükümlülerin elde ettikleri gelirleri bilgi değişimine yaklaşmayan bankaların bulunduğu ülke veya bölgelerde saklamak istemeleri vergi matrahının doğru tespit edilmesine engel oluşturabilmektedir. Özellikle 2000’li yılların başına kadar bu konuya aşılması gereken bir sorun olarak karşılaşılmaktaydı. OECD’nin banka gizliliğini sonlandırmaya yönelik çalışmaları da bilgi değişimine dönük uygulamaların artmasını beraberinde getirmiştir.

OECD’nin 2000 yılında yayınladığı “Banka Bilgilerine Vergi Amaçlı Erişimin Geliştirilmesi” Raporu’na göre, ticari işlemler açısından küreselleşme, teknoloji ve sermaye hareketlerinin serbestleşmesi geniş fırsatlar yaratmakta, her zamankinden daha fazla vergi mkellesi, vergi idarelerinin bilgisi dışında kalmaya yol açacak şekilde, daha kısıtlayıcı banka gizliliği bulunan ülkelerden yararlanarak ödenmesi gerekli vergilerden kaçma yollarına daha kolay erişebilmektedir. Vergi amaçlı, banka bilgilerine erişim eksikliğinin yarattığı suiistimal potansiyeli ve bunun sonucunda ortaya çıkan olumsuz sonuçlar katlanarak artmış, buna ise bu işlemlere ilişkin kambiyo kontrolleri gibi bilgi kaynaklarının ortadan kalkması da olanak sağlamıştır. Raporun yayınladığı yıl itibarıyla vergi idareleri, varlıkları ve faaliyetleri şirketler ve yabancı hesaplar yoluyla gizlenen, "ortadan kaybolan vergi mkellesi" sayısının artmasından endişe duymakta idi (OECD, 2000, s. 11). İşte bu nedenlerle özellikle OECD kaynaklı çalışmalar söz konusu mkellesi vergisel amaçlı bilgilerinin elde edilmesine yönelik olarak yıllar itibarıyla artmıştır.

2.4 Bilgi Değişiminin Amacı

Bilgi değişimi, devletler için vergisel amaçlı iş birliğinin temelini oluşturmaktadır. Vergisel amaçlı iş birliği ilkesel olarak mukim oldukları devlette gelir elde eden

mükellefler ile uluslararası şekilde faaliyette bulunan mükellefler arasındaki vergi kaybı ve kaçakçılığı açısından farkın en az hale getirilmesi çabalarını içerdiğinden etkin bir iş birliği bu yönüyle önemlidir. Ayrıca ülkelerin de bu konuda yapmaları gerekenleri bir kurala dönüştürmeyi ve ülkelere sorumluluk yüklenmesini sağlamaktadır. Küreselleşme denilen “açık bir dünya” ticaretinin sürdürülebilirliği, devletlerin bu konuda iş birliğine dayanmaktadır. Ülkelerin kendi ülkelerindeki egemenlik haklarını kullanımı yönünden vergi tabanlarına hakimiyet bağlamında da bilgi değişimi etkili olmaktadır (Öner, 2008, s. 1).

Günümüz küresel dünyanın vergi algısına getirdiği yeni gelişmeler sebebiyle gittikçe daha önemli hale gelen bilgi değişimi, bu gelişmelerin getirdiği olumsuzlukları engelleme amacına yöneliktir. İletişim teknolojisinin ortaya çıkardığı imkanlar, gümrük duvarlarının indirilmesi gibi gelişmeler sayesinde ulusal piyasalar artık yerini bir nevi “tek ve küresel bir piyasaya” bırakmıştır. Vergiden kaçınma ve vergi kaçakçılığının imkan bulduğu durumların artması bu yenilikler yüzündendir. Çokuluslu şirketlerin, “transfer fiyatlandırması” denilen fiyat politikaları ile şirket içi, değişik ülkelerde bulunan şube veya birimlerine farklı fiyat uygulamaları sonucunda kazançlarını vergi cennetleri veya benzeri özellikli ülkelere kaydırma imkanlarını kullanmaları ortaya çıkan başlıca olumsuzluklardandır. Buna karşılık, ülkelerin de bu durumdan daha fazla çıkar elde etme çabaları sonucu ülkelerini cazip hale sokma düzenlemeleri ise “ülkelerarası vergi rekabetinin” ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Böylece söz konusu ülkeler de birer “vergi cenneti” gibi varlıklarını devam ettirmeye eğilimli hale gelmişlerdi (Pehlivan ve Öz, 2019, s. 12-14).

Bilgi değişimi, yukarıda bahsedilen vergiden kaçınma ve vergi kaçakçılığı eylemlerine karşılık ülkelerin sigortası olmaya dönüşmüştür. Transfer fiyatlandırması, hiç beyan etmeme, işyerini düşük vergi oranlı ülkelere kaydırma, vergi planlaması yapma gibi diğer çeşitli yöntemlerle de ülkeler kendilerinin tahsil etmeleri gereken vergiden mahrum bırakılmaktadır. Elektronik ticaretin artık günümüz hayatının çok önemli bir parçası hale gelmesi, sosyal medya üzerinden yapılan reklam ve ticari satışların artışı zaten yeterince karmaşık olan vergileme yetkisi ve matrahı kavrayabilme olgusunu iyice karmaşık hale dönüştürmüştür. Bilgi değişimi ise ülkelerin yeni teknolojiler ve gelişmeler karşısında girdiği küresel zorlu mücadelede etkili bir çözüm olarak sayılabilir.

OECD'nin 2000 yılında yayınlanan "Vergisel Amaçlarla Banka Bilgilerine Erişimin İyileştirilmesi" Raporu'nda vergi amaçlı banka bilgilerine erişime getirilen sınırlamaların olumsuz yönleri sayılmıştır. Tersinden hareketle banka gizliliğine dair erişim sınırlaması olmazsa bilgi değişiminin oluşturacağı faydalar Özdemir'in (2020) çalışmasında yer aldığı üzere aşağıdaki gibi sıralanabilir;

- 1- "Vergi mükelleflerinin ödemesi gereken verginin vergi idarelerince doğru belirlenmesi ve tahsil edilebilmesi,
- 2- Vergi kanunlarına uymamak için teknolojinin sunduğu fırsatlardan yararlanan vergi mükellefleri ile diğer vergi mükellefleri arasındaki eşitsizliklerin ortadan kaldırılması,
- 3- Vergi kanunlarına mükelleflerin gönüllü uyumunun teşvik edilmesi,
- 4- Vergi idarelerin vergi toplama ve vergi mükelleflerinin yasal yükümlülüklerini yerine getirmedeki maliyetlerin aza indirilmesi,
- 5- Uluslararası sermaye hareketlerindeki sapmaların azaltılması,
- 6- Haksız vergi rekabetinin engellenmesi"
- 7- Ayrıca vergi idareleri arasındaki iş birliği böylece engellenmiş olmayacaktır (OECD, 2000, s. 11; Özdemir, 2020, s. 30-31).

2.5 Bilgi Değişiminin Hukuki Dayanakları

Ülkelerin vergilendirme yetkilerini sınırlandırdıkları durumlar mevcuttur. Bu durumlar, uluslararası ekonomik bütünleşmelere üye olmak veya uluslararası anlaşmalar yapmak şeklinde gerçekleşebilir (Hacıköylü, 2015, s. 22). Devletler arasında ayrıca hem uluslararası boyutta hem de AB düzeyinde bilgi alışverişi ve idari iş birliğine yönelik anlaşmalar yapılmıştır. Özellikle de kurum kazancının uluslararası vergilendirilmesi, ülkeler açısından büyük ölçüde vergi anlaşmalarına dayanmaktadır. Ekonomik İş birliği ve Kalkınma Teşkilatı (OECD) üyeleri, gelir ve sermayenin vergilendirilmesine dair vergi anlaşmaları yapmak için genellikle OECD Gelir ve Sermaye Model Anlaşmasını kullanmaktadır. Bu model anlaşmanın 26. maddesi, "*anlaşma hükümlerinin yerine getirilmesiyle öngörülebilir ilgisi olan bilgi alışverişini*" öngörmektedir. Akit Devletler ayrıca bu hükme dayalı olarak, "*Akit Devletler veya bunların politik alt bölümleri veya mahalli idareleri tarafından salınan her tür ve tanımdaki vergilere ilişkin iç mevzuatlarının uygulanmasına ilişkin olarak, bu hüküm kapsamındaki vergilendirme*

anlaşmaya aykırı olmadığı sürece, bilgi alışverişinde bulunabilirler” (Merkx, 2022, s. 73-74). Ateş’in (2015) belirttiği üzere “ilk kez 1963 yılında yayınlanan çifte vergilendirmeye ilişkin OECD Modeli’nin 26 ıncı maddesi, bu yaklaşıma bağlı olarak vergi idareleri arasında bilgi değişimine özgülenmiştir. Ancak ilgili düzenlemede otomatik bilgi değişimi yöntemine madde metninde yer verilmemiştir. Bununla birlikte, 1970’lerden itibaren yaşanan gelişmeler neticesinde OECD Modelinde bilgi değişimi imkânları arttırılmıştır” (Ateş, 2015, s. 670).

OECD Gelir ve Sermaye Model Anlaşması’nın 26. maddesi aşağıdaki şekildedir;

1. Akit Devletlerin yetkili makamları, bu Anlaşma hükümlerinin uygulanmasıyla ilgili veya, Anlaşma ile uyumsuzluk göstermediği sürece, Akit Devletler, politik alt bölümleri veya mahalli idareleri adına alınan her tür ve tanımdaki vergilerle ilgili iç mevzuat hükümlerinin uygulanması veya idaresi ile ilgili olduğu öngörülen bilgileri değişime tabi tutacaklardır. Bilgi değişimi 1’inci ve 2’nci maddelerle sınırlı değildir.
2. Bir Akit Devlet tarafından 1’inci fıkra uyarınca alınan her türlü bilgi, o Devletin kendi iç mevzuatı çerçevesinde elde ettiği bilgiler gibi gizli tutulacak ve yalnızca 1’inci fıkroda bahsedilen vergilerin tahakkuk veya tahsilleri veya cebri icra ya da kovuşturmasıyla veya bu hususlardaki itirazlara bakmakla görevli kişi veya makamlara (adli makamlar ve idari kuruluşlar dahil) veya bunları denetlemekle görevli olan kişilere verilebilecektir. Bu kişi veya makamlar söz konusu bilgileri yalnızca bu amaçlar doğrultusunda kullanacaklardır. Bu kişi veya makamlar, söz konusu bilgileri mahkeme duruşmalarında veya adli kararlar alınırken açıklayabilirler. Yukarıda belirtilenlere bakılmaksızın, bir Akit Devlet tarafından alınan bilgi, söz konusu bilgi her iki Devletin yasaları uyarınca başka amaçlarla kullanılabilir ve bilgiyi sağlayan Devletin bu türden bir kullanıma izin vermesi halinde, başka amaçlarla kullanılabilir”
3. 1’inci ve 2’nci fıkra hükümleri hiçbir surette bir Akit Devleti: a) kendisinin veya diğer Akit Devletin mevzuatına ve idari uygulamalarına aykırı idari önlemler alma; b) kendisinin veya diğer Akit Devletin mevzuatı veya normal idari işlemleri çerçevesinde elde edilemeyen bilgileri sunma; c) herhangi bir ticari, sınai, mesleki sırrı veya ticari işlemi aleni hale getiren bilgileri veya aleniyeti kamu düzenine aykırı düşen bilgileri verme yükümlülüğü altına sokacak şekilde yorumlanamaz.
4. Bir Akit Devlet tarafından bu Madde uyarınca bilgi talep edilmesi durumunda, diğer Akit Devlet, kendi vergi amaçları yönünden bu bilgilere ihtiyacı olmasa bile, talep edilen bilgiyi sağlamak için kendi bilgi toplama yöntemlerini kullanacaktır. Önceki cümlede yer alan yükümlülük, 3’üncü fıkradaki sınırlamalara tabi olmakla birlikte, bu sınırlamalar hiçbir surette bir Akit Devlete, yalnızca ulusal çıkarları olmadığı gerekçesiyle bilgi sağlamayı reddetme hakkı verecek şekilde yorumlanmayacaktır.

5. 3'üncü fıkra hükümleri hiçbir surette bir Akit Devlete, bilginin yalnızca bir banka, diğer finansal kurum, temsilci veya bir acente ya da yediemin gibi hareket eden bir kişiye bulunması veya bir kişinin sermaye payları ile ilgili olması nedeniyle bu bilgiyi sağlamayı reddetme hakkı verecek şekilde yorumlanmayacaktır. (Gelir İdaresi Başkanlığı [GİB], 2015, s. 36-37).

OECD Modeli'nin uygulanmasına ilişkin söz konusu maddenin yorumlarında ise bilgi değişiminin “talep üzerine”, “otomatik olarak” ve “spontane” olmak üzere esasen üç şekilde gerçekleştirilebileceği belirtilmiştir. Bilgi değişiminin bu üç şekli (talep üzerine, otomatik ve spontane) aynı zamanda birleştirilebilir. Maddenin bilginin değişimi olasılıklarını bu yöntemler ile kısıtlamadığı yorumlarda yer almakta ve Akit Devletlerin “eş zamanlı incelemeler”, “yurt dışı vergi incelemeleri” ve “sektörel bilgi değişimi” gibi Akit devletlerin ikisi için de gerekli olabilecek bilgiyi elde etmek amacıyla diğer teknikleri de kullanabileceği ifade edilmiştir (GİB, 2015, s. 370).

Esasen bilgi değişimi konusu I. Dünya Savaşından sonraki süreçte vergi anlaşmaları kapsamına alınarak gelir ve diğer vergilerle ilgili olarak kapsam genişletilmiştir. Daha sonra Birleşmiş Milletler de 1960 yılında konuya ilişkin olarak özellikle çifte vergilendirmeyi önlemeye dair “*Gelişmiş ve Gelişmekte Olan Devletler Arasında Model Çifte Vergilendirme Konvansiyonu*” (*United Nations Model Double Taxation Convention Between Developed And Developing Countries- BM Modeli*) adı altında çalışmayı ortaya koymuştur (Öner, 2008, s. 3).

Ülkeler arasında imzalanmış ve yürürlükte olduğu tahmin edilen, sayısı 3000'den fazla çifte vergilendirme anlaşması iki modelden biri (OECD Modeli/BM Modeli) esas alınarak kurulmuştur (Ateş, 2015, s. 669).

Ayrıca, çifte vergilendirme anlaşmalarından farklı olarak sadece bilgi değişimine yönelik bilgi değişimi anlaşmaları bir diğer kaynak olarak belirtilebilir. Bu anlaşmalar “Vergi Konularında Bilgi Değişimine ilişkin 2002 Model Anlaşması'na” dayalı olarak gerçekleştirilmekle birlikte, bu anlaşmanın (Model TIEA) uygulamasına yönelik olarak OECD 2015 yılında bir Protokol yayınlamıştır (OECD, 2015). Çünkü, 2002 yılından 2015 yılına dek OECD Modeli'nin 26. maddesine veya “Vergi Konularında Karşılıklı İdari Yardımlaşma Çok Taraflı Sözleşmesi” (CoE/OECD Sözleşmesine) (2010) dayanarak, giderek daha fazla ülke mali hesap bilgilerini otomatik olarak paylaşmayı ve/veya finansal hesap bilgilerini otomatik olarak paylaşmayı kabul etmekte idi. Ancak Model TIEA, otomatik bilgi alışverişi için yeterli bir temel oluşturmuyordu çünkü

kapsamı talep üzerine bilgi alışverişi ile sınırlıydı. Modelin amacı, aralarında halihazırda bir vergi anlaşması bulunmayan ülkeler arasında bilgi alışverişi için bir model oluşturmaktır. Sorunu çözebilmek için, yalnızca talep üzerine bilgi alışverişini sağlayan mevcut TIEA'ların değiştirilmesine yönelik bir Model Protokol, Haziran 2015'te OECD Mali İşler Komitesi tarafından onaylanmıştır. Söz konusu Protokol, mevcut TIEA'ların kapsamını otomatik ve/veya anlık bilgi alışverişini de kapsayacak şekilde genişletmek için kullanılabilmektedir (Wöhrer, 2018, s. 48).

Vergi amaçlı bilgi alışverişinin gerçekleştirilmesi için dayanak oluşturabilecek uluslararası yasal belge örnekleri aşağıda sıralanmıştır;

“- Genellikle OECD Gelir ve Sermaye Model Sözleşmesi veya Birleşmiş Milletler Gelir ve Sermaye Model Sözleşmesine dayanan ikili vergi anlaşmaları,

- Genel olarak “Vergi Konularında Bilgi Değişimine ilişkin 2002 Model Anlaşması, Avrupa Konseyi/OECD Sözleşmesi, Nordik Yardımlaşma Sözleşmesi, Vergi Konularında Bilgi Değişimine ilişkin Model Anlaşması veya Rusya Federasyonu tarafından geliştirilen Vergi Mevzuatına Uyum Konularında İş Birliği ve Karşılıklı Yardımlaşma Model Anlaşması gibi vergi alanında idari yardımlaşma amacıyla özel olarak tasarlanmış uluslararası araçlar,

- Uluslararası adli yardımlaşma anlaşmaları” (OECD, 2006, s. 5 ve Çelik, 2021, s. 14).

Bir diğer önemli hukuki kaynak olan “Vergi Konularında Karşılıklı İdari Yardımlaşma Sözleşmesi” (CoE/OECD) 1988 yılında OECD ve Avrupa Konseyi tarafından ortaklaşa geliştirilmiş ve 2010 yılında değiştirilmiştir. Sözleşme, vergi kaçakçılığı ve vergiden kaçınmayla mücadeleye yönelik her türlü vergisel iş birliği için şu anki en kapsamlı çok taraflı bir belgedir. Sözleşme, “vergi mükelleflerinin temel haklarına saygı göstererek, ulusal vergi kanunlarının daha iyi işlemesi için uluslararası iş birliğini” kolaylaştırmaktadır. Sözleşme ayrıca, “vergilerin tahakkuku ve tahsilatında devletler arasında mümkün olan her tür idari iş birliğini sağlamayı” amaçlamaktadır. Bu iş birliği, otomatik bilgi alışverişi de dahil olmak üzere bilgi alışverişinden yabancı vergi taleplerinin tahsiline kadar uzanmaktadır. G20, 2009'dan bu yana ülkeleri sürekli olarak Sözleşmeyi imzalamaya teşvik etmiştir. Eylül 2023 itibariyle Sözleşmeye 147 ülke katılmaktadır ([http-2](http://2))

Vergi Konularında Karşılıklı İdari Yardımlaşma Sözleşmesi'nin 6. maddesi uyarınca, Sözleşmeye Taraf Devletlerin Yetkili Makamlarının, otomatik bilgi alışverişinin kapsamı ve uygulanması gereken usul konusunda karşılıklı olarak anlaşması gerekmektedir. Söz konusu nedenlerle, ülke bazlı Raporların otomatik değişimi konusunda "CbC Raporlarının Değişimine İlişkin Çok Taraflı Yetkili Makam Anlaşması" ("CbC MCAA") ve "Ortak Raporlama Standardı" uyarınca finansal hesap bilgilerinin otomatik değişimine yönelik "Finansal Hesap Bilgilerinin Otomatik Değişimine ilişkin Çok Taraflı Yetkili Makam Anlaşması" "CRS MCAA") geliştirilmiştir (http-2).

İç hukuk düzenlemeleri anlamında, 213 sayılı Vergi Usul Kanunu'nun (VUK) "Uluslararası anlaşmalar gereğince bilgi değişimi" başlıklı 152/A maddesi 11 Haziran 2013 tarihinden itibaren yürürlükte olup madde metni;

Maliye Bakanlığı Gelir İdaresi Başkanlığı veya vergi incelemesi yapmaya yetkili olanlar, usulüne uygun olarak yürürlüğe girmiş uluslararası anlaşmalarda yer alan bilgi değişimi hükümleri çerçevesinde, Maliye Bakanlığınca tespit edilecek usullere göre bu Kanunun 1 inci maddesinde belirlenen şümulle sınırlı olmaksızın bilgi toplayabilir.

şeklindedir.

Vergi Usul Kanunu'nun 148 ve izleyen maddeleri esasen bilgi toplama açısından vergi idaresine geniş yetkiler sağlamaktadır. 152/A maddesindeki düzenlemenin, uluslararası anlaşmalarda yer alan bilgi değişimine dair hükümlerin uygulanmasına imkan vermek üzere bilgi toplanması için vergi idaresini yetkili kılmayı amaçları ileri sürülebilir. Söz konusu madde düzenlemesiyle Türk Vergi İdaresi'nin yalnızca kendi denetim ihtiyacını karşılamak için değil yabancı bir vergi idaresinin denetim ihtiyacının da karşılanabilmesine imkan sağlandığı söylenebilir. Söz konusu maddenin uygulanabilme şartları olarak usulünce yürürlüğe girmiş olan bir uluslararası anlaşma olması ve bu anlaşmanın da anlaşmanın karşı tarafındaki yabancı devlet açısından Türkiye'den bilgi talep etme hakkını tanınması gerekmektedir. Zira yabancı karşı ülke bu hakka istinaden bilgi talep etmiş olmalıdır. Ayrıca talep edilen bilgi de karşı tarafa verilen bu hak kapsamında yer alan bir bilgi olmalıdır. Bunun sağlanabilmesi için de anlaşmada bu iki durumun yani hangi konularda bilgi istenebileceğinin belli edilmiş olması gereklidir (Başaran Yavaşlar, 2015, s. 27).

İç hukuk kaynakları anlamında bir diğer düzenleme, 10 Temmuz 2018 tarih 30474 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanan 1 sayılı Cumhurbaşkanlığı Teşkilatı Hakkında Cumhurbaşkanlığı Kararnamesinin 231. maddesinde “Malî Suçları Araştırma Kurulu Başkanlığı” görev ve yetkileri arasında yer alan “uluslararası bilgi değişimini teminen” şeklinde düzenlenen hükümlerdir. Söz konusu maddede;

“1) Görev alanına giren konularda uluslararası ilişkileri yürütmek, yabancı ülkelerdeki muadil kurumlarla görüş ve bilgi alışverişinde bulunmak, bu amaçla uluslararası anlaşma niteliğinde olmayan mutabakat muhtırası imzalamak” denilerek Malî Suçları Araştırma Kurulu Başkanlığına [MASAK] bilgi değişimi hakkında görev ve yetki verilmiştir.

Madde devamında;

“(5) Başkanlığın görev alanına giren konularda uluslararası bilgi değişimini teminen, yabancı ülkelerdeki muadil kurumlarla uluslararası anlaşma niteliğinde olmayan mutabakat muhtıraları imzalamaya ve imzalanan mutabakat muhtıralarını değiştirmeye Malî Suçları Araştırma Kurulu Başkanı yetkilidir. İmzalanacak mutabakat muhtıraları ve değişiklikleri Cumhurbaşkanı kararıyla yürürlüğe girer” şeklindeki hüküm ile bilgi değişiminin nasıl yürütüleceği düzenlenmiştir.

Esasen uluslararası bilgi değişimi hakkındaki konu daha önce “5549 sayılı Suç Gelirlerinin Aklanmasının Önlenmesi Hakkında Kanun’un” 12. maddesinde düzenlemekte iken maddenin kendisi 2/7/2018 tarih 703 sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile yürürlükten kaldırılmıştır (703/15. madde).

MASAK’ın temel görevleri, önceki bölümlerde yer aldığı üzere, “suç gelirlerinin aklanmasının, terörizmin finansmanının ve ekonomik güvenliğe yönelik risklerin ortaya çıkarılması ve önlenmesi” şeklinde belirtilebilir. Kurum, “1 sayılı Cumhurbaşkanlığı Teşkilatı Hakkında Cumhurbaşkanlığı Kararnamesinin” 231. maddesinde belirlenen görev ve yetki kapsamında; politika belirleme ve mevzuat geliştirme, veri toplama, analiz, değerlendirme, yükümlük denetimi yapma veya yaptırma, kurum ve kuruluşlar arasında koordinasyon, inceleme ve dış ilişkiler fonksiyonlarını yerine getirmektedir.

2.6 Bilgi Değişiminde Sistemsel Yaklaşımlar

OECD Model Sözleşmesi ve BM Model Sözleşmesi esasen ülkelerin birbirleri arasında yaptığı bilgi değişimi amaçlı anlaşmalar açısından bilgi değişiminin hukuki dayanakları sayılmaktadır. Bu anlaşmalar farklı sistemsel yaklaşımları esas almakta bu yaklaşımlar

İki Taraflı (Bilateral) ve Çok Taraflı (Multilateral) şeklinde iki ayrımla nitelendirilmektedir. İş birliğinin iki ülke arasında gerçekleşmesi durumunda iki taraflı, ikiden çok ülke arasında gerçekleşmesi durumunda çok taraflı yaklaşım benimsenmiş sayılmaktadır (Kahriman ve Tepekule, 2014, s. 91-92).

Vergisel konulardaki anlaşmalarının önde geleni ve en çok bilinen türü çifte vergilemeyi önleme anlaşmalarıdır (double tax conventions). Bu anlaşmaların amacı, vergi mükelleflerinin mukim olduğu ülkeyle gelirin elde edildiği kaynak ülke arasında vergileme yetkisi sorunlarını çözmektedir. Yukarıda belirtildiği gibi, vergilendirme yetkisinin hangi ülkede olduğu veya nasıl vergileme yapılacağına dair sorunların çözüm yöntemi olarak geliştirilen söz konusu ikili (bilateral) anlaşmalarda kullanılan iki model anlaşmadan en yaygın olanı ise OECD Model Sözleşmesidir (Batirel, 2014, s. 44).

Wöhrer'in (2018) çalışmasında yer aldığı üzere, iki taraflı bilgi değişimi alanındaki gelişmeler tarihsel olarak üç ana dönemde sıralanabilir;

1- 1925-1943 yılları arasında Milletler Cemiyeti'nin vergilendirme konusunda ilk örnek anlaşmaları üzerinde çalışması ve bu sayede bilgi alışverişinin daha yakından incelenmesi,

2- 1959 ve 1977 yılları arasında OEEC/OECD, 1963 OECD Modeli'nin 26. maddesi ve 1977'deki ilk revizyonu üzerinde çalışılması ve 26. madde kapsamındaki bilgi alışverişinin kapsamı daha sonra yavaş yavaş genişletilmesi, 1980 yılında yayınlanan BM Modelindeki bilgi alışverişinin, OECD Modeli'nin (1977) 26. maddesini yakından takip etmesi,

3- 1998'den bu yana OECD'nin Model TIEA'yı hazırlarken hedefleri ve OECD Modeli'nin 26. maddesinde yapılan güncellemelerin değişmesi. Artık amacın bilgi alışverişi yapmak isteyen iki devletin model olarak kullanabileceği isteğe bağlı bir model hükmü sağlamak değil, bunun yerine küresel olarak benimsenmesi gereken bir asgari standart belirlemek olması (Wöhrer, 2018, s. 53-54).

Çok Taraflı yaklaşım bazında özellikle 2000'li yıllar sonrasında çokça anlaşma ve kapsayıcı anlaşma imzalanmıştır. Bunların başlıcaları, CoE/OECD Vergi Konularında Karşılıklı İdari Yardım Sözleşmesi (1988), "Vergi Konularında Karşılıklı İdari Yardım Sözleşmesini Değiştiren Protokol (2010)", OECD Ortak Raporlama Standardı (2014), BEPS Eylem 5: Vergi özelgelerinin değişimi (2015) ve BEPS Eylem 13: Ülke bazında

raporlama (2015) şeklinde sayılmaktadır (Wöhler, 2018, s. 54-70). Son on yılda özellikle OECD'nin çalışmaları sonucu otomatik bilgi değişimi gibi çok taraflı anlaşmaların yapılmasının teşvik edildiği ve çifte vergilendirme, vergi kaçırma ve vergiden kaçınma gibi sorunlarla mücadelede ikili anlaşmalar yerine çok daha fazla ülkenin katılımını sağlayan anlaşmalara yönelindiği görülmektedir.

2.7 Bilgi Değişimi Yöntemleri

Bilgi değişimi yöntemlerinden bahsetmeden önce ileride sıkça yer verilecek “yetkili makam”, “başvuran devlet” ve “talepte bulunulan devlet” ifadelerinin tanımlarından bahsetmekte fayda olabilir. Vergi Konularında Karşılıklı İdari Yardımlaşma Sözleşmesi'ne göre; “başvuran devlet” ve “talepte bulunulan devlet” terimleri sırasıyla, “vergi konularında idari yardım için başvuruda bulunan herhangi bir tarafı ve bu tür bir yardımı sağlaması için talepte bulunulan herhangi bir tarafı ifade” etmektedir. “Yetkili Makam” ise Maliye Bakanı veya onun yetkili temsilcisi olarak tanımlanabilir (GİB, Vergi Konularında Karşılıklı İdari Yardımlaşma Sözleşmesi).

OECD Model Anlaşmasının 26'ncı maddesinin yorum kısmında belirtilen bilgi değişim yöntemleri şunlardır;

- 1- Talep üzerine
- 2- Otomatik olarak
- 3- Kendiliğinden

Ancak söz konusu maddenin yorum kısmında; “eş zamanlı incelemeler, yurt dışı vergi incelemeleri ve sektörel bilgi değişimi” gibi teknikleri de Akit devletlerin kullanabileceği ancak buradaki şartın da her iki Akit Devlet ile ilgili olabilecek bilgi söz konusu olduğunda bu durumun geçerli olduğu belirtilmiştir (GİB, 2015, s. 370).

Günümüzde daha çok otomatik bilgi değişimi ağırlık kazanmakla birlikte OECD Model Anlaşmasının 26. madde yorumuna dayalı olarak vergisel bilgi değişiminin diğer yöntemleri aşağıda tanımlandığı gibidir (GİB, 2015, s. 370).

- eş zamanlı bir inceleme iki veya daha fazla taraf arasında her birinin kendi bölgesinde ilgili bilgi değişimi amacıyla ortak veya ilgili ilgiye sahip oldukları bir vergi mükellefinin/vergi mükelleflerinin vergi işlerini eş zamanlı incelemesi için bir düzenlemedir.
- “Sınır ötesi vergi incelemesi, talepte bulunan Akit Devletin yetkili makamının temsilcilerinin mevcut bulunması yoluyla bilgi edinme olasılığına imkan verir. İç

mevzuatının imkan verdiği ölçüde, yetkili makamlar tarafından karşılıklı kararlaştırılan usuller uyarınca bir Akit Devlet, diğeri Akit Devletin yetkili temsilcilerinin ilgili kişiler ile görüşmek veya bir kişinin defterlerini ve kayıtlarını incelemek üzere ilk Akit Devlete girmesine – veya ilk Akit Devletin vergi makamları tarafından gerçekleştirilen bu gibi görüşmelerde veya incelemelerde mevcut bulunmasına izin verebilir. Bu gibi bir talep, örneğin, bir Akit Devletteki vergi mükellefinin diğeri Akit Devlette kayıt tutmasına izin verildiğinde ortaya çıkabilir. Bu tür bir yardım karşılıklılık esasına dayanarak verilir. Ülkelerin mevzuat ve uygulamaları yabancı vergi memurlarına verilen hakların kapsamına ilişkin olarak farklılık gösterir. Örneğin, yabancı bir vergi memurunun bir ülkedeki bir araştırma veya incelemeye herhangi bir aktif katılımının önleneyeği Devletler bulunmaktadır; aynı zamanda bu gibi bir katılımın sadece vergi mükellefinin onayı ile mümkün olduğu Devletler de bulunmaktadır”

- “sektörel bilgi değışimi özellikle vergi mükelleflerine değıl bütün bir ekonomik sektöre (örn, petrol ve ilaç endüstrisi, bankacılık sektörü vb) ilişkin vergi bilgisinin değışimidir.

2.7.1 Talep üzerine bilgi paylaşımı

Talep üzerine bilgi değışimi OECD Model Anlaşmanın 26. maddesi yorumu kısmında “özel bir durumun gereğı ile ve diğeri Devlete bir bilgi talebinde bulunulmadan önce ilk önce dahili vergilendirme usulü uyarınca mevcut olan olağan bilgi kaynaklarına dayanılması gerektiğinin anlaşılmasıyla talep üzerine” şeklinde açıklanmıştır (GİB, 2015, s. 369).

Talep üzerine bilgi değışimi (Exchange of information on request - EOIR), bir yetki bölgesinin diğeriine yaptığı özel bir talebe dayalı olarak bilgi alışverişidir. Bu konudaki uluslararası standart, talep edilen bilgilerin, talepte bulunan ülkenin yerel vergi yasalarının idaresi ve uygulanmasıyla öngörülebilir şekilde ilgili olması gerektiğini öngörmektedir. Global Forum (2021) tarafından oluşturulan Rehber’de esasen vurgunun sınır ötesi vergi denetimleri için talep üzerine bilgi değışimi konusu olsa da Rehber’de yer verilen bilgilerin, diğeri ilgili vergi idaresi işlevlerine (örneğin sınır ötesi vergi tahsilatı, vergi mükellefi yönetimi) ilişkin olarak da kullanılabileceğı belirtilmiştir (Global Forum, 2021a, s. 22).

Bilgi talebinin gönderilmesi, bir yetki alanının yetkili makamının başka bir yetkili makamdan belirli bilgileri talep etmesi durumunda gerçekleşir. Talep edilen bilgiler, bir vergi mükellefinin belirli vergi yıllarına ilişkin vergi yükümlülüğünün incelenmesi, araştırılması veya soruşturulmasıyla ilgili olabilir. Vergi denetçisine uygun yetkili makam statüsü verilmediğı sürece, bir vergi denetçisi bilgi alışverişinde bulunmak üzere

yabancı bir meslektaşıyla doğrudan iletişime geçemeyecektir (Global Forum, 2021a, s. 23).

OECD Model Anlaşmasının 26. maddesi yorumunda, 1. fıkra düzenlemesinin “rastgele inceleme” (fishing expeditions) olan (açık bir araştırma veya soruşturma ile bağa sahip olmayan spekülatif talepler gibi) taleplere cevaben talepte bulunulan Devleti bilgiyi sağlamakla yükümlü kılmadığı açıklanmıştır (GİB, 2015, s. 365).

Yabancı bir yetkili makama talep gönderilmesi süreci özetle şöyledir. Karşı taraftan talebin yapılabilmesi için öncelikle, iç yolların tüketilip tüketilmediği, talebin öngörülebilir ilgili olup olmadığı ve bilgi değişimini başlatmak için yasal bir dayanak olup olmadığı araştırılır. Bu koşullar sağlanıyorsa bilgi talebi yapılır. Yabancı yetkili makam, talebi aldığında, alındığını doğrular (dahili kayıt, alındı onayının gönderilmesi) ve ardından bilgi toplama işlemini başlatır. Daha sonra yabancı yetkili makam bu bilgiyi elde eder ve talep eden yetkili makama iletir. Burada süre olarak amaç, talebin alınmasından sonra 90 günde cevap verilmesi ya da bunun başırlamaması halinde durum hakkında bir bilgi verilmesidir Talebine karşı bilgi alan yetkili makam (talepte bulunan) daha sonra talebe cevap veren yetkili makama geri bildirim sağlayacaktır. Geri bildirimler, ilgili görüldüğünde kendiliğinden ve her durumda talep edildiğinde talep edilen yetki alanına sağlanacaktır (Global Forum, 2021a, s. 23-24).

Küresel Forum tarafından yayınlanan 10. Yıl Raporu’nda (2019), bilgi alışverişi anlaşmaları ağının hızla genişlemesiyle birlikte, yetki alanları arasındaki bilgi akışının da hem talep üzerine hem de otomatik olarak arttığı, 2009 ile 2017 yılları arasında bilgi alışverişinin öncelikle "talep üzerine" yapıldığı ve bu nedenle bilgi alışverişinin yalnızca talep eden makamın vergi kaçakçılığı veya vergiden kaçınma şüphesi olması durumunda yapıldığı belirtilmiştir. Küresel Forum’un oluşturulmasından itibaren (2009) Forum üyeleri tarafından 250.000'den fazla bilgi talebi alındığı, bazı taleplerin binlerce vergi mükellefini ilgilendirdiği ve toplanan vergi miktarlarının da arttığı bulguları paylaşılmıştır. Talep üzerine bilgi alışverişinin (EOIR) tek başına yaklaşık 7,5 milyar Euro'luk ek vergi gelirinin geri kazanılmasını sağladığı sonucuna varılmıştır (Global Forum, 2019, s. 3).

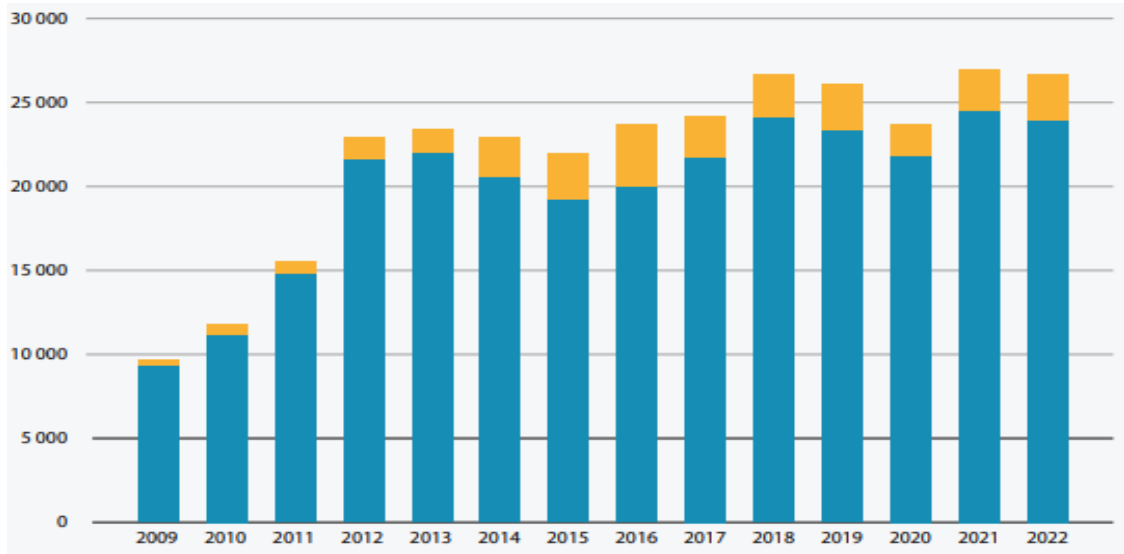
Talep üzerine bilgi değişiminin daha yakın tarihli sonuçlarına bakıldığında, 2022'de 130'dan fazla yetki alanının talep üzerine bilgi değişimine (EOIR'ye) katıldığı ve devam

eden vergi incelemelerini desteklemek amacıyla 2022’de 26.600’den fazla bilgi talebi gönderildiği rapor edilmiştir (Global Forum, 2023, s. 37).

Şekil 2.1.’ de Küresel Forum üyeleri tarafından 2009-2022 yılları arasında yapılan bilgi değişimi taleplerinin sayısı gösterilmektedir. Mavi bölümler gelişmiş yetki alanlarını, sarı bölümler ise gelişen yetki alanlarının talep sayılarını belirtmektedir.

Şekil 2.1

Küresel forum üyeleri tarafından yapılan taleplerin sayısı (2009-2022), (Global forum, 2023, s. 37)

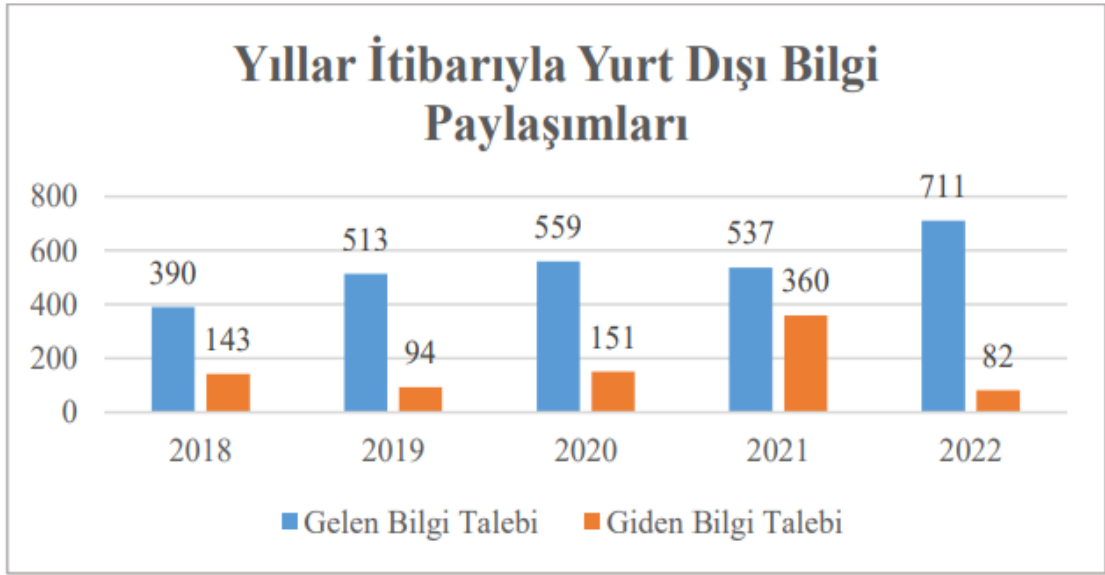
Gelişmekte olan ülkelerin taleplerinin sayısının azlığında bir açıklama yüzde 40 tan fazlasının Küresel Forum’a 2016 veya sonrasında katılmış olmaları ile açıklanmaktadır. Gelişmekte olan ülke üyelerin taleplerinin sayısı 2009’da yapılan 350’den az talepten 2022’de 2.700’ün üzerine çıkmıştır (Global Forum, 2023, s. 37)

Hazine Maliye Bakanlığı [HMB] 2022 yılı Faaliyet Raporu’nda mali suçlarla mücadele faaliyeti kapsamında, “2022 yılı içerisinde; 96 farklı ülke mali istihbarat birimleri toplamda 711 kez bilgi talebinde bulunurken, 47 farklı ülke mali istihbarat biriminden toplamda 82 kez bilgi talebinde bulunmuştur” şeklinde talep üzerine bilgi değişimi hakkında bilgi verilmiştir (HMB, 2022, s. 106).

Mali Suçları Araştırma Kurulu Başkanlığı [MASAK] da 2022 yılı Faaliyet Raporu’nda yıllar itibariyle bilgi taleplerine ilişkin tabloyu paylaşmıştır. Şekil 2.2.’de yıllar itibariyle yurt dışı bilgi paylaşımlarına dair bilgiler yer almaktadır (MASAK, 2022 Faaliyet Raporu, s. 46).

Şekil 2.2

MASAK yurt dışı istihbari bilgi paylaşım sayıları (2018-2022), (MASAK faaliyet raporu 2022, s. 46).

2.7.2 Spontane bilgi paylaşımı

OECD Model Sözleşmesinin 26. maddesi 1. fıkrasına istinaden yapılabilecek bilgi değişimi türlerinden bir diğeri ise Spontane yani kendiliğinden bilgi paylaşımıdır. Maddenin yorumlarında spontane bilgi paylaşımı;

“kendiliğinden, örneğin yapılan denetimler esnasında diğeri bir Akit Devlet ile ilgili olduğunu varsaydığı bilgiyi elde etmiş bir Devlet durumunda” şeklinde açıklanmıştır (GİB, 2015, s. 369).

Spontane bilgi paylaşımı, yabancı bir yetkili makama, öngörülebilir ilgisi olan ve daha önce talep edilmemiş bir bilginin sağlanmasıdır. Bir vergi müfettişi, çalışması sırasında başka bir yetki alanıyla ilgili olabilecek bilgileri tespit ederse, bunu yetkili makam aracılığıyla spontane paylaşım paylaşmayacağına karar verecek olan bilgi değişim birimini bilgilendirmesi gerekmektedir. Burada ön şart ise iki yetki alanı arasında bu tür bir bilgi paylaşımı için yasal bir temel bulunmasıdır. Spontane bilgi paylaşımının etkinliği büyük ölçüde vergi müfettişlerinin ve vergi ile ilgili görevlilerin faaliyetleri sırasında (örneğin vergi yönetimi, vergi denetimi ve incelemesi) yabancı bir vergi idaresi için ilgili olabilecek bilgileri belirleme becerisine bağlı olarak değerlendirilmektedir. Spontane bilgi paylaşımı esasen belirli vergi kaçakçılığı vakalarının ortaya çıkarılmasında faydalı olabilir. Çifte vergilendirmeye ilgili bilgi eksikliği de bu paylaşım türü sayesinde engellenebilir. Ayrıca, anlaşma ortağının önemli bir vergi kaybı olabileceğinden şüphelenmek için nedenler varsa, vergi mükellefi bir kişi, bir ülkede

vergide bir indirim veya muafiyet elde ederse ve bu durum diğer ülkede ödeyeceği vergide artışa yol açarsa ve vergi kaybının işletme grupları içindeki fiktif kâr transferlerinden kaynaklanabileceğini varsaymak için gerekçeler mevcutsa spontane bilgi paylaşımı yapılmalıdır (Global Forum, 2021a, 37-38).

Hazine Maliye Bakanlığı [HMB] 2022 yılı Faaliyet Raporu'nda mali suçlarla mücadele faaliyeti kapsamında, 2022 yılı içerisinde; “44 farklı ülke mali istihbarat birimi talebe bağlı olmaksızın toplamda 219 kez finansal istihbari bilgi paylaşımında bulunmuştur” şeklinde spontane bilgi değişimi hakkında bilgi verilmiştir (HMB, 2022, s. 106).

Mali Suçları Araştırma Kurulu Başkanlığı [MASAK] da 2022 yılı Faaliyet Raporu'nda yıllar itibariyle bilgi paylaşımlarına ilişkin tabloyu paylaşmıştır. Tablo 2.1.'de yıllar itibariyle yurt dışı istihbari bilgi paylaşımı sayılarına (2018-2022) dair bilgiler yer almaktadır (MASAK, 2022 Faaliyet Raporu, s. 46).

Tablo 2.1

Yurt dışı istihbari bilgi paylaşımı sayıları (2018-2022), (MASAK faaliyet raporu 2022, s. 46)

Yıl	Gelen Bilgi Talepleri		Giden Bilgi Talepleri	
	Gelen Bilgi Talebi	Spontane Bilgi Paylaşımı	Giden Bilgi Talebi	Spontane Bilgi Paylaşımı
2018	390	273	143	7
2019	513	251	94	-
2020	559	269	151	-
2021	537	266	360	2
2022	711	219	82	6

2.7.3 Otomatik bilgi değişimi

OECD 26. Maddesinin bilgi değişim türü olarak gösterdiği otomatik bilgi değişimi, 2012'den sonra sağladığı fırsatlar dolayısıyla önem kazanmıştır. Otomatik bilgi değişimi, mükelleflerin temettüler, faiz vb. bilgilerinin kaynak ülke tarafından ikamet edilen ülkeye sistematik ve periyodik olarak iletilmesini içermektedir. Vergi idarelerinin, vergi mükellefince elde edilmiş bir yatırım getirisi gibi daha önce ıttılana girmeyen bir durumda veya vergi kaçırıldığına ilişkin bir durumda otomatik bilgi değişimi idareye zamansal bir bilgi sağlayabilmektedir. Nisan 2013'te G20 Maliye Bakanları bu yöntemi beklenen yeni standart olarak onaylamışlar, Eylül 2013'te yeni küresel standart olarak otomatik bilgi alışverişini taahhüt etmişler ve 2014 yılında tek bir standart olarak sunmayı amaçlayan OECD çalışmalarını tam olarak desteklemişlerdir. Temmuz 2014'te OECD,

“Vergi Konularında Finansal Hesap Bilgilerinin Otomatik Değişimi Standardının” tam sürümünü yayınlamıştır. Standart, ülkelere finansal kuruluşlarından ayrıntılı hesap bilgileri almaları ve bu bilgileri yıllık bazda diğer ülkelerle otomatik olarak paylaşmaları yönünde düzenlenmiştir (http-3).

Talep üzerine bilgi değişiminin vergi idarelerinin, vergi kaçırma ve vergiden kaçınma karşısında mücadelesi için faydalı olabileceği, daha çok bilgi ve böylece daha çok vergiyi toplayabileceği, sonuçta örneğin çokuluslu şirketlerin de vergiden kaçınmaya agresif olarak yönelmelerini de caydıracağı düşünülmektedir. Fakat, bir ülke ancak bilgi talep ettiğinde diğer ülke bilgiyi paylaşmaktadır. Dolayısıyla, gerçek sorunu bilmeden yabancı ülke vergi idaresinin hangi bilgiyi paylaşacağı talep üzerine bilgi değişimi yönteminde çok olası değildir. Bu ise bilginin talep üzerine değişiminin kısıtlı bir etkisi olabileceğini göstermektedir (Li ve Ma, 2022, s. 296). Anılan sebeplerle bilgi değişiminin talep üzerine biçimine bağlı olması yerine otomatik bilgi değişiminden daha fazla yararlanılması gerektiği savunulabilir.

2012 yılında OECD G20'ye, otomatik bilgi alışverişi için etkili bir modelin temel özelliklerini özetleyen “Otomatik Bilgi Değişimi: Nedir, Nasıl Çalışır, Yararları, Ne Yapılması Gerekıyor” raporunu sunmuştur. Finansal bilgilerin etkili bir şekilde otomatik değişimi için temel başarı faktörleri olarak;“ bilgi konusunda ortak bir standart raporlama, durum tespiti ve bilgi alışverişi, bilgi değişiminin yasal ve operasyonel temeli ve ortak veya uyumlu teknik çözümler” sıralanmıştır (OECD, 2017a, s. 11).

Otomatik bilgi değişiminin çıkış noktasında, vergi kayıp ve kaçaklarını önleme konusunda oluşturulan iş birliğinin hem çok taraflı hem de otomatik bazda gerçekleşmesini sağlamak üzere OECD, Vergi Konularında Karşılıklı İdari Yardımlaşma Sözleşmesi (Sözleşme) oluşturmuştur. Avrupa Birliği üyesi ülkelerin tamamının yanında bugün itibarıyla 147 ülkenin taraf olduğu söz konusu Sözleşme, uluslararası vergisel iş birliği ve şeffaflık gereği olarak 2011 yılında Türkiye tarafından da imzalanmış ve uygulamayı düzenleyen ve bugün itibarıyla 120 ülkenin taraf olduğu “Finansal Hesap Bilgilerinin Otomatik Değişimine İlişkin Çok Taraflı Yetkili Makam Anlaşması”nı (Anlaşma) da 21 Nisan 2017 tarihinde imzalamış, 31 Aralık 2019 tarihinde de onaylamıştır. Türkiye’de otomatik bilgi değişimi açısından bilgileri toplamaya ve paylaşmaya yetkili makam ise Hazine ve Maliye Bakanlığına bağlı Gelir İdaresi Başkanlığıdır. Türkiye, 2018 yılında bilgi değişimine başlama için taahhütte

bulunmuştur. AB ülkeleri ile diğer ülkeler ise kendi aralarında otomatik olarak bilgi değişimine 2017 ve 2018 yıllarında başlamıştır (GİB, 2023, s.4). Vergi Konularında Karşılıklı İdari Yardımlaşma Sözleşmesi'ne Ağustos 2023 itibariyle taraf olan ülkeler listesine Tablo 2.2.'de yer verilmiştir.

Tablo 2.2

Vergi konularında karşılıklı idari yardımlaşma sözleşmesi'ne ağustos 2023 itibariyle taraf olan ülkeler (GİB, 2023, s. 24).

1	ABD	44	Filipinler	87	Lübnan	130	Slovakya
2	Almanya	45	Finlandiya	88	Lüksemburg	131	Slovenya
3	Andorra	46	Fransa	89	Macaristan	132	Suudi Arabistan
4	Anguilla	47	Gabon	90	Madagaskar	133	Şili
5	Antigua ve Barbuda	48	Gana	91	Makao	134	Tayland
6	Arjantin	49	GKRY	92	Malezya	135	Togo
7	Arnavutluk	50	Grenada	93	Maldivler	136	Tunus
8	Aruba	51	Grönland	94	Malta	137	Türk ve Caicos Adaları
9	Avustralya	52	Guatemala	95	Man Adası	138	Türkiye
10	Avusturya	53	Guernsey	96	Marshall Adaları	139	Uganda
11	Azerbaycan	54	Güney Afrika	97	Meksika	140	Ukrayna
12	Bahamalar	55	Gürcistan	98	Mogolistan	141	Umman
13	Bahreyn	56	Hırvatistan	99	Moldova	142	Uruguay
14	Barbados	57	Hindistan	100	Monako	143	Ürdün
15	Belçika	58	Hollanda	101	Montserrat	144	Vanuatu
16	Belize	59	Honduras	102	Moritanya	145	Vietnam
17	Benin	60	Hong Kong	103	Morityus	146	Yeni Zelanda
18	Bermuda	61	İngiliz Virjin Adaları	104	Namibya	147	Yunanistan
19	Birleşik Arap Emirlikleri	62	İrlanda	105	Nauru		
20	Birleşik Krallık	63	İspanya	106	Nijerya		
21	Bosna Hersek	64	İsrail	107	Niue		
22	Botsvana	65	İsveç	108	Norveç		
23	Brezilya	66	İsviçre	109	Pakistan		
24	Brunel	67	İtalya	110	Panama		
25	Bulgaristan	68	İzlanda	111	Papua Yeni Gine		
26	Burkina Faso	69	Jamaika	112	Paraguay		
27	Cabo Verde	70	Japonya	113	Peru		
28	Cayman Adaları	71	Jersey	114	Polonya		
29	Cebelitarık	72	Kamerun	115	Portekiz		
30	Cook Adaları	73	Kanada	116	Romanya		
31	Curacao	74	Karadağ	117	Ruanda		
32	Çekya	75	Katar	118	Rusya		
33	Çin	76	Kazakistan	119	Saint Kitts ve Nevis		
34	Danimarka	77	Kenya	120	Saint Lucia		
35	Dominik Cumhuriyeti	78	Kolombiya	121	Saint Vincent ve Grenadinler		
36	Dominika	79	Kore	122	Salvador		
37	Ekvador	80	Kosta Rika	123	Samoa		
38	Endonezya	81	Kuveyt	124	San Marino		
39	Ermenistan	82	Kuzey Makedonya	125	Senegal		
40	Estonya	83	Letonya	126	Seyşeller		
41	Esvatini	84	Liberya	127	Sırbistan		
42	Faroe Adaları	85	Lihtenştayn	128	Singapur		
43	Fas	86	Litvanya	129	Sint Martin		

(Sözleşme sadece Türkiye'nin diplomatik ilişkisinin bulunduğu ülkelerle uygulanmaktadır, GİB, 2023, s. 24)

Tablo 2.3.’te “Finansal Hesap Bilgilerinin Otomatik Değişimine İlişkin Çok Taraflı Yetkili Makam Anlaşması”na Ağustos 2023 itibariyle taraf olan ülkeler listesi yer almaktadır.

Tablo 2.3

Finansal hesap bilgilerinin otomatik değişimine ilişkin çok taraflı yetkili makam anlaşması ağustos 2023 itibariyle taraf olan ülkeler (GİB, 2023, s. 25).

1	Almanya	43	Gürcistan	85	Morityus
2	Andorra	44	Hırvatistan	86	Nauru
3	Anguilla	45	Hindistan	87	Nijerya
4	Antigua ve Barbuda	46	Hollanda	88	Niue
5	Arjantin	47	Hong Kong	89	Norveç
6	Arnavutluk	48	İngiliz Virjin Adaları	90	Pakistan
7	Aruba	49	İrlanda	91	Panama
8	Avustralya	50	İspanya	92	Peru
9	Avusturya	51	İsrail	93	Portekiz
10	Azerbaycan	52	İsveç	94	Polonya
11	Bahamalar	53	İsviçre	95	Romanya
12	Bahrein	54	İtalya	96	Ruanda
13	Barbados	55	İzlanda	97	Rusya
14	Belçika	56	Jamaila	98	Saint Kitts ve Nevis
15	Belize	57	Japonya	99	Saint Lucia
16	Bermuda	58	Jersey	100	Saint Vincent ve Grenadinler
17	Birleşik Arap Emirlikleri	59	Kanada	101	Samoa
18	Birleşik Krallık	60	Karadağ	102	San Marino
19	Brezilya	61	Katar	103	Seyşeller
20	Brunei	62	Kazakistan	104	Singapur
21	Bulgaristan	63	Kenya	105	Sint Maarten
22	Cayman Adaları	64	Kolombiya	106	Slovakya
23	Cebelitank	65	Kore	107	Slovenya
24	Cook Adaları	66	Kosta Rika	108	Suudi Arabistan
25	Curaçao	67	Kuveyt	109	Şili
26	Çekya	68	Letonya	110	Tayland
27	Çin	69	Liberya	111	Turks ve Caicos Adaları
28	Danimarka	70	Lihtenştayn	112	Türkiye
29	Dominika	71	Litvanya	113	Uganda
30	Ekvador	72	Lübnan	114	Ukrayna
31	Endonezya	73	Lüksemburg	115	Umman
32	Estonya	74	Macaristan	116	Uruguay
33	Faroe Adaları	75	Makao	117	Vanuatu
34	Fas	76	Maldivler	118	Yeni Kaledonya
35	Finlandiya	77	Malezya	119	Yeni Zelanda
36	Fransa	78	Malta	120	Yunanistan
37	Gana	79	Man Adası		
38	GKRY	80	Marshall Adaları		
39	Grenada	81	Meksika		
40	Grönland	82	Moldova		
41	Guernsey	83	Monako		
42	Güney Afrika	84	Montserrat		

(Anlaşma sadece Türkiye’nin diplomatik ilişkisinin bulunduğu ülkelerle uygulanmaktadır, GİB. 2023, s. 25)

Gelir İdaresi Başkanlığı (GİB, 2023) konuya ilişkin “Finansal Hesap Bilgilerinin Vergi Amaçlı Otomatik Değişimi Rehberi” yayınlamış ve otomatik bilgi değişiminin Türkiye açısından nasıl uygulanacağını açıklamıştır. Rehberde otomatik bilgi değişimi; “kişilerin, yerleşik (mukimi) olduğu ülke dışındaki diğer ülkelerde bulunan finansal hesap bilgilerinin, yerleşik (mukim) olunan ülkeye, her yıl diğer ülke vergi idarelerince, vergisel amaçlarla kullanılmak üzere müteakabiliyet esasında (karşılıklı) ve otomatik olarak elektronik ortamda gönderilmesidir.” şeklinde tanımlanmıştır. Her ne kadar çoğu ülke ile karşılıklılık esasınca bilgi değişimi yapılsa da bazı ülkelerin bilgi almadan sadece bilgi vermek istemesi dolayısıyla Türkiye’nin bu ülkelere bilgi vermeksizin tek taraflı bilgi aldığı belirtilmiştir. Otomatik bilgi değişiminin neden yapıldığı, OECD ve AB tarafından takip edilen“ kara liste” ülke sınıflandırması açısından, ayrıca uluslararası finans kuruluşlarının şeffaflık ölçüsüne verdikleri değer ve otomatik bilgi değişiminin bu konuda önemi ile açıklanmıştır. Örnek olarak ise “Sürdürülebilir Gelişme İçin Avrupa Fonu”ndan kesintilerin yapılması ve garanti kısıtlamalarının uygulanması otomatik bilgi değişimine taraf olmamanın muhtemel sonuçları olarak ön görülmüştür. Türkiye’nin ilk otomatik bilgi değişiminin 2018 yılında Norveç ve Letonya ile başladığı belirtilmiştir (GİB, 2023, s. 4-8).

GİB (2023) Rehberi’nde, Türkiye için otomatik bilgi değişim sürecinin nasıl işlediği açıklanmıştır. Otomatik bilgi değişim sürecinde öncelikle Türkiye’de bulunan finansal kuruluşların, tespit ettikleri hesaplara ilişkin bilgileri Gelir İdaresi Başkanlığına bildirdiği ve söz konusu Başkanlığın bu bilgileri güvenli bir elektronik ağ üzerinden ilgili ülkelere gönderdiği, karşılıklı olarak ise Türkiye’nin anlaşması bulunan ülkelerdeki hesaplara ilişkin bilgilerin de diğer ülkelerin vergi idareleri tarafından ülkemize gönderildiği belirtilmiştir. İki ülke arasındaki bilgi değişimi, finansal hesabın 31 Aralık tarihindeki son durumu ile toplanan bilgilere ilişkin bir ertesi yılın Eylül ayının sonuna kadar yapılabildiği, kapsama giren bir ülkeye yalnızca o ülke yerleşiklerinin bilgisinin gönderildiği, bir finansal kuruluşun yurt dışına doğrudan bilgi göndermesinin ise söz konusu olmadığı, bilgiyi GİB’in ilettiği açıklanmıştır (GİB, 2023, s. 9).

Otomatik bilgi değişimi, 2019 ve 2020 yılına dair bilgilerin karşılıklı olarak diğer ülkelerle 2021 yılında değişimi ile başlamıştır. Önceki yıllarda ise sadece Norveç ve Letonya ile 2018 ve 2019 yıllarında karşılıklılık esasına göre bilgi paylaşımı yapılmıştır. Anlaşma kapsamında, ilgili ülkelerde yerleşik kişi ve kurumlarla birlikte bu kişilerin

kontrol ettikleri Türkiye’de yerleşik bazı kurumların da “(örneğin; faiz, temettü gibi pasif gelir elde eden ya da bu amaçla varlık tutan fakat finansal kuruluş olmayan kurumlar)” bilgileri paylaşılmaktadır. Yabancı finansal kuruluşların Türkiye’deki şubeleri ve Türkiye’de kurulu finansal kuruluşlar GİB’e bilgi göndermektedir. Türk finansal kuruluşlarının yurtdışı şubelerinde durum, bu şubeler bulundukları ülkenin mevzuatına tabi oldukları için, bu kuruluşlardaki müşteri bilgilerinin GİB üzerinden diğer ülkelere otomatik bilgi değişimi yönüyle gönderilmesi söz konusu değildir.

GİB (2023) Rehberi’ne göre Bilgi değişiminde bulunan finansal kuruluşlar şöyledir; Mevduat kuruluşları (bankalar), saklama kuruluşları, yatırım kurumları (yatırım bankaları ve fonlar gibi), belirli sigorta şirketleri. Kamu kurumları veya uluslararası kuruluşlar kapsamda bulunmamaktadır. Hangi hesapların ve varlıkların otomatik bilgi değişimi kapsamında olduğu da Rehber’de açıklanmıştır. Buna göre, Türkiye’deki finansal kuruluşlarda tutulan finansal hesapların bilgileri bilgi değişimi kapsamındadır ancak taşınmaz ve araç vb. taşınır bilgileri otomatik bilgi değişimi kapsamında bulunmamaktadır. Kapsama girmesi durumunda, hem gerçek kişilerin (yani bireysel hesapları) hem de kurumların (kurum hesabı) bilgileri karşılıklı olarak paylaşılabilir. Kapsamdaki finansal hesaplar ise, “mevduat hesapları”, “saklama hesapları”, “borç ve ortaklık ilişkisi menfaati”, “nakdi değer sigorta sözleşmeleri” ve “düzenli ödeme sözleşmeleridir”.

Burada önemli olan bir diğer nokta ise finansal hesaplarla ilgili hangi bilgilerin değişime konu edileceğidir. Bütün hesap türlerinde bilgi değişimine konu hesabın yılsonu bakiyesi bildirilecektir. Hesap bakiyelerinin kaynağına ilişkin ise (örneğin emekli aylığı, kira geliri gibi) bilgiler otomatik bilgi değişimi kapsamında bildirilmeyecektir. Ancak, mevduat hesaplarında ayrıca hesaba yıl içinde ödenmiş olan faiz de bildirilecektir. Saklama hesaplarında ise hesaba yıl içinde ödenmiş olan faiz, temettü ve diğer gelirlerle finansal varlığın satışından doğmuş olan gelirler de bilgi değişimi kapsamındadır. Diğer hesap türlerinde ise hesap sahibine yapılmış ödemeler bildirilecektir (GİB, 2023, s. 14).

Paylaşılacak bilgiler ise şunlardır;

“Hesap sahibinin ve kurumlarda kontrol eden kişilerin (bazı ortaklar ya da bazen yöneticiler);

1- Adı-soyadı, Adresi,

2- Yerleşik (mukim) olduğu ülke,

3- Yerleşik (mukim) olunan ülkedeki vergi kimlik numarası,

4- Hesabın yılsonu bakiyesi ve

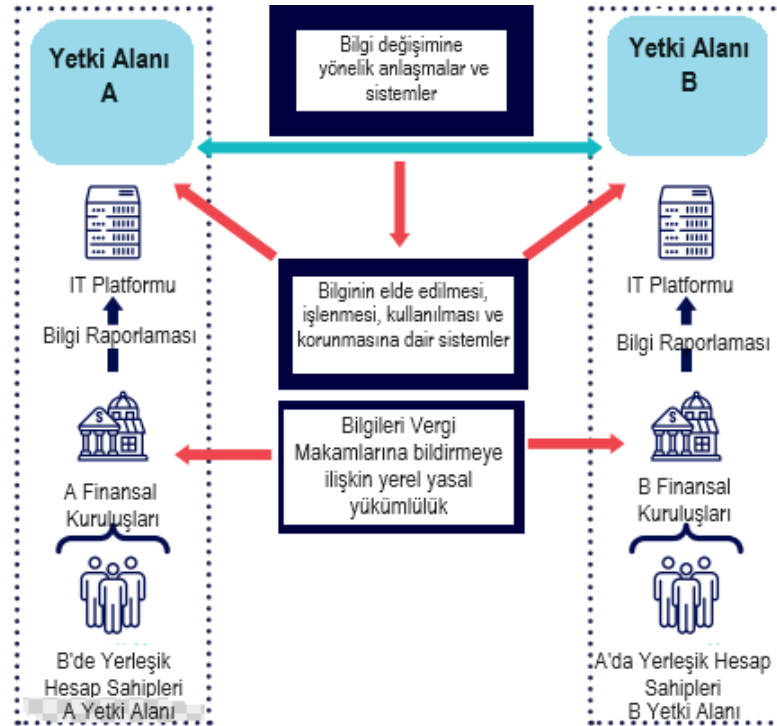
5- Yıl içinde hesaba ödenen faiz, kâr payı, temettü, hesapta tutulan finansal varlıkların satışından doğan gelirler gibi ödemelerin brüt tutarı” (GİB, 2023, s. 15).

Bildirilecek finansal bilgilerin tutar sınırı ise hesapların açılış tarihine göredir. Örneğin, 30 Haziran 2017 tarihinden sonra açılmış olan bireysel hesaplar da kurum hesapları da bakiyesi ne olursa olsun bildirim kapsamındadır (GİB, 2023, s. 18).

Finansal hesap bilgilerinin otomatik değişimine ilişkin çerçeveye genel bakışa Şekil 2.3’te yer verilmiştir.

Şekil 2.3

Finansal hesap bilgilerinin otomatik değişimine ilişkin çerçeveye genel bakış (Global Forum, 2021c, s.11)

Otomatik bilgi değişiminin ifte vergilendirmeye yol açıp açmayacağı konusu akla gelen ilk sorun olarak düşünülebilir. Bu soruya ilişkin olarak GİB (2023) konuya dair Rehber’de, otomatik bilgi değişimi sonucu ifte vergilendirme yapılmayacağını, elde edilmiş gelirin, ya sadece gelirin elde edilmiş olduğu ülkede (örneğin Türkiye’de) vergilendirileceğini ya da gelirin elde edilmiş olduğu ülkede (örneğin Türkiye’de) ödenen verginin mukim olunan diğer ülkede ödenecek olan vergiden mahsup edilebileceğini, böylece Türkiye’de ödenecek verginin ilgili ülkede ödenecek tutardan düşülebileceğini savunarak vermiştir (GİB, 2023, s. 21).

Türkiye’nin otomatik bilgi değişimi standardı altında 16 Kasım 2023 tarihi itibariyle bilgi değişimi (AOEI) yaptığı yetki alanı sayısına yönelik bilgileri Tablo 2.4.’te verilmiştir (OECD, <https://www.oecd.org/tax/transparency/documents/AEOI-exchanges.pdf>, Erişim Tarihi: 03.12.2023).

Tablo 2.4

Türkiye’nin otomatik bilgi değişimi (AOEI) yaptığı yetki alanı sayısı -16 Ekim 2023 (OECD,2023, <https://www.oecd.org/tax/transparency/documents/AEOI-exchanges.pdf>, Erişim Tarihi: 03.12.2023)

lke	İlk AEOI değişimlerine bağlılık yılı	Bilgi Gönderilen lke Sayısı Bilgi Değişiminin Yapıldığı Yıl (DY) / Temel Raporlama Yılı (RY)					
		DY: 2018 RY: 2017	DY: 2019 RY: 2018	DY: 2020 RY: 2019	DY: 2021 RY: 2020	DY: 2022 RY: 2021	DY: 2023 RY: 2022
Türkiye	2018	1	1	52	68	73	78

OECD Küresel Forum’un 2021 Yıllık Raporu’nda, 2011 yılından bu yana Vergi Konularında Karşılıklı İdari Yardım Sözleşmesi’ne (MAAC) toplamda 144 ülkenin katıldığı ve 2009’dan bu yana gelişmekte olan ülkelerin offshore vergi incelemeleri ve gönüllü bildirim programları yoluyla 30 milyar Euro’nun üzerinde ek gelir tespit ettiği belirtilmektedir (Global Forum, 2021b, s.3).

Küresel Forum’un (2021c) bir diğer çalışmasında ise yurt dışında tutulan finansal hesaplarda şeffaflığın artmasıyla, standardın uygulanmasının vergi kaçakçılarının davranışlarında şimdiden bir değişikliğe yol açtığı belirtilmektedir. Çalışmada, 2017 ve 2018’de otomatik bilgi değişiminin başlamasıyla uluslararası finans merkezlerindeki (IFC’ler) yabancı sermayeli banka mevduatlarındaki anlamlı bir düşüş (-%22) arasında korelasyon olduğunu ve bunun IFC dışı kuruluşlardaki mevduatlardaki artışla aynı zamana denk geldiğini gösteren çalışmalar bulunduğu belirtilmektedir. Ayrıca, vergi

idarelerine bildirilen yabancı mali hesapların sayısının ve bu hesaplardan elde edilen gelirin anlamlı bir ölçüde arttığına dair kanıtlar var olduğu ileri sürülmüştür (Global Forum, 2021c, s. 12)

Ahrens ve Bothner (2020)'e göre otomatik bilgi değişiminin ilk uygulama sonuçlarına yönelik araştırmaları olumlu sonuçlar göstermektedir. Çalışmada, vergi kaçakçılığının artan sosyo-politik eşitsizliklere ve siyasi egemenlik kayıplarına katkıda bulunduğu ileri sürülmüştür. Yabancı Hesap Vergi Uyum Yasası (FATCA) ve Ortak Raporlama Standardı (CRS) ile otomatik olarak vergiyle ilgili bilgilerin ilk kapsamlı uluslararası değişiminin uygulamaya konulması çalışmalarının konusunu oluşturmaktadır. Çalışmaları, sınır ötesi varlık verilerinin anlaşmaların vergi kaçakçılığı üzerindeki etkisini değerlendirmektedir. Çalışmada, varılan sonuçların anlaşmaların başarılı olduğunu gösterdiği ifade edilmekte ve vergi cennetlerindeki, kurumsal kimliklerin arkasına saklanmayan hanehalkı varlıklarının otomatik bilgi alışverişi olmasaydı olacağı tutardan **yüzde 67 daha düşük** olduğunun tahmin edildiği ileri sürülmektedir. Ayrıca, bu azalma, kimlik gizleme veya uyumlu olmayan ülkelere varlık kaydırma kullanılarak yapılan anlaşma dolandırıcılığındaki bir artışla dengelenmemektedir. Çalışmada, FATCA ve CRS'in vergi kaçakçılığına karşı ilk etkili uluslararası iş birliğini hayata geçirdiği ve sonuçların, siyasi küreselleşmenin, ekonomik küreselleşmenin neden olduğu siyasi egemenlik kayıplarını ve eşitsizlik artışını hafifletme kabiliyetine sahip olduğunu ima ettiği belirtilmiştir (Ahrens ve Bothner, 2020, s. 849).

2.8 Bilgi Değişimi Konusunda Sınırlamalar

Ülkelerin vergisel konularda bilgi değişimi için başvurduğu çoğu çifte vergilendirme anlaşmasının temelini oluşturan OECD Model veya BM Model Sözleşmelerinde bilgi değişimine yönelik bazı sınırlamalar mevcuttur. Ayrıca Vergi Konularında Karşılıklı İdari Yardımlaşma Çok Taraflı Sözleşmesi de benzer hükümler içermektedir. Bu sınırlamalar Akit devletlerin hem vergi mükelleflerini korumaya hem de kendi kamu düzenlemelerine yönelik olarak düzenlenmiştir. Bu bağlamda, vergi mahremiyeti, karşılıklılık, ticari ve iş sırları, mesleki gizlilik gibi konularda bazı sınırlamalar getirilmiştir.

2.8.1 Vergi mahremiyeti ve gizlilik

“Vergi Konularında Karşılıklı İdari Yardımlaşma Çok Taraflı Sözleşmesinin” 22. maddesi, paylaşılan bilgilerin gizli tutulması gerektiğini öngörmektedir. Bu hüküm, koruma düzeyi açısından talepte bulunan devletin iç hukukuna atıfta bulunması nedeniyle oldukça kısıtlayıcıdır ancak talepte bulunulan devlette daha yüksek gizlilik standartlarının geçerli olması durumunda daha da katı olmasını gerektirmektedir. Ayrıca, söz konusu Sözleşme kapsamında değiş tokuş edilen bilgiler yalnızca mahkemeler ve idari veya denetleyici kurumlar da dahil olmak üzere, icra veya kovuşturmalar, o ülkenin vergileriyle ilgili tahsili veya toplanması veya itirazların karara bağlanmasıyla ilgilenen kişi veya makamlara açıklanmalıdır. Bilgileri yalnızca bu kişiler veya yetkililer yalnızca bu amaçlarla kullanabilir. Bununla birlikte, eğer diğer ülke buna izin verirse, bu vergileri kamu mahkemelerinde veya bu tür vergilerle ilgili adli kararlarda açıklayabilirler (Wöhler, 2018, s. 58).

BM Model Sözleşmesinde (UN, 2017) ise 26. maddenin 2. fıkrasında benzer bir düzenleme aynı madde düzenlemesinde mevcuttur. Maddenin yorum kısmında belirtildiği üzere, bir Akit Devletin, bilgilerin yetkisiz kişilere açıklanmayacağına dair güveni olmadığı sürece, diğer bir Akit Devlete gizli mali bilgi sağlaması beklenemez. Gizlilik kurallarının bilgi talep eden yetkili makamın mektuplarını da kapsadığı ifade edilmiştir. Bununla birlikte, talepte bulunulan Devletin iç mevzuatı uyarınca veya mahkeme duruşmalarında, yetkili makam mektubunun kendisinin açıklanması gerekiyorsa, talepte bulunulan Devletin yetkili makamı, talepte bulunan Devlet aksini belirtmedikçe böyle bir mektubu açıklayabilir. Söz konusu düzenleme gereğince, etkili bilgi alışverişi için gereken gizlilik güvencesini sağlamak amacıyla, Sözleşme hükümleri uyarınca iletilen bilgilerin, kabul eden Devlette, o Devletin iç mevzuatı kapsamında elde edilen bilgilerle aynı şekilde gizli olarak ele alınacağı savunulmaktadır (UN, 2017, s. 647-648).

OECD Model Sözleşmesi 26. Maddeye ilişkin yukarıdakine benzer yorum ve açıklamalarla gizlilik konusunda açıklamalar getirmiştir. Bunlardan biri ise “Bir Akit Devlet tarafından alınan bilgi Akit Devletler arasındaki çift taraflı anlaşmada bu gibi bir açıklamaya imkan veren açık bir hüküm bulunmadıkça üçüncü bir devlete açıklanamaz” şeklindedir (GİB, 2015, s. 373). Ayrıca bir başka ilginç nokta ise “Talepte bulunulan Devletin, talepte bulunan Devletin Madde uyarınca değişimi yapılan bilginin gizliliğine

ilişkin yükümlülüklerine uymadığını tespit ettiği durumlarda, talepte bulunulan Devlet bu madde altındaki yardımı talepte bulunan Devlet ilgili yükümlülüklerle uyulacağına dair uygun güvence verene kadar askıya alabilir. Gerekli ise yetkili makamlar madde altında değişimi yapılan bilginin gizliliğine ilişkin belirli düzenlemeler veya mutabakat zaptı yapabilirler.” denilerek gizliliğin önemine vurgu yapılmıştır (GİB, 2015, s. 372). Çünkü devletler kendilerinden talep edilen bilgilerin gizlilik güvencesine dayalı olarak bilgi değişiminde bulunmuşlardır.

Vergi amaçları için değişimi yapılan bilgi, ilave amaçlar için de talepte bulunan Devlet açısından değerli olabilir. Bu nedenle, düzenleme, iki koşulun karşılanması şartıyla, Akit Devletlerin vergi amaçlı olarak alınan bilgileri paylaşmasına izin verebilmektedir: bu şartlardan birincisi, bilgi her iki Devletin mevzuatı kapsamında başka amaçlar için kullanılabilir olmalı ve ikincisi ise bilgiyi sağlayan Devletin yetkili makamının bu tür bir kullanıma izin vermesidir. Belli yüksek öncelikli hususlarda (örneğin, kara para aklama ile mücadele, yolsuzluk, terörizm finansmanı ile mücadele) söz konusu bilgiyi alan Devletin vergi makamları tarafından ilgili Devletin diğer kolluk kuvvetleri ve adli makamları ile paylaşılmasına imkan verilmektedir. Bilgiyi alan devlet farklı bir amaç için bu bilgiyi kullanmak istediğinde, bilgiyi temin eden Devlete bilgiyi kullanmak istediği farklı amacı belirtmeli ve alınan bilgiyi kendi kanunları uyarınca bu diğer amaç için kullanabileceğini teyit etmelidir (OECD, 2017b, s. 498).

Genel olarak, otomatik bilgi alışverişini uygulayan hükümlere dayanarak bilgi alan vergi makamları, bilgileri gizli tutmak zorundadır. Gizlilik hükümleri, mükellefleri bilgilerin kamuya veya üçüncü kişilere açıklanmasının olumsuz sonuçlarından koruyacaktır. Ayrıca, gizlilik kurallarının vergi bilgilerinin vergilendirme dışındaki amaçlarla örneğin siyasi amaçlarla kullanılmasını önlemesi beklenir (Wöhrer, 2018, s. 184). İdari İş Birliği Direktifi (DAC) kapsamında sağlanan bilgiler gizlilik kuralları kapsamındadır ve bilgileri alan ülkedeki ulusal mevzuat kapsamında olduğu gibi korunmalıdır. FATCA Model 1, değişilen tüm bilgilerin, FATCA kapsamında otomatik bilgi alışverişinin dayandığı anlaşmanın sağladığı gizlilik ve korumalara tabi olduğunu belirten, gizliliğin korunmasına yönelik bir kural içermektedir. Benzer şekilde, CRS MCAA ve CbC MCAA, otomatik bilgi alışverişinin CoE/OECD Çok Taraflı Sözleşmesinin gizlilik kurallarına tabi olduğunu öngörmektedir. Gizlilik hükümleri hem sözleşmecî devletlerin çıkarlarını hem de vergi mükellefinin çıkarlarını korumaktadır (Wöhrer, s. 185). Bilgi

değişimi hükümleri, değiştirilen bilgilerin kamuya açıklanmasını açıkça yasaklamaktadır. İşte yukarıda özetlendiği üzere, DAC ve OECD Modeli'nin 26. maddesi, paylaşılan bilgilerin ifşa edilebileceği kişi ve yetkililerin kapsamlı bir listesini sunmakta ve bilgiyi alan ülkenin iç hukukunun vergi amaçlı olarak toplanan bilgilerin daha kapsamlı kullanımına izin vermesi halinde, DAC'daki ve OECD Modeli'nin (2017) 26. maddesindeki gizlilik hükümlerinin bilgilerin kullanımını sınırladığı ileri sürülebilmektedir (Wöhrer, s. 185).

2.8.2 Mükellef hakları

Vergi Konularında Karşılıklı İdari Yardımlaşma Çok Taraflı Sözleşmesi'nin (OECD and Council of Europe, 2011) 21. maddesinde “Bu Sözleşmedeki hiçbir hüküm, talepte bulunulan Devletin kanunları veya idari uygulamalarıyla kişilere sağlanan hakları ve güvenceleri etkilemeyecektir” şeklindeki düzenleme ile mükelleflerin haklarına ilişkin bir güvence verilmeye çalışılmaktadır. Maddenin yorumunda da ulusal kanunların ve idari uygulamaların kapsamında kişilerin hakları ve güvencelerinin Sözleşme tarafından hiçbir şekilde kısıtlanmadığı belirtilmiştir. Ancak, devamında buna bir kısıt getirilmiş ve talepte bulunulan Devletin bu tür hakları ve güvenceleri sağlayan iç hukuk ve idari uygulamalarının Sözleşmenin konu ve hedefine zarar verecek şekilde uygulanmaması gerektiği açıklanmıştır. Bu usul yönündeki hakların ve güvencelerin, aynı zamanda, insan haklarına ilişkin geçerli uluslararası anlaşmalardan kaynaklanabilecek kişilere sağlanan her türlü hakkı da içerdiği belirtilerek aslında mükelleflerin insani haklarına da değinilmiştir (OECD, and Council of Europe, 2011, s. 75). Örnek olarak ise, bazı ülkelerin kanunlarında, idari yardım öncesinde bilgiyi sağlayan kişiye ve/veya soruşturmaya konu olan vergi mükellefine bildirimde bulunulmasına yönelik prosedürler yer aldığı, bu tür bildirim prosedürlerinin iç hukukta sağlanan hakların önemli bir yönü olabileceği ileri sürülmüştür. Bu bildirimlerin hataların önlenmesine yardımcı olabileceği belirtilmiştir. Ancak bilgi talebinin özel koşullarında, Sözleşme'nin hedef ve amacını zayıflatacak ve başvuran Devletin çabalarını boşa çıkaracak şekilde bir duruma yol açacaksa bu önceden bildirimin uygulanmayacaktır. Fakat, yine de bu haklar ve güvencelerin, kendisinden talepte bulunulan Devletin, yalnızca bu tür bilgilerde ulusal çıkarı olmadığı veya bilgilerin bir banka, başka bir mali kuruluş veya acente tarafından tutulduğu için bilgi sağlamayı reddetmesine izin verecek şekilde yorumlanamayacağı açıklanmıştır (OECD, and Council of Europe, 2011, s. 76).

GİB (2023) otomatik bilgi değişimine ilişkin Rehber’de ise otomatik bilgi değişiminin iç hukukta kişisel verilerin korunması konusunda sorun oluşturmadığı savına yönelik açıklamalar getirilmiş ve

Otomatik bilgi değişimi, karşılıklı olarak (mütekabiliyet esasında) uluslararası anlaşma kapsamında yürütüldüğünden, 6698 sayılı Kişisel Verilerin Korunması Kanununa aykırılık teşkil etmemektedir. Kişisel Verilerin Korunması Kanunu kapsamında verileri yurt dışına aktarılmasına rıza gösterilmediği yönünde dilekçe vererek otomatik bilgi değişimini önlemek mümkün değildir. Yurtdışında yaşayan vatandaşlarımızın ilgili Kanuna atıfla Kişisel Verileri Koruma Kurumuna ya da Türkiye’deki diğer kamu kurumlarına verdiği dilekçelere verilen cevaplarda; Finansal Hesap Bilgilerinin Otomatik Değişimine İlişkin Çok Taraflı Yetkili Makam Anlaşmasının imzalandığı, anlaşmanın sadece finansal hesapları kapsadığı ve yapılan işlemlerin mevzuata uygun olduğu hususları belirtilmektedir

şeklinde durum izah edilmiştir (GİB, 2023, s. 22-23).

Ancak burada bir başka husus OECD Modeli 26. maddenin 2. fıkra yorumunda bulunan taraf devletlerin, bilgi değişimine konu olan bilgilerin gizliliği konusunda üzerine düşen sorumluluğu yerine getirmediği durumlarda gerekli güvenlik sağlanıncaya kadar bilgi değişiminden kaçınabileceklerine dair cümledir. Bu cümlenin mükelleflerin bilgilerinin gizliliği konusunda yeterli bir güvence sağlamadığı ile sürülmektedir (Öner, 2016, s. 59). Buna dayanak olarak ise 26. maddenin metninde bu durumun bilgi değişiminin geri çevirebileceği istisnalar arasında sayılmaması gösterilmektedir. Devletlerin her zaman birbirlerinin iç mevzuatları noktasında yeterli bilgi sahibi olmaları beklenemez ayrıca söz konusu cümledeki yer alan önlem devletlerin söz konusu maddede sayılan yükümlülüklerini yerine getirmemeleri durumunda devreye girebilir. Ancak burada gizliliğe ilişkin standardın yine taraf olan devletlerin iç mevzuatlarında belirlendiği göz önünde bulundurulmalıdır. Bilgi elde eden devlet kendi mevzuatında bu bilgilere güvenlik sağlayamıyorsa yine başa dönmüş olacaktır. Karşıt devlet ise bu devletin üzerine düşen yükümlülüklerini yerine getirmediğini söyleyemeyecektir (Öner, 2016, s. 59).

2.8.3 Karşılıklılık

Uluslararası bilgi değişimine yönelik karşılıklılık konusu iki bağlamda ele alınabilir. Bunlardan birincisi, OECD Model Sözleşmesi 26. maddedeki 3. fıkranın a ve b bentleri, ikinci husus ise otomatik bilgi değişiminin karşılıklılık esasına göre gerçekleştirilmesi şeklinde sayılabilir.

OECD Model Sözleşme 26. maddesinin yorumunda 15. fıkrada karşılıklılık konusu açıklanmıştır. Buna göre; talepte bulunan Devletin mevzuatı veya normal idare düzeni altında elde edilebilir olmayan bir bilgiyi temin etmesi gerekmemektedir. Bir Akit Devlet kendi sisteminden daha geniş ise diğer Akit Devletin bilgi sisteminden faydalanamayacaktır. Yani talepte bulunan Devletin bilgiyi elde etmesi yahut sağlaması hukuki olarak mümkün olmadığında veya talepte bulunan ülkenin idari uygulamaları (örn, yeterli idari kaynak sağlamama) karşılıklılık eksikliğine neden olursa bir Devlet bilgi sağlamayı reddedebilmektedir. Ancak yorumda, karşılıklılık ilkesinin çok titiz bir şekilde uygulanmasının etkin bilgi değişimini engelleyebileceği ve “karşılıklılığın geniş ve pragmatik bir şekilde yorumlanması gerektiği” salık verilmiştir (GİB, 2015, s. 374).

Zira 26. maddenin 3. fıkrası a ve b bentleri

1. ve 2. fıkra hükümleri hiçbir durumda bir Akit Devlete aşağıdaki yükümlülükleri yükleyecek şekilde yorumlanmayacaktır:

- a) kendisinin veya diğer Akit Devletin mevzuatına ve idari uygulamalarına aykırı idari önlemler alma;
- b) kendisinin veya diğer Akit Devletin mevzuatı veya normal idari işlemleri çerçevesinde elde edilemeyen bilgileri sunmak

şeklindedir (GİB, 2015, s. 37).

Bu düzenlemelere istinaden, talepte bulunan devlet ile talepte bulunulan devletin vergisel uygulamalarındaki ve prosedürlerindeki değişiklikler ve bu değişikliklerin etkisi, talepte bulunan Devletin bilgi elde edebilmesini ve sağlamasını önemli şekilde sınırlamadıkça bir talebin reddedilmesinin dayanağı olarak kullanılmaması gerektiği belirtilmektedir. Ayrıca, bir Akit Devlet banka bilgisine erişim konusunda ve bunun değişimi gibi iç hukukunda veya bu hukukun uygulamasında normalde öngörülmeyle önlemleri uyguluyorsa, ilgili Devletin diğer Akit Devletten benzer bilgiyi talep etmeye eşit derecede hak sahibi olduğunun dikkate alınması gerektiği yorumuna ulaşılmaktadır. Bu hakkın teslim edilmesi, 3’üncü fıkranın a) ve b) bentleri altında yatan karşılıklılık ilkesi ile uyumu sağlayacaktır (OECD, 2017b, s. 500).

OECD Model Sözleşmenin 26/3. maddesinde, uluslararası hukuk bakımından bilgi sağlama yükümlülüğü düzenlenmekte ve bu düzenleme 1. fıkradaki bilgi sağlama yükümlülüğünün istisnası oluşturulmak suretiyle yapmaktadır. Üçüncü fıkrada sayılan koşullardan biri gerçekleşirse bilgi sağlama yükümlülüğü ve öncesinde bu konuda bir araştırma yapma zorunluluğu ortadan kalkmaktadır. Ancak bu koşullar gerçekleştiğinde

araştırma yapmak ve istenilen bilgiye ilişkin değerlendirmede bulunmak, talepte bulunulan devletin takdirine bırakılmaktadır. Talepte bulunulan devlet, bu koşullara rağmen yine de istenilen bilgileri karşı tarafa verirse, bu değişim de sözleşme kapsamında gerçekleşmiş sayılacaktır (Öner, 2008, s. 142).

Öner'in (2008) yorumuna göre, 3. fıkranın a ve b bentleri istenilen bilginin sağlanması ile ilgilidir. Söz konusu b bendine göre devletlerin kendilerinin veya diğer devletin iç hukuk veya normal idari işlemleri kapsamında alınamayan bilgileri sunma yükümlülükleri yoktur. Buna örnek olarak, benzer bir bilginin karşılık olarak elde edilemeyecek olması halinde bilgi verme yükümlülüğünün ortadan kalktığını savunmaktadır. Buradaki karşılık ifadesinin "karşılıklılığı" değil de esasen "bilgi değişiminin diğer devletin mevzuatına aykırı olacağı durumları açıklamak" için kullanıldığını ileri sürmektedir. Söz konusu 3. maddede kullanılan "diğer devletin mevzuatına" aykırılık ifadesi, talepte bulunulan devlete kendi hukuku yanında diğer devletin hukukuna dayanarak da bilgi değişimini reddedebilme imkânı tanımaktadır. Karşı devletin mevzuatına aykırı olup olmadığı konusunda diğer devletten bir açıklama talep edilebilir (Öner, 2008, s. 143).

Karşılıklılık konusunda ikinci bakış açısı otomatik bilgi değişimi konusunda ele alınabilir. "Vergi Konularında Karşılıklı İdari Yardımlaşma Sözleşmesi'nin" 6. maddesi uyarınca, Sözleşmeye Taraf Devletlerin Yetkili Makamlarının, otomatik bilgi değişiminin kapsamı ve uygulanması gereken usul konusunda karşılıklı olarak anlaşması gerekmektedir.

Finansal hesaplara ilişkin otomatik bilgi değişiminin ülkemizde nasıl uygulanacağına dair Gelir İdaresi Başkanlığının (2023) "Finansal Hesap Bilgilerinin Vergi Amaçlı Otomatik Değişimi Rehberi'nde" karşılıklılık esasına göre değişimin bir örneği;

Örneğin; İsveç'te yerleşik bir Türk vatandaşının Türkiye'de bulunan ve kapsama giren banka hesabına ilişkin bilgilerin mütekabiliyet (karşılıklılık) esasında paylaşımıdır. Türkiye'de yerleşik bir İsveç vatandaşının İsveç'te sahip olduğu banka hesabının bilgisi de İsveç'ten alınacaktır" şeklinde açıklanmıştır (GİB, 2023, s. 5).

Konunun ilkesel açıklaması olarak ise GİB (2023) Rehber'inde otomatik bilgi değişiminin karşılıklılık esasında gerçekleştirildiği, Türkiye'nin otomatik bilgi değişimi kapsamında Anlaşmaya taraf olan diğer ülke yerleşiklerinin kapsama giren hesaplarını bilgilerini o ülkelere gönderdiği ve o diğer ülkelere de Türkiye'de yerleşiklerin

kapsama giren hesaplarının bilgilerini aldığı belirtilmiştir. Karşılıklılık ilkesinin nasıl uygulandığına dair önemli bir açıklama da “Bununla birlikte, bazı ülkeler bilgi almadan sadece bilgi vermek istediğinden, Türkiye bu ülkelere bilgi vermeksizin tek taraflı bilgi almaktadır” şeklindeki karşılıklılık ilkesinin uygulamaya yansımış halinin ifade edilışıdır (GİB, 2023, s. 7). Yine bir diğer dikkat çekici bilgi ise Rehber’in eklerinde yer alan “Vergi Konularında İdari Yardımlaşma Sözleşmesine Taraf Ülkeler” ile “Finansal Hesap Bilgilerinin Otomatik Değişimine İlişkin Çok Taraflı Yetkili Makam Anlaşmasına Taraf Ülkeler” listelerinin dipnotlarında yer alan, “Sözleşme sadece Türkiye’nin diplomatik ilişkisinin bulunduğu ülkelerle uygulanmaktadır” ve “Anlaşma sadece Türkiye’nin diplomatik ilişkisinin bulunduğu ülkelerle uygulanmaktadır” şeklindeki açıklamalardır. Bunlar da otomatik bilgi değişiminin uygulanış ilkesi örnekleri olarak değerlendirilebilir.

Türk vergi mevzuatında tek yönlü düzenlemelere rastlanılmamakla birlikte bazı ülkeler tek yönlü iç hukuki düzenlemelerle belli ülkelerle vergi idarelerinin bilgi paylaşımına imkan tanıyan düzenlemelere gitmiştir. Örneğin Amerikan vergi mevzuatı Kanada vergi idaresi ile paylaşmak amacıyla Amerikan bankalarını ve yetkili aracı kuruluşlarını Amerikan portföy yatırımı yapan Kanadalılar yapılan faiz ödemelerine dair bilgileri toplama yükümlülüğü getirmiştir. Türk vergi mevzuatında özellikle bu şekilde bir düzenlemeye rastlanılmamaktadır (Ateş, 2016, s. 189-190).

2.8.4 Ticari, mesleki ve diğer sırlar

Bilgi alışverişi alanında OECD, vergi amaçlı olarak alınıp verilen bilgilerin gizliliğinin korunmasına ilişkin bir rapor ve mahremiyetin korunmasına ve kişisel verilerin sınır ötesi akışına ilişkin yönergeler yayınlamıştır (Wöhler, 2018, s. 184). 2012 yılında yayımlanan Rapor’da belirtildiği gibi (OECD, 2012) vergi mükellefi bilgilerinin gizliliği her zaman vergi sistemlerinin temel taşı olmuştur ve vergi mükelleflerinin, vergi sistemlerine güven duymak ve kanunlar kapsamındaki yükümlülüklerini yerine getirmek için, çoğunlukla hassas olan finansal bilgilerin kasıtlı veya kazara uygunsuz bir şekilde açıklanmadığına güven duymaları gerekmektedir. Vatandaşlar ve onların hükümetleri, uluslararası bilgi değişimine yalnızca, değişilen bilginin bilgi değişiminin yapıldığı esasa uygun olarak kullanılması ve açıklanması durumunda güven duyacaktır. Ulusal bağlamda olduğu gibi bu durum, hem yasal çerçeveye hem de uygulamada yasal çerçeveye uyulmasını ve bilgilerin izinsiz olarak ifşa edilmemesini sağlayacak sistem ve prosedürlerin mevcut

olmasıyla ilgilidir. Vergi bilgilerinin gizliliğinin korunmasına ilişkin ulusal bağlamda geçerli olan, uluslararası bağlamda da aynı şekilde geçerlidir (OECD, 2012, s. 5).

OECD Model Sözleşmesi 26. Maddesi 3. fıkrası c bendi, bilginin ifşa edilmesi hakkında; profesyonel anlamda veya meslekî ya da ticari sırlar ile ilgili sınırlandırma getirmektedir. Düzenleme ile bu konularda bilgi sağlama yükümlülüğü sınırlandırılmaktadır. Bilgi talep edilen devletin bilgi değişiminin sanayi casusluğu amacıyla kullanılmasını önleme yetkisi bulunduğu ileri sürülebilir (Öner, 2008, s. 164).

OECD Model Anlaşmasının konuyla ilgili yorumunda bilgi değişimi durumunun birçoğunda ticari sır, iş sırrı ve diğer sır hususunun ortaya çıkmayacağı, bir ticari sır veya iş sırrının genelde ekonomik önemi bulunan, gerçekte kullanılabilecek ve yetkisiz kullanımının ağır finansal zorluğa neden olabilme gibi ciddi zarara sebebiyet verebilecek olguları ve durumları ifade ettiği belirtilmiştir. Vergilerin bu şekilde belirlenmesinin, tahakkukunun veya tahsilatının ciddi zarara neden olmasının kabul edilmeyeceği açıklanmıştır. Defter ve kayıtların esasen finansal bilgi yapıları itibarıyla ticari sır, iş sırrı veya diğer sır oluşturmayacağı söylenmekle birlikte bazı hallerde finansal bilginin açıklanması bir ticari sırrı, iş sırrını veya diğer sırrı ortaya çıkarabilir. Yorumda bu durumlara ilişkin olarak; “ilgili bilginin açıklanması ürünün imalatında kullanılan özel formülü ortaya çıkarırsa belirli alım kayıtları üzerine bilgi talebi bu gibi bir hususa neden olabilir. Bu gibi bir bilginin korunması üçüncü kişilerin sahip olduğu bilgiyi de kapsayabilir. Örneğin, bir banka emaneten beklemede olan bir patent başvurusuna sahip olabilir veya sır olan bir ticari süreç veya formül banka tarafından tutulan bir kredi başvurusunda veya bir sözleşmede açıklanabilir” şeklinde örnekler verilmiştir. Bu hallerde ise, ticari sırrın, iş sırrının veya diğer sırrın detaylarının dokümanlardan çıkarılması gerektiği ve kalan finansal bilginin değişiminin de gizlilik kuralları uyarınca yapılması önerilmiştir (GİB, 2015, s. 376).

Uygulamaya yönelik olarak, OECD Modeli 26. madde yorumunda 3’üncü fıkranın c) bendinde belirli gizli bilginin açıklanmasına ilişkin bir koşul içerdiği, bu bentte ifade edilen sırların geniş bir anlamda alınmaması gerektiği önerilmektedir. Söz konusu hükmü uygulamadan önce bir Akit Devletin vergi mükellefinin menfaatlerinin uygulamayı haklı gösterip göstermeyeceğini dikkatlice tartması gerektiği, yoksa geniş bir yorumlamanın çoğu durumda Anlaşmada öngörülen bilgi değişimini etkisiz hale getireceği belirtilmiştir (GİB, 2015, s. 376).

Otomatik bilgi değişimin endişe verici olabilecek bir hususu ise bilgi güvenliğidir. Gelir İdaresi Başkanlığı yine bu soruna “bilgi gönderilen ülkelerin OECD’nin veri güvenliği ile gizlilik denetiminden geçmiş olan ülkeler” olduğunu söyleyerek cevap vermiş ve bu denetim sonucunda eğer ülkeler uygun görülmemişse bu ülkelere bilgi gönderilmediğini belirtmiştir (GİB, 2023, s. 22).

2.8.5 Devlet ıkarları

Bilgi değişiminin sınırlamalarından birisi de, OECD Model anlaşmada “public policy” (ordre public) şeklinde “kamu düzeni” olarak ifade edilen ancak maddenin yorumundan yapılan çıkarımla alışmamızda “Devlet çıkarları” şeklinde ifade edilmek istenen kavramdır. Devlet çıkarları, genel olarak devletin hayati menfaatlerini ifade etmektedir. Devlet sırları bu kapsama girebilir. Devlet çıkarları, bir ülkenin diğer bir ülkede politik baskı amaçlı inceleme yapması durumunda da söz konusu olabilmektedir. Diğer rnekler olarak ise iç hukukun temel değerlerine ters düşmesi, insan haklarına aykırı bir biçimde ayrımcılık, siyasi kovuşturmaya ya da müsadereye neden olma gibi durumlar devlet çıkarlarına örnek verilebilir. Adaletin temel değerleriyle çatışır durumda olduğunda bilgi değişiminin devlet çıkarları ihlal ettiği söylenebilir. Böyle bir durumda bilgi isteğinde bulunan tarafın, isteğin devlet çıkarları içerisinde olduğu ileri sürülerek reddedildiği yönünde bir iddiada bulunması ise zordur (ner, 2008, s. 173).

Bilgi değişimine ilişkin OECD Model Sözleşme 26. madde yorumunda, konu ile ilgili olarak

3’nc Fıkra aynı zamanda Devletin kendisinin hayati menfaatlerine dair bilgiye ilişkin bir sınırlama da içermektedir. Bu amaçla Akit Devletlerin açıklanmasının kamu düzenine aykırı olacağı bilgiyi temin etmesinin gerekmediği belirtilmiştir. Bununla birlikte bu sınırlama sadece aşırı durumlarda ilgili olmalıdır. Örneğin bu gibi bir durum talepte bulunan Devletteki bir vergi denetimi politik, ırksal veya dini zulüm nedeniyle gerekli görülmüş ise ortaya çıkabilir. Sınırlama, rneğin, bilgi, gizli servis tarafından tutulan, açıklanması talepte bulunulan Devletin hayati menfaatine aykırı olacak hassas bir bilgi gibi bir devlet sırrını oluşturduğunda da uygulanabilir. Bu nedenle kamu düzeni hususları anlaşma ortakları arasındaki bilgi değişimi bağlamında nadiren ortaya çıkmaktadır.

şeklinde açıklama ve örneklere yer verilmiştir (GİB, 2015, s. 377). Yorumdan kamu düzeni olarak ifade edilen durumun esasen devletin çıkarlarına aykırı durumları ortaya koyduğu, yorumdaki amacın ise bilgi değişiminde getirilen bu sınırlamanın dar tutularak

bilgi değişimi ile amaçlanan şeffaflığın önüne engel konulmaması olduğu anlaşılmaktadır.

2.8.6 Banka gizliliği

OECD Model Sözleşme'nin 26. maddesi 5. fıkrası;

“3'nc fıkra hükümleri hiçbir surette bir Akit Devlete, bilginin yalnızca bir banka, diğer finansal kurum, temsilci veya bir acente ya da yediemin gibi hareket eden bir kişide bulunması veya bir kişinin sermaye payları ile ilgili olması nedeniyle bu bilgiyi sağlamayı reddetme hakkı verecek şekilde yorumlanmayacaktır.” şeklinde düzenlenmiştir (OECD, 2017b).

İsviçre i hukukuna göre, vergi idaresi yalnızca vergi mükellefinden veya kanunda açıkça belirtilen üçüncü taraflardan (zellikle işverenlerden) bilgi talep edebilir. Banka gizliliği yerli vergi mükellefleri için hala geçerlidir; bir "vergi sahtekarlığı" yapılmadığı sürece İsviçre vergi idaresinin İsviçre'de yerleşik vergi mükelleflerinin banka hesaplarına doğrudan erişiminin olmadığı anlamına gelmektedir. Ancak, OECD Modeli'nin 26. maddesinin 5. paragrafına istinaden, ifte vergilendirmeyi nleme anlaşmalarına dayalı olarak yabancı vergi idareleri tarafından yapılan bilgi değişimi taleplerine veya otomatik finansal hesap bilgi değişimi (CRS) durumuna ilişkin 13 Mart 2009 tarihli politika değişikliğinden sonra banka gizliliği artık geçerli değildir (Oberson ve Papadopoulosy, 2020, s. 62).

OECD Model Sözleşmesi'nin 26. maddesi yorumunda 5. fıkra uygulamasına ilişkin olarak, 5'inci fıkra 3'nc fıkranın sınırlamalarının mülkiyet bilgisi yanı sıra bankalar tarafından ve diğer finansal kuruluşlar tarafından tutulan bilginin değişimini önlemek için kullanılamayacağını sağlamayı amaçladığı açıklanmıştır. Söz konusu fıkra 2005 yılında eklenmiştir ve maddenin yapısında bir değişimi temsil etmektedir. OECD ye ülkelerinin büyük çoğunluğu Maddenin nceki hali uyarınca bu gibi bilginin değişimini hali hazırda yapmışlardı ancak 5'inci fıkranın eklenmesi sadece mevcut uygulamayı yansıtmak içindir. 5'inci fıkranın, bilginin sadece bir banka veya diğer finansal kurum tarafından tutulması sebebiyle bir Akit Devletin bir anlaşma ortağına bilgi temin etmeyi reddetmemesi gerektiğini belirttiği yorumlanmıştır. Böylece 3'nc fıkranın aksi halde talepte bulunulan Akit Devletin banka gizliliği temelinde bilgi teminini reddetmesine izin verecek olması hususunda 5'inci fıkra 3'nc fıkrayı hükümsüz kılmaktadır (GİB, 2015, s. 378).

OECD Model Sözleşme yorumunda konuyla ilgili aşağıdaki örnek verilmiştir

A Devletinde vergiye tabi olan bir birey B Devletinde bulunan B Bankasında bir banka hesabına sahiptir. A Devleti bireyin gelir vergisi beyannamesini incelemektedir ve vergilendirilmemiş kazanılmış gelir olup olmadığını belirlemek amacıyla B Devletine B bankası tarafından tutulan tüm banka hesabı geliri ve varlık bilgisi için bir talepte bulunur. B Devleti talep edilen banka bilgisini A Devletine sağlamalıdır (OECD, 2017b, 507).

Vergi Konularında Karşılıklı İdari Yardımlaşma Çok Taraflı Sözleşmesi'nin (CoE/OECD) 21. maddesi “özellikle 1 inci ve 2 inci fıkradakiler dahil olmak üzere bu sözleşme hükümleri hiçbir surette talepte bulunulan devlete bilginin bir banka diğer bir finansal kurum, temsilci veya bir acente ya da yedi emin gibi hareket eden bir kişide bulunması veya bir kişinin sermaye payları ile ilgili olması nedeniyle bu bilgiyi sağlamayı reddetme hakkı verecek şekilde yorumlanmayacaktır” şeklindeki 4. paragrafı ile de bilgi değişimine yönelik bir sınırlamayı ortaya koymuştur. Bu paragraf 2010 yılında maddeye eklenmiştir (OECD and Council of Europe 2011). Bu paragrafın maddeye eklenmesi, uluslararası bir eğilimi yansıtmaktadır. Bu eğilim OECD Gelir ve Sermaye Model Vergi Sözleşmesinde ve Vergi Konularında Bilgi Değişimine İlişkin OECD Model Anlaşmasında yansıtılmış ve OECD 2000 Banka Bilgilerine Vergi Amaçlı Erişimin Geliştirilmesi Raporu'nda açıklanmıştır. Söz konusu rapora göre, bankaların veya diğer finansal kuruluşların elindeki bilgilere erişim doğrudan ya da adli veya idari bir süreç yoluyla dolaylı olarak mümkün olabilecektir. Dolaylı erişim prosedürü, banka bilgilerine erişimi engelleyecek kadar külfetli ve zaman alıcı olmamalıdır (OECD and Council of Europe, 2011, s. 83).

2.8.7 Mesleki gizlilik

OECD Model Sözleşme 26. madde yorumunda mesleki gizlilik ile ilgili olarak talepte bulunulan bir devletin, görevleri esnasında avukatlar, hukuk danışmanları veya diğer hukuki temsilcilerin müvekkilleri arasındaki gizli iletişime ilişkin bilgileri, iletişimlerin iç mevzuat altında açıklanmaya karşı korunması ölçüsünde açıklamayı reddedebileceği açıklanmıştır. Ancak bu gibi gizli iletişime sağlanan korumanın kapsamının dar bir şekilde tanımlanması gerektiği ve bu gibi doküman veya kayıtların, bu gibi bir korumanın bir avukata, hukuk danışmanına veya diğer hukuki temsilciye kanunla açıklanmasının korunması çabasında verilen dokümanlar veya kayıtlar için geçerli olmadığı belirtilmiştir. Mesleki gizlilik koruması dışında kalmak üzere, bir şirketin yöneticisi veya gerçek lehtarı olması gibi bir kişinin kimliği üzerine bir bilgi

genelde gizli iletişim olarak korunmamalıdır. Diğer sınırlamalar gibi, gizli iletişimlere sağlanan korumanın kapsamının devletler arasında farklılık gösterebileceği ancak bu koruma bilginin etkin değişimini engelleyecek şekilde geniş olmaması gerektiği önerilmiştir. Avukatlar, hukuk danışmanları veya diğer hukuki temsilcilerle müvekkilleri arasındaki iletişim sadece bu gibi temsilciler gerçekten bu sıfatlarla bulunuyorlarsa ve bu sıfatla hareket etmeleri ölçüsünde gizlidir. Temsilci hissedar, “trustee”, mülkünü vasiyetle bırakan, şirket direktörü gibi başka bir sıfatla veya bir şirketi işlerinde temsil etmek için bir vekaletname uyarınca hareket ediyorsa gizli değildir (OECD, 2017b, s. 503; GİB, 2015, s. 377).

2.8.8 Yerel mahkeme kararlarının yaklaşımları

Bilgi değişimi konusu her ne kadar vergi idarelerinin yardımlaşarak vergi matrahını kapsama alanında yararlanabilecekleri bir alan olarak görülse de bazı yerel mahkeme kararlarında farklı yaklaşımlara rastlanılmaktadır. Konuya mükellef hakları açısından bakıldığında, hukuki anlamda mükellefi korumaya çalışan yerel mahkeme kararlarının uluslararası düzeydeki iş birliği çabaları karşısında kararlar alabilmesi muhtemeldir. Ancak bu bakış açısındaki yerel mahkeme kararlarına karşı yüksek yargı organlarının bakış açısı da değinmeye değerdir.

Konuya ilişkin olarak Köln vergi mahkemesinin 2015 tarihli kararı verilebilir. Köln Yerel Vergi Mahkemesi, bu kararıyla, Alman Federal Merkezi Vergi Dairesi'nin dijital ekonomi ile ilgili olarak E6 ülkeleriyle bilgi alışverişi yapmasını engellemiştir. Köln Yerel Vergi Mahkemesi, 7 Eylül 2015 tarihinde, Alman Federal Merkezi Vergi Dairesi (FCTO) aleyhine bir tedbir kararı almış ve FCTO' nun E6 ülkeleri olan Kanada, İngiltere, Fransa, Avustralya ve Japonya ile BEPS stratejilerine karşı daha etkili karşı önlemler geliştirme amacıyla dijital ekonomideki şirketler hakkında istihbarat toplamayı amaçlayan koordineli bir bilgi alışverişi yapmasını engellemiştir (http-12). Mahkeme, amaçlanan bilgi değişiminin Genel Vergi Kanunu'nun 30. Bölümünde belirtilen vergi gizliliği kuralını ihlal edeceğine karar vermiştir. Kararda, bilgi değişimine ancak ilgili Çifte Vergilendirmeyi Önleme Anlaşması ve/veya Avrupa Karşılıklı Yardım Direktifi kapsamında ve talep eden devlet tarafından talep edilen bilginin mevcut vergilendirme haklarının uygulanması için “gerekli” veya “öngörülebilir şekilde ilgili” olması halinde izin verilebileceği belirtilmektedir. Yine, değiş tokuş edilecek bilginin BEPS'e karşı

önlemler geliştirmek için faydalı olabileceği gerçeği ise önemsiz olarak kabul edilmiştir (http-12).

Bilgi değişimi konusundaki sınırlama niteliğindeki yerel mahkeme kararlarına karşın yüksek yargı organlarının konuya daha geniş bakan ve izin verici yaklaşımlarına da rastlamak mümkündür. Örneğin, Almanya Yüksek Vergi Mahkemesinin 23 Ocak 2024 tarihli (IX R 36/21, 28 Mart 2024’te yayımlanan) Kararına göre, banka hesap bilgilerini otomatik olarak paylaşılması temel hakları ihmal etmemektedir. Söz konusu davada davacılar İsviçre’de bir banka mevduatında müştereken bir hesaba sahiptirler ve İsviçre makamları finansal hesap bilgilerinin otomatik değişimine ilişkin Yetkili Makam Anlaşmalarında öngörüldüğü şekilde hesap bakiyelerini Almanya merkezi vergi idaresine bildirmiş, merkezi vergi idaresi verileri saklamış ve işlemiştir. Bu duruma ise davacılar tarafından itiraz edilmiştir ancak hem Köln vergi mahkemesi (ilk derece mahkemesi şeklinde) hem de son olarak yüksek vergi mahkemesi itirazı reddetmiştir. Söz konusu Kararda, bu verilerin merkezi vergi idaresi tarafından işlenmesinin yasal olduğu, finansal hesap bilgilerinin otomatik olarak paylaşılmasının davacıların kişisel özgürlüklere ilişkin temel hakları ihlal etmediği belirtilmiştir. Ayrıca yine hesap bakiyelerinin mali hesap bilgileri değişmez yasası uyarınca iletildiği, bunun sınır ötesi vergi kaçaķçılıęı ile mücadelenin meşru amacını takip ettiği, hesap bakiyelerinin aktarılmasının bu amaç için gerekli ve uygun olduğu belirtilmiştir (http-11).

2.9 Uluslararası Düzeyde Bilgi Değişimi Süreci

23 Mayıs 1969 tarihinde Viyana’da imzalanan (27 Ocak 1980’de yürürlüğe giren) Andlaşmalar Hukuku Sözleşmesi 2. maddesi 1. fıkrasında “andlaşma” terimi

1. Mevcut maddelerin uygulanması bakımından,
andlaşma” ister tek bir belgede, isterse iki veya daha fazla ilgili belgede yer alsın ve (kendine) mahsus ismi ne olursa olsun, devletler arasında yazılı şekilde akdedilmiş ve uluslararası hukuka tabi olan uluslararası andlaşma (mutabakat) demektir.

şeklinde tanımlanmıştır (Korkmaz Sürer, 2018, s. 38). Viyana sözleşmesinden itibaren Dünya genelinde bir adli ve idari iş birliği kültürü gelişmiştir (Yurdakul, 2013 s. 94). Söz konusu iş birliği gereği ikili veya çok taraflı yaklaşımlar kapsamında, gerek OECD ve BM tarafından gerekse ülkelerin kendilerince bilgi değişimi konusunda çeşitli şekillerde çabalar gösterilmeye devam etmektedir.

2.9.1 Çifte vergilendirmeyi önleme anlaşmaları içerisinde bilgi değişimi

Ülkeler çifte vergilendirmeyi önleme amacıyla ikili olarak vergi anlaşmaları imzalamaktadır. Çifte vergilendirmeyi önlemek yalnızca adil bir kavram olmamakla birlikte çeşitli yetki alanlarında geçerli kuralların gerektirdiği bir kavramdır. Bazı ülkeler vatandaşlarını ve yerleşiklerini dünya çapında elde ettikleri gelir üzerinden vergilendirdiği ancak diğer ülkeler yalnızca gelir kaynağı temelinde vergi aldığı için belirli bir gelir kalemi her iki ülkede vergilendirilme tehlikesi ile karşı karşıya kalabilmektedir. Dolayısıyla ikili anlaşmalar, aynı konudan vergi talep eden ülkelere birinin yasal vergi hakkını devrettiği bir kural üzerinde anlaşarak belirli vergi mükellefleri için ekonomik felaketi önlemektedir. İlkesel olarak, “karşılıklılık” vergi anlaşması kavramının temelini oluşturmakta ve böylece her iki Akit Devlet de arzu edilen ekonomik faaliyetleri engellememekte, tahsil edilebilir gelirden de azalma olmamaktadır (Seemann, 1983, s. 334).

Gelir İdaresi Başkanlığı çifte vergilendirmenin tanımını “Çifte vergileme, vergiye tabi bir gelirin birden fazla ülkede vergi konusu olması, aynı gelirin hem elde edildiği ülkede hem de geliri elde edenin mukim (yerleşik) olduğu ülkede vergilendirilmesidir” şeklinde yapmıştır (http-4). OECD tarafından ise konuya ilişkin tanım OECD Model Sözleşmesi’nin 2014 yılındaki halinde “uluslararası hukukta çifte vergilendirme, genel anlamda aynı mükellefin aynı konu için ve aynı dönemlerde iki (veya daha fazla) Devlette birbirine benzer vergilere tabi tutulması” olarak yapılmıştır. OECD Model Sözleşmesi’nin Giriş kısmında, “mal ve hizmet alışverişi ile sermaye, teknoloji ve kişilerin dolaşımı üzerinde çifte vergilendirmenin zararlı etkileri” vurgulanmış ve ülkeler arasındaki ekonomik ilişkilerin gelişiminde engel oluşturduğu için kaldırılmasında zorunluluk bulunduğunu belirtilmiştir (GİB, 2015, s. 7).

Çifte vergilendirme anlaşmalarında ülkeler, iki Devlette de faaliyette bulunan tam ve dar mükelleflerin işlemleri, diğer Devlette ödenen vergi yahut tahsil edilen gelir unsurları, diğer Devlette elde edilmiş varlıklar ile bunların elden çıkarılması, bağlı işletmeler arasında yapılan transfer fiyatlandırmaları, kullanılan belgelerin gerçeği yansıtmıyorsa ile belgelerde yazılı bulunan tutarların kayıtlardaki durumu gibi konularda bilgi değişiminde bulunabilmektedirler (http-4).

23 Mayıs 1969 tarihinde Viyana’da imzalanan (27 Ocak 1980’de yürürlüğe giren) Andlaşmalar Hukuku Sözleşmesi 2. maddesi 1. fıkrasında “andlaşma” terimi

1. Mevcut maddelerin uygulanması bakımından, andlaşma” ister tek bir belgede, isterse iki veya daha fazla ilgili belgede yer alsın ve (kendine) mahsus ismi ne olursa olsun, devletler arasında yazılı şekilde akdedilmiş ve uluslararası hukuka tabi olan uluslararası andlaşma (mutabakat) demektir.

şeklinde tanımlanmıştır (Korkmaz Sürer, 2018, s. 38).

Tarihsel sürece bakıldığında, bilgi değişimine ilişkin ilk hükümler, Belçika'nın 1843 ve 1845'te Fransa ve Hollanda ile imzaladığı, taşınmaz mallara ilişkin bilgi alışverişine ilişkin sözleşmelerde bulunabilmektedir. Milletler Cemiyeti tarafından çifte vergilendirme ve vergi kaçakçılığıyla ilk kez ilgilenilirken farklı devletlerin vergi otoriteleri arasındaki iş birliğine yönelik bu fikirler de dikkate alınmıştır. 1925 tarihli bir raporda Milletler Cemiyeti, bilgi alışverişine ilişkin bu ilk hükümleri "izlenmesi gereken yollar" olarak değerlendirmiş ve "vergi kaçakçılığının etkili bir şekilde bastırılmasını sağlamak için, vergilerin tahakkukunda genel ve tam bir bilgi değişimi olması gerektiğini" kabul etmiştir. Ancak bilgi değişimi yapmak ve vergi kaçakçılığıyla mücadele etmek için girişimlerde bulunan az sayıda devletin, devletler arasındaki vergi rekabetinde kaybedebileceği düşüncesiyle finansal kaçakçılıkla yalnızca küresel düzeyde mücadele edilebileceği ileri sürülmüştür. Bilgi değişiminin uygulanmasının önünde engel olarak kabul edilen noktalar ise; bunun çifte vergilendirmeye yol açma olasılığı, banka gizliliğinin olası ihlali, bilgilerin verilmesi durumunda sadece ulusal otoritelerin bu bilgiye sahip olmaması olasılığı karşısında vatandaşların mali denetim için belge sağlama konusunda giderek artan isteksizliği ve bilgi değişiminde yer alma konusunda isteksiz olan ülkelerin, başkalarının bunu etkili bir şekilde uygulama konusunda anlaşması durumunda vergi cenneti haline gelme olasılığı olarak görülmekteydi (Wöhrer, 2018, s. 12-13).

1920 yılında Brüksel'de düzenlenen “Uluslararası Finans Konferansı'nda” çifte vergilendirmenin yurt dışı yatırımlar açısından engel oluşturduğu ve o zamanki adıyla Milletler Cemiyeti'nin bu sorunla mücadelesi gündeme gelmiş, görevlendirilen Geçici Finans Komitesi'nin oluşturduğu heyet tarafından hazırlanan rapor 1923 yılında yayınlanmıştır. Yine, Komite'nin davetiyle oluşturulan “Çifte Vergilendirme ve Vergi Kaçakçılığı Teknik Uzmanlar Komitesi” olarak anılan gruba 1927'de ABD de dahil olmuş, 1923-1927 yılları arasında yapılan çalışmaların sonucu genel bir rapor yayınlanmıştır. Raporda dört ayrı model şeklinde vergi anlaşması sunulmuş olup birisi “Vergi Meselelerinde Çift Taraflı İdari Yardımlaşma Anlaşması (Bilateral Convention on

Administrative Assistance in Matters of Taxation)” adını taşımaktadır. Milletler Cemiyeti, Meksika (1943) ve Londra (1946) tasarıları ile konu hakkındaki çalışmalara katkı sunmuştur. Meksika ve Londra tasarıları hem örnek bir çifte vergilendirme anlaşması hem de idari yardımlaşmaya odaklanan model bir anlaşma içermiştir. İdari yardımlaşma ve adli icra konularını ele alan iki ayrı taslak oluşturmak yerine, Meksika ve Londra taslakları bunları tek bir antlaşmada birleştirmektedir (Aktuğ ve Öz, 2021, s. 125; Dean, 2008, s. 643-644).

İkili bilgi alışverişine ilişkin uluslararası standart ise günümüz anlaşmaları için esasen OECD Model Vergi Anlaşması'nın 26. maddesinde düzenlenmektedir. Bu husus, 2012 yılında vergi amacıyla alınan bilgilerin vergi dışı amaçlarla kullanılmasına -bu tür kullanıma her iki Akit Devletin kanunları kapsamında izin verilmesi şartıyla- izin verecek şekilde değiştirilmiştir. Buradaki amacın, vergisel ve diğer suçlarla mücadele çabalarında farklı vergi kurumları ve kolluk kuvvetleri arasındaki iş birliğini kolaylaştırmak olduğu ileri sürülmektedir. OECD Modeline ilişkin Yorumlar kısmı, bireysel olarak tanımlanmayan bir grup vergi mükellefine ilişkin bilgi taleplerine de izin verecek şekilde genişletilmiştir (Evans ve Joseph, 2018, s. 17).

Bazı ülkeler, kapsamlı bilgi alışverişi hükümlerini dahil etmek amacıyla mevcut vergi anlaşmalarını yeniden müzakere etmektedir. Genellikle 26. maddenin en son versiyonu yeni anlaşmalara dahil edilmiştir ancak mevcut anlaşmalar söz konusu olduğunda yalnızca bu anlaşmalar revize edildiğinde maddenin son halinin dahil edilme yoluna gidilebilmektedir. Ancak özel düzenlemelerin müzakere edildiği durumlar da vardır. Buna örnek olarak vergi anlaşmalarının vergi dışı konularda ve adli işlemlerde bilgilerin kullanımını sınırladığı ülke anlaşmaları verilebilir (Evans ve Joseph, 2018, s. 18).

Türkiye açısından çifte vergilendirmeyi önleme anlaşmaları kapsamında konu incelendiğinde, GİB verilerine göre 11.01.2024 tarihi itibarıyla yürürlükte bulunan doksan çifte vergilendirmeyi önleme anlaşması bulunduğu anlaşılmaktadır (http-5). İmzalanan anlaşmaların OECD Model Sözleşmesi'nin 26. maddesi değişikliklerine uyumu açısından konuya bakıldığında, örneğin 30 Mayıs 1991 tarihinde Türkiye ile Danimarka Krallığı arasında imzalanan ÇVÖ Anlaşması'nda bilgi değişiminin 25. maddede iki fıkra halinde düzenlendiği, 28 Nisan 2010 tarihinde Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Avustralya Hükümeti arasında imzalanan ÇVÖ Anlaşmasında bilgi değişimi konusunun 26. maddede beş fıkra olarak düzenlendiği görülmektedir (http-6).

Türkiye açısından, özellikle halen Türkiye ile ekonomik bağları bulunan Türk vatandaşlarının yoğun olarak yaşadıkları diğer ülkelerle yapılan çifte vergilendirmeyi önleme anlaşmaları önem arz etmektedir. Çünkü bu gibi ülkelerde yaşayan vatandaşlarımızın, Türkiye ile devam eden ekonomik bağları dolayısıyla çifte vergilendirmeye maruz kalma tehlikeleri mevcuttur. Bunun beraberinde ödenmesi gereken vergilerin beyanı noktasında farklı koşullarla karşı karşıya kalabilme riskleri de bulunmaktadır. Örneğin Almanya’da yaşayan vatandaşlarımız açısından konu ile ilgili olarak GİB tarafından yayımlanan rehberde göre, Almanya ile imzalanan ÇVÖ Anlaşması’nın “Bilgi Değişimi”ne dair 25 inci maddesi gereğince Türkiye ve Almanya vergi makamları vergisel konularda bilgi değişimi yapılabilmektedir. İki ülkenin yetkili makamları, gerek ÇVÖ Anlaşması hükümlerinin, gerekse vergilere ilişkin iç mevzuat hükümlerinin uygulanması için bilgi alışverişinde bulunabilmektedir. Rehberde, Almanya’da yaşayan fakat Türkiye’den (gayrimenkul kira geliri, faiz, temettü, gayrimaddi hak bedeli, ticari kazanç, ücret vb.) gelir elde etmiş olan Türkiye vatandaşlarının, talep üzerine gerçekleştirilen bu bilgi değişimi sonucunda, Almanya’da ek vergi, ceza ve faiz borcu ödeme durumuyla karşı karşıya kalmamaları açısından Türkiye’den elde ettikleri gelirlerine ilişkin Almanya’daki ödevlerini eksiksiz olarak yerine getirmelerinde faydaları bulunduğu belirtilmiştir. Diğer taraftan, Türkiye’de mukim olanların ise Almanya kaynaklı gelirleri için, gerektiğinde inceleme elemanlarının istemesi halinde Alman Maliye Bakanlığından bilgi temin edilebildiği açıklanmıştır. Anlaşmanın imzalandığı tarihten sonraki yıllarda iki ülke arasında herhangi bir talep olmaksızın otomatik bilgi değişimi yapılmasının mümkün olduğu, otomatik bilgi değişimi yapılması durumunda, ülkelerin, değiştirilecek bilgilerin türünü ve değiştirme zamanını önceden belirleyerek düzenli şekilde bilgi değişiminde bulunabilecekleri de açıklanmıştır (GİB, Aralık 2015, s. 14).

2.9.2 OECD modeli ile BM modeli çerçevesinde bilgi değişimi

Milletler Cemiyeti tarafından 1921 yılında başlatılan çalışma sayesinde çifte vergilendirmenin önlenmesine yönelik ilerleme gerçekleşebilmiştir. Çalışmanın devamı, 1928 yılında ilk model ikili anlaşmanın taslak olarak düzenlenmesi ve sonucunda Meksika (1943) ve Londra (1946) Model Anlaşmaları ile sonuçlanmıştır. Sonraki on yıl içerisinde imzalanan veya revize edilen çoğu ikili anlaşmada, bu iki model anlaşmanın ilkelerinde revizyonlar yapılarak uyulmuştur (OECD, 2017b, s. 9).

Birleşmiş Milletler Ekonomik ve Sosyal Konseyi'nin direktifiyle 1968 yılında gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler arasındaki vergi anlaşmaları konusunda özel bir uzmanlar grubu kurulmuş, 1980 yılında, "Vergi Konularında Uluslararası İş birliği" özel uzmanlar grubu olarak anılacak olan bu özel grup 20 gelişmiş ve gelişmekte olan ülkenin vergi uzmanlarından oluşmuştur. Birçok uluslararası kuruluşun yanı sıra birçok ülke de bu organizasyona katılmıştır. Çalışmalar sonucunda, 1980 yılında BM'nin ilk model çifte vergilendirme önleme anlaşması olan "Gelişmiş ve Gelişmekte Olan Ülkeler Arasında Birleşmiş Milletler Çifte Vergilendirme Model Anlaşması" ortaya çıkmıştır. BM modeli büyük ölçüde OECD'nin 1977 modelini takip etmiştir ancak kaynak devletlere - sermaye ithal eden ve gelişmekte olan devletlere- özellikle ticari gelirlerin ve pasif yatırım gelirlerinin vergilendirilmesi anlamında daha fazla vergilendirme hakkı tanımıştır (Holmes, 2014, s. 79-80).

Avrupa Ekonomik İş Birliği Teşkilatı (OECC) Konseyi, 25 Şubat 1955 tarihinde, çifte vergilendirme ile ilgili ilk Tavsiye Kararını almıştır. Artan karşılıklı ekonomik bağımlılık, uluslararası çifte vergilendirmenin önlenmesine yönelik tedbirlerin artan önemi, ÇVÖ anlaşmalarının örnek ilke, tanım ve kural ile yönteme istinaden uyumlaştırılması konusunda varılan fikir birliği, Mali Komite'nin 1956 yılında üye ülkeler açısından bir taslak anlaşmanın hazırlanmasına yönelik çalışmalar başlatmasına sebep olmuştur (OECD, 2017b, s. 9).

Mali Komite, "Gelir ve Servet Üzerinden Çifte Vergilendirme Taslak Anlaşması" başlıklı nihai Raporu'nu 1963 yılında sunmuş, öncesinde 1958-1961 yılına kadar ise dört ara rapor hazırlamıştır (OECD, 2017b, s. 10). OEEC'yi OECD'ye dönüştüren Sözleşme ise 14 Aralık 1960'ta imzalanmış ve 30 Eylül 1961'de yürürlüğe girmiştir (<http://www.oecd.org/dataoecd/7/7/1961077.pdf>). 1971 yılından sonra Mali İşler Komitesi'ne dönüşen Mali Komite, 1963 Taslak Anlaşma'nın ve Anlaşma hakkında yapılan yorumların revizyonunu gerçekleştirmiş ve 1977 yılında yeni bir Model Anlaşma ve Yorumları ortaya çıkmıştır (OECD, 2017b, s. 10).

Yıllar içinde OECD Modeli'ne birçok değişiklikler yapılmıştır. 1995 yılında OECD Modeli' nin 26. maddesinin lafzında küçük değişiklikler yapılmış, 2000 yılında 26. maddenin kapsamı önemli ölçüde genişletilmiştir. Kapsadığı vergiler açısından, 2000 yılına kadar OECD Modeli'nin (1998) 26. maddesinin esas kapsamı anlaşmanın kapsadığı vergilerle sınırlıyken, 2000'den bu yana OECD Modeli'nin (2000) 26. maddesi her tür ve tanımdaki vergiler için geçerlidir. Dolayısıyla, KDV, tüketim vergileri veya veraset ve

intikal vergilerine ilişkin bilgilerin de talepte bulunulan devlet tarafından sağlanması gerekmektedir. Ayrıca Yorum kısmına, talep üzerine bilgi alışverişi, kendiliğinden bilgi alışverişi ve otomatik bilgi alışverişinin birleştirilebileceği ve diğer bilgi edinme tekniklerinin de kullanılabileceği eklenmiştir. Böylece, Yorum kısmında “eş zamanlı incelemeleri, yurtdışındaki vergi incelemeleri ve sektör çapında bilgi değişimi” de sayılmıştır (Wöhler, 2018, s. 31).

Zamana göre değişen şekilde yorumlanabilen (ambulatory) halinin 1992 yılında yayınlanmasından bu yana, OECD Model Sözleşmesi 10 kez güncellenmiştir (1994, 1995, 1997, 2000, 2002, 2005, 2008, 2010, 2014 ve 2017'de). 2017 yılında kabul edilen güncelleme ise, OECD/G20 Matrah Erozyonu ve Kâr Aktarımı (BEPS) Projesi'nden kaynaklanan çok sayıda değişikliği içermektedir (OECD, 2017b, s. 11).

BM Modeli açısından ise 1990'larda Özel Uzmanlar Grubunun, uluslararası ekonomik, mali ve mali ortamda önemli değişikliklerin meydana geldiğini fark etmesi sonucunda ve yeni finansal araçların vergisel etkilerinin, transfer fiyatlandırması, vergi cennetlerinin büyümesi ve uluslararası ekonomik ilişkileri etkileyen küreselleşme konularına da odaklanılması beraberinde BM Model Sözleşmesi ve Kılavuzunun revizyonu ve güncellenmesi çalışmalarına devam edilmiş ve Birleşmiş Milletler Model Sözleşmesi'nin yeni bir versiyonu (1999'da revize edilmiş) 2001'de yayınlanmıştır. 2005 yılında Özel Uzmanlar Grubu, bir Komite yapısına dönüştürülmüş, BM Modeli 2017 yılında güncellenmiştir (UN, 2017, s. v-vi).

BM modelinin amacı giriş kısmında “*çifte vergilendirmeyi ortadan kaldırmaya yönelik devam eden uluslararası çabaların bir parçasını oluşturmaktadır*” şeklinde açıklanmıştır. BM ve OECD Modeli, uluslararası anlaşma uygulamaları üzerinde kapsamlı bir etkiye sahiptir. İki model aslında önemli ortak hükümler içermektedir. Bu iki Model arasındaki benzerlikler, “tutarlılık” sağlanmasını amaçlamaktadır (UN, 2017, s. iii).

BM Modeli ile OECD Modeli her ne kadar ortak hükümler içerse de bazı konularda farklılaşmaktadır. BM Model Sözleşmesi gelirin elde edildiği ülkede vergilendirilmesini dayanak alarak “kaynak ilkesini” dikkate almaktadır. Bu yaklaşım ise OECD Model Anlaşması'ndan farklıdır. BM Model genelde, “*yatırımcının ikamet ettiği ülke ile karşılaştırıldığında, bir vergi anlaşması kapsamında "kaynak ülke" olarak adlandırılan vergilendirme haklarının (yatırım yapılan ev sahibi ülkenin vergilendirme hakları) daha geniş tutulmasını desteklemektedir.*” Bu yaklaşım, “gelişmiş ülkelerin bir kısmı için ikili

anlaşmalarında aradıkları bir konumlandırma olmasına rağmen, uzun süredir gelişmekte olan ülkeler için özel öneme sahip bir konu olarak görülmektedir” (UN, 2017, s. iii; Özdemir, 2020, s. 25).

BM Model Sözleşmesinin kural koyucu olmasının amaçlanmadığı, ancak söz konusu Model ile, ülkelerdeki karar alıcılara, OECD Model ile farklı yaklaşımın kendi ülkelerinin özel durumu yönünden sonuçlarını anlatabilmek için ihtiyaç duydukları bilgilerin sunulmasının amaçladığı belirtilmiştir. Birleşmiş Milletler Model Anlaşması, anlaşma hükümlerine dayalı olarak ikili şekilde yapılan vergi anlaşmalarının müzakere edilmesini, yorumlanmasını ve pratikte uygulanmasını kolaylaştırmayı amaçlamaktadır. Ayrıca Birleşmiş Milletler Model Anlaşması, OECD Model Anlaşmasında olduğu gibi, ikamet edilen ülkenin; yabancı ülkede ödenen verginin indirimi veya istisna yoluyla çifte vergilendirmeyi ortadan kaldırma tedbirini genişletmesinin uygun olacağı fikrini içermektedir. (UN, 2017, s. vi)

BM Model Sözleşmesinin bilgi değişimine yönelik 26. maddesinde, OECD Model Sözleşmesinde 2005 yılında yapılan revizyonlara uygun olarak, 1. paragrafı üç ayrı paragrafa bölünmüş ve 1., 2. ve 6. paragraflar haline getirilmiştir. 26. maddenin ifade şekli ile OECD Model Sözleşmesinin hükümleri arasındaki bir fark, maddede yer verilen “özellikle, bir Akit Devlete bu vergilerde kaçınma veya vergi kaçırmayı önleme konusunda yardımcı olacak bilgi alışverişi yapılacaktır” şeklindeki cümledir. "Bu, bir Akit Devletin kaçınma veya kaçınmayı önlemesine yardımcı olacaktır" ifadesi 2011 yılında eklenmiştir (UN, 2017, s. 635-637).

OECD Model’den farklı olarak BM Model Sözleşmesi 26. maddesi 6. paragrafında “Yetkili makamlar, danışma yoluyla, 1. paragraf uyarınca bilgi alışverişinin yapılacağı konulara ilişkin uygun yöntem ve teknikleri geliştireceklerdir” şeklinde hükme yer vermektedir (UN, 2017, s. 40). Söz konusu 6. paragraf, bazı değişikliklerle, Birleşmiş Milletler Model Sözleşmesinin 1. paragrafının 2011 yılında değiştirilmeden önceki son cümlesinden alınmıştır ve özellikle yetkili makamlara etkili bir bilgi alışverişi için prosedürler oluşturma yetkisi sağlamaktadır. OECD Model Sözleşmesi böyle bir düzenlemeyi içeren paragraf 6 veya eşdeğerini içermemekle birlikte OECD Model Sözleşmesinin Yorumunda konuya ilişkin olarak alınan tutum, bu yetkinin 26. maddede zımni olarak yer aldığı yönündedir (UN, 2017, s. 666).

Ferhatoğlu'nun (2018) çalışmasında araştırıldığı üzere, OECD'nin kurucu üyelerinden biri olan Türkiye, bazı istisnai durumlar dışında genelde OECD Modeli'ni uygulamaktadır. Ferhatoğlu (2018), Türkiye'nin imzaladığı vergi anlaşmaları kapsamındaki bilgi alışverişine ilişkin özel hükümlerin OECD Modeli'nin 26. maddesiyle hemen hemen aynı olduğu, bazı anlaşmalardakilerin ise farklılık gösterdiği bilgisini paylaşmıştır. Çalışmasında, 2005'ten sonra Bosna, Etiyopya, Gürcistan, Umman, Filipinler, Portekiz, Katar, Sırbistan, Suudi Arabistan, Güney Afrika ve Yemen ile imzalanan anlaşmalarda söz konusu Model'in 26. maddesinin 4. ve 5. paragraflarının yer almadığı halde Lüksemburg, Malezya ve Singapur ile yapılan anlaşmalara ise sırasıyla 2009, 2010 ve 2012 yıllarında yapılan vergi anlaşması protokolleri ile 4. ve 5. paragrafların eklendiği örneklerini vermiştir. Yine, İrlanda ile yapılan anlaşmanın, 2005 OECD Modeli'ni takip eden ilk anlaşma olduğu, Avustralya (2010), Gürcistan (2007), Umman (2006), Sırbistan (2005) ve İsviçre (2010) ile yapılan anlaşmalar gibi anlaşmaların bilgi değişimini anlaşma kapsamına giren vergilerle sınırlandırdığı, Etiyopya (2005), Katar (2001) ve Portekiz (2005) gibi bazı anlaşmalarda bilgi değişiminin, anlaşma kapsamına giren hem vergilerle hem de kişilerle sınırlandırıldığı bulgularına varılmıştır (Ferhatoğlu, 2018, s. 813).

OECD Gelir ve Sermaye Model Anlaşması'nın 26. maddesi 1. fıkrasında yer verilen “*1. ...Bilgi değişimi 1'inci ve 2'nci maddelerle sınırlı değildir*” düzenlemesi ile bilgi değişimi noktasında, sadece 1. maddede kapsama dahil olan şahıslar ve madde 2'de kapsama dahil olan vergiler ile sınırlama olmayacağı ifade edilmiştir (OECD, 2017b, s. 45). Öner'in (2008) çalışmasında, OECD Model Sözleşmesi'nin 26. maddesinde Sözleşme'nin 1. ve 2. maddelerinin bilgi değişimine sınırlayıcı olmayacağı konusunda, Türkiye'nin imzaladığı vergi anlaşmaları arasında “İspanya, ABD, Lübnan ve Güney Afrika” vergi anlaşmalarında bu konunun aynı şekilde düzenlendiği ancak “Hollanda, Pakistan, İsveç, Belçika, Danimarka, İtalya, İsrail, Slovakya, Litvanya, Kırgızistan, Çek Cumhuriyeti, Letonya, Slovenya, Yunanistan, Suriye, Lüksemburg, Estonya, Fas ve Sırbistan Karadağ” ile Türkiye arasındaki vergi anlaşmalarında durumun farklı olduğu, söz konusu anlaşmalarda bilgi değişiminin 1. madde ile sınırlı olmadığına dile getirildiği bilgisine yer verilmiştir (Öner, 2008, s. 56). Ancak imzalanan ÇVÖ Anlaşmaları protokoller ile değiştirilebilmektedir. Örneğin Lüksemburg ile daha sonra (30.09.2009) yapılan Protokol gereğince 26. maddede “Bilgi değişimi 1 inci ve 2 nci maddelerle sınırlı

değildir” şeklinde değişiklik yapılmış ve 2. maddenin de bilgi değişiminde sınırlayıcı olmayacağı düzenlenmiştir (http-8).

2.9.3 TIEA modeli çerçevesinde bilgi değişimi

G-7 ülkelerinin 1996 yılında OECD'ye, mobil faaliyetleri çekmeyi amaçlayan vergi planlarını sınırlamak için çok taraflı bir yaklaşım oluşturma çalışmalarını sürdürmesi çağrısında bulunmasıyla OECD'nin zararlı vergi rekabeti konusundaki çalışmaları hızlanmıştır. Burada sebep olarak mobil faaliyetlerin, devletler arasında zararlı vergi rekabeti oluşturmaları, ticareti ve yatırımı bozma riski taşıması ve ulusal vergi matrahının aşınmasına yol açabilmesi ileri sürülmüştür. Bu çabalar, 1998 yılında, vergi cennetlerini ve zararlı vergi uygulamalarını tanımlamaya yönelik kriterleri belirleyen zararlı vergi rekabeti hakkındaki OECD Raporu'nun ortaya çıkmasına yol açmıştır. OECD 2000 yılında, kriterleri karşılayan ülkelerin ve önlemlerin bir listesini yayınlamıştır. Vergi cennetleri listesinin OECD tarafından 2000 yılında yayınlanmasından sonra, 32 iş birliği yapan ülke “Bilgi Değişimi ve Şeffaflık Küresel Forumu’na” katılmak üzere davet edilmiştir. Forumun amacı, yüksek şeffaflık düzeylerine erişerek ve bilgi değişiminde bulunarak katılan yetki alanlarının adil bir rekabette bulunmaları şeklinde belirtilmektedir (Nicodème, 2009, s. 762-763).

Bilgi değişiminin beş anahtar ilkesi bulunmaktadır. Bu ilkeler, anlaşma ortağıyla "öngörülebilir şekilde ilgili" olması durumunda talep üzerine bilgi sağlamaya yönelik bir anlaşma, iç banka gizliliği yasaları veya iç vergi idaresi çıkar gereklilikleri nedeniyle şeffaflık veya bilgi alışverişi konusunda herhangi bir kısıtlama bulunmaması, ilgili bilgilerin kullanıma sunulması ve bu bilgilerin elde edilmesi için gerekli yetkilerin verilmesi, vergi mükelleflerinin haklarına saygı ve değiştirilen bilgilerin kesin gizliliği şeklinde sıralanabilmektedir (Nicodème, 2009, s. 762-763).

OECD tarafından, 2002 yılında yayımlanan “Vergi Konularında Bilgi Değişimine İlişkin OECD Model Anlaşma (Model TIEA)” geliştirilmiştir. Model TIEA, vergi anlaşması bulunmayan ülkelere bilgi talep etme aracı olarak ortaya çıkmıştır. Burada özellikle, önemli miktarda vergi almadıkları için vergi anlaşmasına ihtiyaç duyulmayan vergi cennetlerinden bilgi talebi dikkate alınmıştır. TIEA’ların devletler için, yerleşiklerinin offshore faaliyetlerine ilişkin bilgilere erişim olanağı sağlayabilme amacı bulunduğu öne sürülmüştür (Wöhrer, 2018, s. 34).

Nisan 2002'de yayımlanan söz konusu Model TIEA, bağlayıcı bir belge olmamakla birlikte ikili anlaşmalara yön göstermek için iki model içermektedir. 2009 yılında gerçekleştirilen G-20 toplantısından sonra, ülkeler için ayrı ayrı kara, gri ve beyaz listeler oluşturulmuştur. Beyaz listenin bir parçası olabilmek için bir ülkenin, OECD Modeli'nin 26. madde standardını içeren bir bilgi değişimi hükmüne yer veren en az on iki çifte vergilendirme anlaşması imzalamış olması veya on iki vergi bilgi değişim anlaşması imzalaması gerekmektedir. Bunun üzerine, özellikle vergi cennetleri olmak üzere birçok ülke tarafından, kara listeden kurtulmak için bilgi değişimi anlaşması imzalanmaya başlamıştır (Diepvens ve Debelva, 2015, s. 211).

Modelin amacı, OECD'nin zararlı vergi uygulamalarına ilişkin girişimi devamında etkili bilgi değişimi standardının belirlenmesi sayılabilir. Model TIEA hem ikili hem de çok taraflı anlaşma biçimi için bir taslak sunmaktadır. Model, 1998 OECD Modeli'nin 26. maddesini başlangıç noktası almaktadır. OECD Modeli'nin 26. maddesinden farklı olarak Model TIEA, bilgi değişimine ilişkin daha ayrıntılı kural ve prosedürleri ortaya koymaktadır (Wöhrer, 2018, s. 34). Yine, OECD Modeli'nin 26. maddesi ile karşılaştırıldığında TIEA'nın kapsamı, bilgi değişimi genellikle yalnızca doğrudan vergiler ve bazı dolaylı vergiler açısından talep edilmek üzere kurgulandığı için daha sınırlıdır (Diepvens ve Debelva, 2015, s. 211).

Model TIEA'nın temelde talep üzerine bilgi değişimine izin veren yapısını değiştirmek üzere, OECD tarafından 2015 yılında otomatik ve kendiliğinden bilgi değişimine izin verme amaçlı Model Protokol yayınlanmıştır. Model Protokol'ün amacı, aralarında bir TIEA bulunan ve TIEA'larına dayalı olarak otomatik ve/veya kendiliğinden bilgi değişiminin yasal temelini oluşturmak isteyen ülkelerin Protokol'den yararlanabilmesi olarak açıklanmıştır (OECD, 2015).

Bilgi alışverişinin şekli (otomatik, kendiliğinden veya talep üzerine) hem vergi anlaşmaları hem de TIEA'lar açısından ülkeler arasında farklılık göstermektedir. Rusya tarafından imzalanan vergi anlaşmalarının hiçbirisi otomatik veya kendiliğinden bilgi alışverişini öngörmezken Kanada'nın imzaladığı anlaşmaların, otomatik bilgi alışverişinin anlaşma ortaklarının ek bir idari anlaşmaya sahip olmasını gerektirmesi dışında üç bilgi değişimi çeşidinin tümüne izin verdiği belirtilmiştir (Evans ve Joseph, 2018, s. 18).

TIEA'lar yalnızca ülkeden ülkeye değil, aynı zamanda bir ülkenin ikili ortaklarıyla yaptığı anlaşmalar arasında da farklılık gösterme eğilimindedir. Örnek vermek gerekirse, bazı ülkelerin TIEA'ları kendiliğinden, otomatik ve talep üzerine bilgileri kapsamakta ve ortak denetimlere de izin verirken diğerleri yalnızca talep üzerine bilgi değişimini kapsamaktadır (Evans ve Joseph, 2018, s. 18).

TIEA'lar ile BM Modeli 26. maddenin karşılaştırıldığı durumda;

- Değişimin zorunlu olduğu,
- Talepte bulunulan Devletlerin bilgiler üzerinde vergisel menfaati olmasının gerekmemesi (BM Model madde 26(4), OECD TIEA madde 5(2)),
- Takip edilen vergi konularının Talep Edilen Devletin kanunlarına göre suç oluşturmasının gerekmemesi (BM Model Yorumu, madde 26, paragraf 25; OECD TIEA Yorumu madde 26, paragraf 40.),
- Değişime konu olacak bilgi türünü karakterize etmek için “öngörülebilir” dilinin kullanılması (BM Modeli madde 26(1), OECD Model TIEA madde 1, 5(5).)

benzerliklerinin bulunduğu belirtilmektedir (Ring, 2015, s. 25).

İkili vergisel bilgi değişimi anlaşmalarının, şeffaflığın artması dolayısıyla dolaylı etkileri olabileceği ileri sürülmüştür. Bennedsen ve Zeume, (2018), 52 ülkede halka açık 17.331 firma hakkındaki veriyi kapsayan çalışmalarında, hissedarların, kurumlar vergisi cenneti faaliyetlerinin artan şeffaflığa olan tepkilerini araştırmışlardır. Bennedsen ve Zeume, şirketlerin kendi ülkeleri ile vergi cennetleri arasında ikili vergisel bilgi değişimi anlaşmalarının (TIEA'ların) kademeli olarak imzalanması yoluyla şeffaflığın artmasının, bu durumdan etkilenen şirketlerin değerinde %2,5'luk bir artışla ilişkili olduğu sonucuna varmışlardır. (Bennedsen ve Zeume, 2018, s. 1221).

Türkiye diğer ülkeler ile “Vergi Konularında Bilgi Değişimi Anlaşmaları” imzalamıştır. Tablo 2.5.'de Türkiye'nin sonuçlandığı bilgi değişimi anlaşmalarının listesi yer almaktadır.

Tablo 2.5

Türkiye'nin sonuçlandığı bilgi değişimi anlaşmalarının listesi (GİB, https://www.gib.gov.tr/sites/default/files/uluslararası_mevzuat/BILGIDEGISIMIANLASMALISTESI.htm, Erişim Tarihi: 13.02.2024)

Yürürlükte Bulunan Vergi Konularında Bilgi Değişimi Anlaşmaları					
(19.03.2018 tarihi itibarıyla)					
	Taraf Ülke	Anlaşmanın İmzalandığı Tarih	Yayımlandığı Resmi Gazete Tarih ve No	Yürürlük Tarihi	Vergiler Açısından Uygulanmaya Başlandığı Tarih
1)	Jersey	24.11.2010	25.07.2013 – 28718(m.)	11.09.2013	11.09.2013
2)	Bermuda	23.01.2012	27.04.2013 – 28630	18.09.2013	18.09.2013
3)	Guernsey	13.03.2012	02.08.2017 – 30142(m.)	06.10.2017	06.10.2017
4)	Man Adası	21.09.2012	23.11.2018 – 30604	07.10.2017	07.10.2017
5)	Cebelitarık	04.12.2012	23.11.2018 – 30604	15.02.2018	15.02.2018

2.9.4 Yabancı hesaplar vergi uyum yasası (FATCA)

Amerika Birleşik Devletleri'nde [ABD], 2010 yılında yürürlüğe giren “Yabancı Hesaplar Vergi Uyum Yasası (FATCA)”, vergi mükellefleri için kendi kendine raporlama zorunluluğunun yanı sıra, finansal kuruluşlar tarafından otomatik olarak üçüncü taraf bilgilerinin raporlanmasına ilişkin bir versiyonu ortaya çıkarmıştır. ABD yasalarında, ABD vergi mükelleflerinin yabancı mali hesaplarına ilişkin üçüncü taraf raporlamasının daha eski versiyonları da bulunmaktadır. Ancak, FATCA yabancı finans kurumlarının ABD'deki hesap sahiplerini belirlemelerini ve kimlikleri ile mali varlıkları ve hesaplarına ilişkin ayrıntılı bilgileri ABD'ye bildirmelerini zorunlu kılmaktadır. Aksi durumda yabancı finans kuruluşları, kendi ABD yatırım gelirleri üzerinden ağır bir stopaj vergisine tabi tutulmakta ve bu yaptırım da rekabet açısından finans kuruluşlarını dezavantajlı hale getirmektedir (Oei ve Ring, 2019, s. 724-725).

FATCA teorik olarak gönüllü uyum esasına dayalı olmakla birlikte, FATCA gerekliliklerine uymayan yabancı finans kuruluşlarının, ABD'den yapılan çok çeşitli ödemelerde %30 oranında stopaj vergisiyle karşı karşıya kalmaları söz konusudur. Bu durum ise ABD finans piyasasına katılımı ekonomik açıdan sürdürülemez hale getirecektir. Bu vergi cezasından kaçınmak için yabancı finans kuruluşlarının ABD Gelir İdaresine [IRS] kaydolması ve istenen bilgileri sağlamayı taahhüt ettikleri bir anlaşma imzalamaları gerekmektedir (Wöhler, 2018, s. 63-63).

FATCA, “İstihdam Düzenlemeleri İçin İşe Alım Teşvik Kanunu” (Hiring Incentives to Restore Employment-HIRE) içerisinde düzenlenmiştir. Söz konusu Yasa'nın 1417 1 c bölümüne istinaden finansal kuruluşlar, ABD'li kişilerin “isim, adres, vergi numarası,

hesap numarası, hesabın bakiyesi veya değeri ve hesaptaki büyük tutarlı değişimler (para çekilmesi, yatırılması, transferi)” şeklindeki bilgileri ABD Gelir İdaresi’ne (IRS) bildirmek durumundadır. (Yurdakul, 2013, s. 98-99). Bir başka bildirim konusu ise şirketlerin yüzde on veya daha fazla hissesini bulunduran ABD mükelleflerine dair bilgilerdir. Bireysel bazda ise, FATCA düzenlemeleri gereği ABD mükellefleri (genel uygulamada) toplamda 50.000 ABD Dolarını geçen tüm yabancı finansal varlıklarını ABD Gelir İdaresi’nin 8938 no’lu formunu doldurmak ve bu formu da yıllık beyannamelerine ekleyerek bildirmekle yükümlüdür (Yurdakul, 2013, s. 98-99).

Amerika Birleşik Devletleri’nde, Yabancı Banka ve Finansal Hesap Raporları (FBAR) gereklilikleri, ABD’li kişilerin yurt dışında tutulan hesaplara ilişkin bilgileri raporlamasını zorunlu kılmaktadır. Bu zorunluluğun uzun bir süre boyunca etkili bir şekilde uygulanmaması ve ABD vatandaşlarının, açıklanmayan yabancı banka hesaplarının ortaya çıkması nedeniyle ABD, karşı önlem olarak FATCA’yı yürürlüğe koymuştur. FATCA ile amaçlanan, tüm ABD’li kişilerin dünya çapındaki sermaye gelirlerinin etkili bir şekilde vergilendirilmesidir (Wöhrer, 2018, s. 62).

ABD, 2010 yılında FATCA ile vergi kaçakçılığına karşı mücadelede kapsamlı ve çok taraflı bir çabaya yönelik süreci tetiklemiştir. FATCA, söz konusu çabaların odak noktası olmak üzere, tüm önemli vergi cennetleri dahil vergiyle ilgili otomatik bilgi değişimini benimsemiştir. OECD ise fırsattan istifade FATCA’yı örnek alan, Ortak Raporlama Standardına (CRS) ilişkin “Çok Taraflı Yetkili Makam Anlaşmasını (MCAA)” uygulamaya koymuştur. Anlaşma 2018 sonlarında 104 ülke tarafından imzalanmış ve ilk bilgi değişimi 2017’de gerçekleşmiştir. FATCA ve CRS, kapsamı ve vergi kaçakçılarının yasal düzenlemeler karşısındaki mücadelesinde sınırlı bir alan bırakmaları dolayısıyla uluslararası vergi iş birliğinde yeni bir döneme damga vurmuşlardır (Ahrens ve Bothner, 2020, s. 850).

FATCA tarafından getirilen yeni raporlama yükümlülüklerinin, finansal kurumların gizlilik ve müşteri bilgilerinin ifşa edilmesine ilişkin yerel yasaları ihlal etme riskiyle karşı karşıya kalma sorunu birçok ülkeyle hükümetler arası anlaşmaların (intergovernmental agreements - IGAs) müzakere edilmesi yoluyla ulusal düzeyde çözülmüştür. Söz konusu anlaşmalar, yabancı finans kuruluşlarının FATCA ile getirilen yükümlülüklerini kendi iç kanunlarını ihlal etmeden yerine getirebilecekleri bir süreci detaylandırmıştır (Oei ve Ring, 2019, s. 724-725).

FATCA ile getirilen yükümlölüklerin uygulanması kapsamında iki tür anlaşma modeli benimsenmektedir. Bunlardan Model I, her ülkenin finansal kuruluşlarının FATCA düzenlemeleri gereği istenilen bilgileri öncelikle ulusal bir raporlama birimine iletimi sonrası bu birimin IRS ile temas kurması üzerinedir. Model I, finansal kuruluşların yasaya uyum için kendi ülkelerinde belirlenen yetkili makamlara sorumluluğunu da gerektirmektedir. Model II uygulamasında ise her bir finansal kuruluşun IRS ile kendisinin anlaşma kurması gerekmektedir. Finansal kuruluşlar Model II kapsamında, söz konusu anlaşma sonucu olarak raporlamasını doğrudan IRS'e yapmaktadır (Yurdakul, 2013, s. 100). Model 1'de karşılıklı (reciprocal) veya tek taraflı (non-reciprocal) bilgi paylaşımı yapılabilmektedir. Model 2'de ise sadece anlaşma konusu ülkeden ABD'ye tek taraflı bilgi gönderimi bulunmaktadır (Aktuğ ve Öz, 2021, s. 138).

OECD 2014 yılında temel bileşeni Ortak Raporlama Standardı (CRS) olan "Otomatik Bilgi Değişimi (AEOI) için Küresel Standart'ı" yayınlamış ve FATCA mekanizmasının "çok taraflılaştırılması" yönündeki arayış bu gelişmeye yol açmıştır. Hükümetlere, mükelleflerinin yabancı mali kuruluşlar nezdinde tuttıkları varlıkları hakkında bilgi almak için uygun bir araç sağlama ve böylece vergi kaçakçılığı ile mücadele amacını taşıması yoluyla aslında CRS, FATCA'nın gölgesi gibidir (Gadzo ve Klemencic, 2017, s. 209).

D'avino (2023, s. 8) çalışmasında, bulgularının, ABD vergi mükelleflerinin vergi cennetlerinde bulunan, özellikle de ABD vergi yetkili makamı ile bir IGA imzalayan yetki alanlarında bulunan, küresel ABD bankalarında tutulan mevduatlarının FATCA sonrası kaçtığına işaret ettiğini belirtmiştir. Aynı çalışmada, vergi cennetlerinin vergi kaçakçılığına ev sahipliği yaptığı bilirse bile, varlık korumayı kolaylaştıran kurumlar hakkında çok az şey bilindiğinden ABD bankalarının offshore varlık korumasına etkisine dair kanıt bulmanın bile başlı başına önemli bir kanıt olduğu ileri sürülmüştür. Ayrıca ABD bankacılık sistemi içerisinde, yasal arbitrajla tutarlı olarak, IGA'yı imzalamayan ülkelerde bulunan şubelere sınır ötesi mevduat transferine dair kanıtlar elde ettikleri ve ilgili şubeler arasında proaktif mevduat kaydırmanın, ABD küresel bankalarının mevduat kaybını kontrol altına alma ve offshore bankacılık hizmetlerinde yabancı rakipleriyle eşit bir oyun alanı sağlama girişimi olarak yorumlanabileceği ifade edilmiştir.

Urinov'a (2019, s. 300) göre uluslararası düzeydeki vergisel anlaşmalarının kısıtlılıkları bulunmaktadır. FATCA açısından bakıldığında, FATCA düzenlemelerinin uygulanması

için yapılan hükümetlerarası anlaşmalar, raporlanabilir hesaplar için minimum eşik değerlerine sahipken, diğer uluslararası anlaşmaların (çift taraflı, çok taraflı veya bölgesel) çoğunda bu tür eşikler yoktur. Raporlanabilir hesapların gerçek faydalanıcılarının belirlenmesine ilişkin gereklilikler arasında da farklılıklar bulunmaktadır. Bu farklılıklar ise, uluslararası vergisel anlaşmaların birincil yöneticileri ve maliyetlere katlanıcıları durumundaki finansal kurumlar için zorluklar yaratabilir.

Yurdakul (2013), FATCA'ya uyum göstermeyen bir ülkenin ABD ile doğrudan yatırım ve ticaret bağlantısının zorlaşacağını, uluslararası ödemeler bağlamında da ABD piyasalarında muhabir bankacılık ilişkisi kurmanın sıkıntıya düşeceğini ileri sürmektedir. Zira IRS, finansal kuruluşlardan, FATCA kapsamında bilgi paylaşımında iş birliği içinde olmayan müşterilerinin hesaplarını makul bir sürede kapatmalarını istemektedir (Yurdakul, 2013, s. 101).

Türkiye'nin FATCA imza sürecinde, 22 Mart 2013 tarihinde ABD ile karşılıklılık esasına dayalı şekilde Model I üzerinde müzakerelere başlanması kararlaştırılmış, 3 Haziran 2014 tarihi itibarıyla Türkiye özde anlaşma sağlanan ülkeler listesine eklenmiştir. 29 Temmuz 2015 tarihinde "Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Amerika Birleşik Devletleri Hükümeti Arasında Genişletilmiş Bilgi Değişimi Yoluyla Uluslararası Vergi Uyumunun Artırılması Anlaşması" (FATCA Anlaşması) Ankara'da imzalanmıştır (http-9). Söz konusu Anlaşma'nın dayanağı Türkiye ile ABD arasında 28 Mart 1996 tarihinde imzalanan (1996) ve otomatik bilgi değişimine de izin veren "gelir üzerinden alınan vergilerde çifte vergilendirmeyi önleme" anlaşmasının 26. maddesidir. FATCA kapsamında ABD, "ABD finans kuruluşlarınca tutulan ve Türkiye Cumhuriyeti mukimlerince sahip olunan belirli hesaplara ilişkin" bilgi toplamayı ve "bu bilgileri Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile eşit düzeyde paylaşmayı" taahhüt etmiştir. Bakanlar Kurulu'nca FATCA, 5 Ekim 2016 tarihli 29848 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan 2016/9229 sayılı Karar ile onaylanmıştır (Ferhatoğlu, 2018, s. 814).

GİB 2023 Yılı Faaliyet Raporu'nda (2024, s. 143-144) belirtildiği üzere, FATCA Anlaşması kapsamında, ABD ile otomatik bilgi değişimi ilişkisi yürütülmektedir. Türkiye ile ABD arasında FATCA Anlaşması 2015 yılında imzalanmış ve 2016 yılında onaylanarak Resmi Gazete'de yayımlanmıştır. 14 Haziran 2021 tarihinde yürürlüğe giren FATCA Anlaşması kapsamında ABD ile 2022 yılında 2021 yılı verileriyle değişime

başlanmıştır. Söz konusu Rapor’a göre, “2023 yılı itibariyle 2014-2022 yıllarına ilişkin veriler karşılıklı olarak paylaşılmıştır (GİB, 2024, s. 143-144)”.

2.9.5 Avrupa konseyi/OECD vergi konularında karşılıklı idari yardımlaşma sözleşmesi kapsamında bilgi değişimi

Vergi konularında uluslararası iş birliğine yönelik kapsamlı bir araç olan “Avrupa Konseyi ve OECD Vergi Konularında Karşılıklı İdari Yardımlaşma Sözleşmesi”, (CoE/OECD Çok Taraflı Sözleşme) Danimarka, Finlandiya, Norveç, İsveç ve İzlanda tarafından imzalanan ve bilgi değişimini sağlayan ilk çok taraflı anlaşma olan anlaşma model alınarak hazırlanmıştır. CoE/OECD Çok Taraflı Sözleşmesi, Avrupa Konseyi ve OECD tarafından 1979’da birlikte geliştirilmiş ve 25 Ocak 1988 tarihinde söz konusu iki örgüte üye devletlerin imzasına açılmıştır. Sözleşme, beş ülke tarafından onaylanarak 1 Nisan 1995 tarihinde yürürlüğe girmiştir. İkili bilgi değişimi anlaşmalarıyla karşılaştırıldığında daha kapsamlı hükümler sağladığı ileri sürülmektedir. Ayrıca, sözleşme başlangıçta çok geniş çapta uygulanmamış ve devletlerin imza süreci çok çabuk olmamıştır (Wöhrer, 2018, s. 54-55).

Avrupa Parlamentosu (European Parliament) tarafından 2013 yılında yayınlanan çalışmada, “Avrupa Konseyi’ne” üye devletlerin, offshore finans sistemi tarafından kolaylaştırılan vergiden kaçınma, vergi kaçakçılığı ve vergi yolsuzluğu nedeniyle her yıl milyarlarca dolar kaybettiği belirtilmiştir. Ayrıca söz konusu çalışmada, bu boyuttaki vergi kaçakçılığının yalnızca sıradan vergi mükelleflerini, kamu maliyesini ve sosyal harcamaları cezalandırmakla kalmadığı, aynı zamanda iyi yönetişimi, makroekonomik istikrarı ve sosyal uyumu da tehdit ettiği ileri sürülmüştür (European Parliament, 2013, s. 33). Bu durumun, vergisel konularda CoE/OECD Çok Taraflı Sözleşmesi gibi iş birliğini artırmaya teşvik edici uygulamalara ve anlaşmalara yol açtığı söylenebilir.

Avrupa Birliği’ne üye ülkelerin tamamının yanında Ağustos 2023 itibarıyla 147 ülkenin taraf olduğu CoE/OECD Çok Taraflı Sözleşmesi, uluslararası vergisel iş birliği ve şeffaflık çabalarına uygun şekilde 2011 yılında Türkiye tarafından da imzalanmıştır (GİB, 2023, s. 4). 20 Mayıs 2017 tarihli Resmi Gazete’ de yayımlanan 7018 sayılı Kanun ile söz konusu Sözleşmenin çekince ve beyanlarla birlikte onaylanması uygun bulunmuş, 26 Kasım 2017 tarihli Resmi Gazete’de yayımlanan 2017/10969 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile ilişik çekince ve beyanlarla birlikte onaylanması kararlaştırılmıştır. 2018/11790 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile yürürlük tarihi 1 Temmuz 2018 şeklinde belirlenmiştir.

OECD ve BM Modelleri ile karşılaştırıldığında, olası bilgi alışverişi biçimlerini yalnızca “Yorumlar”da ele alan OECD Modeli'nin 26. maddesinin tersine, CoE/OECD Çok Taraflı Sözleşmesi, talep üzerine bilgi değişimi (madde 5), otomatik bilgi değişimi (madde 6) ve kendiliğinden bilgi değişiminin (madde 7) yapılabilir/mümkün olduğunu açıkça belirtmektedir. Sözleşme, geleneksel bilgi değişimi türlerinin yanında, gönüllü olarak eş zamanlı vergi incelemeleri (madde 8) ve yurt dışında vergi incelemelerini (madde 9) de öngörmektedir. Bilgi değişimi, bir vergi anlaşması veya TIEA kapsamında daha kısıtlayıcı iken, CoE/OECD Çok Taraflı Sözleşmesinde daha kapsamlı bir şekilde uygulanabilmektedir (Wöhrer, 2018, s. 56-57).

CoE/OECD Çok Taraflı Sözleşme, 2010 yılında bir Protokol ile değiştirilmiştir. Protokol'un amacı, Çok Taraflı Sözleşme'yi diğer uluslararası bilgi değişimi araçlarıyla uyumlu hale getirmek ve OECD veya Avrupa Konseyi üyesi olmayan Devletler için Sözleşme'yi kullanılabilir hale getirmektir. 2. maddesi, Çok Taraflı Sözleşme'nin kapsadığı vergilerden bahsetmektedir ki doğrudan vergilerin en önemlisi olan gelir veya kazanç üzerinden alınan vergilere uygulanacaktır. Madde 4.1'e göre ise, Akit Devletler, “iç mevzuat hükümlerinin yürütülmesi veya uygulanması ile ilgili olduğu öngörülen bilgileri” paylaşmakla yükümlüdürler. Ayrıca, 6. maddeye göre otomatik bilgi değişimi, konu kategorilerinin ve bilgi değişimi için izlenecek prosedürlerin belirlenmesi için yetkili makamlar arasında karşılıklı bir anlaşma yapılmasını gerektirmektedir. Bir Devlet, kendiliğinden bilgi değişimi veya talep üzerine bilgi değişimi durumunda, bilginin başka bir Devlete aktarılabilmesi için vergi mükellefinin bilgilendirilmesi gerektiğine dair ulusal mevzuatında garanti verebilir. Ancak çoğu ülke, Küresel Forum tarafından hazırlanan akran inceleme raporlarındaki gerekliliklere uymak için bu garantileri kaldırmıştır (Diepvens ve Debelva, 2015, s. 211).

Aktuğ ve Öz (2021, s. 129) çalışmalarında, CoE/OECD Çok Taraflı Sözleşmesi'nin 18. maddesinde yapılan değişikliğe dikkat çekmişlerdir. Çalışmada belirtildiği üzere, Protokol ile, 18'inci maddenin 1/b bendinde düzenlenen “hakkında talepte bulunulan kişinin adı, adresi ve bu kişinin kimliğinin belirlenmesine yarayacak diğer hususlar” ifadesindeki “ve” ibaresi “veya” olarak değiştirilmiş ve böylece bilgi talep edilecek Akit devlete gönderilecek bilgilerin kapsamı genişletilmiştir. Bu madde düzenlemesi, mükellef hakları açısından değerlidir. Söz konusu madde ile Akit devletlere mükelleflere ilişkin kişisel bilgileri edinme ve karşı tarafa gönderme açısından hukuki bir dayanak

vermektedir. Aynı şekilde, 22. maddede yer verilen düzenleme ile bilgilerin gizliliğinde bilgiyi alan tarafın gerekli korumayı sağlaması için 1. ve 2. fıkralardaki hükümler oluşturulmuştur. Bilgiyi alan tarafın bilgiyi sağlayan taraftan kişisel verilerin korunması bağlamında riskli ve zayıf olabilme ihtimaline önlem olarak bilgiyi alan tarafın, “bilgiyi sağlayan tarafın iç mevzuatında öngörülen koruma tedbirleri ile uyumlu” şekilde davranması gerektiği düzenlemesine gidilmiştir (Aktuğ ve Öz, 2021, 129).

CoE/OECD Çok Taraflı Sözleşmesi’nin giriş bölümünde vergi amaçlı bilgi değişimi sürecinde “mükelleflerin haklarının yeterli düzeyde korunmasının” sağlanması önemli olarak vurgulansa ve kişisel veri gönderiminin ve mahremiyetin korunmasının önemine değinilse de söz konusu Sözleşme ilgili kişilere usul yönünden herhangi bir hak vermemektedir. Vergi mükelleflerine dair haklar ve güvenceler konusunda, Sözleşme, madde 21 1. fıkrada yalnızca, talepte bulunulan devletin iç yasalarına ve idari uygulamalarına atıfta bulunmaktadır. CoE/OECD Çok Taraflı Sözleşmesi, yardım sağlama yükümlülüğüne OECD Modeli, BM Modeli ve TIEA’lar gibi belirli sınırlamalar getirmekteyse de devletlerin bu durumlarda bilgi değişimini yasaklamamakta fakat talepte bulunulan devlete bu sınırlılıklara dayanarak belirli bilgilerin sağlanmasını reddetme fırsatı vermektedir (Wöhrer, 2018, s. 59).

2.9.6 BEPS eylem planı’nda bilgi değişimi

Bilgi değişimi konusunda önemli çalışmalardan birisi “Matrah Aşındırma ve Kâr Aktarma Projesi- BEPS” kapsamındaki eylem planlarının ortaya çıkışı ve uygulanmasıdır. “G20 ve OECD üyesi ülkeler, küreselleşmenin sonucu olarak ortaya çıkan vergisel sorunların önüne geçebilmek için ortak bir girişime imza atmış ve BEPS Eylem Planı’nı devreye almışlardır (Vergi Konseyi, 2022, s. 39).

OECD’nin (2024), G20 Maliye Bakanları ve Merkez Bankası Başkanlarına yönelik yayımladığı rapora göre, BEPS Projesi’nin amacı, vergi ödemekten kaçınmak amacıyla vergi özelgelerindeki boşluklardan yararlanan çokuluslu şirketlerce kullanılan vergi planlaması konusundaki stratejileri ele almaktır. Söz konusu Rapor’da BEPS “Kapsayıcı Çerçevesi”nin, vergiden kaçınma olgusuyla mücadele etmek, uluslararası vergi özelge uygulamasındaki tutarlılıkları geliştirmek, daha şeffaf bir vergi ortamı sağlamak ve ekonominin dijitalleşmesi sonucu ortaya çıkan vergisel zorluklara çözüm bulmak için 15 BEPS Eylemini uygulamaya devam ettiği belirtilmiştir (OECD, 2024a, s. 4).

BEPS'e ihtiyaç duyulmasının ardındaki gerekçelere, vergi cennetleri ve transfer fiyatlandırması örnek verilmektedir. Zira vergi cennetleri ve transfer fiyatlandırması kullanılarak yapılan vergisel planlamalar, bazen yasal yollardan yararlanılarak bazen de yasa dışı alanlara çıkılarak gerçekleştirilmektedir. Dolayısıyla, bir uygulamayı vergiden kaçınma veya vergi kaçakçılığı olarak doğrudan nitelendirmek her durumda kolay olmamaktadır. Bu noktada vergi cennetlerinin özellikle çok uluslu şirketler açısından faydasının, vergi matrahlarının ülke dışında saklanarak vergisel avantaj sağlamaları olduğu söylenebilir. Bu tür vergi planlamaları sonucu devletlerin vergi geliri azalmaktadır (Birinci ve Eser, 2017, s. 449-450). İşte BEPS, bu vergi geliri azalmasının önüne geçebilmek ve önceki bölümlerde açıklanan çifte vergilendirme ile mücadelenin yanında, farklı olarak “çifte-vergilendirilmeme” riski ile mücadele etmek için oluşturulmuştur denebilir. Çünkü özellikle çokuluslu şirketlerin vergi planlamaları sonucunda geleneksel çift taraflı vergilemenin önlenmesine dair yöntemler eksik kalabilmekte ve aslında ülkelerce, çifte vergilendirememe durumu ile karşı karşıya kalılabilmektedir.

Asimetrik bilginin önemi, uluslararası vergilendirme alanında da ortaya çıkmaktadır. Çünkü, bakıldığında “sınırlı kaynaklarla çalışan ve güçlü çokuluslu kuruluşlarla asimetrik bilgi temelinde rekabet eden vergi otoriteleri, vergi uyumunu iyileştirme ve uygulama çabalarında her zaman bir yetiştirme oyunu oynayacaklardır (Evans ve Joseph, 2018, s. 35)”.

Tarihsel süreç incelendiğinde, OECD'nin çabaları sonucu uluslararası vergileme kurallarını belirlemek alanında BEPS'in ortaya çıktığı söylenebilir. OECD, 12 Şubat 2013'te söz konusu çalışmaların bulgularını özetleyen “Matrah Aşındırma ve Kar Aktarımı” raporunu yayınlamış ve içerisinde 15 Eylem yer alan BEPS planı 19 Temmuz 2013'te yayınlanmıştır (Birinci ve Eser, 2017, s. 451).

Vergi özelgelerinin faydası işlemlerin vergisel boyutunda hukuki kesinlik sağlaması ve bunun da hem vergi idareleri hem de vergi mükellefleri için geçerli olmasıdır. Belirli vergi mükelleflerine özel vergi avantajları sağlamak için vergi özelgelerinden faydalanılabilir. İşte bu noktada, BEPS'in 5. Eylemi devreye girmekte ve şeffaflığı artırmak amacıyla zorunlu spontane bilgi alışverişini vergi özelgelerini kapsayacak şekilde genişletmektedir. Söz konusu zorunluluk vergi özelgelerinin bilgi değişimine tutulması esasına dayanmaktadır. Burada amaçlananın vergi idareleri arasındaki iş

birliğinin artması olduğu ileri sür÷lmektedir. Böylece vergisel avantaj vermek yoluyla vergi rekabeti önlenmeye çalışılmakta ve vergi özelgelerinin bilgi değişimi bir standart oluşturmaktadır (Wöhrer, 2018, s. 68).

OECD'nin 2024 yılında yayımladığı Rapor'da BEPS Eylem Planı 5'in amacı; "Eylem 5, tercihli vergi rejimlerinin ve hiçbirini veya sadece nominal vergi yetki alanlarının zararlı vergi rekabetine yol açmamasını sağlar ve vergi idarelerinin BEPS risklerine yol açabilecek vergi özelgeleri hakkında bilgi alışverişinde bulunmasını gerektirir" şeklinde açıklanmaktadır. Söz konusu Rapor'a göre, akran incelemesi değerlendirmeleri, Eylem 5 içeriğindeki vergi özelgelerine ilişkin zorunlu spontane bilgi alışverişı ile ilgili olarak 131 yetki alanında yıllık olarak gerçekleştirilmektedir. Son durum olarak ise, 100 yetki alanının BEPS Eylem 5 asgari standardıyla tamamen uyumlu olduğu; incelenen diğer 31 yetki alanının, bilgi değişiminde bulunmak amacıyla yasal veya operasyonel çerçevelerini iyileştirmeye yönelik toplam 58 tavsiye aldığı belirtilmiştir. Önemli bir veri ise, Eylem 5 kapsamında belirlenen 24.000'den fazla vergi özelgesi ile ilgili olarak söz konusu Rapor tarihine kadar 54.000'den fazla bilgi alışverişinin gerçekleştirilmiş olmasıdır (OECD, 2024a, s. 8).

BEPS girişimi esasen uluslararası vergilemede bazı standartlara kavuşturma amacı da taşımaktadır. Transfer fiyatlandırmasının dokümantasyonunda standart sağlamaya yönelik olarak BEPS 13. Eylem planı ile dokümantasyon birliği konusu ele alınmıştır (Vergi Konseyi, 2022, s. 40). "Transfer Fiyatlandırması Dokümantasyonu ve Ülke Bazlı Raporlama" başlığını taşıyan BEPS Eylem 13, yüksek gelirli çok uluslu şirketlerin faaliyette bulundukları ülkeler bağlamında bilgilerinin standart dokümantasyon aracılığıyla raporlanması esasına dayanmaktadır. Söz konusu bilgiler olarak ise, bu şirketlerin elde ettikleri kazançlar, vergileri, çalışan sayıları ve dağıtılmamış karları belirtilebilir (Arıttı Erdem and Odabaş, 2023, s. 636). "BEPS'in 13. Eylem'i; genel rapor, transfer fiyatlandırması raporu ve ülke bazlı rapor (Country by-Country Reporting ya da CbCR) olmak üzere üçlü raporlama standardına dayanmaktadır (Vergi Konseyi, 2022, s. 40).

Konu ile ilgili olarak, 25 Şubat 2020 tarih ve 31050 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan 2151 sayılı Cumhurbaşkanı Kararı yayımlanmış, ülke bazlı raporun içeriğine ve ilk ülke bazlı raporun idareye sunumuna dair bilgilere yer verilmiştir. Türkiye Cumhuriyeti adına 30 Aralık 2019 tarihinde Ankara'da imzalanmış olan "Ülke Bazlı Raporların Değişimine

İlişkin Çok Taraflı Yetkili Makam Anlaşması" da 1 Ekim 2020 tarihli ve 31261 (Mükerrer) sayılı Resmi Gazete’de yayımlanan 3038 sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararı sonucunda onaylanmış ve böylece çok uluslu şirketlerin beyan ve bildirimde bulunacağı ülke bazlı raporların otomatik olarak değişimine giden yolda ulusal mevzuat düzenlemeleri yapılmıştır. Ayrıca, 14 Şubat 2022 tarihli ve 31750 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanan 5191 sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararı’nda da “Türkiye Cumhuriyeti Yetkili Makamı ve Amerika Birleşik Devletleri Yetkili Makamı Arasında Ülke Bazlı Raporların Değişimine İlişkin Anlaşma’nın” onaylandığı belirtilmiştir.

Vergi Konseyi (2022) tarafından “Ülke Bazlı Rapor” tanımı ve açıklaması;

Ülke bazlı rapor; çok uluslu işletmelerin faaliyette bulunduğu tüm ülkelerdeki gelirlerini, kârlılıklarını, ödenen toplam vergi tutarını, sermaye bilgilerini, maddi varlıkların net defter değerlerini, çalışan sayılarını ve şirketlerin ana faaliyetleri ile işlevlerini gösterdiği tablolardan oluşan ve ülkeler arasında kurulan anlaşmalar neticesinde farklı vergi idareleri arasında paylaşılabilen bir raporlamadır. Ülke bazlı raporun amacı, çok uluslu işletmelerin finansal ve vergisel durumlarının uluslararası boyutta şeffaflığını sağlamaktır

şeklinde yapılmıştır (Vergi Konseyi, 2022, s. 40).

1 Eylül 2020 tarihli ve 31231 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanan “Transfer Fiyatlandırması Yoluyla Örtülü Kazanç Dağıtım Hakkında Genel Tebliğ (Seri No: 1)’De Değişiklik Yapılmasına Dair Tebliğ’e göre (Seri No: 4); ülke bazlı raporun içeriği;

Ülke bazlı rapor; 3 tablodan oluşur ve tablolar aşağıdaki bilgileri içerir:

- a) Tablo 1- Gelirin, vergilerin ve işletme faaliyetlerinin ülke bazında dağılımı; çok uluslu işletmeler grubunun faaliyet gösterdiği her bir ülke ile ilgili gelir, vergi öncesi kâr/zarar, ödenen gelir/kurumlar vergisi, tahakkuk eden gelir/kurumlar vergisi, sermaye, geçmiş yıl kârları, çalışan sayısı ile nakit ve nakit benzeri dışındaki maddi varlıklar,
- b) Tablo 2- Ülke bazında çok uluslu işletmeler grubuna dahil tüm işletmelerin listesi; çok uluslu işletmeler grubunun, ülke bazında, ilgili ülkede mukim her bir işletmesinin adı/unvanı, işletmenin kurulduğu ülke vergisel açıdan mukim olduğu ülkeden farklı ise bu ülkenin adı ve her bir işletmenin ana faaliyet konusu,
- c) Tablo 3- İlave açıklamalar; tabloların doldurulması sırasında gerek görülen ilave açıklamalar

şeklinde açıklanmıştır.

Ayrıca söz konusu Tebliğ’de, bir bildirim ile ülke bazlı rapor hazırlanmasına ilişkin olarak idareye bilgi verileceği düzenlenmiştir. Tebliğde,

Kapsama giren çok uluslu işletmeler grubu üyeleri tarafından; nihai ana işletme veya vekil işletme olup olmadıkları ve grup adına hangi işletmenin raporlama yapacağı ile hesap dönemi hakkındaki bilgiler, her yıl, raporlanacak hesap dönemini takip eden yılın Haziran ayı sonuna kadar Ek-5'teki içeriğe ve İnternet Vergi Dairesinde yer alan açıklamalara uygun şekilde “ülke bazlı raporlamaya ilişkin bildirim formu” doldurularak elektronik ortamda İnternet Vergi Dairesi üzerinden verilecektir.

düzenlemesi ile bildirimine dair açıklamalara gidilmiştir.

Ülke Bazlı Rapor'ların konu olacağı bilgi değişimine ilişkin olarak söz konusu 4 Seri No'lu Tebliğde; “Nihai ana işletmesi Türkiye’de bulunan çok uluslu işletmeler grubu adına hazırlanan ülke bazlı rapor, Türkiye’nin taraf olduğu ikili ve/veya çok taraflı uluslararası anlaşmalar çerçevesinde karşılıklı olarak diğer ülke vergi idareleri ile paylaşılabilir” hükmü ile ikili anlaşmalar sonucunda yapılacak bilgi değişimine değinilmiştir. Gizlilik ve güvenlik açısından ise, idare tarafından alınan ülke bazlı raporun içerdiği bilgilerin, Vergi Usul Kanunu’nun 5 inci maddesi (vergi mahremiyeti) ve ilgili uluslararası anlaşmaların gizlilik hükümlerine tâbi olduğu, ayrıca paylaşılan bilgilerin ilgili uluslararası anlaşmaların gizlilik hükümlerine tâbi olduğu düzenlenmiştir ((Transfer Fiyatlandırması Yoluyla Örtülü Kazanç Dağıtımı Hakkında Genel Tebliğ (Seri No: 1)’De Değişiklik Yapılmasına Dair Tebliğ (Seri No: 4)).

BEPS’in 13. Eylemi’nin getirdiği uygulama paketi ile, üç anlaşmadan oluşan ve ülke bazlı rapor standardının uygulanmasının yanında bilgi değişimini de sağlamak adına kullanılabilecek bir mekanizma oluşturulmuştur. Bahse konu anlaşmalar ise, “Vergi Konularında Karşılıklı İdari Yardımlaşma Sözleşmesi, İki Taraflı Yetkili Makam Anlaşmaları ve Çok Taraflı Yetkili Makam Anlaşmaları” şeklinde sıralanmaktadır. Oluşturulan bu anlaşmalar sayesinde, akit vergi idareleri arasında otomatik olarak ülke bazlı rapor bilgisi paylaşımı yapılabilmektedir. Yine, söz konusu anlaşmaların sağladığı bir unsur olarak çok uluslu bir şirketler grubunun sadece tek bir ülkede ülke bazlı rapor sunmasına imkanı getirildiği ve böylece uygulamada verimliliğin artırılmasının hedeflendiği ileri sürülmektedir (Vergi Konseyi, 2022, s. 40-41).

Genel Rapor’un tanımı “Transfer Fiyatlandırması Yoluyla Örtülü Kazanç Dağıtımı Hakkında Genel Tebliğ (Seri No: 1)’De Değişiklik Yapılmasına Dair Tebliğ’de (Seri No: 4)” yapılmış ve söz konusu Tebliğ’e göre, kurumlar vergisi mükelleflerinden “çok uluslu işletmeler grubuna bağlı ve bir önceki hesap dönemine ilişkin kurumlar vergisi beyannamesi ekinde yer alan bilançodaki aktif büyüklüğü ve gelir tablosundaki net

satışlar tutarının her ikisi de 500 milyon TL ve üzerinde olanlar” Genel Rapor hazırlama durumu ile yükümlü tutulmuşlardır. Ancak aynı tebliğle getirilen bir kolaylık sonucu bu mükelleflere, “yurt dışında bulunan bir grup işletmesi tarafından grup adına hazırlanmış bir genel raporu da, istenmesi durumunda İdareye veya vergi incelemesi yapmaya yetkili olanlara ibraz edebilme” imkanı tanınmıştır. Genel Rapor’da; “a) Organizasyon yapısı, b) Grubun işletme faaliyetlerinin tanımı, c) Grubun sahip olduğu gayrimaddi haklar, ç) Grup içi finansal işlemler ve d) Grubun finansal ve vergisel durumu” konularına değinilmesi düzenlenmiştir (Transfer Fiyatlandırması Yoluyla Örtülü Kazanç Dağıtımı Hakkında Genel Tebliğ (Seri No: 1)’De Değişiklik Yapılmasına Dair Tebliğ (Seri No: 4)).

OECD/G20 (2023) BEPS İlerleme Raporu’nda belirtildiği üzere, Eylem 13, konsolide grup geliri üzerinde mutabık kalınan bir eşik değerde (örneğin 750 milyon Avro) veya üzerinde olan tüm büyük çok uluslu şirket gruplarının ülke bazında (CbC) rapor hazırlama yükümlülüğünü öngörmektedir. Çok uluslu şirket gruplarının yıllık olarak ve faaliyet gösterdikleri her bir vergi yetki alanı için “gelir, gelir/kurumlar vergisi öncesi kâr ve ödenen ve tahakkuk eden gelir vergisinin/kurumlar vergisinin yanı sıra çalışan sayısı, sermaye, dağıtılmamış kazançlar ve maddi varlıkları” raporlamaları gerekmektedir. Çok uluslu şirket grupları bu raporlama ile ayrıca grup içinde belirli bir ülkede iş yapan her bir kuruluşu tanımlamalıdır. Bu sayede dünyanın dört bir yanındaki vergi idareleri, yabancı ortaklı büyük çok uluslu şirket grupları hakkında daha önce mevcut olmayan bilgileri alabilmekte, bu durum ise vergi idarelerinin, grubun iş yapısını daha iyi anlamalarını sağlamak ve risk değerlendirme kapasitelerini artırmaktadır. Aynı Rapor’da, Haziran 2018’deki ilk CbC rapor alışverişinden bu yana, CbC raporlamasının uygulanmasının iyi bir şekilde ilerlediği ve Ekim 2023 itibarıyla 89 ülke arasında CbC alışverişi için 3.300’den fazla ikili ilişkinin bulunduğu açıklanmıştır (OECD/G20, 2023, s. 13-14).

Bir diğer önemli konu olan güvenlik noktasında ise OECD/G20 İlerleme Raporu’na göre; gizlilik ve CbCR bilgilerinin uygun kullanımının, Eylem 13 üzerindeki çalışmaların önceliği olduğu ve gerçekleştirilen akran değerlendirmelerine göre, incelenen yetki alanlarından 91’inin, Otomatik Bilgi Değişimi (AEOI) standardının uygulanması bağlamında gizlilik ve veri koruma önlemleri açısından Küresel Forum tarafından bir değerlendirmeye tabi tutulduğu belirtilmiştir. Ayrıca, 73 ülkenin, Kapsayıcı Çerçeve’nin

CbC raporlarının uygun kullanımını sağlamak için önlemlerin yerinde olduğuna dair güvence elde etmesini sağlamak için yeterince ayrıntılı bilgi sağladığı tespit edilmiştir (OECD/G20, 2023, s. 13-14).

2.9.7 Otomatik bilgi değişimi ve ortak raporlama standardı

Vergi Konularında Karşılıklı İdari Yardımlaşma Sözleşmesi'nin 6. maddesi uyarınca, Sözleşmeye Taraf Devletlerin Yetkili Makamlarının, otomatik bilgi alışverişinin kapsamı ve uygulanması gereken usul konusunda karşılıklı olarak anlaşması gerekmektedir. Söz konusu nedenlerle, ülke bazlı Raporların otomatik değişimi konusunda "CbC Raporlarının Değişimine İlişkin Çok Taraflı Yetkili Makam Anlaşması" ("CbC MCAA") ve "Ortak Raporlama Standardı" uyarınca finansal hesap bilgilerinin otomatik değişimine yönelik "Finansal Hesap Bilgilerinin Otomatik Değişimine ilişkin Çok Taraflı Yetkili Makam Anlaşması" "CRS MCAA") geliştirilmiştir (http-2).

Esasında vergi mükelleflerinin ikamet ettikleri ülke dışında sahip oldukları finansal varlıklarına dair bilgiler ilgili ülkeler tarafından edinilmekte ve böylece vergi kayıp ve kaçığının önlenmesi amacıyla oluşturulan vergi idareleri arasındaki iş birliği konusu önem arz etmektedir. Amerika Birleşik Devletleri tarafından atılan ilk adım 2010 yılında yabancı hesaplar vergi uyum yasası FATCA'dır. FATCA sonucunda ABD dışındaki finansal kuruluşlar ABD vergi mükellefi olan müşterilerinin varlıklarına dair bilgileri Amerikan gelir idaresine bildirmekle yükümlüdürler. Bu düzenlemenin amacı vergi kaçığına engel olunması şeklinde belirtilebilir. Daha sonrasında Amerika Birleşik Devletleri diğer ülkelerle hükümetlerarası anlaşmalar imzalamış ve böylece finansal hesap bilgilerinin otomatik raporlanmasını uluslararası hukukun gereklerine uygun hale getirmiştir. OECD'nin çalışmaları sonucunda oluşturulan otomatik değişim standardı 6 Mayıs 2014 tarihinde OECD üyesi olan ve olmayan bazı ülkelere taahhüt edilmiştir. Ortak raporlama standardı olarak adlandırılan bu yeni standart 15 Temmuz 2014 tarihinde yayınlanmıştır. Söz konusu standart raporlama, hesap bakiyelerinin elde edilmesi ve sahip olunan sermayenin saklamaya çalışıldığı durumları bertaraf edebilmek için oluşturulmuştur (Vergi Konseyi, 2022, s. 43-45).

Otomatik bilgi değişiminin çıkış noktasında, vergi kayıp ve kaçaklarını önleme konusunda oluşturulan iş birliğinin hem çok taraflı hem de otomatik bazda gerçekleşmesini sağlamak üzere OECD, Vergi Konularında Karşılıklı İdari Yardımlaşma Sözleşmesi (Sözleşme) oluşturmuştur. Avrupa Birliği üyesi ülkelerin tamamının yanında

bugün itibarıyla 147 ülkenin taraf olduğu söz konusu Sözleşme, uluslararası vergisel iş birliği ve şeffaflık gereği olarak 2011 yılında Türkiye tarafından da imzalanmış ve uygulamayı düzenleyen ve bugün itibarıyla 120 ülkenin taraf olduğu “Finansal Hesap Bilgilerinin Otomatik Değişimine İlişkin Çok Taraflı Yetkili Makam Anlaşması”nı (Anlaşma) da 21 Nisan 2017 tarihinde imzalamış, 31 Aralık 2019 tarihinde de onaylamıştır. Türkiye’de otomatik bilgi değişimi açısından bilgileri toplamaya ve paylaşmaya yetkili makam ise Hazine ve Maliye Bakanlığına bağlı Gelir İdaresi Başkanlığıdır. Türkiye, 2018 yılında bilgi değişimine başlama için taahhütte bulunmuştur. AB ülkeleri ile diğer ülkeler ise kendi aralarında otomatik olarak bilgi değişimine 2017 ve 2018 yıllarında başlamıştır (GİB, 2023, s.4).

OECD (2023) ülke istatistikleri Raporu’nda belirtildiği üzere, ülke bazlı raporların temel amacı transfer fiyatlandırması ve BEPS ile ilgili diğer risklerin üst düzeyde tespiti ve tarhiyatında vergi idarelerini desteklemek olsa da ülke bazlı raporlar, BEPS faaliyetlerinin ve çok uluslu şirketlerin ekonomik ve istatistiksel analizinin yapılmasında da rol oynayabilmektedir.

GİB (2024) 2023 Faaliyet Raporu’nda belirtildiği üzere, Finansal Hesap Bilgilerinin Otomatik değişimi kapsamında, 2019, 2020, 2021 ve 2022 yıllarına dair bilgilerin paylaşımı yapılmıştır. Söz konusu Rapor’da 2022 yılına dair verilerin takvimine uygun olarak 2023 yılı Eylül sonunda karşılıklı olarak aktivasyon sağlanan 78 ülkeye gönderildiği ve 88 ülkeden veri alındığı açıklanmıştır. Ayrıca,

2017 yılından itibaren söz konusu otomatik değişimin başlamasıyla birlikte değişim ülkelerinin Vergi Amaçlarına Yönelik Şeffaflık ve Bilgi Değişimi Küresel Forumu tarafından gerçekleştirilen standarda uyumluluk denetiminin bir parçası olan gizlilik ve veri güvenliği yönünden değerlendirilmesi süreci başlamıştır. Ülkemizin de 2022/Ekim ayında başlayan gizlilik ve veri güvenliği değerlendirme süreci devam etmektedir (GİB, 2024, s. 143)

denilerek konunun bilgi güvenliği boyutu ele alınmıştır.

3 EKONOMİK GÜVENLİĞE ETKİLERİ YÖNÜYLE BİLGİ DEĞİŞİMİNİN TÜRKİYE AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

3.1 Türkiye’de Ekonomik Güvenliğe Etki Eden Unsurlar

Türkiye ekonomisinde risk oluşturabilecek unsurlar olarak, faiz politikaları ve enflasyon, döviz kurları ve dış borç, cari açık, işsizlik, gelir dağılımı, kamu finansmanı ve bütçe açığı sayılabilir. Tüm bu unsurlar açısından kötüye gidiş ciddi ekonomik sorunlara yol açabilmektedir. Uygulanacak para ve maliye politikalarının amacı, söz konusu unsurları ele alarak sağlıklı bir büyümeyi ve ekonomik istikrarı sağlamak olmalıdır. Ekonomik beklentilerin doğru yönetilmesi de ekonomik politikaların uygulama aşamasında kesintiye uğramamasında etkilidir.

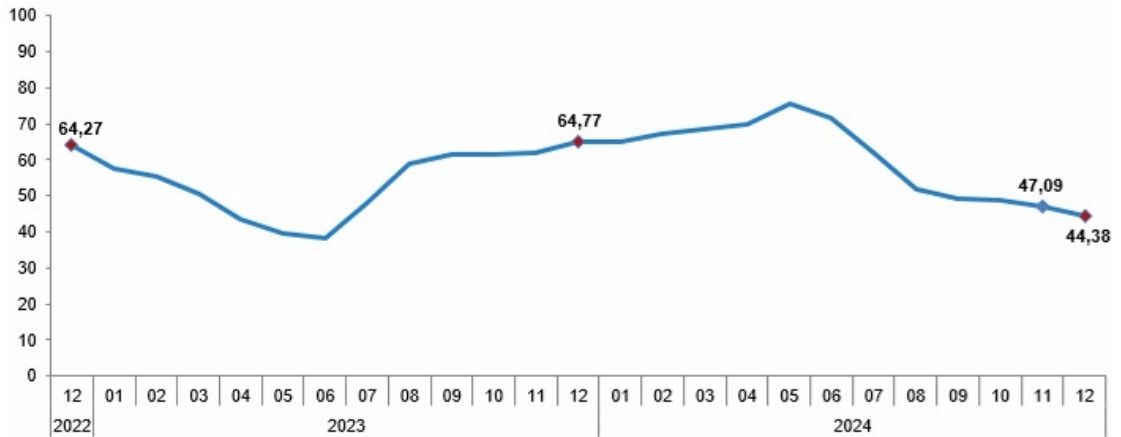
3.1.1 Faiz politikaları ve enflasyon

Yüksek enflasyon oranı ve faiz politikalarındaki istikrarsızlık, ekonomik büyüme ve yatırım ortamını olumsuz etkileyebilmektedir. Yüksek faizler, yatırımı azaltacak, istihdamı ve ihracatı düşürerek ekonomiyi soğutacak yani küçültecek ve yurt içinde oluşturulan katma değer yurt dışına aktarılmasına neden olacaktır. (Yılmaz, 2020, s. 23).

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) Aralık 2024 verilerine göre TÜFE'deki (2003=100) değişim 2024 yılı Aralık ayında, bir önceki yılın aynı ayına kıyasla yüzde 44,38 ve on iki aylık ortalamalara göre yüzde 58,51 olarak gerçekleşmiştir (Grafik 3.1).

Grafik 3.1

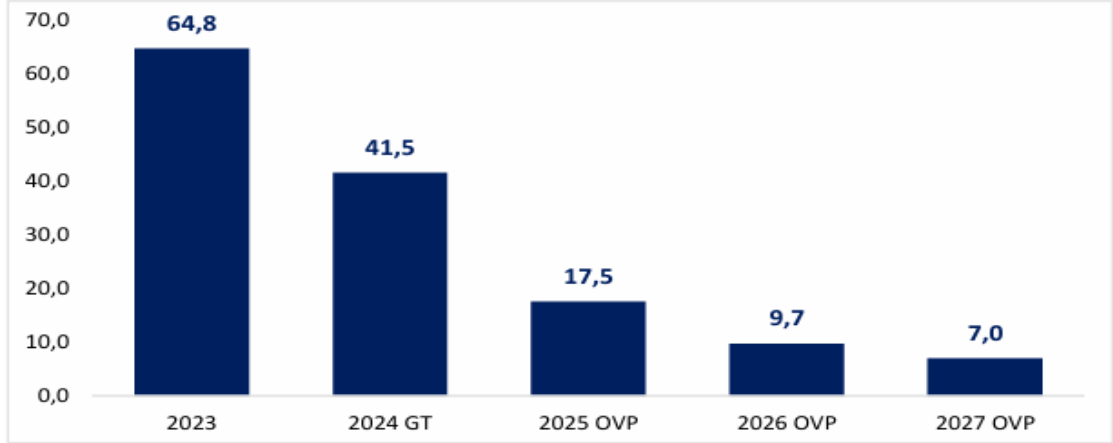
TÜFE yıllık değişim oranları (%), Aralık 2024, (TÜİK, Tüketici Fiyat Endeksi, Aralık 2024)

Orta Vadeli Program (2025-2027) (OVP), tüketici enflasyonu (TÜFE) konusunda düşüş hedeflemekle birlikte 2023 ve 2024 yıllarında yaşanan yüksek enflasyonu da göz önüne sermektedir. Aşağıdaki grafikte OVP kapsamındaki tüketici enflasyonu (TÜFE) verileri ve hedefleri yer almaktadır (Grafik 3.2).

Grafik 3.2

Yıl sonu TÜFE artış oranı (Yüzde), (OVP 2025-2027, s. 42).

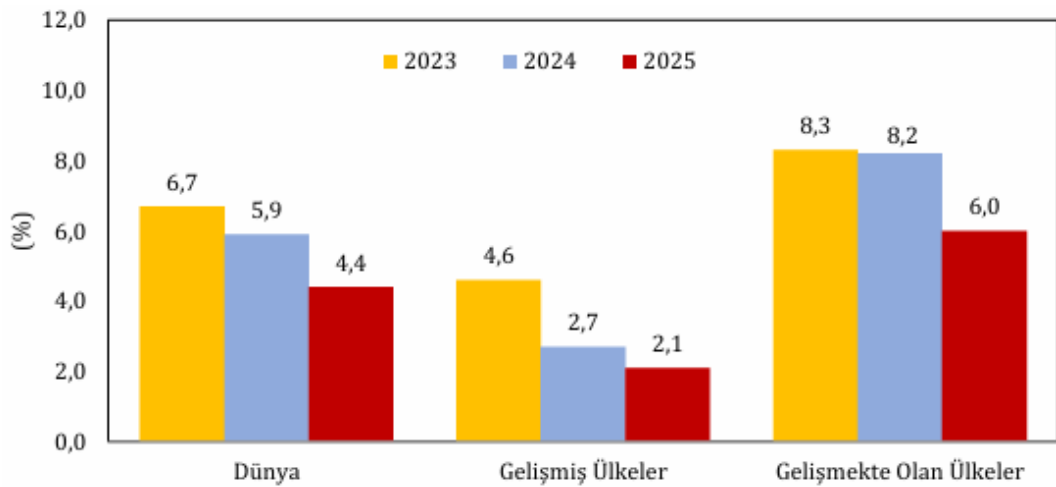

GT: Gerçekleşme Tahmini

Aşağıdaki grafikte yer verildiği üzere, Cumhurbaşkanlığı Strateji Başkanlığı Yıllık Ekonomik Raporu'na göre (2024), tüketici enflasyonu gelişmiş ülkelerde 2023 yılında ortalama yüzde 4,6 oranında gerçekleşmiş, 2024 yılında yüzde 2,7 olması ve 2025 yılında ise yüzde 2,1'e gerilemesi öngörülmektedir (Grafik 3.3).

Grafik 3.3

Enflasyon (TÜFE) (Cumhurbaşkanlığı Strateji Başkanlığı Yıllık Ekonomik Raporu 2024, s. 16).

Yukarıdaki verilerden yola çıkarak Türkiye açısından enflasyonun diğer ülkelerle karşılaştırıldığında yüksek olduğu anlaşılmaktadır. Yüksek enflasyonun oluşturacağı ekonomik risklerden kaçınmak için hızla düşürülmesi ve artışının da engellenmesi gerekliliği ortadadır.

3.1.2 Dış borç

Dış borçlanmanın ekonomik büyüme, yatırımlar ve ihracat hızlandırmada kilit bir rolü bulunmaktadır. Ülkelerin yeterli sermaye birikimi yoksa yabancı ülkeler ile bankalardan ve uluslararası kuruluşlardan dış borç şeklinde finansman arayışı doğaldır. İthalat yoluyla yatırım mallarının karşılanması sonucunda ekonomik büyüme amaçlansa da ihracat gelirlerinin görece düşük olması sonucunda ülkeler döviz sıkıntısına düşebilmektedir. Dış borçlar etkin şekilde kullanıldığında yatırımlar ile ekonomik büyümeyi hızlandırıcı etkileri görülmesine rağmen üretimi arttıracak alanlar yerine bütçe açıklarının ve cari harcamaların karşılanmasında dış borçların tercih edilmesi kaynak israfına yol açmakta ve dış borcun geri ödenmesini de zorlaştırmaktadır. Dış borç etkin olarak kullanılmazsa milli gelirdeki artış dış borcun anapara ve faiz ödemelerinden düşük kalacak ve dolayısıyla borcun yine borçla ödenmesi ihtiyacı zorunluluğu ile karşı karşıya kalınacaktır. Sonuçta, dış borç yükü artacak ancak ülkenin refahı azalacaktır (Kutlu ve Yurttagüler, 2016, s. 230).

Türkiye'nin 30 Eylül 2024 tarihi itibarıyla Brüt Dış Borç Stoku, 525,8 milyar ABD Doları olarak gerçekleşmiştir. Söz konusu stokun milli gelire oranı ise yüzde 41,7'dir. Net Dış Borç Stoku ise aynı tarih itibarıyla 265,4 milyar ABD Doları olarak gerçekleşmiş, milli gelire oranı ise yüzde 21,1 olmuştur (http-12).

2023 yılı sonunda 499,9 milyar dolar seviyesinde bulunan brüt dış borç stoku 2024 yılının ikinci çeyreği sonunda 512 milyar dolara yükselmiştir. Bu borcun 210,7 milyar dolarlık bölümü kamu sektörünün, 256,6 milyar dolarlık bölümü özel sektörün, 44,7 milyar dolarlık bölümü ise Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası'nın (TCMB) yükümlülüğündedir. 2024 yılı ikinci çeyreğinde brüt dış borç içinde özel sektörün payı yüzde 50,1, kamu sektörünün payı yüzde 41,1, TCMB'nin payı ise yüzde 8,7 seviyesinde gerçekleşmiştir. Aynı dönem itibarıyla brüt dış borcun GSYH'ya oranı yüzde 42,6 olmuştur (Cumhurbaşkanlığı Strateji Başkanlığı Yıllık Ekonomik Raporu 2024, s. 74).

Türkiye'nin ekonomi güvenliğinde dış borçları etkilemesi nedeniyle kur hareketleri de etkilidir. Reel döviz kuru hareketlerinin, gelişmekte olan ekonomilerin üretim ve ticaret

yapısı nedeniyle dış ticaret dengesi üzerinde rolü büyüktür. Türkiye ekonomisi de gelişmekte olan ülke ekonomisi olarak düşünüldüğünde özellikle üretim ve ticaret yapısının ithalat bağımlı olması dolayısıyla reel döviz kuru hareketleri dış ticaret dengesinde önemli etkilere sahiptir. Bu nedenle döviz kuru ve döviz kuru politikaları Türkiye ekonomisinin uluslararası rekabet gücünü belirlemektedir (Doğan ve Kurt, 216, s. 327).

3.1.3 Cari işlemler dengesi

Ödemeler dengesi “yurt içinde yerleşik ekonomik birimlerle yurt dışında yerleşik ekonomik birimler arasındaki mal ve hizmet ticaretini ve diğer ekonomik faaliyetleri gösterir” şeklinde tanımlanmaktadır (Eğilmez, 2020, s.167). Ödemeler dengesinin üç unsuru bulunmaktadır. Bu unsurlar; cari işlemler dengesi, sermaye ve finans hesapları ve rezerv varlıklardır. Cari işlemler dengesi; mal dengesi, hizmetler dengesi, gelir dengesi ve cari transferlerin toplamından oluşmaktadır. Mal dengesi yani dış ticaret dengesi ise, ihracat ile ithalat arası olan farkı vermektedir (Eğilmez, 2020, s. 167-169).

Türkiye’nin 2024 yılı cari işlemler dengesi verileri aşağıdaki tablo 3.1.’de yer almaktadır.

Tablo 3.1

Türkiye cari işlemler dengesi verileri (Ödemeler Dengesi Altıncı El Kitabı - Ayrıntılı Sunum-Milyon ABD Doları) (TCMB, Ödeneler Dengesi İstatistikleri, Ekim 2024)

2024	Ocak	Şubat	Mart	Nisan	Mayıs	Haziran	Temmuz	Ağustos	Eylül	Ekim
CİH	-2.324	-3.372	-3.969	-4.859	-645	780	1.398	4.805	3.011	1.880

CİH:Cari İşlemler Hesabı

Konak (2018) çalışmasında, Türkiye’de 2000-2017 yılları arası için cari işlemler açığının nedenlerini araştırmış ve özellikle dış ticaret açığına sebebiyet veren faktörlerin üzerinde durarak, döviz kurlarında oluşan dalgalanmaların, ithal girdi bağımlılığındaki artışların, nüfus artışlarına dayalı teknoloji yoğun ithal mal talebi artışının ve ekonomik büyüme meylinin cari işlemler açığını etkilediği sonucuna varmıştır. Çalışmada, dış ticaret açıklarının cari işlem açıkları ile aynı seyri izlediği, ara mal ithalatının dış ticaret açığına ve dolayısıyla da cari işlemler açığı artışına sebebiyet verdiği ileri sürülmüştür (Konak, 2018, s. 164).

Konuyla ilgili bir başka husus ise, cari işlemler açığı veren bir ülkenin bu açığı finanse edebilmesi için diğer ülke veya finans kuruluşlarına borçlanma ihtiyacının doğması veya bu ihtiyacın artması dolayısıyla bu sorunun aynı zamanda bir dış borç sorununu ortaya

çıkarmasıdır. Bu durum ise beraberinde yatırım finansmanı ve döviz sorununu da getirmektedir (Konak, 2018, s. 165).

Cari açık ve bütçe açığı arasındaki nedensellik ilişkisini tanımlayan ikiz açık hipotezinin Aslan vd. (2024) tarafından, 2003-2022 dönemi cari işlemler dengesi/GSYH ve bütçe dengesi/GSYH yıllık verileri kullanılarak Türkiye açısından geçerliliğinin araştırılması sonucunda Türkiye’de bütçe açığı ve cari açık arasında çift yönlü nedensellik ilişkisinin bulunduğu sonucuna varılmıştır. Söz konusu çalışmada belirtildiği üzere “tasarruf ve yatırım arasında güçlü korelasyon bulunması ve uluslararası sermaye hareketliliğinin düşük olması, Türkiye’nin dış borçlanma kapasitesini sınırlandırmaktadır.” (Aslan vd, 2024, s. 165). Burada açıklanması gerekli bir husus, çalışmada yer verilen Feldstein-Horioka Hipotezinin, bütçe açığı ve cari açık arasındaki karşılıklı ilişkiyi, tasarruf ve yatırımlar ile uluslararası sermaye hareketleri açısından konuyu irdelemesidir.

Yılmaz ve Tütüncü (2020) çalışmalarında Türkiye için ikiz açıklar hipotezini incelemişler ve 1975 – 2017 dönemi için bütçe açığı ve cari açık arasındaki ilişkinin yönünü belirlenmeye çalışmışlardır. Çalışmada ileri sürüldüğü üzere, Türkiye gelişmekte olan ülke olarak kabul edilmekte ve dış dünyada meydana gelen ekonomik şoklar açısından kırılgan bir yapıya sahiptir. Açıklanan ekonomik yapıya uygun olarak, araştırma sonucunda, verilerin 1980 – 2008 dönemi için çift yönlü ilişkiyi desteklediği, ancak söz konusu dönemin öncesi ve sonrasında nedensellik ilişkisinin cari açıktan bütçe açığına doğru gerçekleştiği bulgularına ulaşılmıştır.

Söylenbilir ki yurt içinden özellikle genç nüfusun teknolojik gelişmelere açıklığı, tüketim talebinin yüksek olması gibi hususlar yurt dışında üretilen ürünlere olan talebi artırmakta, diğer yandan ekonominin büyüme yönlü eğilimi de ithal ara mallarına ihtiyacı diri tutmaktadır. Bu sebeplerle ithal malların veya teknolojik ürünlerin karşılığının sağlanmasında önemli miktarda yurt içi gelire ve aynı zamanda dövize ihtiyaç artmaktadır.

Cari işlemler hesabının açık vermesi sonucu ekonominin politika serbestliği azalmakta ve döviz kurları ile olumsuz dış ekonomik gelişmelere bağlı kırılganlığı azalmamaktadır. 2024 yılında cari açıktaki var olan iyileşmeler ve döviz rezervinde meydana gelen artışlar olumlu olarak değerlendirilmekle birlikte son yıllarda uygulanan ekonomik tedbirlerin gelecek için de uygulanma gerekliliği ve kırılganlığın azaltılması ihtiyacı öngörülebilir bir durumdadır.

3.1.4 Gelir dağılımı

Türkiye İstatistik Kurumu [TÜİK], maddi ve sosyal yoksunluk oranını; hane düzeyinde “otomobil sahipliği, ekonomik olarak beklenmedik harcamaları yapabilme, evden uzakta bir haftalık tatil masrafını karşılayabilme, kira, konut kredisi ve faizli borçları ödeyebilme, iki günde bir et, tavuk, balık içeren yemek yiyebilme, evin ısınma ihtiyacını karşılayabilme ve mobilyaları eskidiğinde değiştirebilme” değişkenleri üzerinden, fert düzeyinde ise “ eskimiş giysileri yerine yenisini alabilme, düzgün iki çift ayakkabıya sahip olabilme, ayda en az bir kez tanıdıkları ile toplanabilme, ücretli boş zaman faaliyetlerine katılabilme, kendini iyi hissetmek için bir miktar para harcayabilme ve kişisel amaçlı kullanım için internet sahipliği” değişkenleri üzerinden hesaplamaktadır. Maddi ve sosyal yoksunluk oranı tanımlaması, bu değişkenlerden on üç maddenin en az yedisini karşılayamayanların oranı şeklindedir. 2023 yılında maddi ve sosyal yoksunluk oranı %14,4 iken 2024 yılı sonuçlarında 1,1 puan azalarak %13,3 olarak tahmin edilmiştir (TÜİK, Yoksulluk ve Yaşam Koşulları İstatistikleri, 2024).

Gelir dağılımında eşitliğin sağlanması, sadece ahlaki bir zorunluluk değil özellikle yoksul kesim açısından bir gerekliliktir. Ayrıca sosyal bütünlük, refah ve istikrarlı bir ekonomi için de gelir dağılımının adaletli olması önemli bir faktördür. Gelir eşitsizliği ekonomik krizlerin de temel sebepleri arasındadır. Çünkü refah gelir dağılımının eşit olmayan dağılımından olumsuz olarak doğrudan etkilenmektedir (Güzel, 2018).

Güzel (2018)’e göre OECD ülkelerinin Gini katsayılarına ve Birleşmiş Milletler tarafından hazırlanan Dünya Mutluluk Raporu’ndan elde edilen mutluluk endeksine bakıldığında, mutlu ülkelerin gelir dağılımının daha adaletli olduğu görülmüştür. Ayrıca, gelir eşitsizliği ve aşırı yoksulluğun oluşturacağı durumlara suç oranlarının ve şiddetin artışı örnek olarak gösterilmektedir (Güzel, 2018, s. 393-394).

Serin Oktay ve Algan (2022, s. 681) çalışmalarında, 1995-2017 yılları arasında gelir eşitsizliğinin küresel boylamda azalış göstermediğini destekleyen kanıtlara ulaşmışlardır. Dolayısıyla, gelirin eşit dağıldığı ülkelere kıyasla gelirin daha eşit olmayan biçimde dağıldığı ülkeler arasında farkın arttığını ileri sürmüşlerdir. Çalışmalarında varılan bir diğer sonuç ise bütün gelir gruplarında gelir eşitsizliğindeki artışın yoksulluğu arttırdığı, ekonomik büyümenin ise yoksulluğu azalttığıdır. Burada önemli olan husus ise, ekonomik büyümenin yoksulluğun azaltılmasındaki olumlu etkisinin genel olarak ülkelerin gelir eşitsizliği seviyesine bağlı olduğudur.

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) 2024 yılı gelir dağılımı istatistiklerinde açıklandığı üzere, “Gelir dağılımı eşitsizliği ölçütlerinden olan Gini katsayısı, sıfıra yaklaştıkça gelir dağılımında eşitliği, bire yaklaştıkça gelir dağılımında bozulmayı ifade etmektedir.”. TÜİK tarafından yapılan araştırmada (Gelir Dağılımı İstatistikleri, 2024), Türkiye açısından Gini katsayısı 0,413 olarak açıklanmıştır. Ayrıca, Gini katsayısı farklı hesaplama yöntemlerine bağlı olarak, “tüm sosyal transferler hariç tutulduğunda Gini katsayısı 0,476, emekli ve dul yetim maaşı dahil diğer tüm sosyal transfer gelirleri hariç tutulduğunda ise 0,423 olarak tahmin” edilmiştir (TÜİK, Gelir Dağılımı İstatistikleri, 2024).

Türkiye’nin gelir dağılımı durumu konusunda karşılaştırma yapabilmek amacıyla Özsoy (2024, s. 366) tarafından yapılan ve Gini değeri 100 olarak alınan çalışmaya bakıldığında; 2021 yılı itibarıyla Türkiye’nin sosyal transferler sonrası Gini katsayısının 42,6, aynı dönem için Avrupa Birliği’nin 30,2, Danimarka’nın 27,0, Slovakya’nın 21,8, İsveç’in 26,8 olduğu gösterilmiştir. Bu verilerden yola çıkarak Türkiye’de gelir dağılımı eşitliğinin sağlanması için atılması gereken adımların bulunduğu anlaşılmaktadır.

3.1.5 Kamu finansmanı ve bütçe açığı

OECD (2024c) Gelir İstatistikleri Raporu’na göre, Türkiye’de vergi gelirlerinin Gayri Safi Yurt İçi Hasıla’ya (GSYH) oranı 2022’de %20,9’dan 2023’te %23,5’e yükselmiştir. 2022 ve 2023 yılları arasında OECD ortalaması ise %34,0’dan %33,9’a düşmüştür. 2000 yılından 2023 yılına kadar olan dönemde Türkiye’de söz konusu oran en yüksek 2011 yılında %25,7 iken, en düşük 2022 yılında %20,9 olmuş ve 2000 yılında da %23,5 seviyesinde gerçekleşmiştir. Türkiye, 2023 yılında Vergi Geliri/GSYH oranı bakımından 38 OECD ülkesi arasında 34. sırada yer almıştır.

Orta Vadeli Program (2025-2027)’da merkezi yönetim bütçesinde, genel bütçe vergi gelirlerinin GSYH’ya oranı 2025, 2026 ve 2027 program hedefi yüzde 18,1 olarak yer almıştır. Buna göre bütçe dengesi ise 2025 için yüzde -3,1, 2026 için yüzde -2,8, 2027 için ise yüzde -2,5 olarak öngörülmüştür. Faiz dışı denge program hedefi ise 2025 için yüzde 0,00, 2026 için yüzde 0,3, 2027 için ise yüzde 0,6 olarak öngörülmüştür. Aşağıdaki tabloda söz konusu verilere yer verilmiştir.

Tablo 3.2

Türkiye Orta Vadeli Program (2025-2027 Merkezi Yönetim Bütçesi, GSYH'ya Oran (Orta Vadeli Program (2025-2027), s. 73) GSYH'ya Oran, Yüzde

Yıl	2024GT	2025P	2026P	2027P
Gelirler	20,5	20,8	20,9	21,0
Genel Bütçe Vergi Gelirleri	17,2	18,1	18,1	18,1
Diğer Gelirler	3,3	2,7	2,8	2,9
Bütçe Dengesi	-4,9	-3,1	-2,8	-2,5
Faiz Dışı Denge	-1,9	0,0	0,3	0,6

GT: Gerçekleşme Tahmini

P: Program

Orta Vadeli Program'da (2025-2027), 2023 yılında yüzde 5,6 olan kamu kesimi genel açığı/GSYH oranı 2026 yılında yüzde 2,6'ya, 2027'de yüzde 2,3'e düşürme taahhüdü teyit edilmiştir. OECD'ye göre bu çaba kısmen yeni bir asgari kurumlar vergisi ve muafiyetlerin kaldırılması dahil olmak üzere vergi geliri artışlarına dayanmaktadır. Daha büyük açık kesintileri ise 2025 yılında depremle ilgili yatırımların büyük ölçüde azalacak olması nedeniyle, sermaye ve transfer harcamalarının azaltılması yoluyla harcama tarafından gelecektir (OECD, 2024b, s. 253).

Türkiye'nin 30 Eylül 2024 tarihi itibarıyla AB Tanımlı Genel Yönetim Borç Stoku 10.022 milyar TL olarak gerçekleşmiş, stokun milli gelire oranı ise yüzde 25,6'dır. Kamu Net Borç Stoku 6.706 milyar TL olarak gerçekleşmiş ve stokun milli gelire oranı yüzde 17,1'dir (http-13).

Kayıt dışı ekonomiye, vergi kaçırma ya da vergiden kaçınma amacıyla vergi idaresinin bilgisi dışında tutulan faaliyetler bütünü şeklinde bakıldığında, kayıt dışı ekonominin;

- rekabet eşitsizliği oluşturma,
- vergi gelirlerinde azalmaya yol açma,
- devlet gelirlerinin azalması sonucu bütçe açığı ortaya çıkmasına sebep olma ya da bu açığı artırma,
- borçlanma ihtiyacını artırma,
- borçlanma faiz oranlarını artırma,
- büyüme oranları, enflasyon ve işsizlik rakamlarıyla ilgili göstergelerin gerçeği yansıtmamasına yol açma,
- sosyal transferlerin azalmasına ve sonucunda toplumsal yapının ve ekonominin olumsuz etkilenmesine sebep olma,

- kanunlara uyan mükelleflerin de kayıt dışılığa yönelmesine sebep olma

gibi olumsuz etkileri bulunmaktadır (Çelik, 2024, s. 212-217).

Avrupa Parlamentosu'nun, Avrupa Ülkelerinin kayıt dışı ekonomi/gayri safi yurt içi hasıla (GSYH) oranlarına yer verdiği çalışmasında, 31 Avrupa Ülkesinin 2021 yılı kayıt dışı ekonomi/GSYH oranı ortalaması yüzde 17,3 ve 2022 için yüzde 17,2 olarak belirtilmiştir. Türkiye ekonomisi için kayıt dışı ekonomi/GSYH oranı ise aynı çalışmaya göre 2021 yılı için yüzde 32,0 ve 2022 için yüzde 32,9 olarak gösterilmiştir (Schneider ve Asllani, 2022, s. 15).

Türkiye'de kayıt dışı ekonominin yüksekliği, büyümeyi sağlama ve işsizliği azaltma açısından olumluymuş gibi düşünülebilir olsa da esasen hem resmi kayıtların, sistemsel düzenin, belge düzeninin ve finansal sistemin işleyişinin sağlığı hem de vergi gelirlerinin sağlıklı bir yapıda toplanması gibi birçok açıdan ekonomiyi olumsuz etkileyebileceği söylenebilir. Dolayısıyla, ekonomik güvenliğin sağlanmasında kayıt dışı ekonomi ile mücadele önemli bir role sahiptir.

3.1.6 Ekonomik beklentiler

Bir ülke ekonomisinin üzerinde beklentilerin etkisinin bulunduğu söylenebilir. Ekonomik kararlar günün gerçekleri yanında ileride olması beklenen koşullara göre alınmaktadır. Türkiye'de özellikle son yıllarda yaşanan enflasyonun kalıcı hale gelip gelmeyeceği de uygulanan sıkı maliye ve para politikasına rağmen beklentilerin gücüne bağlıdır.

Türkiye'de, gerekli makroekonomik istikrar politikalarının iç talebi yavaşlatması nedeniyle ekonomik büyümenin 2024 yılında yüzde 3,5'e, 2025 yılında ise yüzde 2,6'ya gerileyeceği tahmin edilmektedir. Sıkılaştan finansal koşullar ve devam eden mali konsolidasyonun hane halkı tüketimini sınırlayacağı, deprem sonrası yeniden yapılanmanın etkileri geçtikçe yatırım ve kamu tüketiminin de yavaşlayacağı beklenmektedir. Buna karşın, dış ortamdaki iyileşme ve uluslararası turizmde devam eden canlanma sayesinde ihracatın artacağı ve istikrar politikalarının etkilerinin azalmasıyla GSYH büyümesinin 2026 yılında toparlanarak %4'e ulaşacağı tahmin edilmektedir (OECD, 2024b, s. 252).

Türkiye açısından, fiyatlarda süregelen ılımlı seyre rağmen, yüksek enflasyon beklentileri ve güçlü ataletin enflasyon görünümü üzerindeki yukarı yönlü riskleri koruduğu ileri sürülmektedir. Yapısal reformların, makroekonomik çerçeveyi istikrara kavuşturmaya ve

uzun vadeli büyüme potansiyelini artırmaya yönelik mevcut çabaları destekleyebileceği düşünülmektedir (OECD, 2024b, s. 252).

Orta Vadeli Program (OVP) (2025-2027)'de, enflasyonla mücadeleye destek olacak biçimde finansal istikrarın güçlendirileceği, enflasyon ataletinin kırılacağı ve enflasyonun arz yönlü sebepleriyle daha etkin mücadele edileceği belirtilmiştir. Söz konusu Program'a göre 2025 yılı enflasyon gerçekleşme tahmini yüzde 17,5'tir.

Ülkelerin risk primleri (CDS) o ülkeye yönelik yatırım kararlarını etkilemektedir. 22 Mayıs 2023 itibarıyla 703 seviyesinde olan ülke risk primi 2024 Ağustos sonu itibarıyla 276 seviyesindedir. Ülke risk priminin yüksek olması, bankaların dış borçlanma koşullarını da olumsuz etkilemekte, yurt dışı borç çevirme oranlarının artmasına engel olabilmektedir. Düşük risk primleri ise bu bağlamda finansman ihtiyacında olumlu katkı sağlamaktadır (OVP 2025-2027, s. 20).

Küreselleşmenin etkilerinin hızlıca görüldüğü alanlardan birisi para politikası kararlarının diğer ülkelere etkileridir. Erduman vd. (2017) yaptıkları çalışmada, FED'in para politikasına ilişkin beklentilerin Türkiye'ye etkilerini incelemişler ve söz konusu beklentilerin Türkiye'ye yönelen portföy akımları üzerinde etkili olduğunu göstermişlerdir. Söz konusu çalışmaya göre, "FED para politikasında sıkılaşma beklentilerinin Türkiye'ye yönelen portföy akımları üzerinde anlamlı bir etkisi vardır, ancak politikada gevşeme beklendiği dönemlerde anlamlı bir etki görülmemektedir" (Erduman vd., 2017, s. 1). Buradan yola çıkarak, Türkiye ekonomisi üzerinde sadece kendi dinamiklerinin değil dış faktörlerin de etkili olduğu, beklentilerin yönetiminde bu tür etkilerin de göz önüne alınması gerektiği sonucu ortaya çıkmaktadır.

Ekonomik beklentilerin yönetilmesinde ekonomik savaşların rolü önemli hale gelmiştir. Çünkü, günümüzde özellikle ABD ile AB ve Çin arasında gelişen ekonomik savaşlar, gümrük tarife uygulamaları başa olmak üzere çeşitli alanlarda kendini göstermektedir. Her ne kadar ülkeler arasında küresel serbest ticaret geçerli gibi gözükse de ülkeler korumacılık mantığıyla kendi ihracat mallarının ithalatına engel olmaya çalışmakta, yaptırımlar, teşvikler ve destekler gibi diğer yöntemlerle ekonomik olarak birbirleriyle mücadele etmektedir. Dolayısıyla, dikkat edilmesi gereken bir diğer husus bu konuda da stratejilerin oluşturulması, diğer rakip ülkelerin hamlelerine karşılık önceden planların yapılmış olmasıdır.

3.2 Ekonomik Güvenliğe Etkileri Yönüyle Bilgi Değişiminin Türkiye Açısından Değerlendirilmesi

Bilgi değişiminin yasal ve kurumsal yönlerine çalışmanın önceki bölümlerde değinilmekle birlikte Türkiye'nin beşeri ve ekonomik yapısına dair özellikleri açısından konunun ekonomik güvenliğe etkileriyle değerlendirilmesinde üzerinde durulması gereken hususlar vardır. Bunlar, mükelleflerin haklarının korunması, kişisel veriler, karşılıklılık, finansal kuruluşların bilgileri yönüyle ekonomik güvenlik, ticari sırlar ve ekonomik politikalar şeklinde sıralanabilir.

3.2.1 Mükellef haklarının korunması

Vergisel bilgi değişiminde kişilerin (gerçek veya tüzel) bilgilerinin gizli kalmasını istemelerinde birçok neden olabilir. Bunlar kültüre göre değişen nedenler de olabilir. Örneğin, kişiler elde ettikleri gelirin ya da maaşın komşuları, iş arkadaşları ya da tanıdıkları tarafından bilinmesini istemeyebilirler. Burada örneğin maaş ya da gelirin az ya da çok olarak görülmesinin diğer insanlardaki etkileri de önemli olabilmektedir. Ayrıca, bir seçimde bu bilgilerin kullanılması yanında, suç oranı yüksek ülkelerde kaçırılma, fidye istenme gibi durumlar için de kişiler finansal bilgilerinin açıklanmasının istemeyebilirler. Bazı kar amacı gütmeyen kuruluşlar da finansal bilgilerin durumuna göre bazı kişilere yönelebilir ve onlardan bağış isteyebilir (Wöhrer, 2018, s.175).

Vergisel veriler kamuya açıklanırsa (Türkiye'de mükelleflerin matrah bilgilerine erişim gibi) bunun farklı kullanım amaçlarına maruz kalması olası olabilir. Bu duruma örnek olarak, Satakunnan Markkinapörssi ve Satamedia davası verilmektedir. Söz konusu şirket, müşterilerin belirli bir telefon numarasına bir kişinin adı ve ikamet ettiği belediyenin ayrıntılarını içeren bir kısa mesaj gönderebilecekleri ve bu mesaja yanıt olarak da o kişinin geliri ve varlıkları hakkında bilgi alabilecekleri bir kısa mesaj hizmeti sunmuştur. Bu tür durumlarla karşılaşan insanların, özel hayatlarına bir müdahale olarak görecekları için şirketlerin bu tür hizmetler sunmasından hoşlanmayacakları düşünülebilir (Wöhrer, 2018, s. 176).

Bu noktada Türkiye açısından konunun değerlendirilmesinde Anayasa ve Vergi Usul Kanunu'nun ilgili hükümleri ele alınabilir. 1982 Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın Özel hayatın gizliliği başlıklı 20. maddesi

Herkes, özel hayatına ve aile hayatına saygı gösterilmesini isteme hakkına sahiptir. Özel hayatın ve aile hayatının gizliliğine dokunulamaz.

... (Ek fıkra: 7/5/2010-5982/2 md.) Herkes, kendisiyle ilgili kişisel verilerin korunmasını isteme hakkına sahiptir. Bu hak; kişinin kendisiyle ilgili kişisel veriler hakkında bilgilendirilme, bu verilere erişme, bunların düzeltilmesini veya silinmesini talep etme ve amaçları doğrultusunda kullanılıp kullanılmadığını öğrenmeyi de kapsar. Kişisel veriler, ancak kanunda öngörülen hallerde veya kişinin açık rızasıyla işlenebilir. Kişisel verilerin korunmasına ilişkin esas ve usuller kanunla düzenlenir. şeklindedir.

Böylece kişilerin kişisel verilerinin korunmasını isteme hakkı olduğu hüküm altına alınmaktadır. Buradaki önemli ifade “herkes” ifadesidir.

Çalışmanın önceki bölümlerinde bahsedildiği üzere, otomatik bilgi değişiminde kişilerin ikamet ettiği yer dışındaki bir ülkede bir banka hesabının bulunması değişimin konusunu oluşturmaktadır. Bu tür bilgi değişiminin esas amacı vergi kaçakçılığıyla mücadele olsa da kişiler açısından vergisel sonuçlar dışında sonuçları da olabilir. Alınan finansal bilgilerin vergi idaresinin koruması altınsa saklanması gerekir. Birçok ülkede bu verilerin gizli kalması, yerel olarak toplanan veriler gibi diğer ülke vatandaşları için de bu bilgilerin gizliliğinin sağlanması beklenmektedir (Wöhrer, 2018, s. 176)

Vergisel verilerin bilgi değişimine konu edilmesi sırasında yaşanabilecek olumsuz duruma bir örnek olarak Wöhrer (2018, s. 177-178) tarafından Aloe Vera davası gösterilmektedir. Söz konusu davada,

ABD vergi dairesi (Internal Revenue Service, IRS) Japon vergi dairesine ortak ve eş zamanlı incelemeler için bir teklifte bulunmuştur. Bu teklifte, IRS'nin incelemesi belirli bir miktarın tahmin edilebileceği noktaya kadar ilerlememiş olsa da, IRS bildirilmeyen gelir için bir “potansiyel tahmini” (yaklaşık 32 milyon ABD Doları) yapmıştır. Çalışan, sırf amiri kendisine raporda rakamlar olması gerektiğini söylediği için bildirilmeyen gelir için “potansiyel tahmini” kutusunu doldurmuştur. Akabinde, ABD ve Japon vergi makamları eş zamanlı incelemeler başlatmıştır. Toplantılardan birinde, ABD vergi dairesinin bir müfettişi, daha sonra yanlış olduğu tespit edilen bir açıklama yapmıştır. ABD ve Japon vergi makamları arasındaki bilgi alışverişi sürecinde, ABD vergi makamı tarafından Japon vergi makamına kısmen yanlış olan mükellef bilgileri verilmiş, bu da Japonya'da yanlış vergi tarhiyatına yol açmış ve daha sonra itiraz edilmiştir. Amerika Birleşik Devletleri ve Japonya'nın eş zamanlı incelemeleri sırasında, Aloe Vera'nın vergi durumuna ilişkin bilgiler Japon medyasında yer almış ve bu bilgilerin vergi mükellefinin itibarı ve satışları üzerinde uzun süreli olumsuz etkileri olduğu daha sonra tespit edilmiştir (vergi mükellefi medyada çıkan haberlerden kaynaklanan ekonomik zararının 47 milyon ABD dolar olduğunu tahmin etmektedir).

Konu hakkındaki bir diğer değerlendirilmesi gereken husus, özellikle ülke bazlı raporlama (CbC) alanında, ülkeler arasında değiş tokuş edilen ek bilgilerin, kaynak

ülkede daha yüksek vergi tarhiyatlarına yol açabileceğidir. BEPS Eylem 13, CbC raporlarının, gelirin küresel bir formüler dağılımına dayalı transfer fiyatlandırması ayarlamaları için kullanılmaması gerektiğini açıkça belirtmektedir. Yine de, CbC raporlarında yer alan bilgiler satışlar, ücret ve sermaye ile bağlantılıdır ve formüler paylaşırma temelinde transfer fiyatlandırması ayarlamaları için uygun olacaktır. CbC raporlamasını hazırlayanlar böyle bir olasılığın farkındadır ve bu nedenle CbC MCAA'da “CbC Raporundaki bilgilerin tek başına transfer fiyatlarının uygun olduğuna veya olmadığına dair kesin kanıt teşkil etmediği ve sonuç olarak transfer fiyatlandırması düzeltmelerinin CbC Raporuna dayandırılmayacağı” açıkça belirtilmiştir. CbC raporlarından elde edilen bilgiler bunun yerine “bir vergi incelemesi sırasında çok uluslu şirket (ÇUŞ) Grubunun transfer fiyatlandırması düzenlemelerine veya diğer vergi konularına ilişkin daha fazla araştırma yapmak için bir temel olarak” kullanılmalıdır (Wöhler, 2018, s. 182).

3.2.2 Ekonomik verilerin güvenliği

İlk bakışta, vergi idarelerinin bilgi değişimi konusunda, dürüst mükelleflerin yani saklayacak bir durumu olmayanlarının korkacakları pek az husus olduğu, asıl korkması gerekenlerin daha yüksek vergi tarhiyatına uğrayacakları için uyumlu olmayan mükelleflerin olduğu söylenebilir. Esasen bir mükellef dürüst ise saklayacak ve bilgi değişimi dolayısıyla korkacağı bir durum olmamalı diye düşünülebilir. İdareler arası bilgi değişiminin sadece bu yükümlülükleri sağlıklı bir şekilde gerçekleştirmek için bir araç olduğu varsayılabilir. Örneğin, vergisel bilgilerin kamuya açıklanması ile kıyaslandığında bilgi değişiminin mahremiyeti daha az ihlal eden bir görünüme sahip olduğu değerlendirilebilir. Aslında vergisel bilgilerin hangi idare tarafından edinildiyse gizli kalması beklenen bir durumdur. Zira, bu gizlilik ihlal edildiği zaman diğer ülkeler bilgi sağlamayı durduracaktır (Wöhler, 2018, s. 172). Ancak bu genel kanının aksine karşılaşılabilecek bazı durumlar, yasal düzenleme kısıtları ve ihlal riskleri konuyu tartışılır hale getirmektedir.

Vergisel bilgilerin değişimi bu bilgilerin kamuya açıklanması anlamına gelmemekle birlikte özellikle otomatik olarak bilgi değişimi uygulamasının artması ve toplu verilerin toplanıyor ve depolanıyor oluşu söz konusu bilgilerin hukuka aykırı olarak kullanılması riskini de beraberinde getirmektedir. Ayrıca, belli bilgilere daha fazla kişinin erişiyor olabilmesi de yine bilgilerin dışarıya sızdırılma riskini de taşımakta ve hatta artırmaktadır.

Vergi idarelerince toplanan ve saklanan bilgilerin korunması yeterli derecede sağlanamazsa sadece yetkili kişiler tarafından değil yetkisiz kişilerce uygunsuz amaçlarla kötüye kullanımı riski de ortaya çıkmaktadır. Bu tür durumlara örnek olarak bilgisayar sistemlerine izinsiz girilmesi verilebilir. Ayrıca veri kaybı ya da veri hırsızlığı bu durumlara başka örnekler olarak sıralanabilir. Elbette veri hırsızlığı veya kaybı sadece vergisel bilgi değişimine özgü bir kavram olarak değerlendirilmemelidir. İş dünyası ve insanların günlük hayatlarına dair bu tür durumlarla karşılaşılma riski benzer olabilmektedir. Yine de özellikle otomatik bilgi değişiminin artan uygulaması sonucu veri paylaşımının birçok ülke ve idare arasında yapılması sonucunda hem toplanan ve saklanan veri miktarı artmakta hem de depolanan bu verilerin sızdırılma ihtimali artan bir risk olarak karşımıza çıkmaktadır. Yaşanan veri sızıntılarının medya yoluyla kamuya duyurulması da mahremiyet anlamında insanların bu tür verilerinin toplanma ve saklanmasına yönelik algılarında endişeler meydana getirebilir. Bu durum ise sonuçta bilgi değişiminin önünde bir engel olabilir (Wöhrer, 2018, s. 173-174).

Yaşanabilecek bir diğer olumsuz durum ise otoriter veya yolsuzluğa bulaşmış rejimlerle topluca bilgi değişimi yapılması halinde, bu bilgilerin sadece vergi amaçlı kullanılmasının sağlanmasının zor olabileceğidir (Wöhrer, 2018, s. 181). Gelir İdaresi Başkanlığının yayımladığı (GİB, 2023) konuya ilişkin “Finansal Hesap Bilgilerinin Vergi Amaçlı Otomatik Değişimi Rehberinde”, otomatik bilgi değişiminin karşılıklılık esasında gerçekleştirildiği, Türkiye’nin otomatik bilgi değişimi kapsamında Anlaşmaya taraf olan diğer ülke yerleşiklerinin kapsama giren hesaplarını bilgilerini o ülkelere gönderdiği ve o diğer ülkelerden de Türkiye’de yerleşiklerin kapsama giren hesaplarının bilgilerini aldığı belirtilmiştir. Rehber’in eklerinde yer alan “Vergi Konularında İdari Yardımlaşma Sözleşmesine Taraf Ülkeler” ile “Finansal Hesap Bilgilerinin Otomatik Değişimine İlişkin Çok Taraflı Yetkili Makam Anlaşmasına Taraf Ülkeler” listelerinin dipnotlarında yer alan, “Sözleşme sadece Türkiye’nin diplomatik ilişkisinin bulunduğu ülkelerle uygulanmaktadır” ve “Anlaşma sadece Türkiye’nin diplomatik ilişkisinin bulunduğu ülkelerle uygulanmaktadır” şeklindeki açıklamalar da bu konuda bir önlem olarak düşünülebilir. Türkiye’nin bu konuda taraf olarak otomatik bilgi değişiminde bulunduğu ülkelerdeki yolsuzluk vb. durumlara karşı savunması sınırlı kalabileceğinden yine de bu husus uygulamanın başarısı açısından bir sınırlılık olarak değerlendirilebilir.

3.2.3 Kişisel veriler konusu

Bilgi değişimi konusundaki sözleşmelerde asıl olarak sadece vergisel amaçlarla bilginin elde edilmesi ve saklanması, vergilerle ilgili kişi ve kurumlara açıklanması öngörülse de yerel hukuki düzenlemeler farklılık gösterebilir. Bilgi değişiminde bilgiyi alan ülkelerin yasal sistemleri, kişilerin veya kurumların bilgiyi sağlayan ülkenin yasaları uyarınca erişemeyecekleri bilgilere erişmelerine izin verebilir. Ayrıca vergilerin tarhi, tahsili ile haczi ve soruşturması ile ilgili veya ilişkili kişiler ve kurumlar birçok farklı idari yapı olabilir. Örneğin, bu idari yapılar bazı ülkelerde sermaye piyasası kurumu veya merkez bankası ya da istatistik kurumu gibi farklı kurumlar olabilir (Wöhler, 2018, s. 180-181). Önceki bölümde bahsedilen bir diğer risk olan, otoriter veya yolsuzluğa bulaşmış rejimlerle topluca bilgi değişimi yapılması halinde, bu bilgilerin sadece vergi amaçlı kullanılmasının sağlanmasının zor olması konusu yine değerlendirilmesi gereken bir husustur.

Özellikle Türk vatandaşlarının yurt dışında yoğun olarak yaşadıkları ülke vergi idarelerine kendilerinin finansal bilgilerinin aktarılmasının Türkiye açısından değerlendirilmesinde, yurt dışında yaşayan vatandaşların bu tür bilgilerinin karşılıklılık esasında bildirilmesinin getireceği boyutlar tek yönden değil çok yönden düşünülmeye açıktır.

Örneğin,

“Türk makamları şimdi Almanya'da yerleşik görünen özel veya tüzel kişiler ve kuruluşların Türkiye'deki gelirleri, mevduat hesaplarının özetleri, faiz ve kâr payları gibi bilgilerini Alman makamlarıyla artık paylaşıyor. Buna emeklilik, kira, faiz gibi hesap hareketlilikleri de dahil. Bilgi paylaşımı Türkiye'de ticari şirketi olanların "pasif gelir" diye nitelenen kazançlarını da kapsıyor.... Karşılıklılık esası çerçevesinde aynı mahiyetteki Türkiye'de yerleşik olup da Almanya'da yatırımı olanların gelirleri ve finansal hesap bilgileri de Almanya tarafından Türkiye ile paylaşılıyor...

...vergi daireleri, Almanya'da yerleşik görünen bir vergi mükellefinin Türkiye'de sağladığı geliri Almanya'daki vergi beyanına dahil etmediği ve vergi kaçırdığını tespit ederse, Alman makamları bu bilgilerden yola çıkarak önceki yıllara yönelik gelir ve kazanç tahmininde bulunarak geriye dönük vergi talep edebilecek.” (http-14).

Ancak tersi düşünce ile de karşılıklılık esasına göre özellikle diğer ülkelerde ikamet eden Türk vatandaşlarının elde ettikleri gelirlerin bilinmesinde de bilgi değişiminin olumlu

etkisi olabilir. Böylece kavranamamış gelirler vergi idaresinin bilgisi dahiline girmiş olacaktır.

24 Mart 2016 tarih ve 6698 sayılı yasa ile kabul edilen Kişisel Verilerin Korunması Kanunu'nun 4. maddesi gereğince; "Kişisel veriler, ancak bu Kanunda ve diğer kanunlarda öngörülen usul ve esaslara uygun olarak işlenebilir."

Aynı Kanun'un 5. maddesi ise şu şekilde ele alınmıştır;

"(1) Kişisel veriler ilgili kişinin açık rızası olmaksızın işlenemez.

(2) Aşağıdaki şartlardan birinin varlığı hâlinde, ilgili kişinin açık rızası aranmaksızın kişisel verilerinin işlenmesi mümkündür:

a) Kanunlarda açıkça öngörülmesi.

b) Fiili imkânsızlık nedeniyle rızasını açıklayamayacak durumda bulunan veya rızasına hukuki geçerlilik tanınmayan kişinin kendisinin ya da bir başkasının hayatı veya beden bütünlüğünün korunması için zorunlu olması.

c) Bir sözleşmenin kurulması veya ifasıyla doğrudan doğruya ilgili olması kaydıyla, sözleşmenin taraflarına ait kişisel verilerin işlenmesinin gerekli olması.

ç) Veri sorumlusunun hukuki yükümlülüğünü yerine getirebilmesi için zorunlu olması.

d) İlgili kişinin kendisi tarafından alenileştirilmiş olması.

e) Bir hakkın tesisi, kullanılması veya korunması için veri işlemenin zorunlu olması.

f) İlgili kişinin temel hak ve özgürlüklerine zarar vermemek kaydıyla, veri sorumlusunun meşru menfaatleri için veri işlenmesinin zorunlu olması."

Konunun Türkiye açısından değerlendirilmesinde hukuk düzenlemeleri anlamında, VUK'un "Uluslararası anlaşmalar gereğince bilgi değişimi" başlıklı 152/A maddesi;

"Maliye Bakanlığı Gelir İdaresi Başkanlığı veya vergi incelemesi yapmaya yetkili olanlar, usulüne uygun olarak yürürlüğe girmiş uluslararası anlaşmalarda yer alan bilgi değişimi hükümleri çerçevesinde, Maliye Bakanlığınca tespit edilecek usullere göre bu Kanunun 1 inci maddesinde belirlenen şümulle sınırlı olmaksızın bilgi toplayabilir."

şeklindedir.

Türkiye iç hukuk hükümleri açısından esasen, Vergi Usul Kanunu'nun 148 ve izleyen maddeleri bilgi toplama konusunda vergi idaresine geniş yetkiler vermekle birlikte bahsedildiği üzere 152/A maddesindeki düzenleme, uluslararası anlaşmalarda yer alan bilgi değişimine dair hükümlerin uygulanmasına imkan vermek üzere bilgi toplanması için vergi idaresini yetkili kılmayı amaçlamaktadır. Yine, söz konusu madde

düzenlemesiyle Türk Vergi İdaresi'nin yalnızca kendi denetim ihtiyacını karşılamak için değil yabancı bir vergi idaresinin denetim ihtiyacının da karşılanabilmesine imkan sağlandığı söylenebilir (Başaran Yavaşlar, 2015, s. 27).

Burada öne çıkan bir diğer husus, söz konusu 152/A maddesiyle düzenlenen yetkilere rağmen “toplanan bilginin yabancı devlet görevlileriyle paylaşımına dair bir yetki verilmemektedir. Bu nedenle, yürütme bakımından elde edilen bilginin paylaşımı, ancak uluslararası anlaşma/anlaşmalar temelinde mümkün olabilecektir (Başaran Yavaşlar, 2015, s. 27).”

213 Sayılı Vergi Usul Kanunu'nun “Bilgi vermekten çekinenler ile 107/A, 152/A, 153/A, mükerrer 242, 256, 257, mükerrer 257 nci madde ve Gelir Vergisi Kanununun 98/A maddesi hükmüne uymayanlar için ceza” başlıklı mükerrer 355. maddesine göre 152/A maddesine uymayanlara kesilecek ceza; “152/A maddesi veya ... (9) numaralı bendi ile getirilen zorunluluklara uymayanlara (1) numaralı bentte yer alan özel usulsüzlük cezasının 3 katı uygulanır.” şeklinde belirlenmiştir. Bu durum ise bilgi değişimine uyuma verilen önemi göstermektedir.

6698 sayılı “Kişisel Verilerin Korunması Kanunu'nun” “İstisnalar” başlıklı 28. maddesinde;

“(1) Bu Kanun hükümleri aşağıdaki hâllerde uygulanmaz:”

“... ç) Kişisel verilerin millî savunmayı, millî güvenliği, kamu güvenliğini, kamu düzenini veya ekonomik güvenliği sağlamaya yönelik olarak kanunla görev ve yetki verilmiş kamu kurum ve kuruluşları tarafından yürütülen önleyici, koruyucu ve istihbari faaliyetler kapsamında işlenmesi.”

“(2) ... maddeleri aşağıdaki hâllerde uygulanmaz:”

“ç) Kişisel veri işlemenin bütçe, vergi ve mali konulara ilişkin olarak Devletin ekonomik ve mali çıkarlarının korunması için gerekli olması.”

hükümleri yer almaktadır.

Ayrıca yine söz konusu Kanun'un 9. maddesinin 7499 sayılı Kanun ile değişen halinde de “(10) Kişisel verilerin yurt dışına aktarılmasına ilişkin diğer kanunlarda yer alan hükümler saklıdır” şeklindeki düzenlemeye yer verilmiştir (12 Mart 2024 tarihli ve 32487 sayılı Resmi Gazete).

Bilgi değişiminin, kişisel veriler açısından söz konusu iki kanun düzenlemeleri noktasında değerlendirilmesinde, Vergi Usul Kanunu ile Kişisel Verilerin Korunması Kanunu normları arasındaki çatışmalarda Vergi Usul Kanunu hükümlerinin uygulanacağı savunulmaktadır (Nur ve Canyaş, 2023 s. 125).

3.2.4 Ekonomik politikalar

Vergiden kaçınmanın geldiği boyutlar itibarıyla, özellikle küresel şirketlerin gelirlerini vergi cennetleri olarak adlandırılan ülke/yerlere kaydırma çabaları sonucunda bu çabaların getirebileceği vergi kaybını önlemek amacıyla uluslararası düzlemde önlemler alınmaya çalışılmıştır. Bu uygulamalara küresel asgari kurumlar vergisi ve yurt içi asgari kurumlar vergisi örnekleri verilebilir. Uluslararası alanda asgari kurumlar vergisi uygulanması sonucunda düşük oranlı vergi uygulayan ülkelerin cazip olmaktan çıkacağı, çok uluslu şirketlerin de faaliyetlerini bu ülkelere kaydırarak vergi kaybına yol açmalarının engellenebileceği değerlendirilmektedir. Küresel asgari kurumlar vergisi uygulaması 2 sütundan oluşan bir çözüm sunmaktadır. Birinci sütunda büyük ve karlı yaklaşık yüz 100 şirkete uygulanacak olan küresel kurumlar vergisi birinci sütun uygulaması sonucunda, karların bir bölümü tüketicilerin bulundukları, malların satıldığı ve hizmetlerin gerçekleştirildiği ülkelere tahsis edilecektir. (Uygun, E., 2023, s. 467, 484).

İkinci sütun uygulaması ise “yıllık toplam geliri 750 milyon avro” üzerindeki çok uluslu şirketlere yöneliktir ve %15 oranında kurumlar vergisi bu noktada uygulanacaktır. Buradaki amaç ise söz konusu büyük şirket faaliyetlerinin düşük vergi oranı ile karşılandığı ülkelerde gerçekleştirilmesi sonucunda daha düşük oranlı vergilendirilmesini engellemeye çalışmaktır (Uygun, E., 2023, s. 484).

Türkiye vergi mevzuatı kapsamında, 5520 Sayılı Kurumlar Vergisi’ne yeni getirilen “yurt içi asgari kurumlar vergisi” uygulaması ise vergi kaçırma ve vergiden kaçınmanın önlenmesine dair uluslararası ortak çabaların bir etkisi olarak değerlendirilebilir. Söz konusu düzenlemeye ilişkin 1 seri No’lu Kurumlar Vergisi Genel Tebliği hükümleri özetle aşağıdaki gibidir;

“28 Temmuz 2024 tarihli ve 7524 sayılı Kanun’un 36 ncı maddesiyle Kurumlar Vergisi Kanununa “Yurt içi asgari kurumlar vergisi” başlıklı aşağıdaki 32/C maddesi eklenmiştir.

“(1) 32 nci ve 32/A maddeleri hükümleri dikkate alınarak hesaplanan kurumlar vergisi, indirim ve istisnalar düşölmeden önceki kurum kazancının %10’undan az olamaz.

... (4) Bu madde hükmü geçici vergi dönemleri için de uygulanır.

(5) İlk defa faaliyete başlayan kurumlar hakkında faaliyete başlanılan hesap döneminden itibaren üç hesap dönemi boyunca bu madde hükümleri uygulanmaz.

(6) Bu maddede yer alan indirim ve istisnalar düşülmeden önceki kurum kazancı ibaresi, hesap dönemi sonundaki ticari bilanço kârına kanunen kabul edilmeyen giderlerin eklenmesiyle bulunan tutarı ifade eder.

... Böylece, kurumlar vergisi mükelleflerinin hesaplayacakları kurumlar vergisinin tespitine yönelik vergi güvenlik müessesesi ihdas edilmiştir.

Bu madde, 2025 yılı ve izleyen vergilendirme dönemlerinde elde edilen kazançlara; özel hesap dönemine tabi olan kurumların ise 2025 takvim yılında başlayan özel hesap dönemi ve izleyen vergilendirme dönemlerinde elde edilen kazançlarına uygulanmak üzere yayımı tarihinde yürürlüğe girmiştir.

...Geçici vergi dönemlerinde de, asgari kurumlar vergisi hesaplaması yapılacaktır.”

Artık klasik bir giriş cümlesi haline gelen “günümüzün küreselleşen dünyasında” ifadesinin yerini bulmasının vergicilik ya da kamu maliyesi açısından tam da istenen bir alan olup olmadığı tartışılabilir. Önceki bölümlerde yer verilen tüm uluslararası veya bölgeler arası ortak çabaların amacının, vergi cennetleri ya da rekabet oluşturan ülkelere kaçan faaliyet, kar ya da gelirlerin kendi ülkelerinde vergilendirilme isteği olduğu söylenebilir. Bu durum ise aslında bir ekonomik politika veya kamu maliyesi politikasının etkinliğini, öngörülebilirliğini veya yönlendirme kuvvetini olumsuz etkileyebilir. Örneğin, ülke içinde büyüyen bir sektör veya şirketin faaliyetinin başka ülkeye kaydırılmasının veya karlarının başka bir ülke veya yerde değerlendirmesinin dolayısıyla kurulduğu ülke yerine bu tür gelir ya da karların vergisinin başka bir ülke tarafından elde edilmesinin doğurduğu sakıncalar ekonomi politikalarını olumsuz etkileyebilir. Bir ön görü eksikliğine yol açan bu gibi durumlar ekonomik tahminlerin de sapmasına yol açabilir. Devlet tarafından faaliyetleri desteklenen ya da sektör bazında ön plana çıkan bir şirketin bulunması ve diğer ülkelerde de yatırımları olması durumunda, şirket girişimlerinin ticari sırları, gelirleri, finansal bilgilerinin bilgi değişimi kapsamında diğer ülkelere aktarılması hem ticari sırlar, hem ekonomik rekabet hem de güvenlik kapsamında bazı sorunlara yol açabilir. Ancak tersi bir durum olarak da, ülkeler şirketlerin faaliyetlerini veya merkezlerini diğer ülkelere aktararak vergiden kaçınmaya çalışan şirketlerin bilgilerine ulaşma imkanı ile vergi kaybına uğramama imkânını elde edip ekonomik politikalarında sıkıntı yaşamayabilirler. Yine, Türkiye açısından özellikle belli

durumlarda yurt dışı finansal bilgilere erişiminin olması bilgi sahibi olunmak istenilen güvenlik konularında faydalı olabilir.

OECD'nin Raporu'na (OECD, 2024d) göre; “uygulamanın başladığı 2017 yılından 2024 yılına kadar 111 ülkeden vergi idareleri finansal hesaplar hakkında otomatik olarak bilgi alışverişinde bulunulmuş, yaklaşık 12 trilyon Euro'luk toplam varlıkları kapsayan 134 milyondan fazla finansal hesaba ilişkin bilgiler 2023 yılında otomatik olarak değiş tokuş edilmiştir.” Ayrıca, aynı Rapor'a göre (OECD, 2024d) AEOI'ye geçişin vergi mükelleflerinin davranışları ve vergi idarelerinin vergi uyumunu sağlama yetenekleri üzerinde önemli bir etkisi olmuştur. Bugüne kadar, gönüllü ifşa programları ve diğer offshore vergi uyum girişimleri yoluyla, yetki alanları tarafından 130 milyar Euro'nun üzerinde vergi, faiz ve ceza toplandığı belirtilmektedir. Ayrıca araştırmaların, uluslararası finans merkezlerinde tutulan finansal yatırımların aynı süre zarfında %20 oranında azaldığını ve bunun da AEOI Standardının uygulanmasıyla bağlantılı olduğunu gösterdiği ifade edilmektedir (OECD, 2024d). Bu durumun Türkiye açısından benzerlik taşıyıp taşımadığına ilişkin değerlendirme yapabilmek için veriye ihtiyaç vardır.

4 SONUÇ

Araştırmanın çıkış noktasından itibaren “bilgi değişiminin ekonomik güvenliğin sağlanmasına etkileri nelerdir?” sorusuna cevap verilmeye çalışılmıştır. Zira, ekonomik güvenliğin tanımlanması sürecine bilgi asimetrisi kavramı öncülük etmektedir. Bilgi asimetrisinin, diğer bir deyişle “bazı bireylerin bir şey bilmesine rağmen diğerlerinin bilmemesinin” var olduğu hallerde “görünmez elin görünmez olmasının sebebinin aslında orada olmamasıdır.” Ekonomik güvenliğin devlet boyutundaki tanımının; “bir ülkenin varlığının devamı ve refahının artırılmasına yönelik çabalarının ekonomik risk ve tehditlere karşı savunulması, bunun için önceden planlamaların yapılması ve stratejilerin belirlenmesi, bilgi düzeyinin ve faaliyetlerin bu amaç için düzenlenmesi” şeklinde yapılması mümkündür.

Konuyla ilgili jeoekonomi kavramı tüm araştırmanın odak noktasında yerini almıştır. Sadece coğrafyaya ya da askeri güce değil tüm bunların bileşkesine dair analizlerin yapılması gerekliliği günümüzün güç değerlendirmesinde önem kazanmıştır. Jeoekonomi “ulusal çıkarları teşvik etmek, savunmak ve yararlı jeopolitik sonuçlar üretmek için ekonomik araçların kullanılması ve diğer ülkelerin ekonomik eylemlerinin bir ülkenin jeopolitik hedefleri üzerindeki etkileri” şeklinde ifade edilmiştir (Blackwill ve Harris, 2016, s. 20).

Son yıllarda her ne kadar serbest ticaret ile dönen küresel bir ekonomi görünümü varsa da korumacılığın ön plana çıktığı bir ekonomik sisteme girildiği düşünülmektedir. Korumacılık politikası araçları olarak “gümrük engelleri, eş etkili vergiler, anti damping uygulamaları, tarife kısıtlamaları ve gümrük vergileri gibi mali yükümlülük, kısıtlama veya engeller” sayılmaktadır. Özellikle ABD ve Çin arasında yaşanan ekonomik hamleler aslında ekonomik savaşlar şeklindeki güç dönüşümü olarak karşımıza çıkmaktadır. BEPS Eylem Planı, Otomatik Bilgi Değişimi ve FATCA uygulamalarının da korumacılığın farklı bir boyutunu oluşturduğu değerlendirilmiştir.

Devletlerin varlığını zorlayıcı yeni gelişmeler olarak fiziki para kullanımı yerine dijital ortamdaki para kullanımı, mal ve hizmetlerin alım satımında yeni finansal çözümler ve finansman aracı olarak bu araçların kullanımı geldiği anlaşılmıştır. Kripto para kullanımındaki artış, devletlerin ve kurumlarının bu kullanım şekline müdahale yetkilerinin sınırlı oluşu ve miktarını bilmedeki yetersizliği ekonomik güvenliklerine gelebilecek başlıca tehdit olarak ortaya çıkmıştır.

Tüm bu gelişmelere dair uluslararası karşı çabalar olarak bilgi değişiminin geliştirilmesi ve diğer yan uygulama girişimleri ortaya çıkmıştır. BEPS eylem planı, FATCA, CRS gibi vergisel ve finansal bilgi yönetimini tek ve standart hale getirme çabalarının yoğun olarak yayılmasının sağlandığı anlaşılmıştır. Ancak mükelleflerin haklarının korunması, kişisel veriler, karşılıklılık, finansal kuruluşların bilgileri yönüyle ekonomik güvenlik, ticari sınırlar ve ekonomik politikalar şeklinde sınırlılıklar değerlendirilmesi ve Türkiye açısından ele alınması gereken konular olarak belirmiştir. Her ne kadar özellikle mükelleflerin kişisel verilerine erişim gibi doğrudan karşıt görüşlere açık olsa da çıkarılan düzenlemelerle bu durumun sorun oluşturmadığı anlaşılmıştır. Yine de karşılıklılık esasının özellikle bazı ülke veya bölgeler açısından uygulanması gerekli ilke olduğu düşünülmüştür. Bazı gelişmemiş ülkelerin sistem uyumluluğu, çalışanlardan bazılarının aldıkları bilgileri kötüye kullanma ihtimali dolayısıyla bilgi değişiminin risklerine dikkat edilmesi gerektiği anlaşılmıştır.

Türkiye ekonomisinde risk oluşturabilecek unsurların, faiz politikaları ve enflasyon, döviz kurları ve dış borç, cari açık, işsizlik, gelir dağılımı, kamu finansmanı ve bütçe açığı olduğu gösterilmiştir. Uygulanacak para ve maliye politikalarının amacının, söz konusu unsurları ele alarak sağlıklı bir büyümeyi ve ekonomik istikrarı sağlamak olmalıdır. Ekonomik beklentilerin doğru yönetilmesinin, rakamsal sonuçlardan daha önemli olduğu anlaşılmıştır.

Vergisel bilgilerin hangi idare tarafından edinildiyse gizli kalması beklenen bir durumdur. Bu gizlilik ihlal edildiği zaman diğer ülkeler bilgi sağlamayı durduracaktır (Wöhrer, 2018, s. 172). Ancak bu genel kanının aksine karşılaşılabilecek bazı durumlar, yasal düzenleme kısıtları ve ihlal riskleri konuyu tartışılır hale getirmektedir.

Türkiye'nin bulunduğu coğrafya çok geçişli ve yoğun ticarete karasal alandan izin veren bir özelliğe sahiptir. Bu durum, ekonomik faaliyetlerin çeşitliliği, yer bakımından ve gerçekleştiren şahıslar açısından bazı bilgi edinimi zorlukları oluşturabilecektir.

OECD'nin Raporu'na (OECD, 2024d) göre; “yaklaşık 12 trilyon Euro'luk toplam varlıkları kapsayan 134 milyondan fazla finansal hesaba ilişkin bilgiler 2023 yılında otomatik olarak değiş tokuş edilmiştir”. Gönüllü ifşa programları ve diğer offshore vergi uyum girişimleri yoluyla, yetki alanları tarafından 130 milyar Euro'nun üzerinde vergi, faiz ve ceza toplandığı belirtilmiştir. Uluslararası finans merkezlerinde tutulan finansal yatırımların aynı süre zarfında %20 oranında azaldığı ve bunun da AEOI Standardının

uygulanmasıyla bağlantılı olduğunu gösterdiği ifade edilmiştir. (OECD, 2024d). Dolayısıyla aynı etkilerin Türkiye açısından da geçerli olup olmayacağının net verilerle ortaya konmasının faydalı olabileceği anlaşılmıştır.

KAYNAKÇA

- Aalto, P. ve Forsberg, T. (17 November 2015), The structuration of russia's geo-economy under economic sanctions. *Asia Eur J* (2016) 14:221–237 DOI 10.1007/s10308-015-0446-6.
- Açıkbaş, A. E. (2022). Türkiye'nin milli güvenlik politikası. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 9 (2), 50-65.
- Ahrens, L. ve Bothner, F. (2020). The big bang: tax evasion after automatic exchange of information under fatca and crs. *New Political Economy*, 25(6), 849–864. doi:10.1080/13563467.2019.1639651
- Akıncı, M. (2013). *Ekonomik özgürlükler ile ekonomik büyüme arasındaki ilişki: gelişmiş, gelişmekte olan ve azgelişmiş ülkeler üzerine bir uygulama*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Aksu, M. ve Turhan, F. (2012). Yeni tehditler, güvenliğin genişleme boyutları ve insani güvenlik . *Uluslararası Alanya İşletme Fakültesi Dergisi*, 4(2) , 69-80
- Aktuğ, M. ve Öz, E. (2021). Küresel vergi şeffaflığının artırılmasında uluslararası bilgi paylaşımının rolü. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 17(1), 115–148. doi:10.17130/ijmeh.902215
- Andruseac, Gabriel (2015) Economic security – new approaches in the context of globalization, CES Working Papers, ISSN 2067-7693, Alexandru Ioan Cuza University of Iasi, Centre for European Studies, Iasi, Vol. 7, Iss. 2, pp. 232-240
- Anofrikov, S. ve Afonchikova, V. (2019) Tax crimes as threat to economic security of the state, *Book of Proceedings Economic and Social Development 48th International Scientific Conference on Economic and Social Development Development – "Managerial Issues in Modern Business*, s. 331. Warsaw, 25-26 November 2019
- Arı, T. (2017). *Uluslararası ilişkiler ve dış politika*, (11. Baskı) Bursa: Alfa
- Arıtı Erdem, İ. and Odabaş, H. (2023) Transfer pricing documentation and the cber under beps action 13: an analysis of Turkish practice. *TCA Journal/Sayıştay Dergisi*, 34(131), 635-667. <https://doi.org/10.52836/sayistay.xxxx>
- Aslan, N. Büyükarıslan, E. ve Gasanova, G. (2024). Türkiye’de 2003-2022 yılları arasında ikiz açık hipotezi geçerliliğinin granger nedensellik testiyle analizi. *Anadolu İktisat ve İşletme Dergisi*, 8 (2), 148-168. DOI: 10.59293/anadoluid.1535149
- Ateş, E. (2021). Türkiye'nin jeoekonomik gücünün belirlenmesi: ampirik bir analiz. *Sinop Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(1), 133-154. DOI: 10.30561/sinopud.906193
- Ateş, L. (2015). Vergisel bilgilerin otomatik değişimi standardı ve Türkiye. *İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi Özel Sayı Cilt:2*. 665-682.
- Ateş, L. (2016), Türkiye'de vergi mahremiyetinin sınırları yurtiçi ve yurtdışı bilgi paylaşımında, B. Yaltı (Ed.) *Vergi Hukukunda Bilgi Toplama ve Açıklamanın Sınırları* içinde. İstanbul: Beta
- Bacchetta P. and Espinosa, M. P. (2000). Exchange-of-information clauses in international tax treaties. *International Tax and Public Finance*, 7, 275–293.
- Bennedsen, M. and Zeume, S. (2018). Corporate tax havens and transparency. *The Review of Financial Studies*, Vol. 31, No. 4 (April 2018), 1221-1264 (44 pages). <https://www.jstor.org/stable/48616678>
- Bilgin, P. (2010) Güvenlik çalışmalarında yeni açılımlar: yeni güvenlik çalışmaları, *Stratejik Araştırmalar*, 8(14) Ocak 2010 69-96 ISSN: 1303 – 698X
- Baldwin, D. A. (1997). The concept of security, *Review of International Studies*, (23) 1 (Jan., 1997), 5-26.
- Baran, T. (2019). Dünyada gümrük ve ticaret savaşları: Türk vergi kapasitesine etkisinin analizi. *Gümrük ve Ticaret Dergisi*, 6(18), 28-53.
- Batirel, Ö. F. (2014). Vergi bilgi değişim anlaşmaları ve vergi cennetleri. *Journal of Life Economics* (2), 43-50

- Başaran Yavaşlar, F. (Ocak 2015). Türk vergi hukukunda uluslararası bilgi değişimine izin veren hukuki kaynakların tespiti ve değerlendirilmesi. *Vergi Dünyası Dergisi*. 401, 25-37
- Baylis, J. (2008). Uluslararası ilişkilerde güvenlik kavramı, *Uluslararası İlişkiler*, 5(18), 69-85.
- Beasley, E. (2018). Chapter 1. Overview. J. Stiglitz,, J. Fitoussi and M. Durand (eds.) (2018), *For Good Measure: Advancing Research on Well-being Metrics Beyond GDP* içinde (17-33). OECD Publishing: Paris. <https://doi.org/10.1787/9789264307278-en>
- Birinci, N. ve Eser, L. Y. (2017). Vergi kayıp ve kaçaklarıyla mücadelede beps eylem planı ve değerlendirilmesi. *Uluslararası Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 3(3), 447-459.
- Birleşmiş Milletler Antlaşması, <https://turkiye.un.org/tr/33499-birle%C5%9Fmi%C5%9F-milletler-antla%C5%9Fmas%C4%B1> adresinden alınmıştır, Erişim Tarihi: 12.11.2023
- Blackwill, R.D. ve Harris, J.M. (2016). *War by other means: geoeconomics and statecraft*, Cambridge: HUP. s. 20
- Brauch, H. G. (2008) Introduction: globalization and environmental challenges: reconceptualizing security in the 21st century, H. G. Brauch (Ed.) *Globalization and Environmental Challenges: Reconceptualizing Security in the 21st Century Vol 3*. içinde 27-45, Springer
- Breslin, S. ve Nesadurai, H. E. S. (2023): Economic statecraft, geoeconomics and regional political economies, *The Pacific Review*, DOI: 10.1080/09512748.2023.2200030
- Booth, K. (2007) *Theory of world security*, Cambridge University Press, 2007. <http://ebookcentral.proquest.com/lib/anadolu/detail.action?docID=328895>.
- Buzan, B. (2008) The changing agenda of military security. H. G. Brauch (Ed.) *Globalization and Environmental Challenges: Reconceptualizing Security in the 21st Century Vol 3*. içinde 553-560, Springer
- Buzan, B., and Waever, O. (2009). Macrosecuritisation and security constellations: reconsidering scale in securitisation theory. *Review of International Studies*, 35 (2), 253–276.
- Chunguang, L., Mezentseva, J.R., Kroklicheva, G.E., Arkhipov, E.L., Alekseeva, O.A. (2020), The regional resource potential as a factor in ensuring economic security at the meso-level, *Advances in Economics, Business and Management Research*, volume 139. (International Conference on Economics, Management and Technologies 2020) (ICEMT 2020), 240-247. DOI:10.2991/aebmr.k.200509.044
- Csurgai, G (2018) The increasing importance of geoeconomics in power rivalries in the twenty-first century, *Geopolitics*, 23:1, 38-46, DOI: 10.1080/14650045.2017.1359547
- Çelik, A. (2024). Kayıt dışı ekonominin ekonomi güvenliği açısından incelenmesi. *Uluslararası Toplumsal Bilimler Dergisi*, 8(1), 210-222. DOI: <http://dx.doi.org/10.30830/tobider.sayi.17.11>
- Çelik, M. (2021). Otomatik vergisel bilgi değişimi ve Türkiye değerlendirmesi. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Trabzon: Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Çiçen, Y. B., (2020), Mezo-kurumlar: tanım, işleyiş ve ekonomideki önemi, *Hukuk ve İktisat Araştırmaları Dergisi*, 12 (2): 147-160.
- D'Avino, C. (2023). Counteracting offshore tax evasion: evidence from the foreign account tax compliance act. *International Review of Law & Economics* 73 <https://doi.org/10.1016/j.irl.2023.106126>.
- Dean, S. A. (2008). The incomplete global market for tax information. *Boston College Law Review*, 49(3), 605-672.
- Debelva, F., and Mosquera, I. (2017). Privacy and confidentiality in exchange of information procedures: some uncertainties, many issues, but few solutions. *INTERTAX*, 45(5), Kluwer Law International BV, The Netherlands, 362-381
- Dearden, T. E., & Tucker, S. E. (2023). Follow the money: analyzing darknet activity using cryptocurrency and the bitcoin blockchain. *Journal of Contemporary Criminal Justice*, 39(2), 257-275. <https://doi.org/10.1177/10439862231157521>

- Doğan Çalışkan, Z ve Kurt, Ü. (2016). Türkiye ekonomisinde rel döviz kuru ve ithalat ilişkisi tüketim ve yatırım etkileşimi üzerine bir analiz, *The Journal of Academic and social Science Studies*, vol. 3, no. 45, pp. 327–336, Apr. 2016. DOI:<http://dx.doi.org/10.9761/JASSS3397>
- Diepvens, N., & Debelva, F. (2015). The evolution of the exchange of information in direct tax matters: the taxpayer's rights under pressure. *EC Tax Review*, 2015 (4), 210- 219, DOI: 10.54648/ECTA2015021
- Dopfer, K. (2012), The origins of meso economics. Schumpeter's legacy and beyond. *Journal of Evolutionary Economics* 22(1):133-160. DOI 10.1007/s00191-011-0218-4
- Dwyer, T. and Dwyer, D. (2002), Transparency versus Privacy Reflections on OECD Concepts of Unfair Tax Competititon. *Journal of Financial Crime*, 9 (4), 330 – 340.
- Eğilmez, M. (2020). *Türkiye ekonomisi*. Birinci basım: Ocak 2020. İstanbul: Remzi Kitabevi:
- Eğri, C.Ö. (2017). *11 Eylül sonrası değişen güvenlik algısı ve ekonomik güvenlik: Türkiye örneği*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Erduman, Y., Aktaş, Z., & Kaya Ekşi, N. (2017). Fed para politikasına ilişkin beklentilerin Türkiye'ye yönelen portföy akımları üzerine etkisi. *Ekonomi-Tek*, 6(3), 1-14.
- Eren, B, Erek, M. ve Buyruk Akbaba, A. (2020). Kripto para kavramı ve muhasebeleştirilmesi. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 9 (2), 1340-1367.
- Erkişi, K. (2017). İktisadi gücün stratejik kullanımı: jeoekonomi. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*. 10(52), Ekim 2017. 1025-1035
- European Parliament, (2013) *European initiatives on eliminating tax havens and offshore financial transactions and the impact of these constructions on the Union's own resources and budget*, Directorate General For Internal Policies Policy Department D: Budgetary Affairs, Blomeyer & Sanz, doi: 10.2861/19589
- Evans, C. ve Joseph, S.-A. (2018), General report. C. Evans et al. (Ed.) *Improving tax compliance in a globalised world* içinde, 3-37. Amsterdam: IBFD Publications
- Ferhatoğlu, E., (2018). Turkey, C. Evans. et al. (Ed.) *Improving tax compliance in a globalized world* içinde 799-824. Amsterdam: IBFD Publications
- Gadzo, S. ve Klemencic, I. (2017). Effective international information exchange as a key element of modern tax systems: promises and pitfalls of the OECD's common reporting standart. *Public Sector Economics*, 41(2), 207-226.
- Gediz Oral, B. ve Yeşilkaya, Y. (2021). Kripto para ikilemi: karapara aklama ve bitcoin. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (39), 209-239
- GİB, *Vergi konularında karşılıklı idari yardımlaşma sözleşmesi*, <https://www.gib.gov.tr/bilgi-degisimi-ve-idari-yardimlasma-anlasmalari>, (Erişim Tarihi: 06.01.2024)
- GİB, (2015) *Gelir ve Servet Üzerinden Alınan Vergilere İlişkin Model Anlaşma, Kısaltılmış Basım*, <https://www.gib.gov.tr/cifte-vergilendirmeyi-onleme-anlasmalari>, (Erişim Tarihi:28.12.2023)
- GİB, (Aralık 2015), *Almanya'da yaşayan vatandaşlarımız için Türkiye-Almanya çifte vergilendirmeyi önleme anlaşmasının uygulanmasına ilişkin rehber*, Avrupa Birliği ve Dış İlişkiler Daire Başkanlığı Çifte Vergilendirmeyi Önleme Anlaşmaları Müdürlüğü Yayın No:3, Aralık 2015, https://www.gib.gov.tr/sites/default/files/uluslararasımevzuat/almanya_rehber.pdf, (Erişim Tarihi: 12.02.2024)
- GİB (2023) *Finansal hesap bilgilerinin vergi amaçlı otomatik değişimi rehberi*, Ağustos 2023, Yayın No:485, https://gib.gov.tr/sites/default/files/uluslararası_mevzuat/finansalrehber2023.pdf, (Erişim Tarihi: 08.01.2024)
- GİB (2024) Gelir idaresi başkanlığı faaliyet raporu 2023, Strateji Geliştirme Daire Başkanlığı, Yayın No: 515, Şubat 2024. <https://www.gib.gov.tr/kurumsal/stratejik-yonetim/faaliyet-raporlari>, (Erişim Tarihi: 11.05.2024)
- Glaser, Charles L. (2017). Realizm, A. Collins (Ed.), *Çağdaş Güvenlik Çalışmaları Üçüncü Basımdan Çeviri* (Çev: N. Uslu) içinde (s. 14-27). Uluslararası İlişkiler Kütüphanesi

- Global Forum on Transparency and Exchange of Information for Tax Purposes (2019), *Multilateral co-operation changing the world 10th anniversary report* <https://www.oecd.org/tax/transparency/global-forum-10-years-report.pdf> (Erişim Tarihi: 16.05.2021)
- Global Forum on Transparency and Exchange of Information for Tax Purposes (2021a). *Model manual on exchange of information for tax purposes*. African Development Bank Group, World Bank Group ve OECD
- Global Forum on Transparency and Exchange of Information for Tax Purposes (2021b), *Reinforcing multilateral co-operation in tax matters for a fair and inclusive recovery, 2021 Global Forum Annual Report*, <https://www.oecd.org/tax/transparency/documents/global-forum-annual-report-2021.pdf>, (Erişim Tarihi: 16.05.2022)
- Global Forum on Transparency and Exchange of Information for Tax Purposes, (2021c). *Toolkit for the implementation of the standard for automatic exchange of financial account information*, https://www.oecd.org/tax/transparency/documents/aeoi-implementation-toolkit_en.pdf (Erişim Tarihi:22.05.2022)
- Global Forum on Transparency and Exchange of Information for Tax Purposes (2023), *Pioneering global progress in tax transparency: a journey of transformation and development – 2023 global forum annual report*, OECD, Paris, <https://www.oecd.org/tax/transparency/documents/global-forum-annual-report-2023.pdf>, (Erişim Tarihi: 03.12.2023)
- Gökbel, D. (2011). *Vergiden kaçınmanın önlenmesi*, Ankara: Seçkin.
- Güvendi, E. (Haziran 2020). Türkiye bir vergi cenneti mi? *Vergi Raporu*. 249, (84-100).
- Güzel, S. (2018). Gelir eşitsizliği, refah ve mutluluk. *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. 2018 6(3) 389-394.
- Hacıköylü, C. (2015). İthalat sırasında ödenen vergiler ve diğer mali yükümlülükler: Türkiye ve cep telefonu ithalatı. *Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 7(1), 21-36.
- Han, A., Arıkan, N.İ. ve Konat G. (2021). Türkiye’de ve dünyada sorunlu kripto para ticareti üzerine bir değerlendirme. *Uluslararası Ticaret ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*. 2021, 5(2):83-89, DOI: 10.30711/utead.1050223.
- Heath, J. Benton. (2020). The new national security challenge to the economic order. *Yale Law Journal* 129(4). 1020-1098
- Hızarcı, Beşer B. (2018). *Vergi rekabetinin kıyısında vergi cennetleri vergi şeffaflığı, oecd – beps eylem planı*. Bursa: Ekin Basım Yayın Dağıtım
- Hazine ve Maliye Bakanlığı (HMB), *2022 yılı faaliyet raporu*, <https://www.hmb.gov.tr/faaliyet-raporu>, (Erişim tarihi: 25.03.2023)
- Holmes, K. (2014). *International tax policy and double tax treaties*. IBFD Publications USA.
- Hsiung, J.C. (2009). The age of geoeconomics, china’s global role, and prospects of cross-strait integration. *J OF CHIN POLIT SCI* 14, 113–133 (2009). <https://doi.org/10.1007/s11366-009-9045-y>
- İnan, Ş. (2008). *Jeoekonomi ve Türkiye’nin jeoekonomisi*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kahler, M. (2004). Economic security in an era of globalization: definition and provision. *The Pacific Review*, 17 (4), 485-502, DOI: 10.1080/0951274042000326032
- Kahriman, H. ve Tepekule, U. (2014). Uluslararası vergilemede yeni bir otomatik bilgi değişim uygulaması olarak fatca, R. Gökbnar, M. Miynat, B. Kovancılar, T. Canbay ve S. Cura (Ed.) içinde, *Prof. Dr. Naci Birol MUTER’e Armağan* (s. 85-106). Manisa: Celal Bayar Üniversitesi Rektörlük Basımevi.
- Kaplan, B., Benli, V.F. and Alp, E.A., (2023). Decentralized finance and new lending protocols. *PressAcademia Procedia (PAP)*, 16, 192-195 <http://doi.org/10.17261/Pressacademia.2023.1686>
- Karabulut, B. (2022). *Güvenlik “küreselleşme sürecinde güvenliği yeniden düşünmek”*. Ankara: Barış Kitabevi

- Karadağ, U. (2016). Birleşmiş milletler antlaşması'na göre meşru müdafaa hakkı. *İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 7(2), 171-186. Doi: 10.21492/inuhfd.291295
- Karimi, B. P. (2021) *Cryptographic currency and economic security: threats, opportunities, and regulatory challenges*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. University of Southern California, School of Policy.
- Karyağdı, G. N. ve Yolci, M. (2023). Kripto para kavramı ve denetimi. *Turkish Business Journal*. 4(7), 1-13, Doi: 10.51727/tbj.1221264
- Katsos, G. E. (2018), The U.S. government's approach to economic security: focus on campaign activities. *JFQ: Joint Force Quarterly*. 2018 3rd Quarter, 90, 106-112.
- Keen, M. ve Lighthart, J. E. (2004). *Information sharing and international taxation*. Tilburg University, Discussion Paper, ISSN 0924-7815
- Kerr, P. (2017). İnsani Güvenlik, A. Collins (Ed.), *Çağdaş Güvenlik Çalışmaları Üçüncü Basımdan Çeviri* (Çev: N. Uslu) içinde (s. 104-116). Uluslararası İlişkiler Kütüphanesi
- King, A. (2018). Economics and security. R. W. GLENN (Ed.), *New Directions in Strategic Thinking 2.0*: içinde ANU Strategic & Defence Studies Centre's Golden Anniversary Conference Proceedings. 23-36). ANU Press. <http://www.jstor.org/stable/j.ctv47wfph.9>
- Konak, A . (2018). Türkiye'de cari açığın nedenleri ve cari açık-dış ticaret açığı ilişkisi. *Econder Uluslararası Akademik Dergi*, 2 (2), 163-178. Retrieved from <http://dergipark.gov.tr/econder/issue/40036/468392>
- Korkmaz Sürer, M. (2018). 1966 andlaşmalar hukuku taslak maddeleri ve şerhi, *Anadolu Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 4(1), Ocak 2018, 35-218
- Krahmann, E. (2005). From state to non-state actors: the emergence of security governance. E. Krahmann (Ed.), *New threats and new actors in international security* içinde (3-19). Palgrave Macmillan
- Kutlu, S. ve Yurttagüler, İ. M. (2016). Türkiye de dış borç ve ekonomik büyüme ilişkisi 1998-2014 dönemi için bir nedensellik analizi, *Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, vol. 38, no. 1, pp. 229-248, Jun. 2016, DOI:<https://dx.doi.org/10.14780/iibd.69945>
- Li, Y. ve Ma, M. (Shuai) (2022). Are tax havens and offshore financial centers cracked down on? a study on the international standard of exchange of information on request. *The Accounting Review*, 97 (7), DOI: 10.2308/TAR-2019-0553, 295-318
- Luttwak, N. E. (1993). *The endangered American dream: how to stop the United States from becoming a third-world economy and how to win the geo-economic struggle for industrial supremacy*. E-Book New York: Touchstone'dan aktaran Erkişi, K. (2017). İktisadi gücün stratejik kullanımı: jeoekonomi. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*. 10(52), Ekim 2017. 1025-1035
- Luttwak, N. E. (1990). From geopolitics to geo-economics: logic of conflict, grammar of commerce, *The National Interest*, S. 20 (Summer 1990), 17-23.
- MASAK, *Faaliyet Raporu 2022*, <https://masak.hmb.gov.tr/faaliyet-raporlari>, MASAK, (Erişim Tarihi: 25.03.2023)
- Matyskevici, Y., Simanaviciene, Z., Belova, I., Fen, K., Skljari, Y., (2021), Blockchain impact on economic security. *Independent Journal of Management & Production* Vol. 12 No. 3 (Special Edition ISE, S&P), DOI: 10.14807/ijmp.v12i3.1493
- Merkx, M. (2022). Exchange of information and administrative cooperation between countries in globalised and digital economy. *Erasmus Law Review*, 15(2), 73-75. doi: 10.5553/ELR.000229
- Mesjasz, C. (2008). Ekonomik Güvenlik. *Uluslararası İlişkiler*. 5 (18) (Yaz 2008), 125-150.
- Miller, B. (2010) Explaining Changes in U.S. Grand Strategy: 9/11, the Rise of Offensive Liberalism, and the War in Iraq, *Security Studies*, 19 (1), 26-65, DOI: 10.1080/09636410903546426
- Milli Güvenlik Kurulu Genel Sekreterliği, (2021), <https://www.mgk.gov.tr/index.php/25-kasim-2021-tarihli-toplanti> (Erişim Tarihi: 07.06.2023)
- Morgan, P. (2017). Liberalizm, A. Collins (Ed.), *Çağdaş Güvenlik Çalışmaları Üçüncü Basımdan Çeviri* (Çev: N. Uslu) içinde (s. 28-41). Uluslararası İlişkiler Kütüphanesi

- Munteanu, C. and Tamošiūnienė, R. (2015). Modern approaches in quantifying economic security. Case study of Estonia, Latvia, Lithuania and Republic of Moldova. *Journal of Security and Sustainability Issues*. 4 (4) 596–610. DOI: [http://dx.doi.org/10.9770/jssi.2015.4.4\(2\)](http://dx.doi.org/10.9770/jssi.2015.4.4(2))
- Mutimer, D. (2017). Eleştirel Güvenlik Çalışmaları: Ayrılıkçı Tarih, A. Collins (Ed.), *Çağdaş Güvenlik Çalışmaları Üçüncü Basımdan Çeviri* (Çev: N. Uslu) içinde (s. 68-87). Uluslararası İlişkiler Kütüphanesi
- Nar, M. (2014). Küresel forum çalışmaları: vergilemede bilgi değişimi üzerine güncel bir değerlendirme. *Turkish Studies*. 9 (5) Spring 2014, 1631-1649
- Nesadurai, H. E. S. (2004). Introduction: economic security, globalization and governance, *The Pacific Review*, 17 (4), 459-484, DOI: 10.1080/0951274042000326023
- Nicodème, G. (2009). On recent developments in fighting harmful tax practices, *National Tax Journal*, 62(4) (December, 2009), 755-771, <https://www.jstor.org/stable/41790646>
- NSS, (2017). National Security Strategy of the United States of America, December 2017. The White House, Washington DC. (<https://trumpwhitehouse.archives.gov/wp-content/uploads/2017/12/NSS-Final-12-18-2017-0905.pdf>, Erişim Tarihi: 13.05.2022)
- Nur, P. ve Canyaş, O. (2023). Bir norm çatışması örneği: vergi usul kanunu ve kişisel verilerin korunması kanunu. *Türkiye Adalet Akademisi Dergisi* (54), 97-130, DOI: 10.54049/taad.1274393
- Nye, J.S. (1974). Collective economic security. *International Affairs*. 50(4), 584-598
- Xavier Oberson, X. ve Papadopouly, L. (2020) Exchange of information: the challenges ahead, *Trusts & Trustees*, 26 (1), February 2020, 58-71
- OECD (1998). *Harmful tax competition: an emerging global issue*, Paris: OECD Publishing. (<https://www.oecd.org/ctp/harmful/1904176.pdf>, Erişim Tarihi: 30.12.2023)
- OECD (2000). *Improving Access to Bank Information for Tax Purposes*. Paris: OECD Publishing, <https://www.oecd.org/ctp/exchange-of-tax-information/improvingaccesstobankinformationfortaxpurposes.htm>, Erişim Tarihi: 31.12.2023
- OECD and Council of Europe (2011), *The multilateral convention on mutual administrative assistance in tax matters: amended by the 2010 protocol*, OECD Publishing. <http://dx.doi.org/10.1787/9789264115606-en>
- OECD (2012) *Keeping it safe the oecd guide on the protection of confidentiality of information exchanged for tax purposes*, <https://www.oecd.org/ctp/exchange-of-tax-information/keeping-it-safe-report.pdf>, (Erişim Tarihi: 10.04.2023)
- OECD (2015), *Model protocol for the purpose of allowing the automatic and spontaneous exchange of information under a TIEA* <https://www.oecd.org/ctp/exchange-of-tax-information/Model-Protocol-TIEA.pdf>, (Erişim Tarihi: 07.01.2024)
- OECD (2017a). *Standard for automatic exchange of financial account information in tax matters*, Second Edition, Paris: OECD Publishing <http://dx.doi.org/10.1787/9789264267992-en>
- OECD (2017b), *Model Tax Convention on Income and on Capital: Condensed Version 2017*, OECD Publishing. http://dx.doi.org/10.1787/mtc_cond-2017-en
- OECD (2021a). *OECD work on taxation*. <https://www.oecd.org/tax/exchange-of-tax-information/centre-for-tax-policy-and-administration-brochure.pdf>. (Erişim Tarihi: 30.12.2023)
- OECD (2023), *Corporate tax statistics 2023*, OECD Publishing, Paris, <https://doi.org/10.1787/flf07219-en>.
- OECD (2024a), *OECD secretary-general tax report to g20 finance ministers and central bank governors, G20 Brazil, February 2024*, OECD, Paris, <https://www.oecd.org/tax/oecd-secretary-general-tax-report-g20-finance-ministers-brazil-february-2024.pdf> (Erişim Tarihi: 24.03.2024).
- OECD (2024b), *OECD Economic Outlook*, Volume 2024 Issue 2, No. 116, OECD Publishing, Paris, <https://doi.org/10.1787/d8814e8b-en>.
- OECD (2024c), *Revenue Statistics 2024: Health Taxes in OECD Countries*, OECD Publishing, Paris, <https://doi.org/10.1787/c87a3da5-en>.

- OECD (2024d), *Peer Review of the Automatic Exchange of Financial Account Information 2024 Update*, OECD Publishing, Paris, <https://doi.org/10.1787/1aa02413-en>.
- OECD/G20 (2023). *Oecd/G20 Inclusive Framework On Beps Progress Report September 2022 – September 2023*, <https://www.oecd.org/tax/beps/oecd-g20-inclusive-framework-on-beps-progress-report-september-2022-september-2023.htm> (Erişim Tarihi: 26.03.2024).
- Oei, Shu-Yi ve Ring, D. M. (2019). When data comes home: next steps in international taxation's information revolution, *McGill Law Journal*, 64:4, 707-762
- Öner, C. (2008). *Uluslararası alanda vergi idareleri arası bilgi değişimi*. Doktora Tezi. Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Öner, C. (2016). Uluslararası bilgi değişiminde vergi mükellefinin haklarının korunması: Türkiye'ye yaklaşımı, B. Yaltı (Ed.) *Vergi Hukukunda Bilgi Toplama ve Açıklamanın Sınırları* içinde. İstanbul: Beta
- Özsoy, D. (2024). Türkiye'de gelir dağılımı çalışmaları ve gelir dağılımında sosyal transferlerin etkisinin Türkiye ve Avrupa Birliği karşılaştırması. *Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 27, 356-372. <https://doi.org/10.29029/busbed.1393920>
- Özdemir, B. (2020). *Uluslararası vergilendirmede bilgi değişimi ve avrupa birliği örneği*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Pehlivan, O. ve Öz, E. (2019). *Uluslararası vergilendirme*, Trabzon: Celepler Matbaacılık
- Ring, D. (2015). *Tools for applying tax treaties: exchange of information*, https://www.un.org/esa/ffd/wp-content/uploads/2015/12/2015WATT_Presentation_04_Day2_1400_ToolsTaxTreaties_ExchangeInformation_Ring.pdf
- Schneider, F. and Asllani, A. (2022). Taxation of the Informal Economy in the EU. European Parliament. November 2022. [www.europarl.europa.eu/thinktank/en/document/IPOL_STU\(2022\)734007](http://www.europarl.europa.eu/thinktank/en/document/IPOL_STU(2022)734007)
- Seemann, E. A. (1983). Exchange of information under international tax conventions. *International Lawyer* (ABA), 17(2), 333-344.
- Serin Oktay, D. ve Algan, N. (2022). Income inequality, poverty and growth . *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 11 (1), 680-702. Retrieved from <http://www.itobiad.com/tr/pub/issue/68190/880351>
- Shiffman, G.M. (2017). Ekonomik Güvenlik, A. Collins (Ed.), *Çağdaş Güvenlik Çalışmaları Üçüncü Basımdan Çeviri* (Çev: N. Uslu) içinde (s. 208-221). Uluslararası İlişkiler Kütüphanesi
- Shroeder, U. (2021). The transformation of security concepts: beyond the state, R. Geiş, and N. Melzer (eds), *The Oxford Handbook of the International Law of Global Security*, içinde 54-68 Oxford Handbooks (2021; online edn, Oxford Academic, 10 Mar. 2021), <https://doi.org/10.1093/law/9780198827276.001.0001>, accessed 28 May 2023.
- Singh, S., & Chandra, D. (2021). Trade wars: analysing national security through geoeconomic prism. *International Journal of Law Management & Humanities*, 4, 25-[v].
- Smith, M. E. (2020) Uluslararası güvenlik. international security: politics, policy, prospects (Çev: Prof. Dr. Ramazan Gözen). (1. Baskı) Ankara: Felix Kitap
- Stergiou, D. (2015). Geo-economics through State Scale Entities (SSEs), https://www.researchgate.net/publication/277243252_Geo-economics_through_State_Scale_Entities_SSEs. (Erişim Tarihi:07.01.2020)
- Stiglitz, J., J. Fitoussi and M. Durand (eds.) (2018), For Good Measure: Advancing Research on Well-being Metrics Beyond GDP, OECD Publishing, Paris. <https://doi.org/10.1787/9789264307278-en>
- şen, H. ve Sağbaş İ. (2017). *Vergi teorisi ve politikası*. Ankara: Barış Arıkan Yayınları.
- TCMB, Ödemeler Dengesi İstatistikleri, Ekim 2024, <https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/TR/TCMB+TR/Main+Menu/Istatistikler/Odemeler+Dengesi+ve+İlgili+Istatistikler/Odemeler+Dengesi+Istatistikleri/> (Erişim tarihi: 05.01.2025)
- Tørsløv, T. Wier, L.ve Zucman, G. (2023). The missing profits of nations, *The Review of Economic Studies*, Volume 90, Issue 3, May 2023, 1499–1534, <https://doi.org/10.1093/restud/rdac049>

- Tsonkov, N. (2021). Economic security and regional policy. *International Journal on Information Technologies & Security, I*(vol. 13).
- Turgutoğlu, K. (2021), *Ekonomik güvenliğin dış politika oluşumu üzerinde etkileri: brics'e üye devletler analizi (2001-2018)*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Bursa: Bursa Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü,
- Turgutoğlu, K. (2020). Ekonomik diplomasinin ekonomik güvenliğe etkisi: Çin-afrika ilişkileri analizi. *Diplomasi Araştırmaları Dergisi*, 2(1), 75-97. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/jdr/issue/60424/890772>
- TÜİK, Tüketici Fiyat Endeksi, Aralık 2024, <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Tuketici-Fiyat-Endeksi-Aralik-2024-53621>, (Erişim Tarihi: 05.01.2025)
- TÜİK, Yoksulluk ve Yaşam Koşulları İstatistikleri, 2024, <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Yoksulluk-ve-Yasam-Kosullari-Istatistikleri-2024-53714&dil=1>, (Erişim Tarihi: 30.12.2024)
- TÜİK, Gelir Dağılımı İstatistikleri, 2024, <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Gelir-Dagilimi-Istatistikleri-2024-53712> (Erişim Tarihi: 03.03.2025)
- Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, Orta Vadeli Program (2025-2027). <https://www.sbb.gov.tr/orta-vadeli-programlar/>, (Erişim tarihi: 22.12.2024)
- Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, Yıllık Ekonomik Rapor 2024, <https://www.sbb.gov.tr/yayinlarimiz/> (Erişim tarihi: 04.01.2025)
- Ullman, R. H. (1983). Redefining security, *International Security*, Summer, 1983, 8(1), 129-153 <https://www.jstor.org/stable/2538489>
- UN (2017), *United Nations model double taxation convention between developed and developing countries 2017 update*. New York: United Nations, Department of Economic & Social Affairs.
- UNDP (1994), *Human Development Report 1994*, New York: Oxford University Press 1994, <https://hdr.undp.org/content/human-development-report-1994>, (Erişim Tarihi: 22.03.2023)
- UNDP (2022), *Human Development Report 2021-22: Uncertain Times, Unsettled Lives: Shaping Our Future In A Transforming World*. New York. <https://hdr.undp.org/content/human-development-report-2021-22>, (Erişim Tarihi: 22.03.2023)
- Urinov, V. (2019). *Taxation of foreign-source income of resident individuals : a structural enforcement through automatic exchange of tax information*, IBFD Doctoral Series 49
- Uygun, A. G. (2023). Avrupa Birliği'nin Rusya'ya yönelik yaptırımları: dış politika aracı olarak yaptırımlar. *TroyAcademy*, 8(1), 136-155. DOI: 10.31454/troyacademy.1265490
- Uygun, E. (2023). Vergiden kaçınma ile mücadele için vergi şeffaflığının sağlanması: küresel girişim ve uygulamalar. *Sayıştay Dergisi*, 34(130), 467-493. <https://doi.org/10.52836/sayistay.1325382>
- Ünal, B. (2019). Antroposen ve yeni dünya tasarıları, *Fine Arts (NWSAFA)*, 14(3):186- 199, DOI: 10.12739/NWSA.2019.14.3.D0237.
- Vaslavskaya, I.Y, Koshkina, I. A., Fattakhova, A. R, Khakimova, S. D. (2015), Social benefits and economic security, *International Journal of Economics and Financial Issues*, 2015, 5(Special Issue) 131-135.
- Vergi Konseyi (2022). *Uluslararası vergi gelişmeleri çalışma grubu raporu*. <https://vergikonseyi.hmb.gov.tr/raporlar> (Erişim Tarihi: 26.03.2024)
- Vigliarolo, F. (2022). From financialization to economic socialization: the meso-economy and the ethic social capital concepts to change the social order in modern democracies. *Review of Evolutionary Political Economy* (2022) 3:227–254 DOI:10.1007/s43253-022-00068-5
- Walt, S. M. (1991). The renaissance of security studies. *International Studies Quarterly*, 35 (2) (Jun., 1991), 211-239.
- Walt, S. M. (1998), International relations: one world, many theories, *Foreign Policy*, Spring, 1998, 110, Special Edition: Frontiers of Knowledge (Spring, 1998), 29-32+34-46, <https://www.jstor.org/stable/1149275>

- Wilkinson, C. (2007). The copenhagen school on tour in Kyrgyzstan: is securization theory useable outside Europe?, *Security Dialogue*, 38 (1), 5-23.
- Wöhler, V. (2018). *Data protection and taxpayers' rights: challenges created by automatic exchange of information*, IBFD Publications USA, Incorporated, 2018.
- Yılmaz, H. ve Tütüncü, A. (2020). Türkiye’de bütçe açığı – cari açık ilişkisi: zamanla değişen nedensellik testi (1975-2017), *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi* , Nisan 2020, C. 15, S. 1, 47 – 60
- Yılmaz, M. L. (2020), *Güncel örneklerle ekonomi güvenliği yazıları*. Ankara: Siyasal Kitabevi, ISBN: 978-605-7877-60-4
- Yurdakul, M. O. (2013). ABD'ye yönelen yasadışı fon akımlarına karşı bir araç olarak fatca yasası ve olası etkileri, *Uzman Bakış*, 1(1), 94-103
- http-1 NTV, <https://www.ntv.com.tr/dunya/abd-hazine-bakani-mnuchin-yaptirimlar-askeri-catismalara-alternatif,1vNMjgNyLUS1ytOBoFtpRQ>, (Erişim Tarihi: 15.12.2019)
- http-2 OECD, Convention on mutual administrative assistance in tax matters, <https://www.oecd.org/tax/exchange-of-tax-information/convention-on-mutual-administrative-assistance-in-tax-matters.htm> (Erişim Tarihi: 27.12.2023)
- http-3 OECD, Automatic exchange of information <https://www.oecd.org/tax/exchange-of-tax-information/automaticexchange.htm>, Erişim Tarihi: 05.01.2024
- http-4, GİB, Çifte vergilendirmeyi önleme anlaşmaları çerçevesinde vergilendirme esasları, https://www.gib.gov.tr/sites/default/files/fileadmin/CifteVergilendirme/cifte_vergilendirme.htm, (Erişim tarihi:12.02.2024)
- http-5, GİB, <https://www.gib.gov.tr/node/152269>, (Erişim Tarihi: 13.02.2024)
- http-6, GİB, <https://www.gib.gov.tr/node/152274>, (Erişim Tarihi: 13.02.2024)
- http-7, OECD, <https://www.oecd.org/60-years/> (Erişim Tarihi: 14.02.2024)
- http-8, GİB, <https://www.gib.gov.tr/node/152274> (Erişim Tarihi: 17.02.2024)
- http-9, GİB, https://www.gib.gov.tr/uluslararası_mevzuat/fatca-sorular, (Erişim Tarihi: 05.03.2024).
- http-10, https://www.bakermckenzie.com/-/media/files/insight/publications/2015/10/local-tax-court-of-cologne/al_germany_informationexchangeconomy_oct15.pdf?la=en, (Erişim Tarihi: 25.05.2024)
- http-11, <https://blogs.pwc.de/de/german-tax-and-legal-news/article/242635/automatic-exchange-of-bank-account-information-does-not-violate-fundamental-rights/>, (Erişim Tarihi: 25.05.2024)
- http-12, <https://www.hmb.gov.tr/duyuru/30-eylul-2024-tarihi-itibariyla-turkiye-brut-ve-net-dis-borc-stoku>, Erişim Tarihi (05.01.2025).
- http-13, <https://www.hmb.gov.tr/duyuru/30-eylul-2024-tarihi-itibariyla-ab-tanimli-genel-yonetim-borc-stoku-ve-kamu-net-borc-stoku>, Erişim Tarihi (05.01.2025).
- http-14, <https://www.dw.com/tr/t%C3%BCrkiye-ile-almanya-aras%C4%B1nda-yeni-vergi-k%C4%B1skac%C4%B1/a-59550797>, (Erişim Tarihi:22.05.2022)

ÖZGEÇMİŞ

Adı Soyadı: Ümit ERDEM

Yabancı Dil: İngilizce

Eğitim:

Yüksek Lisans: 2019, Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Maliye

Anabilim Dalı / Maliye Tezli Yüksek Lisans Programı

Lisans: 2002, Hacettepe Üniversitesi İ.İ.B.F., İngilizce İktisat Bölümü Lisans Programı

Yayınlar:

Erdem, Ü. (2019). *Türk vergi sisteminde menkul sermaye gelirlerinin vergilendirilmesi.*

Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Balıkesir: Balıkesir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Erdem, Ü., Baydemir, S. (2018). *Obeziteyle mücadelede farklı bir araç: obezite vergisi.* Sözlü Bildiri, 2. Uluslararası Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Öğrenci Kongresi, Antalya.